

ทยฺยรฏฺฐสฺส
เตปิฏกำ

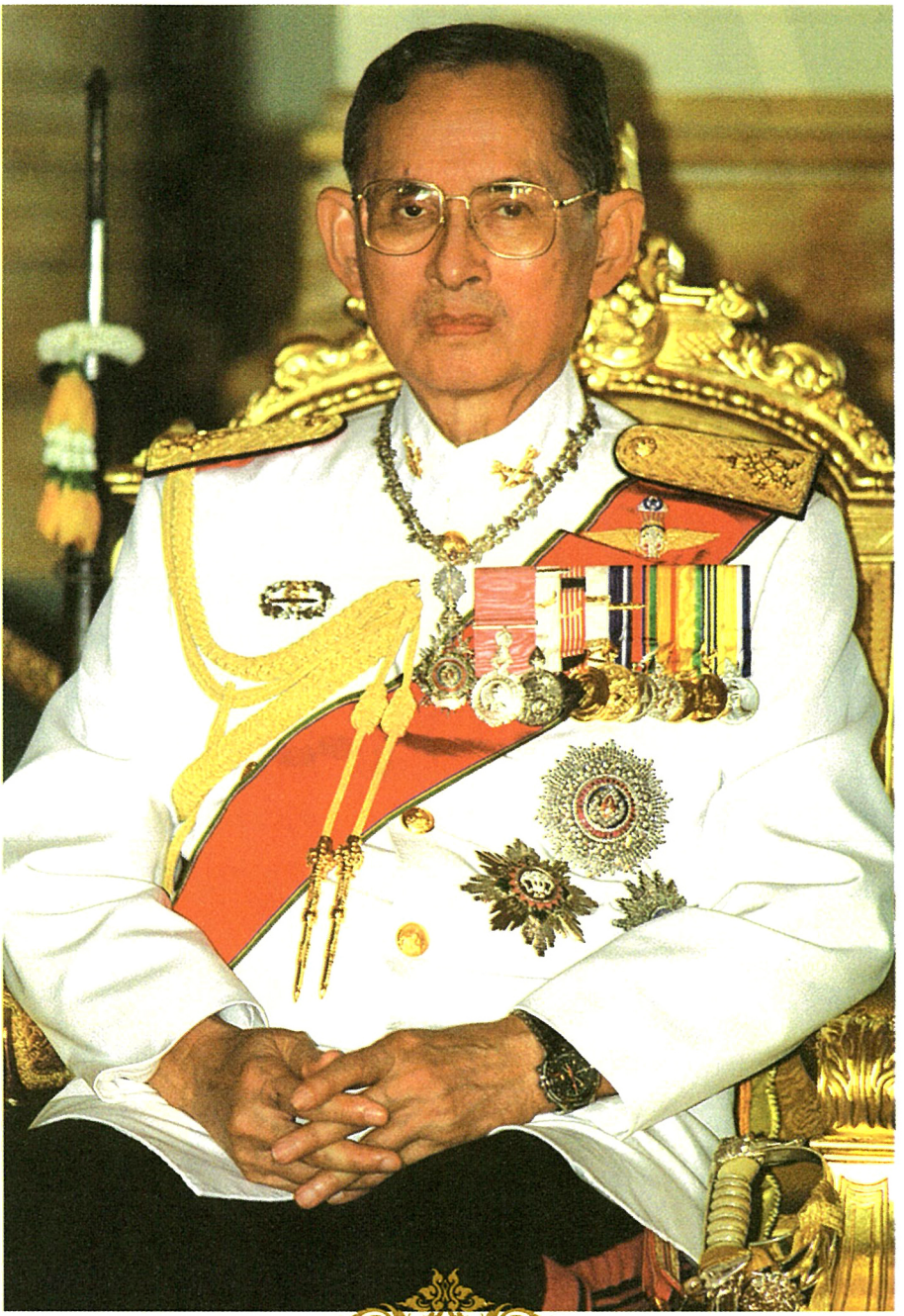
๒๕๔๙ พุทฺธวสฺเส

อภิธมฺมปิฏเก
วิภงฺคปาลิ
ปาลิวิโสธกตฺเถเรหิ วิโสธิตา

ภูมิพลสฺส ปรมินฺทมหาราชวรสฺส
ปริปุณฺณสฏฺฐิวสฺเส สิริรชฺชมงฺคลมหกมฺมกาเล
ทยฺยสงฺฆมหาเถรสมาคเมน มุทฺทาปิตา

๓๕

ที่ระลึกในโอกาสพิธีรายสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙

คำนำ

มหาเถรสมาคม ได้ปรารภการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ แล้วมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้มีความรู้และทรงธรรมวินัยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับให้ถูกต้อง โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับ เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยและประชาชนชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาโดยตลอด ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐาน เช่น

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้าน ๒ *"คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ทั้งผู้หญิง ฝูงท่วย มีศรัทธาใน***พระพุทธศาสนา** *ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว..."*

พระบรมสัตยาธิฏฐานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตรัสประกาศแก่เทพยดาทั้งปวงว่า *"ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุง***พระพุทธศาสนา** *ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า" พอตกพระโอษฐ์ลง พระพายก็พัดควันอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป...*

น้ำพระราชหฤทัยและพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช *"พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตดังนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็นับถือ***พระพุทธศาสนา***มาช้านานแล้ว จะให้เปลี่ยน*

ศาสนา อย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ?" "จริงอยู่ เมื่อฟอลคอนในเวลาหมอบอยู่ข้างพระบาทเจ้ากรุงสยามได้แปลคำชักชวนที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับสั่งมากับราชทูตนั้น ฟอลคอนก็กลัวจนตัวสั่น และสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดให้อภัยแก่ฟอลคอน แต่ก็ได้รับสั่งว่า **ได้ทรงนับถือศาสนาอันได้นับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒,๒๒๙ ปีแล้ว เพราะฉะนั้น ที่จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสียนั้นเป็นการที่พระองค์จะทำไม่ได้"**

พระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

"อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
แด่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม
ให้ยืนยง คงถ้วน ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม
เจริญสมถะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
ถวายบังคม รอยบาท พระศาสดา
คิดถึงพ่อ พ่ออยู่ คู่กับเจ้า
ชาติของเรา คงอยู่ คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตรา
พระศาสดา ฝากไว้ ให้คู่กัน"

พระราชปณิธานของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

"ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี"

พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย *"ศุภมัสดุ ๑๐๗๙ ศก... พระบาทสมเด็จบรมธรรมิกมหาราชารามาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว...* **ทรงพระราชศรัทธาจะยกรื้อวิสาขบูชามหายัญพิธี** *อันขาดประเพณีมานั้นให้กลับคืนเจียรฐิติกาล ปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอัตตัตถประโยชน์และปรัตถประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก ข้าขอบขัณฑเสมาทั้งปวงจำเริญอายุและอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้แลชั่วหน้า..."*

น้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *"ด้วยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาดำรัสให้จดหมาย (คือ จด) กระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนาม* **พระรัตนตรัยสรณาคมน์อันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่ง** *ให้เห็นความจริงในพระบรมหฤทัย แล้วทรงพระราชดำรัสยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรสามัคคีรสปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวัยวุฒิปรีชารอบรู้ราชานุวัตร* **จะเป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา** *แลจะปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ก็สุดแท้แต่จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกัน ยกพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ราชสืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร..."*

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับพระอุณาโลมพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร *"การพระราชบริจาคอันนี้ทรงพระราชดำริ เห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใดขุ่นเคืองขัดใจเลย* **พระนครนี้เป็น**

ถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนามาแต่เดิม ไม่ใช่แผ่นดินของศาสนาอื่น *คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะโทมนัสน้อยใจด้วยริษยาแก่พระพุทธศาสนาเพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เมืองของศาสนาตัวเลย ถ้าโทมนัสก็ชื่อว่าโลภล่วงเกินไป...”*

พระราชปฏิญาณและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช *“ข้าพเจ้าจะไม่มีจิตยินดีน้อมไปในศาสดาอื่นนอกจาก***สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์หมู่ใหญ่** *อันได้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตราบกว่าสิ้นชีวิต...”*

พระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระพุทธศาสนา*เป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดา มารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา... เมื่อรู้สึกแน่นอนแล้วว่า ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้... ถ้าข้าพเจ้าจะขอแก่ท่านทั้งหลายว่า* **พุทธศาสนาเป็นของไทย** เรามาชวนกันนับถือ**พระพุทธศาสนา***เถิด...* **ผู้ที่แปลงศาสนา คนเขาดูถูกยิ่งเสียกว่าผู้ที่แปลงชาติ...** *เพราะเหตุฉะนั้น เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ในศาสนาพระพุทธซึ่งเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา...”* และพระองค์ได้พระราชทานความหมายแห่งไตรรงค์ไว้ดังนี้

“ขอร่ำรำพรรณบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสีทั้งสามงามถนัด
ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ **หมายพระไตรรัตน์**
และธรรมะคุ้มจิตไทย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว *“แต่บ้านเมืองในลานนาถึงกาลวิบัติ* **พระพุทธศาสนา***ก็เศร้าหมองจนสงฆมณฑล*

*เสื่อมทรามระส่ำระสายมาช้านาน... มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราช พระบรมชนกนาถของเราจึงได้เริ่มทรงจัดการฟื้น***พระพุทธศาสนาในมณฑลนี้มาโดยทรงพระราชดำริจะให้พุทธจักรและอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมกับสมัย** *เป็นต้นว่า ในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้รัฐบาลเอาเป็นธุระสั่งสอนส่วนคดีโลก ให้พระสงฆ์รับภาระการสั่งสอนส่วนคดีธรรมเป็นอุปการะแก่กัน ดังนี้ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราก็ได้โปรดให้จัดการสืบมาโดยทางนั้น"*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ได้ตรัสพระปฐมบรมราชโองการซึ่งเป็นพระราชปณิธานแก่ปวงชนชาวไทยในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"** ได้มีพระราชดำรัสตรัสลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตานุทูต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ว่า "โดยที่**พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา** *ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระคุณบุรพการีตามคตินิยมด้วย..."* และได้มีพระราชดำรัสในโอกาสพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ว่า **"คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ"**

การดำเนินงานตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกให้คงความบริสุทธิ์แห่งพระบาลีพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยความสุขุมคัมภีรภาพด้านความรู้ความชำนาญในภาษาบาลีของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลาย จึงนับว่าเป็นงานที่มี

ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นกุศลกิจอันยิ่งใหญ่ที่กระทำได้ยาก ดังนั้น การที่พระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายมีอิทธิบาทธรรมร่วมกันตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงควรแก่การอนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะตราบใดที่พระไตรปิฎกยังคงความบริสุทธิ์อยู่ ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธก็ดำรงอยู่ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติตราบนั้น

ในนามของมหาเถรสมาคม ขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เนื่องในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ดังกล่าว

ขออานุภาพแห่งมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายที่ได้ร่วมกันพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยซึ่งถือว่าเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนี้ ได้โปรดอภิบาลคุ้มครองรักษาสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดถึงพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตมั่นเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของเหล่าพสกนิกรชาวไทยสืบไปตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สมเด็จพระพุฒาจารย์

(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คำปรารภ

ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดิมทีนั้น เรียกว่า **พระธรรมวินัย** *พระธรรม* ได้แก่คำสั่งสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ *พระวินัย* ได้แก่ข้อบัญญัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน กาลต่อมาเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทรงบัญญัติไว้ในกาลโอกาสต่าง ๆ มีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนพระพุทธองค์ โดยมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๑๖) ว่า ขณะที่ทรงพระประชวรจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์หาได้ทรงตั้งพระสาวกรูปใดรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระบรมศาสดาไม่ หากแต่ตรัสกะท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

แปลความว่า *"ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา"*

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ซึ่งได้รับการสังคายนารวบรวมประมวลเป็นบทสวดสำหรับสอบทานความถูกต้องมิให้คลาดเคลื่อนไปจากที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนจริงด้วยสังฆานุมัติพร้อมกันครั้งแรกโดยพระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งแรกนั้นได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ขึ้นสู่การพิจารณาสอบทานรับรองความบริสุทธิ์ถูกต้องในท่ามกลางสงฆ์ แล้วประมวลจัด

เป็นหมวด ไว้ ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** อันประกอบด้วย *พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก* และ*พระอภิธรรมปิฎก*

พระวินัยปิฎก *หมวดพระวินัย* ว่าด้วยพระพุทธบัญญัติที่ทรงวางหลักความประพฤติและมารยาทอันเป็นแบบอย่างเยี่ยงอารยชนของผู้เข้ามาบวชประพฤติพรหมจรรย์ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา เป็นประมวลพระพุทธดำรัสตรัสสั่งสอนเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบทตลอดจนพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมของพระสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุและพระภิกษุณีต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังได้ประมวลเหตุการณ์พุทธประวัติที่สำคัญ ๆ นับตั้งแต่แรกตรัสรู้เสวยวิมุตติสุขเป็นต้นไปพร้อมทั้งประวัติการทำสังคายนาไว้ด้วย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ *มหาวิภังค์ ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค จุลลวรรค* และ*ปริวาร* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๘ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสุตตันตปิฎก *หมวดพระสูตร* ว่าด้วยประมวลพระธรรมเทศนาตรัสบรรยายธรรมของพระพุทธองค์ที่ตรัสให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส เป็นประมวลหลักพุทธธรรมที่ทรงแสดงโดยบุคลาธิษฐานหรือทรงใช้สมมติโวหารตลอดจนบทคาถาประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมที่แสดงถึงประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกว่า *นิกาย ๕* คือ *ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย* และ*ขุททกนิกาย* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓

พระอภิธรรมปิฎก *หมวดพระอภิธรรม* ว่าด้วยประมวลพระพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมที่เป็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นประมวลคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ โดยธรรมาธิษฐาน

คือไม่ยกบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นสมมติบัญญัติเข้ามาประกอบความ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ *ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก* และ*ปัฏฐาน* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๑๒ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕

พระไตรปิฎก จัดเป็นหนึ่งในพระสัทธรรม ๓ คือปริยัตติสัทธรรมที่ประมวลไว้ซึ่งนวังคสัตถุศาสน์ทั้งหมด เป็นปทัฏฐานให้เกิดปฏิปัตติสัทธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การบรรลุปฏิเวธสัทธรรม คือมรรค ผล นิพพานในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ดังพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ความว่า

> *“พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกได้รับภารธุระสั่งสอนสืบต่อกันมา เป็นพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของพระบรมศาสดา พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้จากพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกนี้พระเถรานุเถระแต่ปางก่อนจึงได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ในการสร้างวัดวาอารามสมัยก่อนนั้น จะต้องสร้างหอไตรประจำวัด ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกอันประกอบด้วยคัมภีร์ใบลาน พระภิกษุสามเณรผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนทายาท ก็จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่จารึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส อันเป็นคัมภีร์ประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความพระไตรปิฎกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในปางก่อน`

จึงได้ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นๆ ให้แตกฉาน เพื่อนำเอาความรู้มาสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชน สำหรับในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมาตลอดสาย และได้ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมคือพระไตรปิฎกนี้สืบต่อกันมา ทรงถือเป็นพระราชกิจสำคัญ มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงความรู้ที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกนั้นๆ และทรงปูนบำเหน็จความสามารถแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ได้พระปริยัติธรรม ซึ่งทุกวันนี้ได้ขยายวงกว้างออกมาเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีสนามหลวง ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ทรงความรู้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ถือเป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่..."

พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้รับการนำสืบๆ กันมาด้วย*ภาษามคธ* หรือ*ภาษาบาลี* อันหมายถึงภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์โดยวิธีมุขปาฐะหรือมุขบาฐ คือวิธีทรงจำนำสืบต่อ ๆ กันด้วยการสาธยายท่องจำกัน สั่งสอนกันจากปากสู่ปาก หรือวิธีบอกเล่ากล่าวสอนจากอาจารย์สู่ศิษย์โดยโวหารต่างๆ เป็นเวลาถึง ๔ พุทธศตวรรษ จึงได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศศรีลังกา เมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ ถ้าในสมัยใดมีความฟั่นเฝือเลอะเลือนจำกันมาผิด มีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีคำสอนของลัทธิอื่นเข้ามาปะปนในพระไตรปิฎก อันเป็นเหตุให้พระสงฆ์ประพฤติผิดหลักพระธรรมวินัย บรรดาพระอรหันต์หรือพระมหาเถระในยุคสมัยนั้นๆ ก็จะถือเอาเป็นภารธุระดำเนินการประชุมพระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อสอบทานสวดรับรองความถูกต้องพร้อมกันเป็นครั้ง ๆ โดยประวัติการทำสังคายนานั้น สามครั้งแรกทำในประเทศอินเดีย ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

ทำในประเทศศรีลังกา ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้เอง พระเถระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายได้คำนึงถึงว่า "*ในอนาคต กุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาคงน้อยลงด้วย ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วลงบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร*" เพราะประจักษ์ที่พวกทมิฬไม่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งปกครองประเทศศรีลังกาแล้วทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระภิกษุสาวกทั้งหลายต่างพากันปลีกตนไปอยู่ตามป่าเขาอย่างลำเค็ญ มีความฝืดเคืองด้วยภิกษาหาร ต้องอดทนอยู่อย่างลำบากถึง ๑๒ ปี แต่ท่านเหล่านั้นหาคำนึงถึงความลำบากทางกายของตนไม่ ต่างช่วยกันทรงจำพระไตรปิฎกท่านละหนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง ถึงแม้ไม่มีอะไรจะฉันเป็นภัตตาหาร ก็ฉันใบไม้แทน เพื่อให้ร่างกายมีกำลังทรงอยู่เพียงเพื่อสาธยายท่องบ่นทบทวนพระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้พระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้นสูญไปพร้อมกับชีวิตของท่าน เพราะขณะนั้นพระภิกษุสาวกที่ทรงจำพระไตรปิฎกได้มีจำนวนน้อยเต็มที บางท่านเกิดเตโชธาตุในท้องกำเริบก็ต้องนอนเอาทรายกลบท้อง เพื่อให้ดูดความร้อนจากร่างกายแล้วสาธยายทบทวนพระไตรปิฎกนั้นมิให้ลืมเลือนสูญหายไป เมื่อได้ประจักษ์ชัดถึงการทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีมุขปาฐะว่าไม่อาจจะรักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ต่อไป จึงได้มีมติจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษามคธ พร้อมทั้งจารึกอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายความแห่งพระไตรปิฎก) ด้วยภาษาสิงหล แล้วนำสืบเผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา และต่อมาเมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้น ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นรูปเล่มหนังสือ โดยใช้อักษรของประเทศนั้น ๆ จึงปรากฏเป็นพระไตรปิฎกฉบับอักษรสิงหล ฉบับอักษรเทวนาครี ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรขอม ฉบับอักษรไทย ฉบับอักษรโรมัน ฉบับอักษรมอญ เป็นต้น และเมื่อจะจัด

พิมพ์หรือจัดสร้างซ้ำแต่ละครั้งเนื่องในวโรกาสสำคัญๆ ก็จะมีการสังคายนาตรวจชำระสอบทานเพื่อคงความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยการนำคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ มาเทียบเคียงกัน ตรวจสอบให้ลงกันสมกันเป็นสำคัญ โดยมีการจัดทำเครื่องหมายวรรคตอน จัดทำเชิงอรรถแสดงปาฐะที่ต่างกัน พร้อมทั้งจัดทำดัชนีคือปทานุกรม นามานุกรม คาถานุกรม และธัมมประเภทแสดงลำดับหมวดธรรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ได้นำพระไตรปิฎกจากประเทศศรีลังกามาสืบทอดศึกษาเล่าเรียนกันโดยลำดับ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับการสังคายนาตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎกในประเทศไทย มีประวัติการดำเนินงานในแต่ละยุคสมัยที่พระบุรพมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงโปรดฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังปรากฏตามหลักฐานที่บันทึกไว้ ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกจารึกลงในใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากที่ทรงกู้อิสรภาพจัดการบ้านเมืองไทยเสร็จแล้ว ทรงใฝ่พระทัยในการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารภว่าพระไตรปิฎกกระจัดกระจายเสียหายไปมาก จึงทรงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสมบูรณ์มารวบรวมไว้ที่กรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนที่กระจัดกระจายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วทรงอาราธนาพระเถรานุเถระและเชิญราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ทำการสังคายนาตรวจ

ชำระพระไตรปิฎก แล้วทรงโปรดฯ ให้ช่างคัดลอกจำลองพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาจารึกด้วยอักษรขอมลงในใบลาน จำนวน ๓,๗๘๖ ผูก พร้อมทั้งปิดทองหีบ ปกหน้า ปกหลัง และกรอบ เรียกว่า *พระไตรปิฎกฉบับทอง* ต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ชำรุดให้สมบูรณ์ และทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับรดน้ำแดง* แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ๕ ฉบับ มี*ฉบับรดน้ำเอก ฉบับเทพชุมนุม* เป็นต้น พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยให้เรียบเรียงพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นสำนวนพระธรรมเทศนา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปให้ครบสมบูรณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับล่องชาด*

พระไตรปิฎกทั้ง ๔ รัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอม ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและปริวรรตบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และทรงโปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๓๙ เล่ม รวม ๑,๐๐๐ ชุด เพื่อฉลองในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชประสงค์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระต้นฉบับที่ขาดหายไปเพิ่มอีกจากที่มีอยู่ ๓๙ เล่ม และจัดพิมพ์เป็น ๔๕ เล่ม จบบริบูรณ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพรรษาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ

พุทธกิจ การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้คณะสงฆ์กระทำอย่างโอฬารยิ่ง โดยปรับปรุงแก้ไขเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เครื่องหมายพินทุแทนยามักการ เริ่มจัดทำตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จึงแล้วเสร็จ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ** : *พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ* พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ ชุด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยครบสมบูรณ์ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐนี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกที่ได้รับการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมดนับแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ แม้จะได้มีการแปลเป็นภาษาไทยมาช้านานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังมิได้มีการแปลอย่างเป็นทางการในนามของคณะสงฆ์ จึงต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ประชุมกันดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยบริบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียกว่า **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** โดยแปลตามความในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แล้วพิมพ์เป็นเล่ม ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนา โดยถือเอาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นต้นฉบับ พิมพ์ลงในใบลาน ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมินัดหมายเพื่อประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ในคราวจาตุรงคสันนิบาต ดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาส อนึ่ง การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้กระทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นมาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ อีกส่วนหนึ่งด้วย

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์สืบต่อมาเนื่องในวโรกาสสำคัญอีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระด้วยกัน

กล่าวคือ วาระที่ ๒ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม วาระที่ ๓ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด และวาระที่ ๔ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระราชดำริว่า *พระพุทธวจนะอันเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความงอกงามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น* จึงทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎกถวายตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่มีพระชนมพรรษาจะบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรม พร้อมด้วยศาสนบัณฑิต เป็นภารธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ คณะสงฆ์ได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับสนองงานคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยรัฐบาลซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็น

นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุน และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพระฤกษ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการปาลิวิโสธกะ คณะกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการศาสนบัณฑิต ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ และคณะกรรมการดำเนินการและประสานงาน และมีสังฆานุมัติให้ใช้ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นสถานที่ตรวจชำระ โดยนำพระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นฉบับหลวงแล้วนั้นมาตรวจสอบให้มีความถูกต้องทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย กล่าวคือ ในส่วนของฉบับภาษาบาลี ได้ใช้ **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ** เป็นต้นฉบับสอบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ โดยได้ตั้งข้อ ย่อหน้า ยกหัวข้อสูตรหรือมาติกาให้เห็นชัดเจน และได้อ้างหน้าคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฏฐสังคีติ (อักษรพม่า) ฉบับอักษรเทวนาครี และฉบับอักษรโรมัน ในบรรทัดแรกของหน้านั้นๆ เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา รวมทั้งบอกเลขบรรทัดแต่ละหน้าของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนี้ไว้ด้วย สำหรับฉบับภาษาไทย ได้นำ **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** มาเป็นต้นฉบับในการตรวจสอบพิจารณาสำนวนแปล

การดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมานี้ได้แล้วเสร็จทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกำ ๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส** : *พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐* โดยจัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีจำนวน ๑,๐๐๐ ชุด และจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทย จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด

ต่อมา พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยดังกล่าวนี้ได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา

สร้างถวายวัดจนหมดลง โดยเหตุที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม**จึงเตรียมการที่จะจัดพิมพ์ซ้ำ แต่เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่ทำกันมา คือก่อนจะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่ละครั้งต้องมีการประชุมสงฆ์ผู้ทรงความรู้และศาสนบัณฑิตตรวจชำระสอบทานความถูกต้องในเบื้องต้น กอปรกับได้พิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาฯ ในส่วนภาษาบาลีนั้น แม้จะดำเนินการตรวจชำระจากคณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ในครั้งนั้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีปาฐะที่บกพร่องผิดพลาดอยู่บ้างในบางเล่ม บางสูตร บางข้อ ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาและขั้นตอนการจัดพิมพ์เป็นสำคัญ แม้ในส่วนฉบับภาษาไทยก็ปรากฏว่าสูตรเดียวกันซึ่งมีบทพระบาลีเหมือนกัน หรือข้อความพระบาลีอย่างเดียวกันแต่ปรากฏต่างที่กัน กลับมีข้อความสำนวนแปลที่ไม่ลงกันสมกัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดจากคณะกรรมการแปลมีหลายชุดจึงแปลสำนวนต่างกัน แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาค้นคว้าอ้างอิงของพุทธบริษัท หาใช่เป็นหนังสืออ่านทั่วไปไม่ แม้จะเป็นฉบับภาษาไทยก็ควรที่จะมีเอกภาพในด้านสำนวนคำแปลที่เป็นแบบอย่างและมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของบัณฑิตชน ดังนั้น เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่ในปัจจุบันมีข้อบกพร่องผิดพลาดน้อยที่สุด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้มีฉันทานุมัติชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นอันดับแรก โดยกำหนดแนวทาง คือ ให้สอบทานคำแปลของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาให้ถูกต้องสมบูรณ์ มิให้ตกหล่นคลาดเคลื่อนจากบทปาฐะในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา หากพบว่าตกหล่น ก็แปลเพิ่มให้สมบูรณ์ หากพบว่าคลาดเคลื่อน ก็แปลให้ถูกต้องตามนัยอรรถกถา และหากพบว่าสำนวนคำแปลของสูตรใด หรือข้อใดที่ปรากฏหลายที่ทั้งในเล่มเดียวกันหรือ

ต่างเล่มไม่ตรงกัน ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีแล้วปรากฏว่ามีข้อความพระบาลีอย่างเดียวกัน ก็ปรับแก้สำนวนให้ตรงกัน เป็นต้น

คณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้เพียรพยายามดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาสำเร็จเพียงขั้นตอนการสอบทานคำแปลมิให้ตกหล่นจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยมิได้ปรับแก้สำนวนคำแปลที่ลักลั่นกันในบางสูตรให้ลงกันสมกัน จึงต่อมา คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้มีมติให้ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) วัดราชโอรสาราม รับเป็นภารธุระดำเนินการสานต่อในขั้นตอนที่เหลือให้สำเร็จเรียบร้อย ซึ่งในเบื้องต้น พระธรรมกิตติวงศ์ ได้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ที่คณะกรรมการดังกล่าวได้สอบทานคำแปลกับฉบับภาษาบาลีไว้แล้วนั้นมาให้คณะศิษย์ดำเนินการบันทึกข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการปรับแก้สำนวนและการเชื่อมโยงข้อมูลแล้วได้ศึกษาการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะได้ดำเนินการปรับแก้สำนวนคำแปลในเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยตนเอง อันเป็นการลัดขั้นตอนที่ไม่ต้องพิมพ์ข้อมูลออกมาเป็นปรู๊ฟเพื่อตรวจและสั่งแก้ ซึ่งช่วยประหยัดทั้งด้านเวลาและวัสดุประกอบการพิมพ์ พร้อมทั้งได้เตรียมรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทยจากแหล่งต่างๆ ที่พระโบราณาจารย์ได้แปลไว้ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับอื่นๆ เพื่อจัดหามาเป็นอุปการะสอบทานเทียบเคียงประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปล และที่สำคัญ ได้นำคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่นายพร รัตนสุวรรณ ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อย่างครบบริบูรณ์มาเป็นอุปกรณ์ประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปลให้ถูกต้องตามพุทธาธิบาย นอกจากนี้ยังได้จัดหาซีดีรอมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำไว้มาสืบค้นข้อความพระบาลีที่ซ้ำกันเพื่อจะได้ปรับสำนวนคำแปลให้เป็นเอกภาพกันอีกด้วย เมื่อเสร็จขั้นตอนการบันทึกข้อมูลดังกล่าวแล้ว จึงได้ดำเนินการ

ปรับแก้ข้อมูลสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยในเครื่องคอมพิวเตอร์ไปตามลำดับเล่ม จนแล้วเสร็จทั้ง ๔๕ เล่ม พร้อมที่จะให้พิสูจน์อักษรก่อนเสนออนุมัติจัดพิมพ์ แต่ได้พิจารณาเห็นว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับสังคายนาที่พระโบราณาจารย์ได้แปลและจัดทำไว้นั้น มิได้ทำเชิงอรรถคือคำอธิบายศัพท์หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจไว้ ดังนั้น เพื่อเอื้อประโยชน์ ในการอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจสำหรับประชาชนทั่วไปและสามารถเป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงที่ถูกต้องอันเหมาะแก่ยุคสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงได้เพิ่มขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถขึ้นโดยกำหนดแนวทางในการจัดทำ คือทำคำอธิบายเฉพาะคำศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแปลทับศัพท์ไว้หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจ โดยตรวจดูคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ที่อธิบายหรือแยกประเภทศัพท์หรือข้อความแห่งพระบาลีนั้นๆ เป็นเบื้องต้นแล้วแปลสรุปความเป็นภาษาไทยที่กะทัดรัด พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาเป็นอักษรย่อและบอกเล่มหรือหน้าไว้ในวงเล็บเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นอ้างอิงของผู้ต้องการหลักฐานอ้างอิงหรือต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูง ในกรณีคำแปลภาษาไทยที่ไม่นิยมใช้ซึ่งเกรงว่าคนทั่วไปอ่านแล้วไม่เข้าใจและต้องเสียเวลาเปิดดูความหมายในพจนานุกรม โดยที่คัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้ เช่น คำว่า *ทิม* ซึ่งหมายถึงศาลาแถวหรือห้องแถวสำหรับเป็นที่พักหรือเก็บของ ก็ได้ทำเชิงอรรถไว้โดยอ้างที่มาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรืออธิบายเพิ่มเติมตามสมควร พร้อมทั้งบอกหน้ากำกับไว้เพื่อการสืบค้น เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถพร้อมทั้งจัดหน้าวรรคตอนนี้ได้อาศัยความละเอียดและใช้เวลาในการจัดทำเป็นอย่างมาก

การจัดทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ เพื่อเสนอจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ได้ใช้เวลาในการดำเนินการจัดทำเป็นเวลานาน จึงแล้วเสร็จเป็นข้อมูลต้นฉบับอยู่ในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของการจัดทำต้นฉบับ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ นั้นยังมิได้มีการตรวจชำระสอบทานแต่อย่างใด จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม** ปรารภเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับการพระพุทธศาสนานอกจากจะทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้สามารถบริหารงานปกครอง งานการศาสนศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานสาธารณสงเคราะห์ และงานการศึกษาสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง ก็คือทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งพระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้อำนวยผลให้พระสงฆ์และประชาชนมีหลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดความดำรงมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาคู่กับชาติไทยตราบเท่าทุกวันนี้ ดังนั้น ในมหามงคลโรกาสที่ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ นับเวลาถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๖๐** สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ได้เสด็จดำรงสยามรัฐสีมาราชอาณาจักร ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ประสิทธิ์ประสาทความไพบูลย์รุ่งเรืองวัฒนาสถาพร ทรงพระมหากรุณาแก่พสกนิกรถ้วนหน้า คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกร ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา จึงมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อเป็นการเฉลิมพระบุญญาธิการและเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นการสืบสานพระไตรปิฎกให้เป็น

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้นับเป็นหนึ่งในแปดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ มหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วยบรรพชิต ๔๑ รูป คฤหัสถ์ ๔ คน รวม ๔๕ รูป/คน โดยมี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ พระพรหมมุนี (จุนท์ พฺรหฺมคุตฺโต ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมเวที (สนิท ชวนปญฺโญ ป.ธ. ๙) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นรองประธานกรรมการ และพระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙) วัดเทวราชกุญชร เป็นเลขานุการ ซึ่งต่อมา เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๙ คณะกรรมการ ฯ นี้ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการดำเนินงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ และได้ข้อสรุปเป็นแนวปฏิบัติว่า ในการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลี ให้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และให้นำพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ มาเทียบเคียงโดยให้ทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกันไว้ ส่วนการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย ให้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ ที่พระธรรมกิตติวงศ์และคณะได้จัดทำไว้แล้วตามมติมหาเถรสมาคม มาตรวจสอบคำแปลและจัดทำหัวข้อให้ตรงกันกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ ที่คณะกรรมการตรวจชำระแล้ว ทั้งนี้ประธานคณะกรรมการฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เป็น ๓ กอง คือ

๑. คณะทำงานกองงานพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๕ รูป/คน มี พระธรรมคุณาภรณ์ (เอื้อน หาสธมฺโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดสามพระยา เป็น ประธาน

๒. คณะทำงานกองงานพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๑๙ รูป มี พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. ๙, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) วัด ปากน้ำ เป็นประธาน

๓. คณะทำงานกองงานพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๒๑ รูป/คน มี พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดพิชยญาติการาม เป็น ประธาน

ในการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศมาเทียบเคียง ตรวจสอบทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกัน จำนวน ๗ ฉบับ ประกอบด้วย พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ๓ ฉบับ คือ (๑) ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกำ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส) (๒) สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกำ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส) (๓) มหาจุฬาเตปิฎกำ (อนุสฺสรณียำ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส) และพระไตรปิฎก บาลีอักษรต่างประเทศ ๔ ฉบับ คือ (๑) ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฎกำ (พระไตรปิฎก บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฏฐสังคายนา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘) (๒) อิงฺคลิสเตปิฎกำ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์) (๓) สีหฬเตปิฎกำ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล) (๔) นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฎกำ (พระ ไตรปิฎกบาลีอักษรเทวนาครี ฉบับมหาวิทยาลัยนาลันทา)

คณะทำงานแต่ละกองงานได้เพียรพยายามพิจารณาตรวจต้นฉบับ พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็ม กำลังความสามารถ เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จึงทำให้การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

บัดนี้ การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้บรรลุผลเสร็จสิ้นแล้ว นับว่าสำเร็จได้โดยอาศัยพระบารมีพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริยาธิราช กอปรด้วยความวิริยะอุตสาหะอุทิศเวลาเป็นพุทธบูชาของคณะกรรมการพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ดำเนินการพิจารณาตรวจต้นฉบับและความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและอานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตในไอศวรรยราชสมบัติ ทั้งสุขโสมนัสสวัสดีจงเกิดมีในที่ทุกสถาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขออาณาประชาราษฎร์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภาร เจริญงอกงามในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สทา ทิปฺปตุ สทฺธมฺโม ตถาคตปฺปเวทิโต
ทสฺเสนฺโต สพฺพโลกสฺส อุชุมคฺคํ วิสุทฺธิยา.

ขอพระสัทธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ แสดงทางตรงเพื่อความบริสุทธิ์แก่โลกทั้งปวง จงรุ่งเรืองทุกเมื่อ เทอญ.

มหาเถรสมาคม

THE PAḶĪ ALPHABET
IN THAI AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

อ = a -า = ā ◌ิ = i ◌ี = ī ◌ุ = u ◌ู = ū เ- = e โ- = o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

ก = ka	ข = kha	ค = ga	ฆ = gha	ง = ṅa
จ = ca	ฉ = cha	ช = ja	ฌ = jha	ญ = ña
ฏ = ṭa	ฐ = ṭha	ฑ = ḍa	ฒ = ḍha	ณ = ṇa
ต = ta	ถ = tha	ท = da	ธ = dha	น = na
ป = pa	ผ = pha	พ = ba	ภ = bha	ม = ma

ย = ya ร = ra ล = la ว = va ส = sa ห = ha ฬ = ḷa ◌ं = ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ก = ka กา = kā กิ = ki กี = kī กุ = ku กู = kū เก = ke โก = ko
ข = kha ขา = khā ขิ = khi ขี = khī ขุ = khu ขู = khū เข = khe โข = kho

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

ทยฺยรฏฺฐสฺส เตปิฏเก
สงฺเกตวิญฺญาปนำ

อิ. = อิงฺคลิสเตปิฏกำ

ฉ. = ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฏกำ

ทยฺ. = ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกำ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส)

เท. = นาลนฺทาเทวนาครินาลิเตปิฏกำ

โป. = โปราณเตปิฏกำ

มหา. = มหาจุฬาเตปิฏกำ (อนุสฺสรณียำ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส)

สี. = สีหฬเตปิฏกำ

สฺยา. = สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกำ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส)

อภิธมฺมปิฎเก วิภงฺคปาลิยา
กิตฺตนปตฺตํ

มาติกา		องฺเก
	๑. ขนฺธวิภงฺโค	๑
๑.	สุตฺตนฺตภาชนียํ	๑
	๑. รูปกฺขนฺโธ	๑
	๒. เวทนากฺขนฺโธ	๓
	๓. สญฺญากฺขนฺโธ	๖
	๔. สงฺขารกฺขนฺโธ	๑๐
	๕. วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๑๔
๒.	อภิธมฺมภาชนียํ	๑๗
	๑. รูปกฺขนฺโธ	๑๗
	๒. เวทนากฺขนฺโธ	๒๑
	๓. สญฺญากฺขนฺโธ	๓๔
	๔. สงฺขารกฺขนฺโธ	๔๗
	๕. วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๖๑
๓.	ปญฺหาปุจฺฉกํ	๗๔
	๑. ติกํ	๗๔
	๒. ทุกํ	๗๖

มาติกา **องฺเก**

๒. อายตนวิภงฺโค **๘๘**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๘๘
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๘๘
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๙๔
๑. ติกํ ๙๕
๒. ทุกํ ๙๗

๓. ธาตุวิภงฺโค **๑๐๗**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๑๐๗
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๑๑๔
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๑๑๘
๑. ติกํ ๑๑๙
๒. ทุกํ ๑๒๒

๔. สจฺจวิภงฺโค **๑๓๓**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๑๓๓
๑. ทุกฺขสจฺจํ ๑๓๓
๒. สมุทยสจฺจํ ๑๓๖
๓. นิโรธสจฺจํ ๑๓๙
๔. มคฺคสจฺจํ ๑๔๒
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๑๔๔
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๑๕๓
๑. ติกํ ๑๕๓
๒. ทุกํ ๑๕๖

มาติกา **องฺเก**

๕. อินฺทฺริยวิภงฺโค ๑๖๕

๑. อภิธมฺมภาชนียํ ๑๖๕
๒. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๑๗๐
๑. ติกํ ๑๗๐
๒. ทุกํ ๑๗๔

๖. ปจฺจยาการวิภงฺโค ๑๘๕

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๑๘๕
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๑๙๐
๑. ปจฺจยจตุกฺกํ ๑๙๐
๒. เหตุจตุกฺกํ ๑๙๑
๓. สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ ๑๙๒
๔. อญฺญมญฺญจตุกฺกํ ๑๙๔
มาติกา ๑๙๕
๕. ปจฺจยจตุกฺกํ (นิทฺเทโส) ๑๙๖
๖. เหตุจตุกฺกํ (") ๒๐๓
๗. สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ (") ๒๑๐
๘. อญฺญมญฺญจตุกฺกํ (") ๒๑๖
๙. อกุสลนิทฺเทโส ๒๒๗
๑๐. กุสลนิทฺเทโส ๒๓๓
๑๑. อพฺยากตนิทฺเทโส ๒๔๑
๑๒. อวิชฺชามูลกกุสลนิทฺเทโส ๒๕๖
๑๓. กุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส ๒๕๙
๑๔. อกุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส ๒๖๓

มาติกา **องฺเก**

๗. สติปฏฺฐานวิภงฺโค **๒๖๗**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๒๖๗
๑. กายานุปสฺสนานิทฺเทโส ๒๖๗
๒. เวทนานุปสฺสนานิทฺเทโส ๒๗๐
๓. จิตฺตานุปสฺสนานิทฺเทโส ๒๗๓
๔. ธมฺมานุปสฺสนานิทฺเทโส ๒๗๖
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๒๘๑
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๒๘๕
๑. ติกํ ๒๘๖
๒. ทุกํ ๒๘๗

๘. สมฺมปฺปธานวิภงฺโค **๒๘๙**

๑. สุตฺตนฺภาชนียํ ๒๘๙
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๒๙๓
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๒๙๘
๑. ติกํ ๒๙๙
๒. ทุกํ ๒๙๙

๙. อิทฺธิปาทวิภงฺโค **๓๐๑**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๓๐๑
๑. ฉนฺทิทฺธิปาโท ๓๐๑
๒. วีริยิทฺธิปาโท ๓๐๓
๓. จิตฺติทฺธิปาโท ๓๐๔
๔. วีมสิทฺธิปาโท ๓๐๕

มาติกา **องฺเก**

๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๐๗
๑. ฉนฺทิทฺธิปาโท ๓๐๗
๒. วีริยิทฺธิปาโท ๓๐๘
๓. จิตฺติทฺธิปาโท ๓๐๙
๔. วีมํสิทฺธิปาโท ๓๑๐
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๓๑๓
๑. ติกํ ๓๑๓
๒. ทุกํ ๓๑๓

๑๐. โพชฺฌงฺควิภงฺโค **๓๑๖**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๓๑๖
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๑๙
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๓๒๔
๑. ติกํ ๓๒๔
๒. ทุกํ ๓๒๕

๑๑. มคฺคงฺควิภงฺโค **๓๒๗**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๓๒๗
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๒๙
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๓๓๕
๑. ติกํ ๓๓๕
๒. ทุกํ ๓๓๖

มาติกา **องฺเก**

๑๒. ฌานวิภงฺโค **๓๓๘**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๓๓๘
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๖๖
๑. รูปาวจรกุสลํ ๓๖๖
๒. อรูปวจรกุสลํ ๓๖๘
๓. โลกุตฺตรกุสลํ ๓๖๙
๔. รูปาวจรวิปากา ๓๗๑
๕. อรูปาวจรวิปากา ๓๗๒
๖. โลกุตฺตรวิปากา ๓๗๓
๗. รูปารูปาวจรกิริยา ๓๗๔
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๓๗๕
๑. ติกํ ๓๗๕
๒. ทุกํ ๓๗๗

๑๓. อปฺปมญฺญาวิภงฺโค **๓๗๙**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๓๗๙
๑. เมตฺตา ๓๗๙
๒. กรุณา ๓๘๑
๓. มุทิตา ๓๘๓
๔. อุเปกฺขา ๓๘๔

มาติกา **องฺเก**

๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๘๖
๑. เมตฺตา ๓๘๖
๒. กรุณา ๓๘๘
๓. มุทิตา ๓๘๙
๔. อุเปกฺขา ๓๙๑
๕. วิปากา ๓๙๑
๖. กิริยา ๓๙๔
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๓๙๕
๑. ติกํ ๓๙๖
๒. ทุกํ ๓๙๗

๑๔. สิกฺขาปทวิภงฺโค **๓๙๙**

๑. อภิธมฺมภาชนียํ ๓๙๙
๒. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๔๐๗
๑. ติกํ ๔๐๗
๒. ทุกํ ๔๐๗

๑๕. ปฏิสมฺภิทาวิภงฺโค **๔๐๙**

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ ๔๐๙
๑. สงฺคหวาโร ๔๐๙
๒. สจฺจวาโร ๔๐๙
๓. เหตุวาโร ๔๐๙
๔. ธมฺมวาโร ๔๑๐

มาติกา **องฺเก**

๕. ปฏิจฺจสมุปฺปาทวาโร ๔๑๐
๖. ปริยตฺติวาโร ๔๑๑
๒. อภิธมฺมภาชนียํ ๔๑๑
๑. กุสลวาโร ๔๑๑
๒. อกุสลวาโร ๔๑๔
๓. วิปากวาโร ๔๑๕
๔. กิริยวาโร ๔๒๒
๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ ๔๒๕
๑. ติกํ ๔๒๕
๒. ทุกํ ๔๒๗

๑๖. ฌาณวิภงฺโค **๔๒๙**

๑. เอกกมาติกา ๔๒๙
๒. ทุกมาติกา ๔๓๑
๓. ติกมาติกา ๔๓๓
๔. จตุกฺกมาติกา ๔๓๘
๕. ปญฺจกมาติกา ๔๓๙
๖. ฉกฺกมาติกา ๔๓๙
๗. สตฺตกมาติกา ๔๓๙
๘. อฏฺฐกมาติกา ๔๓๙
๙. นวกมาติกา ๔๔๐
๑๐. ทสกมาติกา ๔๔๐
๑. เอกกนิทฺเทโส ๔๔๒
๒. ทุกนิทฺเทโส ๔๔๗

มาติกา **องฺเก**

๓. ติกนิทฺเทโส ๔๕๑
๔. จตุกฺกนิทฺเทโส ๔๕๖
๕. ปญฺจกนิทฺเทโส ๔๖๔
๖. ฉกฺกนิทฺเทโส ๔๖๕
๗. สตฺตกนิทฺเทโส ๔๖๖
๘. อฏฺฐกนิทฺเทโส ๔๖๖
๙. นวกนิทฺเทโส ๔๖๗
๑๐. ทสกนิทฺเทโส ๔๖๗

๑๗. ขุทฺทกวตฺถุวิภงฺโค ๔๘๑

๑. เอกกมาติกา ๔๘๑
๒. ทุกมาติกา ๔๘๔
๓. ติกมาติกา ๔๘๕
๔. จตุกฺกมาติกา ๔๘๖
๕. ปญฺจกมาติกา ๔๘๗
๖. ฉกฺกมาติกา ๔๘๘
๗. สตฺตกมาติกา ๔๘๙
๘. อฏฺฐกมาติกา ๔๘๙
๙. นวกมาติกา ๔๙๐
๑๐. ทสกมาติกา ๔๙๐
๑. เอกกนิทฺเทโส ๔๙๑
๒. ทุกนิทฺเทโส ๕๐๓
๓. ติกนิทฺเทโส ๕๑๐
๔. จตุกฺกนิทฺเทโส ๕๒๘

มาติกา **องฺเก**

๕. ปญฺจกนิทฺเทโส ๕๓๒
๖. ฉกฺกนิทฺเทโส ๕๓๗
๗. สตฺตกนิทฺเทโส ๕๔๑
๘. อฏฺฐกนิทฺเทโส ๕๔๔
๙. นวกนิทฺเทโส ๕๕๐
๑๐. ทสกนิทฺเทโส ๕๕๒
๑๑. ตณฺหาวิจริตนิทฺเทโส ๕๕๔

๑๘. ธมฺมหทยวิภงฺโค **๕๖๖**

๑. สพฺพสงฺคาหิกวาโร ๕๖๖
๒. อุปฺปตฺตานุปฺปตฺติวาโร ๕๖๙
๑. กามธาตุ ๕๖๙
๒. รูปธาตุ ๕๗๑
๓. อรูปธาตุ ๕๗๓
๔. อปริยาปนฺนํ ๕๗๔
๓. ปริยาปนฺนาปริยาปนฺนวาโร ๕๗๖
๑. กามธาตุ ๕๗๖
๒. รูปธาตุ ๕๗๗
๓. อรูปธาตุ ๕๗๙
๔. ปริยาปนฺนาปริยาปนฺนา ๕๘๐
๔. ธมฺมหทยวาโร ๕๘๑
๑. กามธาตุ ๕๘๑
๒. รูปธาตุ ๕๘๙

มาติกา **องฺเก**

๓. อสญฺญสตฺตา ๕๙๑
๔. อรูปธาตุ ๕๙๒
๕. ภูมนฺตรทสฺสนวาโร ๕๙๔
๖. อุปฺปาทกฺกมฺมอายุปฺปมาณวาโร ๕๙๕
๑. อุปฺปาทกฺกมฺมานิ ๕๙๕
๒. อายุปฺปมาณานิ ๕๙๖
๗. อภิญฺเญยฺยาทิวาโร ๖๐๒
๘. สารมฺมณานารมฺมณวาโร ๖๐๕
๙. ทิฏฺฐสุตาทิทสฺสนวาโร ๖๐๗
๑๐. ติกาทิทสฺสนวาโร ๖๐๘
๑. กุสลตฺติกํ ๖๐๘
๒. เวทนาติกํ ๖๐๙
๓. วิปากตฺติกํ ๖๑๒
๔. อุปาทินฺนตฺติกํ ๖๑๓
๕. วิตกฺกตฺติกํ ๖๑๕
๑. รูปทุกํ ๖๑๖
๒. โลกิยทุกํ ๖๑๗

วิภงฺคปาลิมาติกา นิฏฺฐิตา.

ปทานุกฺกโม ๖๑๙
อสาธารณนามานิ ๖๙๑
ธมฺมปฺปเภโท ๖๙๒

อภิธมฺมปิฏเก
วิภงฺคปาลิ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. ขนฺธวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๑] ปญฺจกฺขนฺธา: รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

๑. รูปกฺขนฺโธ

[๒] ตตฺถ กตโม รูปกฺขนฺโธ.

ยงฺกิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ รูปกฺขนฺโธ.

[๓] ตตฺถ กตมํ รูปํ อตีตํ.

ยํ รูปํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิคตํ วิปริณตํ อตฺถงฺคตํ อพฺภตฺถงฺคตํ อุปฺปชฺชิตฺวา วิคตํ อตีตํ อตีตเสน สงฺคหิตํ,[๑] จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํ;[๒] อิทํ วุจฺจติ รูปํ อตีตํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ อนาคตํ.

---

[๑] สี. สงฺคหีตํ. [๒] ฉ., เท. อุปาทายรูปํ, เอวมุปริปิ.

ยํ รูปี อชาตํ อภูตํ อสญฺชาตํ อนิพฺพตฺตํ อนภินิพฺพตฺตํ อปาตุภูตํ อนุปฺปนฺนํ อสมุปฺปนฺนํ อนุฏฺฐิตํ อสมุฏฺฐิตํ อนาคตํ อนาคตเสน สงฺคหิตํ, จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปี; อิทํ วุจฺจติ รูปี อนาคตํ.

ตตฺถ กตมา รูปี ปจฺจุปฺปนฺนา.

ยา รูปี ชาตา ภูตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา อุปฺปนฺนา สมุปฺปนฺนา อุฏฺฐิตา สมุฏฺฐิตา ปจฺจุปฺปนฺนา ปจฺจุปฺปนฺนเสน สงฺคหิตา, จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปี; อิทา วุจฺจติ รูปี ปจฺจุปฺปนฺนา.

[๔] ตตฺถ กตมา รูปี อชฺฌตฺตา.

ยา รูปี เตสํ เตสํ สตฺตานํ อชฺฌตฺตา ปจฺจตฺตา นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา, จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปี; อิทา วุจฺจติ รูปี อชฺฌตฺตา.

ตตฺถ กตมา รูปี พหิทฺธา.

ยา รูปี เตสํ เตสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อชฺฌตฺตา ปจฺจตฺตา นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา, จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปี; อิทา วุจฺจติ รูปี พหิทฺธา.

[๕] ตตฺถ กตมา รูปี โอฬาริกา.

จกฺขายตนา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพายตนา; อิทา วุจฺจติ รูปี โอฬาริกา.

ตตฺถ กตมา รูปี สุขุมา.

อิตฺถินฺทฺริยา ฯเปฯ กพฬีกาโร[๑] อาหาโร; อิทา วุจฺจติ รูปี สุขุมา.

---

[๑] ฉ., เท. กพฬีกาโร, เอวมุปริปิ.

[๖] ตตฺถ กตมํ รูปํ หีนํ.

ยํ รูปํ เตสํ เตสํ สตฺตานํ อุญฺญาตํ อวญฺญาตํ หีฬิตํ ปริภูตํ อจิตีกตํ[๑] หีนํ หีนมตํ หีนสมฺมตํ อนิฏฺฐํ อกนฺตํ อมนาปํ, รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา; อิทํ วุจฺจติ รูปํ หีนํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ ปณีตํ.

ยํ รูปํ เตสํ เตสํ สตฺตานํ อนุญฺญาตํ อนวญฺญาตํ อหีฬิตํ อปริภูตํ จิตีกตํ ปณีตํ ปณีตมตํ ปณีตสมฺมตํ อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ, รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา; อิทํ วุจฺจติ รูปํ ปณีตํ. ตตฺ ตตฺ วา ปน รูปํ [๒]อุปาทาย อุปาทาย[๒] รูปํ หีนนฺ ปณีตนฺ ทฏฺฐพฺพนฺ.

[๗] ตตฺถ กตมํ รูปํ ทูเร.

อิตฺถินฺทฺริยนฺ ฯเปฯ กพฬีกาโร อาหาโร, ยนฺ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปนฺ อนาสนฺเน อนุปกฺกฏฺเฐ ทูเร อสนฺติเก; อิทนฺ วุจฺจติ รูปนฺ ทูเร.

ตตฺถ กตมนฺ รูปนฺ สนฺติเก.

จกฺขายตนนฺ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพายตนนฺ, ยนฺ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปนฺ อาสนฺเน อุปกฺกฏฺเฐ[๓] อวิทูเร สนฺติเก; อิทนฺ วุจฺจติ รูปนฺ สนฺติเก. ตตฺ ตตฺ วา ปน รูปนฺ อุปาทาย อุปาทาย รูปนฺ ทูเร สนฺติเก ทฏฺฐพฺพนฺ.

๒. เวทนากฺขนฺโธ

[๘] ตตฺถ กตโม เวทนากฺขนฺโธ.

ยา กาจิ เวทนา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยา ทูเร

---

[๑] ฉ., เท. อจิตฺตีกตนฺ. [๒ - ๒] ฉ., เท. อุปาทายุปาทาย, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อุปกฏฺเฐ.

สนฺติเก วา, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ เวทนากฺขนฺโธ.

[๙] ตตฺถ กตมา เวทนา อตีตา.

ยา เวทนา อตีตา นิรุทฺธา วิคตา วิปริณตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อุปฺปชฺชิตฺวา วิคตา อตีตา อตีตํเสน สงฺคหิตา สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ เวทนา อตีตา.

ตตฺถ กตมา เวทนา อนาคตา.

ยา เวทนา อชาตา อภูตา อสญฺชาตา อนิพฺพตฺตา อนภินิพฺพตฺตา อปาตุภูตา อนุปฺปนฺนา อสมุปฺปนฺนา อนุฏฺฐิตา อสมุฏฺฐิตา อนาคตา อนาคตํเสน สงฺคหิตา สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ เวทนา อนาคตา.

ตตฺถ กตมา เวทนา ปจฺจุปฺปนฺนา.

ยา เวทนา ชาตา ภูตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา อุปฺปนฺนา สมุปฺปนฺนา อุฏฺฐิตา สมุฏฺฐิตา ปจฺจุปฺปนฺนา ปจฺจุปฺปนฺนํเสน[๑] สงฺคหิตา สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ เวทนา ปจฺจุปฺปนฺนา.

[๑๐] ตตฺถ กตมา เวทนา อชฺฌตฺตา.

ยา เวทนา เตสํ เตสํ สตฺตานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ เวทนา อชฺฌตฺตา.

---

[๑] สี. ปจฺจนฺนํเสน.

ตตฺถ กตมา เวทนา พหิทฺธา.

ยา เวทนา เตสํ เตสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ เวทนา พหิทฺธา.

[๑๑] ตตฺถ กตมา เวทนา โอพาริกา สุขุมา.

อกุสลา เวทนา โอพาริกา, กุสลาพฺยากตา เวทนา สุขุมา. กุสลากุสลา เวทนา โอพาริกา, อพฺยากตา เวทนา สุขุมา. ทุกฺขา เวทนา โอพาริกา, สุขา จ อทุกฺขมสุขา จ เวทนา สุขุมา. สุขทุกฺขา เวทนา โอพาริกา, อทุกฺขมสุขา เวทนา สุขุมา. อสมาปนฺนสฺส เวทนา โอพาริกา, สมาปนฺนสฺส เวทนา สุขุมา. สาสวา เวทนา โอพาริกา, อนาสวา เวทนา สุขุมา. ตํ ตํ วา ปน เวทนํ อุปาทาย อุปาทาย เวทนา โอพาริกา สุขุมา ทฏฺฐพฺพา.

[๑๒] ตตฺถ กตมา เวทนา หีนา ปณีตา.

อกุสลา เวทนา หีนา, กุสลาพฺยากตา เวทนา ปณีตา. กุสลากุสลา เวทนา หีนา, อพฺยากตา เวทนา ปณีตา. ทุกฺขา เวทนา หีนา, สุขา จ อทุกฺขมสุขา จ เวทนา ปณีตา. สุขทุกฺขา เวทนา หีนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา ปณีตา. อสมาปนฺนสฺส เวทนา หีนา, สมาปนฺนสฺส เวทนา ปณีตา. สาสวา เวทนา หีนา, อนาสวา เวทนา ปณีตา. ตํ ตํ วา ปน เวทนํ อุปาทาย อุปาทาย เวทนา หีนา ปณีตา ทฏฺฐพฺพา.

[๑๓] ตตฺถ กตมา เวทนา ทูเร.

อกุสลา เวทนา กุสลาพฺยากตาหิ เวทนาหิ ทูเร, กุสลาพฺยากตา เวทนา อกุสลาย เวทนาย ทูเร, กุสลา เวทนา อกุสลาพฺยากตาหิ

เวทนาหิ ทูเร, อกุสลาพฺยากตา เวทนา กุสลาย เวทนาย ทูเร, อพฺยากตา เวทนา กุสลากุสลาหิ เวทนาหิ ทูเร, กุสลากุสลา เวทนา อพฺยากตาย เวทนาย ทูเร, ทุกฺขา เวทนา สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ ทูเร, สุขา จ อทุกฺขมสุขา จ เวทนา ทุกฺขาย เวทนาย ทูเร, สุขา เวทนา ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ ทูเร, ทุกฺขา จ อทุกฺขมสุขา จ เวทนา สุขาย เวทนาย ทูเร, อทุกฺขมสุขา เวทนา สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ ทูเร, สุขทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย ทูเร, อสมาปนฺนสฺส เวทนา สมาปนฺนสฺส เวทนาย ทูเร, สมาปนฺนสฺส เวทนา อสมาปนฺนสฺส เวทนาย ทูเร สาสวา เวทนา อนาสวาย เวทนาย ทูเร, อนาสวา เวทนา สาสวาย เวทนาย ทูเร. อยํ วุจฺจติ เวทนา ทูเร.

ตตฺถ กตมา เวทนา สนฺติเก.

อกุสลา เวทนา อกุสลาย เวทนาย สนฺติเก, กุสลา เวทนา กุสลาย เวทนาย สนฺติเก, อพฺยากตา เวทนา อพฺยากตาย เวทนาย สนฺติเก. ทุกฺขา เวทนา ทุกฺขาย เวทนาย สนฺติเก, สุขา เวทนา สุขาย เวทนาย สนฺติเก, อทุกฺขมสุขา เวทนา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สนฺติเก. อสมาปนฺนสฺส เวทนา อสมาปนฺนสฺส เวทนาย สนฺติเก, สมาปนฺนสฺส เวทนา สมาปนฺนสฺส เวทนาย สนฺติเก. สาสวา เวทนา สาสวาย เวทนาย สนฺติเก, อนาสวา เวทนา อนาสวาย เวทนาย สนฺติเก. อยํ วุจฺจติ เวทนา สนฺติเก. ตํ ตํ วา ปน เวทนํ อุปาทาย อุปาทาย เวทนา ทูเร สนฺติเก ทฏฺฐพฺพา.

๓. สญฺญากฺขนฺโธ

[๑๔] ตตฺถ กตโม สญฺญากฺขนฺโธ.

ยา กาจิ สญฺญา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยา ทูเร สนฺติเก วา, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา[๑] อยํ วุจฺจติ สญฺญากฺขนฺโธ.

[๑๕] ตตฺถ กตมา สญฺญา อตีตา.

ยา สญฺญา อตีตา นิรุทฺธา วิคตา วิปริณตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อุปฺปชฺชิตฺวา วิคตา อตีตา อตีตํเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา โสตสมฺผสฺสชา สญฺญา ฆานสมฺผสฺสชา[๒] สญฺญา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา สญฺญา กายสมฺผสฺสชา สญฺญา มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา; อยํ วุจฺจติ สญฺญา อตีตา.

ตตฺถ กตมา สญฺญา อนาคตา.

ยา สญฺญา อชาตา อภูตา อสญฺชาตา อนิพฺพตฺตา อนภินิพฺพตฺตา อปาตุภูตา อนุปฺปนฺนา อสมุปฺปนฺนา อนุฏฺฐิตา อสมุฏฺฐิตา อนาคตา อนาคตํเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา; อยํ วุจฺจติ สญฺญา อนาคตา.

ตตฺถ กตมา สญฺญา ปจฺจุปฺปนฺนา.

ยา สญฺญา ชาตา ภูตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา อุปฺปนฺนา สมุปฺปนฺนา อุฏฺฐิตา สมุฏฺฐิตา ปจฺจุปฺปนฺนา ปจฺจุปฺปนฺนํเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา; อยํ วุจฺจติ สญฺญา ปจฺจุปฺปนฺนา.

---

[๑] สี. อภิสํขิตฺวา. [๒] สี. ฆาณสมฺผสฺสชา, เอวมุปริปิ.

[๑๖] ตตฺถ กตมา สญฺญา อชฺฌตฺตา.

ยา สญฺญา เตสํ เตสํ สตฺตานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา; อยํ วุจฺจติ สญฺญา อชฺฌตฺตา.

ตตฺถ กตมา สญฺญา พหิทฺธา.

ยา สญฺญา เตสํ เตสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา; อยํ วุจฺจติ สญฺญา พหิทฺธา.

[๑๗] ตตฺถ กตมา สญฺญา โอฬาริกา สุขุมา.

ปฏิฆสมฺผสฺสชา สญฺญา โอฬาริกา, อธิวจนสมฺผสฺสชา สญฺญา สุขุมา. อกุสลา สญฺญา โอฬาริกา, กุสลาพฺยากตา สญฺญา สุขุมา. กุสลากุสลา สญฺญา โอฬาริกา, อพฺยากตา สญฺญา สุขุมา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา โอฬาริกา, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขุมา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา โอฬาริกา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขุมา. อสมาปนฺนสฺส สญฺญา โอฬาริกา, สมาปนฺนสฺส สญฺญา สุขุมา. สาสวา สญฺญา โอฬาริกา, อนาสวา สญฺญา สุขุมา. ตํ ตํ วา ปน สญฺญํ อุปาทาย อุปาทาย สญฺญา โอฬาริกา สุขุมา ทฏฺฐพฺพา.

[๑๘] ตตฺถ กตมา สญฺญา หีนา ปณีตา.

อกุสลา สญฺญา หีนา, กุสลาพฺยากตา สญฺญา ปณีตา. กุสลากุสลา สญฺญา หีนา, อพฺยากตา สญฺญา ปณีตา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา หีนา, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา ปณีตา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา หีนา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา ปณีตา. อสมาปนฺนสฺส

สญฺญา หีนา, สมาปนฺนสฺส สญฺญา ปณีตา. สาสวา สญฺญา หีนา, อนาสวา สญฺญา ปณีตา. ตํ ตํ วา ปน สญฺญํ อุปาทาย อุปาทาย สญฺญา หีนา ปณีตา ทฏฺฐพฺพา.

[๑๙] ตตฺถ กตมา สญฺญา ทูเร.

อกุสลา สญฺญา กุสลาพฺยากตาหิ สญฺญาหิ ทูเร, กุสลาพฺยากตา สญฺญา อกุสลาย สญฺญาย ทูเร, กุสลา สญฺญา อกุสลาพฺยากตาหิ สญฺญาหิ ทูเร, อกุสลาพฺยากตา สญฺญา กุสลาย สญฺญาย ทูเร. อพฺยากตา สญฺญา กุสลากุสลาหิ สญฺญาหิ ทูเร, กุสลากุสลา สญฺญา อพฺยากตาย สญฺญาย ทูเร. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตาหิ สญฺญาหิ ทูเร, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย ทูเร, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตาหิ สญฺญาหิ ทูเร, ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย ทูเร, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตาหิ สญฺญาหิ ทูเร, สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สญฺญา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย ทูเร, อสมาปนฺนสฺส สญฺญา สมาปนฺนสฺส สญฺญาย ทูเร, สมาปนฺนสฺส สญฺญา อสมาปนฺนสฺส สญฺญาย ทูเร. สาสวา สญฺญา อนาสวาย สญฺญาย ทูเร, อนาสวา สญฺญา สาสวาย สญฺญาย ทูเร. อยํ วุจฺจติ สญฺญา ทูเร.

ตตฺถ กตมา สญฺญา สนฺติเก.

อกุสลา สญฺญา อกุสลาย สญฺญาย สหฺติเก, กุสลา สญฺญา กุสลาย สญฺญาย สหฺติเก, อพฺยากตา สญฺญา อพฺยากตาย สญฺญาย สหฺติเก, ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย สหฺติเก, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย สหฺติเก, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สญฺญา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาย สญฺญาย สหฺติเก. อสมาปนฺนสฺส สญฺญา อสมาปนฺนสฺส สญฺญาย สหฺติเก, สมาปนฺนสฺส สญฺญา สมาปนฺนสฺส สญฺญาย สหฺติเก. สาสวา สญฺญา สาสวาย สญฺญาย สหฺติเก, อนาสวา สญฺญา อนาสวาย สญฺญาย สหฺติเก. อยํ วุจฺจติ สญฺญา สหฺติเก. ตถา ตถา วา ปน สญฺญํ อุปาทาย อุปาทาย สญฺญา ทูเร สหฺติเก ทฏฺฐพฺพา.

๔. สงฺขารกฺขนฺโธ

[๒๐] ตตฺถ กตโม สงฺขารกฺขนฺโธ.

เย เกจิ สงฺขารา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตา[๑] วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา เย ทูเร สหฺติเก วา, ตเถกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๒๑] ตตฺถ กตเม สงฺขารา อตีตา.

เย สงฺขารา อตีตา นิรุทฺธา วิคตา วิปริณตา อตฺถงฺคตา อพฺภาตฺถงฺคตา อุปฺปชฺชิตฺวา วิคตา อตีตา อตีตเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา โสตสมฺผสฺสชา เจตนา ฆานสมฺผสฺสชา เจตนา

---

[๑] สี. อชฺฌตฺตํ.

ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เจตนา กายสมฺผสฺสชา เจตนา มโนสมฺผสฺสชา เจตนา; อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา อตีตา.

ตตฺถ กตเม สงฺขารา อนาคตา.

เย สงฺขารา อชาตา อภูตา อสญฺชาตา อนิพฺพตฺตา อนภินิพฺพตฺตา อปาตุภูตา อนุปฺปนฺนา อสมุปฺปนฺนา อนุฏฺฐิตา อสมุฏฺฐิตา อนาคตา อนาคตํเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา; อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา อนาคตา.

ตตฺถ กตเม สงฺขารา ปจฺจุปฺปนฺนา.

เย สงฺขารา ชาตา ภูตา สญฺชาตา[๑] นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา อุปฺปนฺนา สมุปฺปนฺนา อุฏฺฐิตา สมุฏฺฐิตา ปจฺจุปฺปนฺนา ปจฺจุปฺปนฺนเสน สงฺคหิตา จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา; อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา ปจฺจุปฺปนฺนา.

[๒๒] ตตฺถ กตเม สงฺขารา อชฺฌตฺตา.

เย สงฺขารา เตสํ เตสํ สตฺตานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา; อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา อชฺฌตฺตา.

ตตฺถ กตเม สงฺขารา พหิทฺธา.

เย สงฺขารา เตสํ เตสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกา ปาฏิปุคฺคลิกา อุปาทินฺนา จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา; อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา พหิทฺธา.

[๒๓] ตตฺถ กตเม สงฺขารา โอฬาริกา สุขุมา.

---

[๑] สี. สงฺขตา.

อกุสลา สงฺขารา โอฬาริกา, กุสลาพฺยากตา สงฺขารา สุขุมา. กุสลากุสลา สงฺขารา โอฬาริกา, อพฺยากตา สงฺขารา สุขุมา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา โอฬาริกา, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา สุขุมา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา โอฬาริกา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา สุขุมา. อสมาปนฺนสฺส สงฺขารา โอฬาริกา, สมาปนฺนสฺส สงฺขารา สุขุมา. สาสวา สงฺขารา โอฬาริกา, อนาสวา สงฺขารา สุขุมา. เต เต วา ปน สงฺขาเร อุปาทาย อุปาทาย สงฺขารา โอฬาริกา สุขุมา ทฏฺฐพฺพา.

[๒๔] ตตฺถ กตเม สงฺขารา หีนา ปณีตา.

อกุสลา สงฺขารา หีนา, กุสลาพฺยากตา สงฺขารา ปณีตา. กุสลากุสลา สงฺขารา หีนา, อพฺยากตา สงฺขารา ปณีตา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา หีนา, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา ปณีตา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา หีนา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา ปณีตา. อสมาปนฺนสฺส สงฺขารา หีนา, สมาปนฺนสฺส สงฺขารา ปณีตา. สาสวา สงฺขารา หีนา, อนาสวา สงฺขารา ปณีตา. เต เต วา ปน สงฺขาเร อุปาทาย อุปาทาย สงฺขารา หีนา ปณีตา ทฏฺฐพฺพา.

[๒๕] ตตฺถ กตเม สงฺขารา ทูเร.

อกุสลา สงฺขารา กุสลาพฺยากเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, กุสลาพฺยากตา สงฺขารา อกุสเลหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, กุสลา สงฺขารา อกุสลาพฺยากเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, อกุสลาพฺยากตา สงฺขารา กุสเลหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, อพฺยากตา สงฺขารา กุสลากุสเลหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, กุสลากุสลา สงฺขารา อพฺยากเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา

สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา สงฺขารา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺเตหิ สงฺขาเรหิ ทูเร. อสมาปนฺนสฺส สงฺขารา สมาปนฺนสฺส สงฺขาเรหิ ทูเร, สมาปนฺนสฺส สงฺขารา อสมาปนฺนสฺส สงฺขาเรหิ ทูเร. สาสวา สงฺขารา อนาสเวหิ สงฺขาเรหิ ทูเร, อนาสวา สงฺขารา สาสเวหิ สงฺขาเรหิ ทูเร. อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา ทูเร.

ตตฺถ กตเม สงฺขารา สนฺติเก.

อกุสลา สงฺขารา อกุสลานํ สงฺขารานํ สนฺติเก, กุสลา สงฺขารา กุสลานํ สงฺขารานํ สนฺติเก, อพฺยากตา สงฺขารา อพฺยากตานํ สงฺขารานํ สนฺติเก. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตานํ สงฺขารานํ สนฺติเก, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตานํ สงฺขารานํ สนฺติเก, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา สงฺขารา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตานํ สงฺขารานํ สนฺติเก. อสมาปนฺนสฺส สงฺขารา อสมาปนฺนสฺส สงฺขารานํ สนฺติเก, สมาปนฺนสฺส สงฺขารา สมาปนฺนสฺส สงฺขารานํ สนฺติเก. สาสวา สงฺขารา สาสวานํ สงฺขารานํ สนฺติเก, อนาสวา สงฺขารา อนาสวานํ สงฺขารานํ สนฺติเก. อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขารา สนฺติเก. เต เต วา ปน สงฺขาเร อุปาทาย อุปาทาย สงฺขารา ทูเร สนฺติเก ทฏฺฐพฺพา.

๕. วิญฺญาณกฺขนฺโธ

[๒๖] ตตฺถ กตโม วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

ยงฺกิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๒๗] ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ อตีตํ.

ยํ วิญฺญาณํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิคตํ วิปริณตํ อตฺถงฺคตํ อพฺภตฺถงฺคตํ อุปฺปชฺชิตฺวา วิคตํ อตีตํ อตีตเสน สงฺคหิตํ จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณํ อตีตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ อนาคตํ.

ยํ วิญฺญาณํ อชาตํ อภูตํ อสญฺชาตํ อนิพฺพตฺตํ อนภินิพฺพตฺตํ อปาตุภูตํ อนุปฺปนฺนํ อสมุปฺปนฺนํ อนุฏฺฐิตํ อสมุฏฺฐิตํ อนาคตํ อนาคตเสน สงฺคหิตํ จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณํ อนาคตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ ปจฺจุปฺปนฺนํ.

ยํ วิญฺญาณํ ชาตํ ภูตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ อุปฺปนฺนํ สมุปฺปนฺนํ อุฏฺฐิตํ สมุฏฺฐิตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ ปจฺจุปฺปนฺนเสน สงฺคหิตํ จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณํ ปจฺจุปฺปนฺนํ.

[๒๘] ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ อชฺฌตฺตํ.

ยํ วิญฺญาณํ เตสํ เตสํ สตฺตานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกํ ปาฏิปุคฺคลิกํ อุปาทินฺนํ จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ; อิทํ

วุจฺจติ วิญฺญาณํ อชฺฌตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ พหิทฺธา.

ยํ วิญฺญาณํ เตสํ เตสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นิยกํ ปาฏิปุคฺคลิกํ อุปาทินฺนํ จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณํ พหิทฺธา.

[๒๙] ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ โอพาริกํ สุขุมํ.

อกุสลํ วิญฺญาณํ โอพาริกํ, กุสลาพฺยากตา วิญฺญาณา สุขุมา. กุสลากุสลา วิญฺญาณา โอพาริกา, อพฺยากตํ วิญฺญาณํ สุขุมํ. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ โอพาริกํ, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา สุขุมา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา โอพาริกา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ สุขุมํ. อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ โอพาริกํ, สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ สุขุมํ. สาสวํ วิญฺญาณํ โอพาริกํ, อนาสวํ วิญฺญาณํ สุขุมํ. ตํ ตํ วา ปน วิญฺญาณํ อุปาทาย อุปาทาย วิญฺญาณํ โอพาริกํ สุขุมํ ทฏฺฐพฺพํ.

[๓๐] ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณํ หีนํ ปณีตํ.

อกุสลํ วิญฺญาณํ หีนํ, กุสลาพฺยากตา วิญฺญาณา ปณีตา. กุสลากุสลา วิญฺญาณา หีนา, อพฺยากตํ วิญฺญาณํ ปณีตํ. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ หีนํ, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา ปณีตา. สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา หีนา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ ปณีตํ. อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ หีนํ, สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ ปณีตํ. สาสวํ วิญฺญาณํ หีนํ, อนาสวํ วิญฺญาณํ ปณีตํ. ตํ

ตำ วา ปน วิญฺญาณำ อุปาทาย อุปาทาย วิญฺญาณำ หีนำ ปณีตำ ทฏฺฐพฺพำ.

[๓๑] ตตฺถ กตมำ วิญฺญาณำ ทูเร.

อกุสลำ วิญฺญาณำ กุสลาพฺยากเตหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, กุสลาพฺยากตา วิญฺญาณา อกุสลา วิญฺญาณา ทูเร, กุสลำ วิญฺญาณำ อกุสลาพฺยากเตหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, อกุสลาพฺยากตา วิญฺญาณา กุสลา วิญฺญาณา ทูเร. อพฺยากตำ วิญฺญาณำ กุสลากุสเลหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, กุสลากุสลา วิญฺญาณา อพฺยากตา วิญฺญาณา ทูเร, ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตำ วิญฺญาณำ สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, สุขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา ทูเร, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตำ วิญฺญาณำ ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, ทุกฺขาย จ อทุกฺขมสุขาย จ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา ทูเร. อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตำ วิญฺญาณำ สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺเตหิ วิญฺญาเณหิ ทูเร, สุขทุกฺขาหิ เวทนาหิ สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา วิญฺญาณา ทูเร. อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณำ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณา ทูเร, สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณำ อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณา ทูเร, สาสวำ วิญฺญาณำ อนาสวา วิญฺญาณา ทูเร, อนาสวำ วิญฺญาณำ สาสวา วิญฺญาณา ทูเร. อิทำ วุจฺจติ วิญฺญาณำ ทูเร.

ตตฺถ กตมำ วิญฺญาณำ สนฺติเก.

อกุสลำ วิญฺญาณำ อกุสลสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, กุสลำ วิญฺญาณำ กุสลสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, อพฺยากตำ วิญฺญาณำ อพฺยากตสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตำ วิญฺญาณำ ทุกฺขาย

เวทนาย สมฺปยุตฺตสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณํ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก. อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ อสมาปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก. สาสวํ วิญฺญาณํ สาสวสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก, อนาสวํ วิญฺญาณํ อนาสวสฺส วิญฺญาณสฺส สนฺติเก. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณํ สนฺติเก. ตํ ตํ วา ปน วิญฺญาณํ อุปาทาย อุปาทาย วิญฺญาณํ ทูเร สนฺติเก ทฏฺฐพฺพํ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.[๑]

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๓๒] ปญฺจกฺขนฺธา: รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

๑. รูปกฺขนฺโธ

[๓๓] ตตฺถ กตโม รูปกฺขนฺโธ.

เอกวิเธน รูปกฺขนฺโธ: สพฺพํ รูปี น เหตุ, อเหตุกํ เหตุวิปฺปยุตฺตํ, สปฺปจฺจยํ, สงฺขตํ, รูปี, โลกิยํ, สาสวํ, สญฺโญชนิยํ,[๒] คนฺถนิยํ, โอฆนิยํ, โยคนิยํ, นีวรณิยํ, ปรามฏฺฐํ, อุปาทานิยํ, สงฺกิเลสิกํ,[๓] อพฺยากตํ,

---

[๑] สี. สุตฺตนฺตภาชนียํ. [๒] ฉ., เท. สโยชนิยํ. [๓] ฉ.,เท. สงฺกิเลสิกํ, เอวมุปริปิ.

อนารมฺมณนฺ, อเจตสิกนฺ, จิตฺตวิปฺปยุตฺตนฺ, เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมนฺ, อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกนฺ, น สวิตกฺกสวิจารนฺ, น อวิตกฺกวิจารมตฺตนฺ, อวิตกฺกอวิจารนฺ, น ปีติสหคตนฺ, น สุขสหคตนฺ, น อุเปกฺขาสหคตนฺ, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพนฺ, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกนฺ, เนวาจยคามินาปจยคามิ เนวเสกฺขนาเสกฺขนฺ, ปริตฺตนฺ, กามาวจรนฺ, น รูปาวจรนฺ, น อรูปาวจรนฺ, ปริยาปนฺนนฺ, โน อปริยาปนฺนนฺ, อนิยตนฺ, อนิยฺยานิกนฺ, อุปฺปนฺนนฺ, ฉหิ วิญฺญาเณหิ วิญฺเญยฺยนฺ, อนิจฺจนฺ, ชราภิภูตนฺ. เอวนฺ เอกวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

ทุวิเธน รูปกฺขนฺโธ: อตฺถิ รูปนฺ อุปาทา, อตฺถิ รูปนฺ โน อุปาทา.[๑] อตฺถิ รูปนฺ อุปาทินฺนนฺ, อตฺถิ รูปนฺ อนุปาทินฺนนฺ. อตฺถิ รูปนฺ อุปาทินฺนุปาทานิยนฺ, อตฺถิ รูปนฺ อนุปาทินฺนุปาทานิยนฺ. อตฺถิ รูปนฺ สนิทสฺสนนฺ, อตฺถิ รูปนฺ อนิทสฺสนนฺ. อตฺถิ รูปนฺ สปฺปฏิฆนฺ, อตฺถิ รูปนฺ อปฺปฏิฆนฺ. อตฺถิ รูปนฺ อินฺทฺริยนฺ, อตฺถิ รูปนฺ น อินฺทฺริยนฺ. อตฺถิ รูปนฺ มหาภูตนฺ, อตฺถิ รูปนฺ น มหาภูตนฺ. อตฺถิ รูปนฺ วิญฺญตฺติ, อตฺถิ รูปนฺ น วิญฺญตฺติ. อตฺถิ รูปนฺ จิตฺตสมุฏฺฐานนฺ, อตฺถิ รูปนฺ น จิตฺตสมุฏฺฐานนฺ. อตฺถิ รูปนฺ จิตฺตสหภุ, อตฺถิ รูปนฺ น จิตฺตสหภุ. อตฺถิ รูปนฺ จิตฺตานุปริวตฺติ, อตฺถิ รูปนฺ น จิตฺตานุปริวตฺติ. อตฺถิ รูปนฺ อชฺฌตฺติกนฺ, อตฺถิ รูปนฺ พาหิรนฺ. อตฺถิ รูปนฺ โอฬาริกนฺ, อตฺถิ รูปนฺ สุขุมนฺ. อตฺถิ รูปนฺ ทูเร, อตฺถิ รูปนฺ สนฺติเก ฯเปฯ อตฺถิ รูปนฺ กพฬีกาโร อาหาโร, อตฺถิ รูปนฺ น กพฬีกาโร อาหาโร. เอวนฺ ทุวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

([๒]ยถา รูปกณฺเฑ วิภตฺตนฺ ตถา อิธ วิภชิตพฺพนฺ.[๒])

---

[๑] สี. นูปาทา. [๒-๒] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

ติวิเธน รูปกฺขนฺโธ: ยนฺตํ รูปํ อชฺฌตฺติกํ ตํ อุปาทา, ยนฺตํ รูปํ พาหิรํ ตํ อตฺถิ อุปาทา, อตฺถิ อนุปาทา.[๑] ยนฺตํ รูปํ อชฺฌตฺติกํ ตํ อุปาทินฺนํ, ยนฺตํ รูปํ พาหิรํ ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนํ. ยนฺตํ รูปํ อชฺฌตฺติกํ ตํ อุปาทินฺนุปาทานิยํ, ยนฺตํ รูปํ พาหิรํ ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ ฯเปฯ ยนฺตํ รูปํ อชฺฌตฺติกํ ตํ น กพฬีกาโร อาหาโร, ยนฺตํ รูปํ พาหิรํ ตํ อตฺถิ กพฬีกาโร อาหาโร. อตฺถิ น กพฬีกาโร อาหาโร. เอวํ ติวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

จตุพฺพิเธน รูปกฺขนฺโธ: ยนฺตํ[๒] รูปํ อุปาทา ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนํ, ยนฺตํ รูปํ อนุปาทา ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนํ. ยนฺตํ รูปํ อุปาทา ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ, ยนฺตํ รูปํ อนุปาทา ตํ อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยํ, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. ยนฺตํ รูปํ อุปาทา ตํ อตฺถิ สปฺปฏิฆํ อตฺถิ อปฺปฏิฆํ, ยนฺตํ รูปํ อนุปาทา ตํ อตฺถิ สปฺปฏิฆํ, อตฺถิ อปฺปฏิฆํ. ยนฺตํ รูปํ อุปาทา ตํ อตฺถิ โอพาริกํ, อตฺถิ สุขุมํ, ยนฺตํ รูปํ อนุปาทา ตํ อตฺถิ โอพาริกํ, อตฺถิ สุขุมํ. ยนฺตํ รูปํ อุปาทา ตํ อตฺถิ ทูเร, อตฺถิ สนฺติเก, ยนฺตํ รูปํ อนุปาทา ตํ อตฺถิ ทูเร, อตฺถิ สนฺติเก ฯเปฯ ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ รูปํ. [๓] เอวํ จตุพฺพิเธน รูปกฺขนฺโธ.

ปญฺจวิเธน รูปกฺขนฺโธ: ปจวีธาตุ,[๔] อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, ยญฺจ รูปํ อุปาทา. เอวํ ปญฺจวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

---

[๑] ฉ., เท. โน อุปาทา., เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. ยํ ตํ, เอวมุปริปิ. [๓] ฉ.,เท. รูปํ.
[๔] ฉ., เท. ปถวีธาตุ. เอวมุปริปิ.

ฉพฺพิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺเญยฺยํ รูปํ, โสตวิญฺเญยฺยํ รูปํ, ฆานวิญฺเญยฺยํ[๑] รูปํ, ชิวฺหาวิญฺเญยฺยํ รูปํ, กายวิญฺเญยฺยํ รูปํ, มโนวิญฺเญยฺยํ รูปํ. เอวํ ฉพฺพิเธน รูปกฺขนฺโธ.

สตฺตวิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺเญยฺยํ รูปํ ฯเปฯ มโนธาตุ-วิญฺเญยฺยํ รูปํ, มโนวิญฺญาณธาตุวิญฺเญยฺยํ รูปํ. เอวํ สตฺตวิเธน รูปกฺขนฺโธ

อฏฺฐวิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺเญยฺยํ รูปํ ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยํ รูปํ, อตฺถิ สุขสมฺผสฺสํ, อตฺถิ ทุกฺขสมฺผสฺสํ, มโนธาตุวิญฺเญยฺยํ รูปํ, มโนวิญฺญาณธาตุวิญฺเญยฺยํ รูปํ. เอวํ อฏฺฐวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

นววิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขุนฺทฺริยํ, โสตินฺทฺริยํ, ฆานินฺทฺริยํ, ชิวฺหินฺทฺริยํ, กายินฺทฺริยํ, อิตฺถินฺทฺริยํ, ปุริสินฺทฺริยํ, ชีวิตินฺทฺริยํ, ยญฺจ รูปํ น อินฺทฺริยํ. เอวํ นววิเธน รูปกฺขนฺโธ.

ทสวิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขุนฺทฺริยํ ฯเปฯ ชีวิตินฺทฺริยํ, น อินฺทฺริยํ รูปํ อตฺถิ สปฺปฏิฆํ, อตฺถิ อปฺปฏิฆํ. เอวํ ทสวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

เอกาทสวิเธน รูปกฺขนฺโธ: จกฺขายตนํ, โสตายตนํ, ฆานายตนํ, ชิวฺหายตนํ, กายายตนํ, รูปายตนํ, สทฺทายตนํ, คนฺธายตนํ, รสายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํ, ยญฺจ รูปํ [๒]อนิทสฺสนํ อปฺปฏิฆ[๒] ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ. เอวํ เอกาทสวิเธน รูปกฺขนฺโธ.

อยํ วุจฺจติ รูปกฺขนฺโธ.[๓]

---

[๑] สี. ฆาณวิญฺเญยฺยํ, เอวมุปริปิ.
[๒ - ๒] ฉ., เท. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. รูปกฺขนฺโธ นิฏฺฐิโต.

๒. เวทนากฺขนฺโธ

[๓๔] ตตฺถ กตโม เวทนากฺขนฺโธ.

เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต.

จตุพฺพิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน.

ปญฺจวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยํ, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริยํ, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยํ, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริยํ, อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. [๑]เอวํ ปญฺจวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.[๑]

ฉพฺพิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา, โสตสมฺผสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา, กายสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ ฉพฺพิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อฏฺฐวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา อตฺถิ สุขา อตฺถิ ทุกฺขา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา, เอวํ อฏฺฐวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๑ - ๑] สฺยา. น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ.

นววิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา เวทนา อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ นววิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา อตฺถิ สุขา, อตฺถิ ทุกฺขา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๓๕] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก. ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺจ-สงฺกิเลสิโก,[๑] อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺจาสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ อาจยคามิ, อตฺถิ อปจยคามิ, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามิ. อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺโขนาเสกฺโข.[๒] อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ,

---

[๑] สี. สกิลิฏฺจสกิเลสโก, เอวมุปริปิ.

[๒] ฉ., เท. เนวเสกฺขนาเสกฺโข, เอวมุปริปิ. สี. เนวเสกฺขา นาเสกฺโข

อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ. อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต. อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ. อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที. อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน. อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ. อตฺถิ อชฺฌตฺโต อตฺถิ พหิทฺโธ อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวं ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๓๖] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก. อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺต-อนาสโว. อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย. อตฺถิ สญฺโญชน-สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺต-สญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย. อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย. อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย. อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย. อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย. อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย. อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย. อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย. อตฺถิ นีวรณสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิโย, อตฺถิ

นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิโย. อตฺถิ ปรามฏฺโฐ, อตฺถิ อปรามฏฺโฐ. อตฺถิ ปรามาสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโฐ, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺโฐ. อตฺถิ อุปาทินฺโน, อตฺถิ อนุปาทินฺโน. อตฺถิ อุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทานิโย. อตฺถิ อุปาทานสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺโฐ, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺโฐ. อตฺถิ กิเลสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ สวิตกฺโก, อตฺถิ อวิตกฺโก. อตฺถิ สวิจาโร, อตฺถิ อวิจาโร. อตฺถิ สปฺปีติโก, อตฺถิ อปฺปีติโก. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ น ปีติสหคโต. อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ น กามาวจโร. อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ น รูปาวจโร. อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ น อรูปาวจโร. อตฺถิ ปริยาปนฺโน, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. อตฺถิ นิยฺยานิโก, อตฺถิ อนิยฺยานิโก. อตฺถิ นิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ สอุตฺตโร, อตฺถิ อนุตฺตโร. อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๓๗] [๑]เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.[๑]

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

---

๑ - ๑ สี. โปตฺถเก นตฺถิ, เอวมุปริปิ.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

ทุกมูลกํ.

[๓๘] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๓๙] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต,[๑] อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.[๒]

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๐] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ [๓]น เหตุสเหตุโก,[๓] อตฺถิ [๔]น เหตุอเหตุโก.[๔] อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว ฯเปฯ อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

---

[๑] สฺยา., อิ. สรโณ. [๒] สฺยา., อิ. อรโณ. [๓-๓] สฺยา., อิ. สเหตุโก.
[๔-๔] สฺยา., อิ. อเหตุโก.

[๔๑] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี. อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺโข. อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ. อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต. อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ. อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที. อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน. อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ. อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๒] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.

อตฺถิ น เหตุสเหตุโก, อตฺถิ น เหตุอเหตุโก. อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสว-วิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว. อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย ฯเปฯ อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: [๑] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

ติกมูลกํ.

---

[๔๓] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๔] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๕] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ น เหตุสเหตุโก, อตฺถิ น เหตุอเหตุโก.

---

[๑] สฺยา. เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย,[๑] อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๖] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๗] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๘] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๔๙] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต.

---

[๑] อิ. อุปาทิณฺณุปาทานิโย, เอวมุปริปิ.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๐] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๑] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺโขนาเสกฺโข ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๒] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๓] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๔] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๕] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๖] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๗] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๘] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๕๙] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๖๐] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

[๖๑] เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อุภโตวฑฺฒกํ.

สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อปโรปิ สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

จตุวีสติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา, โสตสมฺผสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา, กายสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ จตุวีสติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อปโรปิ จตุวีสติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ. จกฺขุสมฺผสฺสชา[๑] เวทนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา.[๑] โสตสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปาโก[๒] อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ[๒] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ. จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ จตุวีสติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

ตึสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน.

---

๑ - ๑ สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๒ - ๒ สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ ตีสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา. ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อปโรปิ พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา เวทนากฺขนฺโธ อตฺถิ วิปาโก,[๑] อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ[๑] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ

[๑ - ๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุ-สมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. เอวํ พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.

อยํ วุจฺจติ เวทนากฺขนฺโธ.

---

๓. สญฺญากฺขนฺโธ

[๖๒] ตตฺถ กตโม สญฺญากฺขนฺโธ.

เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต.

จตุพฺพิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน.

ปญฺจวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต.

ฉพฺพิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา, โสตสมฺผสฺสชา สญฺญา, ฆานสมฺผสฺสชา สญฺญา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา สญฺญา, กายสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ ฉพฺพิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อฏฺจวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา สญฺญา อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ ทุกฺขสหคตา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ อฏฺจวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

นววิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา, อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ นววิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา สญฺญา อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ ทุกฺขสหคตา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๖๓] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๑] เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.[๑]

[๖๔] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิโก,

---

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี. อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺขา. อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณา-รมฺมโณ. อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต. อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ. อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที. อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน. อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ. อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๖๕] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก. อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว. อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย. อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ

สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย. อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย. อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย. อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย. อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย. อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย. อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย. อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย. อตฺถิ นีวรณสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิโย, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิโย. อตฺถิ ปรามฏฺโฐ, อตฺถิ อปรามฏฺโฐ. อตฺถิ ปรามาสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโฐ, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺโฐ. อตฺถิ อุปาทินฺโน, อตฺถิ อนุปาทินฺโน. อตฺถิ อุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทานิโย. อตฺถิ อุปาทานสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺโฐ, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺโฐ. อตฺถิ กิเลสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺต-อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ สวิตกฺโก, อตฺถิ อวิตกฺโก. อตฺถิ สวิจาโร, อตฺถิ อวิจาโร. อตฺถิ สปฺปีติโก, อตฺถิ อปฺปีติโก, อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ น ปีติสหคโต. อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ น สุขสหคโต. อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต, อตฺถิ น อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ น กามาวจโร. อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ น รูปาวจโร. อตฺถิ อรูปาวจโร,

อตฺถิ น อรูปาวจโร. อตฺถิ ปริยาปนฺโน, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. อตฺถิ นิยฺยานิโก, อตฺถิ อนิยฺยานิโก. อตฺถิ นิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ สอุตฺตโร, อตฺถิ อนุตฺตโร. อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๖๖] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. [๑]อตฺถิ วิปาโก[๑] ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

ทุกมูลกํ.

---

[๖๗] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๖๘] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ[๒] เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๒] อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

[๑ - ๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

[๒ - ๒] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๖๙] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต อตฺถิ วิปาโก ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๐] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

ติกมูลกํ.

---

[๗๑] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๒] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๓] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๔] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๕] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๖] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๗] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๘] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๗๙] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๐] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๑] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺโข ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๒] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๓] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๔] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๕] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๖] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๗] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๘] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๘๙] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๙๐] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

[๙๑] เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย.

ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อุภโตวฑฺฒกํ.

สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อปโรปิ สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ[๑] สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต อตฺถิ[๒] กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน[๒] ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๒ - ๒] ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, สฺยา. ...สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ

จตุวีสติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา โสตสมฺผสฺสชา สญฺญา, ฆานสมฺผสฺสชา สญฺญา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา สญฺญา, กายสมฺผสฺสชา สญฺญา, มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ จตุวีสติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อปโรปิ จตุวีสติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ, จกฺขุสมฺผสฺสชา[๑] สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา.[๑] โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺส-ปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย[๒] เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ[๒] อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ, จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ จตุวีสติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

ตึสวิเธน[๓] สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ

---

๑ - ๑ สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๒ - ๒ สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๓ ฉ.,เท. ตึสติวิเธน, เอวมุปริปิ.

ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ ตีสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อปโรปิ พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺส-ปจฺจยา สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา. เอวํ พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ.

อยํ วุจฺจติ สญฺญากฺขนฺโธ.

---

๔. สงฺขารกฺขนฺโธ

[๙๒] ตตฺถ กตโม สงฺขารกฺขนฺโธ.

เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตู, อตฺถิ น เหตู.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต.

จตุวิเธน[๑] สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน.

ปญฺจวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต. เอวํ[๒] ปญฺจวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.[๒]

ฉพฺพิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา, โสตสมฺผสฺสชา เจตนา, ฆานสมฺผสฺสชา เจตนา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เจตนา, กาย-สมฺผสฺสชา เจตนา, มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ ฉพฺพิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เจตนา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, มโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อฏฺฐวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เจตนา, อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ ทุกฺขสหคตา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ อฏฺฐวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

---

[๑] ฉ., เท. จตุพฺพิเธน. [๒-๒] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, ฉ.,เท. ทิสฺสนฺติ.

นววิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ นววิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เจตนา, อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ ทุกฺขสหคตา, มโนธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา, อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๙๓] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตู, อตฺถิ น เหตู.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี. อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺโข. อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ. อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต.

อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ. อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที. อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน. อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ. อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๙๔] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก. อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ เหตุ เจว สเหตุโก จ, อตฺถิ สเหตุโก เจว น จ เหตุ. อตฺถิ เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต เจว น จ เหตุ. อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก. อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ อาสโว, อตฺถิ โน อาสโว. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสโว เจว สาสโว จ, อตฺถิ สาสโว เจว โน จ อาสโว. อตฺถิ อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อาสโว. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว. อตฺถิ สญฺโญชนํ, อตฺถิ โน สญฺโญชนํ. อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย. อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิโย จ, อตฺถิ สญฺโญชนิโย เจว โน จ สญฺโญชนํ. อตฺถิ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต เจว โน จ สญฺโญชนํ. อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

อตฺถิ คนฺโถ อตฺถิ โน คนฺโถ. อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย. อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ คนฺโถ เจว คนฺถนิโย จ, อตฺถิ คนฺถนิโย เจว โน จ คนฺโถ. อตฺถิ คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต เจว โน จ คนฺโถ. อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย. อตฺถิ โอโฆ, อตฺถิ โน[๑] โอโฆ. อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย. อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โอโฆ เจว โอฆนิโย จ, อตฺถิ โอฆนิโย เจว โน จ โอโฆ. อตฺถิ โอโฆ เจว โอฆสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต เจว โน จ โอโฆ. อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย. อตฺถิ โยโค, อตฺถิ โน โยโค. อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย. อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โยโค เจว โยคนิโย จ, อตฺถิ โยคนิโย เจว โน จ โยโค. อตฺถิ โยโค เจว โยคสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต เจว โน จ โยโค. อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย. อตฺถิ นีวรณำ, อตฺถิ โน นีวรณำ. อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย. อตฺถิ นีวรณสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ นีวรณญฺเจว นีวรณิโย จ, อตฺถิ นีวรณิโย เจว โน จ นีวรณำ. อตฺถิ นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ นีวรณสมฺปยุตฺโต เจว โน จ นีวรณำ. อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิโย, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิโย.

อตฺถิ ปรามาโส, อตฺถิ โน ปรามาโส. อตฺถิ ปรามฏฺโฐ, อตฺถิ อปรามฏฺโฐ. อตฺถิ ปรามาสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ ปรามาโส เจว ปรามฏฺโฐ จ, อตฺถิ ปรามฏฺโฐ เจว โน จ

---

[๑] สี. น.

ปรามาโส. อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโฐ, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺโฐ. อตฺถิ อุปาทินฺโน, อตฺถิ อนุปาทินฺโน. อตฺถิ อุปาทานํ, อตฺถิ โน อุปาทานํ. อตฺถิ อุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทานิโย. อตฺถิ อุปาทานสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อุปาทานญฺเจว อุปาทานิโย จ, อตฺถิ อุปาทานิโย เจว โน จ อุปาทานํ. อตฺถิ อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ อุปาทานสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อุปาทานํ. อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิโย.

อตฺถิ กิเลโส, อตฺถิ โน กิเลโส. อตฺถิ สงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺโฐ, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺโฐ. อตฺถิ กิเลสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ กิเลโส เจว สงฺกิเลสิโก จ, อตฺถิ สงฺกิเลสิโก เจว โน จ กิเลโส. อตฺถิ กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺโฐ จ, อตฺถิ สงฺกิลิฏฺโฐ เจว โน จ กิเลโส. อตฺถิ กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ กิเลสสมฺปยุตฺโต เจว โน จ กิเลโส. อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก.

อตฺถิ สวิตกฺโก, อตฺถิ อวิตกฺโก. อตฺถิ สวิจาโร, อตฺถิ อวิจาโร. อตฺถิ สปฺปีติโก, อตฺถิ อปฺปีติโก. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ น ปีติสหคโต. อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ น สุขสหคโต. อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต, อตฺถิ น อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ น กามาวจโร. อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ น รูปาวจโร. อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ น อรูปาวจโร. อตฺถิ ปริยาปนฺโน, อตฺถิ

อปริยาปนฺโน. อตฺถิ นิยฺยานิโก, อตฺถิ อนิยฺยานิโก. อตฺถิ นิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ สอุตฺตโร, อตฺถิ อนุตฺตโร. อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๙๕] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ[๑] สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต[๑] ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

ทุกมูลกํ.

---

[๙๖] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุ, อตฺถิ น เหตุ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ

[๙๗] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑-๑] ฉ., เท., อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

[๙๘] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตู, อตฺถิ น เหตู.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๙๙] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

ติกมูลกํ.

---

[๑๐๐] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตู, อตฺถิ น เหตู.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๑] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๒] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๓] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุ เจว สเหตุโก จ, อตฺถิ สเหตุโก เจว น จ เหตุ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๔] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต เจว น จ เหตุ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺจาสงฺกิเลสิโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๕] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺก-วิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๖] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๗] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๐๘] [๑]เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสโว, อตฺถิ โน อาสโว.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.[๑]

[๑๐๙] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๐] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต.

[๑-๑] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺโข ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๑] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสโว เจว สาสโว จ, อตฺถิ สาสโว เจว โน จ อาสโว

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๒] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อาสโว.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๓] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๔] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนํ, อตฺถิ โน สญฺโญชนํ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๕] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๖] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๗] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิโย จ, อตฺถิ สญฺโญชนิโย เจว โน จ สญฺโญชนํ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๘] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต จ, อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต เจว โน จ สญฺโญชนํ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๑๙] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑๒๐] เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺโถ, อตฺถิ โน คนฺโถ.

ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อุภโตวฑฺฒกํ.

สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร,อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อปโรปิ สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ[๑] กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร อตฺถิ อปริยาปนฺโน[๑] ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

จตุวีสติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา

[๑-๑] สฺยา. ...สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ

ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ จตุวีสติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อปโรปิ จตุวีสติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ. [๑]จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา.[๑] โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺส-ปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ [๒]สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ[๒] อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ. จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ จตุวีสติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

ตีสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺส-ปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ ตีสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

---

๑ - ๑ สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๒ - ๒ สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อปโรปิ พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา สงฺขารกฺขนฺโธ อตฺถิ[๑] สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๑] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุสมฺผสฺสชา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เจตนา. เอวํ พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ.

อยํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขนฺโธ.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๕. วิญฺญาณกฺขนฺโธ

[๑๒๑] ตตฺถ กตโม วิญฺญาณกฺขนฺโธ. เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล: อตฺถิ อพฺยากโต.

จตุพฺพิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน.

ปญฺจวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต. [๑]เอวํ ปญฺจวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.[๑]

ฉพฺพิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํ. เอวํ ฉพฺพิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อฏฺฐวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ อฏฺฐวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

นววิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ, อตฺถิ กุสโล, [๒] อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต.[๒]

---

๑ - ๑ สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

๒ - ๒ สฺยา. กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา.

เอวํ นววิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ อตฺถิ กุสโล,[๑] อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต.[๑] เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๒๒] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปาก-นวิปากธมฺมธมฺโม. อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปา-ทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี. อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺโข. อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ. อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต. อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต,

---

๑ - ๑ ฉ., สี. อตฺถิ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํ.

อตฺถิ สมฺมตฺตนิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ. อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที. อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน. อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ. อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวं ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๒๓] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก. อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร. อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย. อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว. อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว. อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย. อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย. อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺต-อคนฺถนิโย. อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย. อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย. อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย. อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย. อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย. อตฺถิ นีวรณสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺต-นีวรณิโย, อตฺถิ นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิโย.

อตฺถิ ปรามฏฺโฐ, อตฺถิ อปรามฏฺโฐ. อตฺถิ ปรามาสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโฐ, อตฺถิ ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺโฐ. อตฺถิ อุปาทินฺโน, อตฺถิ อนุปาทินฺโน. อตฺถิ อุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทานิโย. อตฺถิ อุปาทานสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย, อตฺถิ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิโย. อตฺถิ สงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ สงฺกิลิฏฺโฐ, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺโฐ. อตฺถิ กิเลสสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺโต. อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ กิเลสวิปฺปยุตฺต-อสงฺกิเลสิโก. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก. อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก.

อตฺถิ สวิตกฺโก, อตฺถิ อวิตกฺโก. อตฺถิ สวิจาโร, อตฺถิ อวิจาโร. อตฺถิ สปฺปีติโก, อตฺถิ อปฺปีติโก. อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ น ปีติสหคโต. อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ น สุขสหคโต. อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต, อตฺถิ น อุเปกฺขาสหคโต. อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ น กามาวจโร. อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ น รูปาวจโร. อตฺถิ[๑] อรูปาวจโร, อตฺถิ น อรูปาวจโร.[๑] อตฺถิ ปริยาปนฺโน, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. อตฺถิ นิยฺยานิโก, อตฺถิ อนิยฺยานิโก. อตฺถิ นิยโต, อตฺถิ อนิยโต. อตฺถิ สอุตฺตโร, อตฺถิ อนุตฺตโร. อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

---

๑ - ๑ สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๑๒๔] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

ทุกมูลกํ.

---

[๑๒๕] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๒๖] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: [๑]อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๑] อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๒๗] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๒๘] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: [๑]อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๑] อตฺถิ สรโณ, อตฺถิ อรโณ.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: [๒] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

ติกมูลกํ.

---

[๑๒๙] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

---

[๑] - [๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

[๒] สฺยา. อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ. ฉ., เท. น ทิสฺสนฺติ.

[๑๓๐] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตุสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ เหตุวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๑] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ น เหตุ สเหตุโก, อตฺถิ น เหตุ อเหตุโก.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ วิปาโก, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺโม, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๒] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โลกิโย, อตฺถิ โลกุตฺตโร.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิโย, อตฺถิ อนุปาทินฺนานุปาทานิโย ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๓] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ เกนจิ วิญฺเญยฺโย, อตฺถิ เกนจิ น วิญฺเญยฺโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, อตฺถิ อสงฺกิลิฏฺฐาสงฺกิเลสิโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๔] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สาสโว, อตฺถิ อนาสโว.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สวิตกฺกสวิจาโร, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺโต, อตฺถิ อวิตกฺกาวิจาโร ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๕] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสวสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปีติสหคโต, อตฺถิ สุขสหคโต, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๖] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว, อตฺถิ อาสววิปฺปยุตฺตอนาสโว.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺโพ, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๗] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนิโย, อตฺถิ อสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก, อตฺถิ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๘] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อาจยคามี, อตฺถิ อปจยคามี, อตฺถิ เนวาจยคามินาปจยคามี ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๓๙] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย, อตฺถิ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ เสกฺโข, อตฺถิ อเสกฺโข, อตฺถิ เนวเสกฺโขนาเสกฺโข[๑] ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๐] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถนิโย, อตฺถิ อคนฺถนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺโต, อตฺถิ มหคฺคโต, อตฺถิ อปฺปมาโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๑] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ ปริตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมโณ, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๒] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

---

[๑] ฉ., เท. เนวเสกฺขนาเสกฺโข.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย, อตฺถิ คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๓] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆนิโย, อตฺถิ อโนฆนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ มิจฺฉตฺตนิยโต, อตฺถิ สมฺมตฺต-นิยโต, อตฺถิ อนิยโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ

[๑๔๔] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ มคฺคารมฺมโณ, อตฺถิ มคฺคเหตุโก, อตฺถิ มคฺคาธิปติ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๕] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย, อตฺถิ โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อุปฺปนฺโน, อตฺถิ อนุปฺปนฺโน, อตฺถิ อุปฺปาที ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๖] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคนิโย, อตฺถิ อโยคนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีโต, อตฺถิ อนาคโต, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺโน ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๗] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โยคสมฺปยุตฺโต, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺโต.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อตีตารมฺมโณ, อตฺถิ อนาคตารมฺมโณ, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๘] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตโยคนิโย, อตฺถิ โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺโต, อตฺถิ พหิทฺโธ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺโธ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๔๙] เอกวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต.

ทุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ นีวรณิโย, อตฺถิ อนีวรณิโย.

ติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อุภโตวฑฺฒกํ.

สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อปโรปิ สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย

เวทนาย สมฺปยุตฺโต, [๑]อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน[๑] ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. เอวํ สตฺตวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

จตุวีสติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต; โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต. จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ จตุวีสติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ

อปโรปิ จตุวีสติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ. [๒]จกฺขุวิญฺญาณํ. ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํ.[๒] โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ. จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ จตุวีสติวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑-๑] สฺยา. ...สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ.

[๒-๒] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ

ตีสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุวิญฺญาฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ ตีสวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

พหุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. [๑]จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ.[๑] โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ พหุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อปโรปิ พหุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ: จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. โสตสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ กายสมฺผสฺสปจฺจยา ฯเปฯ

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

มโนสมฺผสฺสปจฺจยา วิญฺญาณกฺขนฺโธ [๑]อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต ฯเปฯ[๑] อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมโณ, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ, อตฺถิ กามาวจโร, อตฺถิ รูปาวจโร, อตฺถิ อรูปาวจโร, อตฺถิ อปริยาปนฺโน. จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ พหุวิเธน วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๑๕๐] ปญฺจกฺขนฺธา: รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๑๕๑] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๑๕๒] รูปกฺขนฺโธ อพฺยากโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา. เทฺว ขนฺธา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ตโย ขนฺธา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. รูปกฺขนฺโธ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. จตฺตาโร ขนฺธา

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. รูปกฺขนฺโธ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิโย, จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนานุปาทานิยา.

รูปกฺขนฺโธ อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก, จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐ-อสงฺกิเลสิกา, รูปกฺขนฺโธ อวิตกฺกอวิจาโร. ตโย ขนฺธา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา, สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา สวิตกฺกสวิจาโร, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺโต, สิยา อวิตกฺกอวิจาโร, สิยา น วตฺตพฺโพ "สวิตกฺกสวิจาโรติปิ, "อวิตกฺก-วิจารมตฺโตติปิ, "อวิตกฺกอวิจาโรติปิ. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "ปีติสหคโตติปิ, "สุขสหคโตติปิ, "อุเปกฺขาสหคโตติปิ. เวทนากฺขนฺโธ สิยา ปีติสหคโต, น สุขสหคโต, น อุเปกฺขาสหคโต, สิยา น วตฺตพฺโพ "ปีติสหคโตติ. ตโย ขนฺธา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ, "อุเปกฺขาสหคตาติปิ.

รูปกฺขนฺโธ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. รูปกฺขนฺโธ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. รูปกฺขนฺโธ เนวาจยคามินา-ปจยคามี. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อาจยคามิโน, สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามิโนนาปจยคามิโน. รูปกฺขนฺโธ เนวเสกฺขนาเสกฺโข. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

รูปกฺขนฺโธ ปริตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปริตฺตา, สิยา มหคฺคตา, สิยา อปฺปมาณา. รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปริตฺตารมฺมณา, สิยา มหคฺคตารมฺมณา, สิยา อปฺปมาณารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณาติปิ. รูปกฺขนฺโธ มชฺฌิโม. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา หีนา, สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. รูปกฺขนฺโธ อนิยโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา มิจฺฉตฺตนิยตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา.

รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อชฺฌตฺตารมฺมณาติปิ, "พหิทฺธารมฺมณาติปิ, "อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณาติปิ. จตฺตาโร ขนฺธา อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา. รูปกฺขนฺโธ สิยา สนิทสฺสนสปฺปฏิโฆ, สิยา อนิทสฺสนสปฺปฏิโฆ, สิยา อนิทสฺสนอปฺปฏิโฆ.

๒. ทุกํ

[๑๕๓] จตฺตาโร ขนฺธา น เหตู. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา เหตุ, สิยา น เหตุ. รูปกฺขนฺโธ อเหตุโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สเหตุกา, สิยา อเหตุกา. รูปกฺขนฺโธ เหตุวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา

เหตุสมฺปยุตฺตา, สิยา เหตุวิปฺปยุตฺตา. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "เหตุ เจว สเหตุโก จา[๑]ติปิ, "สเหตุโก เจว น จ เหตูติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สิยา สเหตุกา เจว น จ เหตู, สิยา น วตฺตพฺพา "สเหตุกา เจว น จ เหตูติ. สงฺขารกฺ-ขนฺโธ สิยา เหตุ เจว สเหตุโก จ, สิยา สเหตุโก เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺโพ "เหตุ เจว สเหตุโก จาติปิ, "สเหตุโก เจว น จ เหตูติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺโต เจว น จ เหตูติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ. สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู, สิยา น วตฺตพฺพา "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺโต เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺโพ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺโต เจว น จ เหตูติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น เหตุ อเหตุโก. ตโย ขนฺธา สิยา น เหตู สเหตุกา, สิยา น เหตู อเหตุกา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา น เหตุ สเหตุโก, สิยา น เหตุ อเหตุโก, สิยา น วตฺตพฺโพ "น เหตุ สเหตุโกติปิ, "น เหตุ อเหตุโกติปิ. (๑)

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, จตฺตาโร ขนฺธา อนิทสฺสนา. รูปกฺขนฺโธ สิยา สนิทสฺสโน, สิยา อนิทสฺสโน. จตฺตาโร ขนฺธา อปฺปฏิฆา. รูปกฺขนฺโธ สิยา สปฺปฏิโฆ, สิยา อปฺปฏิโฆ. รูปกฺขนฺโธ รูปี. จตฺตาโร ขนฺธา อรูปา. รูปกฺขนฺโธ โลกิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. (๒)

---

[๑] สี. สเหตุโกติปิ.

จตฺตาโร ขนฺธา โน อาสวา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อาสโว. สิยา โน อาสโว. รูปกฺขนฺโธ สาสโว. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา. รูปกฺขนฺโธ อาสววิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "อาสโว เจว สาสโว จาติ, สาสโว เจว โน จ อาสโว. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "สาสวา เจว โน จ อาสวาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อาสโว เจว สาสโว จ, สิยา สาสโว เจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺโพ "อาสโว เจว สาสโว จาติปิ, "สาสโว เจว โน จ อาสโวติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อาสโวติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺโต จ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺโพ "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อาสโวติปิ. รูปกฺขนฺโธ อาสววิปฺปยุตฺตสาสโว. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวาติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวาติปิ. (๓)

จตฺตาโร ขนฺธา โน สญฺโญชนา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา สญฺโญชนํ, สิยา โน สญฺโญชนํ. รูปกฺขนฺโธ สญฺโญชนิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สญฺโญชนิยา, สิยา อสญฺโญชนิยา. รูปกฺขนฺโธ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิโย จาติ, สญฺโญชนิโย เจว โน จ สญฺโญชนํ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติ, สิยา สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิโย จ, สิยา สญฺโญชนิโย เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺโพ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิโย จาติปิ, "สญฺโญชนิโย เจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต เจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต จ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺโพ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต เจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ.

รูปกฺขนฺโธ สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยาติปิ, "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺต-อสญฺโญชนิยาติปิ. (๔)

จตฺตาโร ขนฺธา โน คนฺถา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา คนฺโถ, สิยา โน คนฺโถ.

รูปกฺขนฺโธ คนฺถนิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา คนฺถนิยา, สิยา อคนฺถนิยา.

รูปกฺขนฺโธ คนฺถวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "คนฺโถ เจว คนฺถนิโย จาติ, "คนฺถนิโย เจว โน จ คนฺโถติ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติ, สิยา คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถนิโย จ, สิยา คนฺถนิโย เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺโพ "คนฺโถ เจว คนฺถนิโย จาติปิ, "คนฺถนิโย เจว โน จ คนฺโถติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺโต เจว โน จ คนฺโถติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺโต จ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺโต เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺโพ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺโต เจว โน จ คนฺโถติปิ.

รูปกฺขนฺโธ คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยาติปิ, "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยาติปิ.

จตฺตาโร ขนฺธา โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา นีวรณํ, สิยา โน นีวรณํ. รูปกฺขนฺโธ

นีวรณิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา นีวรณิยา, สิยา อนีวรณิยา. รูปกฺขนฺโธ นีวรณวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตา. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "นีวรณญฺเจว นีวรณิโย จาติ, "นีวรณิโย เจว โน จ นีวรณนฺ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "นีวรณญฺเจว[๑] นีวรณิยา จาติ, สิยา นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณิโย จ, สิยา นีวรณิโย เจว โน จ นีวรณนฺ, สิยา น วตฺตพฺโพ "นีวรณญฺเจว นีวรณิโย จาติปิ, "นีวรณิโย เจว โน จ นีวรณนฺติปิ. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺโต เจว โน จ นีวรณนฺติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ

นีวรณา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา

นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺโต จ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺโต เจว โน จ นีวรณนฺ, สิยา น วตฺตพฺโพ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺโต เจว โน จ นีวรณนฺติปิ.

รูปกฺขนฺโธ นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยาติปิ, "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยาติปิ.

จตฺตาโร ขนฺธา โน ปรามาสา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา ปรามาโส, สิยา โน ปรามาโส. รูปกฺขนฺโธ ปรามฏฺโจ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปรามฏฺจา, สิยา อปรามฏฺจา.

---

[๑] ฉ., เท. นีวรณา.

รูปกฺขนฺโธ ปรามาสวิปฺปยุตฺโต. ตโย ขนฺธา สิยา ปรามาส-สมฺปยุตฺตา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺโต, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺโต, สิยา น วตฺตพฺโพ "ปรามาสสมฺปยุตฺโตติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺโตติปิ. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "ปรามาโส เจว ปรามฏฺโ จาติ, ปรามฏฺโ เจว โน จ ปรามาโส. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺา จาติ, สิยา ปรามฏฺา เจว โน จ ปรามาสา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามฏฺา เจว โน จ ปรามาสาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา ปรามาโส เจว ปรามฏฺโ จ, สิยา ปรามฏฺโ เจว โน จ ปรามาโส, สิยา น วตฺตพฺโพ "ปรามาโส เจว ปรามฏฺโ จาติปิ, "ปรามฏฺโ เจว โน จ ปรามาโสติปิ.

รูปกฺขนฺโธ ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺาติปิ.

รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สารมฺมณา. วิญฺาณกฺขนฺโธ จิตฺตํ. จตฺตาโร ขนฺธา โน จิตฺตา. ตโย ขนฺธา เจตสิกา. เทฺว ขนฺธา อเจตสิกา. ตโย ขนฺธา จิตฺตสมฺปยุตฺตา. รูปกฺขนฺโธ จิตฺตวิปฺปยุตฺโต. วิญฺาณกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "จิตฺเตน สมฺปยุตฺโตติปิ. "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺโตติปิ.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสํสฏฺา. รูปกฺขนฺโธ จิตฺตวิสํสฏฺโ. วิญฺาณกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "จิตฺเตน สํสฏฺโติปิ, "จิตฺเตน วิสํสฏฺโติปิ.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสมุฏฺานา. วิญฺาณกฺขนฺโธ โน จิตฺตสมุฏฺาโน. รูปกฺขนฺโธ สิยา จิตฺตสมุฏฺาโน, สิยา โน จิตฺตสมุฏฺาโน.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสหภุโน. วิญฺญาณกฺขนฺโธ โน จิตฺตสหภู. รูปกฺขนฺโธ สิยา จิตฺตสหภู, สิยา โน จิตฺตสหภู. ตโย ขนฺธา จิตฺตานุปริวตฺติโน. วิญฺญาณกฺขนฺโธ โน จิตฺตานุปริวตฺติ. รูปกฺขนฺโธ สิยา จิตฺตานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตานุปริวตฺติ.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. เทฺว ขนฺธา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. เทฺว ขนฺธา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน.

ตโย ขนฺธา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. เทฺว ขนฺธา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. (๑๐)

วิญฺญาณกฺขนฺโธ อชฺฌตฺติโก. ตโย ขนฺธา พาหิรา. รูปกฺขนฺโธ สิยา อชฺฌตฺติโก, สิยา พาหิโร.

จตฺตาโร ขนฺธา โน อุปาทา. รูปกฺขนฺโธ สิยา อุปาทา, สิยา โน อุปาทา, สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา.

จตฺตาโร ขนฺธา โน อุปาทานา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อุปาทานํ, สิยา โน อุปาทานํ.

รูปกฺขนฺโธ อุปาทานิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อุปาทานิยา, สิยา อนุปาทานิยา.

รูปกฺขนฺโธ อุปาทานวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิโย จาติ, "อุปาทานิโย เจว โน จ อุปาทานํ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา[๑] เจว อุปาทานิยา จาติ, สิยา อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานิโย จ, สิยา อุปาทานิโย เจว โน จ อุปาทานํ, สิยา น วตฺตพฺโพ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิโย จาติปิ, "อุปาทานิโย เจว โน จ อุปาทานนฺติปิ.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อุปาทานนฺติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺโต จ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อุปาทานํ, สิยา น วตฺตพฺโพ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺโต เจว โน จ อุปาทานนฺติปิ. รูปกฺขนฺโธ อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยาติปิ, "อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อนุปาทานิยาติปิ. (๑๑)

จตฺตาโร ขนฺธา โน กิเลสา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา กิเลโส, สิยา โน กิเลโส. รูปกฺขนฺโธ สงฺกิเลสิโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สงฺกิเลสิกา,

---

[๑] ฉ., เท. อุปาทานํ.

สิยา อสงฺกิเลสิกา. รูปกฺขนฺโธ อสงฺกิลิฏฺโจ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สงฺกิลิฏฺจา, สิยา อสงฺกิลิฏฺจา. รูปกฺขนฺโธ กิเลสวิปฺปยุตฺโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตา.

รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว สงฺกิเลสิโก จาติ, "สงฺกิเลสิโก เจว โน จ กิเลโส. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, สิยา สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิเลสิโก จ, สิยา สงฺกิเลสิโก เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว สงฺกิเลสิโก จาติปิ, "สงฺกิเลสิโก เจว โน จ กิเลโสติปิ. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺโจ จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺโจ เจว โน จ กิเลโสติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "กิเลสา[๑] เจว สงฺกิลิฏฺจา จาติ, สิยา สงฺกิลิฏฺจา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิลิฏฺจา เจว โน จ กิเลสาติ. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺโจ จ, สิยา สงฺกิลิฏฺโจ เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺโจ จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺโจ เจว โน จ กิเลโสติปิ. รูปกฺขนฺโธ น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺโต เจว โน จ กิเลโสติปิ. ตโย ขนฺธา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสาติ, สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺโต จ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺโต เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺโพ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺโต จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺโต เจว โน จ กิเลโสติปิ. รูปกฺขนฺโธ

---

[๑] ฉ. กิเลโส.

กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺต-สงฺกิเลสิกา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกาติปิ, "กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกาติปิ. (๑๒)

รูปกฺขนฺโธ น ทสฺสเนน ปหาตพฺโพ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. รูปกฺขนฺโธ น ภาวนาย ปหาตพฺโพ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. รูปกฺขนฺโธ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. รูปกฺขนฺโธ น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. รูปกฺขนฺโธ อวิตกฺโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. รูปกฺขนฺโธ อวิจาโร. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. รูปกฺขนฺโธ อปฺปีติโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. รูปกฺขนฺโธ น ปีติสหคโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. เทฺว ขนฺธา น สุขสหคตา. ตโย ขนฺธา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. เทฺว ขนฺธา น อุเปกฺขาสหคตา. ตโย ขนฺธา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา.

รูปกฺขนฺโธ กามาวจโร. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กามาวจรา, สิยา น กามาวจรา. รูปกฺขนฺโธ น รูปาวจโร. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา รูปาวจรา, สิยา น รูปาวจรา. รูปกฺขนฺโธ น อรูปาวจโร. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อรูปาวจรา, สิยา น อรูปาวจรา. รูปกฺขนฺโธ ปริยาปนฺโน. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา. รูปกฺขนฺโธ อนิยฺยานิโก. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา. รูปกฺขนฺโธ อนิยโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา.

รูปกฺขนฺโธ สอุตฺตโร. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา. รูปกฺขนฺโธ อรโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สรณา, สิยา อรณาติ. (๑๓)

ปณฺหาปุจฺฉกํ.

ขนฺธวิภงฺโค สมตฺโต.

๒. อายตนวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๑๕๔] ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขายตนํ รูปายตนํ โสตายตนํ สทฺทายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ.

จกฺขุ๎ อนิจฺจ๎ ทุกฺข๎ อนตฺตา วิปริณามธมฺม๎, รูปา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา. โสต๎ อนิจฺจ๎ ทุกฺข๎ อนตฺตา วิปริณามธมฺม๎, สทฺทา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา. ฆาน๎ อนิจฺจ๎ ทุกฺข๎ อนตฺตา วิปริณามธมฺม๎, คนฺธา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา. ชิวฺหา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา, รสา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา. กาโย อนิจฺโจ ทุกฺโข อนตฺตา วิปริณามธมฺโม, โผฏฺฐพฺพา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา. มโน อนิจฺโจ ทุกฺโข อนตฺตา วิปริณามธมฺโม, ธมฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา วิปริณามธมฺมา.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๑๕๕] ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ ชิวฺหายตนํ กายายตนํ มนายตนํ รูปายตนํ สทฺทายตนํ คนฺธายตนํ รสายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ ธมฺมายตนํ.

[๑๕๖] ตตฺถ กตมํ จกฺขายตนํ.

ยํ จกฺขุ[๑] จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท[๒] อตฺตภาว-ปริยาปนฺโน อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, เยน จกฺขุนา อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน รูปํ สนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ ปสฺสิ วา ปสฺสติ วา ปสฺสิสฺสติ วา ปสฺเส วา, จกฺขุมฺเปตํ, จกฺขายตนมฺเปตํ, จกฺขุธาตุเปสา, จกฺขุนฺทฺริยมฺเปตํ, โลโกเปโส, ทฺวาราเปสา, สมุทฺโทเปโส, ปณฺฑรมฺเปตํ, เขตฺตมฺเปตํ, วตฺถุมฺเปตํ, เนตฺตมฺเปตํ, นยนมฺเปตํ, โอริมนฺตีรํเปตํ,[๒] สุญฺโญ คาโมเปโส, อิทํ วุจฺจติ จกฺขายตนํ. (๑)

[๑๕๗] ตตฺถ กตมํ โสตายตนํ.

ยํ โสตํ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท อตฺตภาว-ปริยาปนฺโน อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, เยน โสเตน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน สทฺทํ อนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ สุณิ วา สุณาติ วา สุณิสฺสติ วา สุเณ วา, โสตมฺเปตํ, โสตายตนมฺเปตํ, โสตธาตุเปสา, โสตินฺทฺริยมฺเปตํ, โลโกเปโส, ทฺวาราเปสา, สมุทฺโทเปโส, ปณฺฑรมฺเปตํ, เขตฺตมฺเปตํ, วตฺถุมฺเปตํ, โอริมนฺตีรํเปตํ, สุญฺโญ คาโมเปโส. อิทํ วุจฺจติ โสตายตนํ. (๒)

[๑๕๘] ตตฺถ กตมํ ฆานายตนํ.

ยํ ฆานํ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท อตฺตภาว-ปริยาปนฺโน อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, เยน ฆาเนน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน คนฺธํ อนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ ฆายิ วา ฆายติ วา ฆายิสฺสติ วา ฆาเย วา, ฆานมฺเปตํ, ฆานายตนมฺเปตํ, ฆานธาตุเปสา, ฆานินฺทฺริยมฺเปตํ, โลโกเปโส, ทฺวาราเปสา, สมุทฺโทเปโส, ปณฺฑรมฺเปตํ, เขตฺตมฺเปตํ, วตฺถุมฺเปตํ, โอริมนฺตีรํเปตํ, สุญฺโญ คาโมเปโส. อิทํ วุจฺจติ ฆานายตนํ. (๓)

---

[๑] ฉ., เท. จกฺขุ. [๒-๒] สฺยา. ...ปสาโท ฯเปฯ. สุญฺโญ, เอวมุปริปิ.

[๑๕๙] ตตฺถ กตมำ ชิวฺหายตนำ.

ยา ชิวฺหา จตุนฺนำ มหาภูตานำ อุปาทาย ปสาโท อตฺตภาว-ปริยาปนฺโน อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, ยาย ชิวฺหาย อนิทสฺสนาย สปฺปฏิฆาย รสำ อนิทสฺสนำ สปฺปฏิฆำ สายิ วา สายติ วา สายิสฺสติ วา สาเย วา, ชิวฺหาเปสา, ชิวฺหายตนมฺเปตำ, ชิวฺหาธาตุเปสา, ชีวฺหินฺทฺริยมฺเปตำ, โลโกเปโส, ทฺวาราเปสา, สมุทฺโทเปโส, ปณฺฑรมฺเปตำ, เขตฺตมฺเปตำ, วตฺถุมฺเปตำ, โอริมนฺตีรำเปตำ, สุญฺโญ. คาโมเปโส. อิทำ วุจฺจติ ชิวฺหายตนำ. (๔)

[๑๖๐] ตตฺถ กตมำ กายายตนำ.

โย กาโย จตุนฺนำ มหาภูตานำ อุปาทาย ปสาโท อตฺตภาว-ปริยาปนฺโน อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, เยน กาเยน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน โผฏฺฐพฺพำ อนิทสฺสนำ สปฺปฏิฆำ ผุสิ วา ผุสติ วา ผุสิสฺสติ วา ผุเส วา, กาโยเปโส, กายายตนมฺเปตำ, กายธาตุเปสา, กายินฺทฺริยมฺเปตำ, โลโกเปโส, ทฺวาราเปสา, สมุทฺโทเปโส, ปณฺฑรมฺเปตำ, เขตฺตมฺเปตำ, วตฺถุมฺเปตำ, โอริมนฺตีรำเปตำ, สุญฺโญ คาโมเปโส. อิทำ วุจฺจติ กายายตนำ. (๕)

[๑๖๑] ตตฺถ กตมำ มนายตนำ.

เอกวิเธน มนายตนำ: ผสฺสสมฺปยุตฺตำ.

ทุวิเธน มนายตนำ: อตฺถิ สเหตุกำ, อตฺถิ อเหตุกำ.

ติวิเธน มนายตนำ: อตฺถิ กุสลำ, อตฺถิ อกุสลำ, อตฺถิ อพฺยากตำ.

จตุพฺพิเธน มนายตนำ: อตฺถิ กามาวจรำ, อตฺถิ รูปาวจรำ, อตฺถิ อรูปาวจรำ, อตฺถิ อปริยาปนฺนำ.

ปญฺจวิเธน มนายตนำ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตำ, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริย-สมฺปยุตฺตำ, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺตำ, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริย-สมฺปยุตฺตำ, อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตำ.

ฉพฺพิเธน มนายตนํ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํ, เอวํ ฉพฺพิเธน มนายตนํ.

สตฺตวิเธน มนายตนํ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ สตฺตวิเธน มนายตนํ.

อฏฺฐวิเธน มนายตนํ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ อฏฺฐวิเธน มนายตนํ.

นววิเธน มนายตนํ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ มโนธาตุ. มโนวิญฺญาณธาตุ อตฺถิ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํ. เอวํ นววิเธน มนายตนํ.

ทสวิเธน มนายตนํ: จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ อตฺถิ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํ. เอวํ ทสวิเธน มนายตนํ.

เอกวิเธน มนายตนํ: ผสฺสสมฺปยุตฺตํ.

ทุวิเธน มนายตนํ: อตฺถิ สเหตุกํ, อตฺถิ อเหตุกํ.

ติวิเธน มนายตนํ: อตฺถิ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, อตฺถิ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, อตฺถิ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน มนายตนํ. อิทํ วุจฺจติ มนายตนํ. (๖)

[๑๖๒] ตตฺถ กตมํ รูปายตนํ.

ยํ รูปี จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย วณฺณนิภา สนิทสฺสนํ

สปฺปฏิมํ นีลํ ปีตกํ[๑] โลหิตกํ[๑] โอทาตํ กาฬกํ[๒] มญฺเชฏฺฐกํ[๓] หริ[๔] หริวณฺณํ อมฺพงฺกุรวณฺณํ ทีฆํ รสฺสํ อณุ ถูลํ วฏฺฏ ปริมณฺฑลํ จตุรสฺสํ ฉพฺพสฺสํ อฏฺฐสฺสํ โสฬสสฺสํ นินฺนํ ถลํ ฉายา อาตโป อาโลโก อนฺธกาโร อพฺภา มหิกา ธูโม รโช จนฺทมณฺฑลสฺส วณฺณนิภา สุริยมณฺฑลสฺส[๕] วณฺณนิภา ตารกรูปานํ วณฺณนิภา อาทาสมณฺฑลสฺส วณฺณนิภา มณิสงฺขมุตฺตเวฬุริยสฺส วณฺณนิภา ชาตรูปรชตสฺส วณฺณนิภา, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปี จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย วณฺณนิภา สนิทสฺสนํ สปฺปฏิมํ, ยํ รูปี สนิทสฺสนํ สปฺปฏิมํ จกฺขุนา อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน ปสฺสิ วา ปสฺสติ วา ปสฺสิสฺสติ วา ปสฺเส วา, รูปมฺเปตํ, รูปายตนมฺเปตํ, รูปธาตุเปสา. อิทํ วุจฺจติ รูปายตนํ. (๗)

[๑๖๓] ตตฺถ กตมํ สทฺทายตนํ.

โย สทฺโท จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ เภริสทฺโท มุทิงฺคสทฺโท[๖] สงฺขสทฺโท ปณวสทฺโท[๗] คีตสทฺโท วาทิตสทฺโท สมฺมสทฺโท ปาณิสทฺโท สตฺตานํ นิคฺโฆสสทฺโท ธาตูนํ สนฺนิฆาตสทฺโท วาตสทฺโท อุทกสทฺโท มนุสฺสสทฺโท, อมนุสฺสสทฺโท, โย วา ปนญฺโญปิ อตฺถิ สทฺโท จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, ยํ สทฺทํ อนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ โสเตน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน สุณิ วา สุณาติ วา สุณิสฺสติ วา สุเณ วา, สทฺโทเปโส, สทฺทายตนมฺเปตํ, สทฺทธาตุเปสา. อิทํ วุจฺจติ สทฺทายตนํ. (๘)

[๑๖๔] ตตฺถ กตมํ คนฺธายตนํ.

โย คนฺโธ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ

---

๑ - ๑ สี. ปีตํ โลหิตํ. ๒ สี. กาลกํ. ๓ ฉ.,เท. มญฺชิฏฺฐกํ.
๔ สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๕ ฉ. สูริยมณฺฑลสฺส ๖ สี. มุติงฺคสทฺโท. ๗ สี. ปนวสทฺโท.

มูลคนฺโธ สารคนฺโธ ตจคนฺโธ ปตฺตคนฺโธ ปุปฺผคนฺโธ ผลคนฺโธ อามคนฺโธ วิสฺสคนฺโธ สุคนฺโธ ทุคฺคนฺโธ, โย วา ปนญฺโญปิ อตฺถิ คนฺโธ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, ยํ คนฺธํ อนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ ฆาเนน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน ฆายิ, วา ฆายติ วา ฆายิสฺสติ วา ฆาเย วา, คนฺโธเปโส, คนฺธายตนมฺเปตํ, คนฺธธาตุเปสา. อิทํ วุจฺจติ คนฺธายตนํ. (๙)

[๑๖๕] ตตฺถ กตมํ รสายตนํ.

โย รโส จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺตกํ กฏุกํ โลณิกํ ขาริกํ ลมฺพิกํ[๑] กสาโว สาทุ อสาทุ. โย วา ปนญฺโญปิ อตฺถิ รโส จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ, ยํ รสํ อนิทสฺสนํ สปฺปฏิฆํ ชิวฺหาย อนิทสฺสนาย สปฺปฏิฆาย สายิ วา สายติ วา สายิสฺสติ วา สาเย วา, รโสเปโส, รสายตนมฺเปตํ, รสธาตุเปสา. อิทํ วุจฺจติ รสายตนํ. (๑๐)

[๑๖๖] ตตฺถ กตมํ โผฏฺฐพฺพายตนํ.

ปจวีธาตุ[๒] เตโชธาตุ วาโยธาตุ กกฺขฬา[๓] มุทุกา สณฺหา ผรุสา สุขสมฺผสฺสา ทุกฺขสมฺผสฺสา ครุกา ลหุกา, ยา โผฏฺฐพฺพา อนิทสฺสนา สปฺปฏิฆา กาเยน อนิทสฺสเนน สปฺปฏิเฆน ผุสิ วา ผุสติ วา ผุสิสฺสติ วา ผุเส วา, โผฏฺฐพฺโพเปโส, โผฏฺฐพฺพายตนมฺเปตํ, โผฏฺฐพฺพธาตุเปสา. อิทํ วุจฺจติ โผฏฺฐพฺพายตนํ. (๑๑)

[๑๖๗] ตตฺถ กตมํ ธมฺมายตนํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ, ยญฺจ รูปี อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา ธมฺมายตนปริยาปนฺนา อสงฺขตา จ ธาตุ.

---

[๑] สี. ลปิลกํ. ก. ลมฺปิกํ. [๒] ฉ., เท. ปถวีธาตุ. สี. ปจวิธาตุ. [๓] สี. กกฺขลา.

ตตฺถ กตโม เวทนากฺขนฺโธ. เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ เวทนากฺขนฺโธ. (๑)

ตตฺถ กตโม สญฺญากฺขนฺโธ. เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ สญฺญากฺขนฺโธ. (๒)

ตตฺถ กตโม สงฺขารกฺขนฺโธ. เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ จิตฺตสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ. อยํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขนฺโธ. (๓)

ตตฺถ กตมํ รูปํ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ. อิตฺถินฺทฺริยํ ฯเปฯ กพฬีกาโร อาหาโร. อิทํ วุจฺจติ รูปํ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ. (๔)

ตตฺถ กตมา อสงฺขตา ธาตุ.

ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย. อยํ วุจฺจติ อสงฺขตา ธาตุ. (๕)

อิทํ วุจฺจติ ธมฺมายตนํ.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๑๖๘] ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขายตนํ ฯเปฯ มนายตนํ ธมฺมายตนํ.

[๑๖๙] ทฺวาทสนฺนํ อายตนานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๑๗๐] ทสายตนา อพฺยากตา. ทฺวายตนา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. มนายตนํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ. ธมฺมายตนํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. ทสายตนา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา, ทฺวายตนา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

ปญฺจายตนา อุปาทินฺนุปาทานิยา. สทฺทายตนํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. จตฺตารายตนา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนานุปาทานิยา. ทฺวายตนา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนานุปาทานิยา. ทสายตนา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, ทฺวายตนา สิยา สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ทสายตนา อวิตกฺกอวิจารา. มนายตนํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. ธมฺมายตนํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สวิตกฺกสวิจารนฺติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺตนฺติปิ, "อวิตกฺกอวิจารนฺติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ. "อุเปกฺขาสหคตาติปิ. ทฺวายตนา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ "อุเปกฺขาสหคตาติปิ.

ทสายตนา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. ทฺวายตนา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. ทสายตนา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ทฺวายตนา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ทสายตนา เนวาจยคามิโน. นาปจยคามิโน ทฺวายตนา สิยา อาจยคามิโน, สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามิโน นาปจยคามิโน. ทสายตนา เนวเสกฺขานาเสกฺขา. ทฺวายตนา สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขานาเสกฺขา. ทสายตนา ปริตฺตา. ทฺวายตนา สิยา ปริตฺตา, สิยา มหคฺคตา, สิยา อปฺปมาณา. ทสายตนา อนารมฺมณา. ทฺวายตนา สิยา ปริตฺตารมฺมณา, สิยา มหคฺคตารมฺมณา, สิยา อปฺปมาณารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณาติปิ. ทสายตนา มชฺฌิมา. ทฺวายตนา สิยา หีนา, สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. ทสายตนา อนิยตา. ทฺวายตนา สิยา มิจฺฉตฺตนิยตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา.

ทสายตนา อนารมฺมณา. ทฺวายตนา สิยา มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. ปญฺจายตนา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน, น วตฺตพฺพา "อนุปฺปนฺนาติ. สทฺทายตนํ สิยา อุปฺปนฺนํ, สิยา อนุปฺปนฺนํ, น วตฺตพฺพํ "อุปฺปาทีติ. ปญฺจายตนา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. ธมฺมายตนํ สิยา อุปฺปนฺนํ, สิยา อนุปฺปนฺนํ, สิยา อุปฺปาทิ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อุปฺปนฺนนฺติปิ, "อนุปฺปนฺนนฺติปิ, "อุปฺปาทีติปิ. เอกาทสายตนา สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา.

ธมฺมายตนํ สิยา อตีตํ, สิยา อนาคตํ, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อตีตนฺติปิ, "อนาคตนฺติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนนฺติปิ. ทสายตนา อนารมฺมณา. ทฺวายตนา สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ, สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. ทสายตนา อนารมฺมณา. ทฺวายตนา สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อชฺฌตฺตารมฺมณาติปิ, "พหิทฺธารมฺมณาติปิ, "อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณาติปิ. รูปายตนํ สนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ. นวายตนา อนิทสฺสนสปฺปฏิฆา. ทฺวายตนา อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๑๗๑] เอกาทสายตนา น เหตู. ธมฺมายตนํ สิยา เหตุ, สิยา น เหตุ. ทสายตนา อเหตุกา. ทฺวายตนา สิยา สเหตุกา, สิยา อเหตุกา.

ทสายตนา เหตุวิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา, สิยา เหตุวิปฺปยุตฺตา. ทสายตนา. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติปิ, "สเหตุกา เจว น จ เหตูติปิ. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว สเหตุกญฺจาติ, สิยา สเหตุกญฺเจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สเหตุกญฺเจว น จ เหตูติ. ธมฺมายตนํ สิยา เหตุ เจว สเหตุกญฺจ, สิยา สเหตุกญฺเจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว สเหตุกญฺจาติปิ, "สเหตุกญฺเจว น จ เหตูติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติปิ. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจาติ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตุ สิยา

น วตฺตพฺพํ "เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตูติ. ธมฺมายตนํ สิยา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตูติปิ. ทสายตนา น เหตุ อเหตุกา. มนายตนํ สิยา น เหตุ สเหตุกํ สิยา น เหตุ อเหตุกํ. ธมฺมายตนํ สิยา น เหตุ สเหตุกํ, สิยา น เหตุ อเหตุกํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "น เหตุ สเหตุกนฺติปิ, "น เหตุ อเหตุกนฺติปิ. (๑)

เอกาทสายตนา สปฺปจฺจยา. ธมฺมายตนํ สิยา สปฺปจฺจยํ, สิยา อปฺปจฺจยํ. เอกาทสายตนา สงฺขตา. ธมฺมายตนํ สิยา สงฺขตํ, สิยา อสงฺขตํ. รูปายตนํ สนิทสฺสนํ. เอกาทสายตนา อนิทสฺสนา. ทสายตนา สปฺปฏิฆา. ทฺวายตนา อปฺปฏิฆา. ทสายตนา รูปา. มนายตนํ อรูปึ. ธมฺมายตนํ สิยา รูปึ, สิยา อรูปึ. ทสายตนา โลกิยา. ทฺวายตนา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. (๒)

เอกาทสายตนา โน อาสวา. ธมฺมายตนํ สิยา อาสโว, สิยา โน อาสโว. ทสายตนา สาสวา. ทฺวายตนา สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา. ทสายตนา อาสววิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, "สาสวา เจว โน จ อาสวา". มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "อาสโว เจว สาสวญฺจาติ, สิยา สาสวญฺเจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพํ "สาสวญฺเจว โน จ อาสโวติ. ธมฺมายตนํ สิยา อาสโว เจว สาสวญฺจ, สิยา สาสวญฺเจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพํ "อาสโว เจว สาสวญฺจาติปิ, "สาสวญฺเจว โน จ อาสโวติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา

เจว โน จ อาสวาติปิ. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "อาสโว เจว อาสว-สมฺปยุตฺตญฺจาติ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพำ "อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโวติ. ธมฺมายตนำ สิยา อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพำ "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโวติปิ. ทสายตนา อาสว-วิปฺปยุตฺตสาสวา, ทฺวายตนา สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวาติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวาติปิ. (๓)

เอกาทสายตนา โน สญฺโญชนา. ธมฺมายตนำ สิยา สญฺโญชนำ, สิยา โน สญฺโญชนำ.

ทสายตนา สญฺโญชนิยา. ทฺวายตนา สิยา สญฺโญชนิยา, สิยา อสญฺโญชนิยา.

ทสายตนา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา สญฺโญชน-สมฺปยุตฺตา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติ, สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนา. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยญฺจาติ. สิยา สญฺโญชนิยญฺเจว โน จ สญฺโญชนำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "สญฺโญชนิยญฺเจว โน จ สญฺโญชนนฺติ, ธมฺมายตนำ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยญฺจ, สิยา สญฺโญชนิยญฺเจว โน จ สญฺโญชนำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยญฺจาติปิ, "สญฺโญชนิยญฺเจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺจาติ,

สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนนฺติ. ธมฺมายตนํ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชน-สมฺปยุตฺตญฺจาติปิ. "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ. ทสายตนา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา.

ทฺวายตนา สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยาติปิ, "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยาติปิ. (๔)

เอกาทสายตนา โน คนฺถา. ธมฺมายตนํ สิยา คนฺโถ, สิยา โน คนฺโถ.

ทสายตนา คนฺถนิยา. ทฺวายตนา สิยา คนฺถนิยา, สิยา อคนฺถนิยา.

ทสายตนา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติ, คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถา. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถนิยญฺจาติ, สิยา คนฺถนิยญฺเจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพํ "คนฺถนิยญฺเจว โน จ คนฺโถติ. ธมฺมายตนํ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถนิยญฺจ, สิยา คนฺถนิยญฺเจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถนิยญฺจาติปิ, "คนฺถนิยญฺเจว โน จ คนฺโถติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติปิ. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจาติ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพํ "คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถติ. ธมฺมายตนํ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา

คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพำ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถติปิ. ทสายตนา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา. ทฺวายตนา สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิยา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยาติปิ. "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยาติปิ. (๕)

เอกาทสายตนา โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา. ธมฺมายตนำ สิยา นีวรณำ, สิยา โน นีวรณำ.

ทสายตนา นีวรณิยา. ทฺวายตนา สิยา นีวรณิยา, สิยา อนีวรณิยา.

ทสายตนา นีวรณวิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตา.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติ. นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณา. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "นีวรณญฺเจว นีวรณิยญฺจาติ, สิยา นีวรณิยญฺเจว โน จ นีวรณำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "นีวรณิยญฺเจว โน จ นีวรณนฺติ. ธมฺมายตนำ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณิยญฺจ, สิยา นีวรณิยญฺเจว โน จ นีวรณำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "นีวรณญฺเจว นีวรณิยญฺจ นีวรณิยญฺเจว โน จ นีวรณนฺติปิ.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติปิ. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติ, สิยา นีวรณ-สมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "นีวรณสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณนฺติ. ธมฺมายตนำ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณำ, สิยา น วตฺตพฺพำ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ

นีวรณนฺติปิ. ทสายตนา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา. ทุวายตนา สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยาติปิ, "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยาติปิ. (๖-๘)

เอกาทสายตนา โน ปรามาสา. ธมฺมายตนํ สิยา ปรามาโส, สิยา โน ปรามาโส. ทสายตนา ปรามฏฺฐา. ทุวายตนา สิยา ปรามฏฺฐา, สิยา อปรามฏฺฐา. ทสายตนา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. มนายตนํ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตํ. สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตํ. ธมฺมายตนํ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตํ, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตํ. สิยา น วตฺตพฺพํ "ปรามาสสมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺตนฺติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติ, "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสา". มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐญฺจาติ, สิยา ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโส, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโสติ. ธมฺมายตนํ สิยา ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐญฺจ, สิยา ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโส, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐญฺจาติปิ, "ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโสติปิ.

ทสายตนา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา. ทุวายตนา สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐาติปิ. (๙)

ทสายตนา อนารมฺมณา. มนายตนํ สารมฺมณํ. ธมฺมายตนํ สิยา สารมฺมณํ สิยา อนารมฺมณํ. มนายตนํ จิตฺตํ.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตา.

เอกาทสายตนา อเจตสิกา. ธมฺมายตนํ สิยา เจตสิกํ, สิยา อเจตสิกํ.

ทสายตนา จิตฺตวิปฺปยุตฺตา. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสมฺปยุตฺตํ, สิยา จิตฺตวิปฺปยุตฺตํ. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "จิตฺเตน สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺตนฺติปิ.

ทสายตนา จิตฺตวิสํสฏฺฐา. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐํ, สิยา จิตฺตวิสํสฏฺฐํ. มนายตนํ น วตฺตพฺพํ "จิตฺเตน สํสฏฺฐนฺติปิ, "จิตฺเตน วิสํสฏฺฐนฺติปิ.

ฉายตนา โน จิตฺตสมุฏฺฐานา. ฉายตนา สิยา จิตฺตสมุฏฺฐานา, สิยา โน จิตฺตสมุฏฺฐานา.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตสหภุโน. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสหภุ, สิยา โน จิตฺตสหภุ.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตานุปริวตฺติโน. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตานุปริวตฺติ.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ.

เอกาทสายตนา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. ธมฺมายตนํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ. (๑๐)

ฉายตนา อชฺฌตฺติกา. ฉายตนา พาหิรา. นวายตนา อุปาทา. ทฺวายตนา โน อุปาทา. ธมฺมายตนํ สิยา อุปาทา, สิยา โน อุปาทา. ปญฺจายตนา อุปาทินฺนา. สทฺทายตนํ อนุปาทินฺนํ. ฉายตนา สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา.

เอกาทสายตนา โน อุปาทานา. ธมฺมายตนํ สิยา อุปาทานํ,

สิยา โน อุปาทานนฺ. ทสายตนา อุปาทานิยา. ทฺวายตนา สิยา อุปาทานิยา, สิยา อนุปาทานิยา. ทสายตนา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. ทฺวายตนา สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา; ทสายตนา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา จาติ, อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา. มนายตนนฺ น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยญฺจาติ, สิยา อุปาทานิยญฺเจว โน จ อุปาทานนฺ, สิยา น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานิยญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติ. ธมฺมายตนนฺ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยญฺจ, สิยา อุปาทานิยญฺเจว โน จ อุปาทานนฺ, สิยา น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยญฺจาติปิ, "อุปาทานิยญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติปิ.

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติปิ. มนายตนนฺ น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานิยญฺเจว[๑] อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจาติ. สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺ, สิยา น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติ. ธมฺมายตนนฺ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺ, สิยา น วตฺตพฺพนฺ "อุปาทานญฺเจว อุปาทาน-สมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติปิ.

ทสายตนา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา. ทฺวายตนา สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตอุปาทานิยา,[๒] สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยาติปิ, "อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อนุปาทานิยาติปิ. (๑๑)

เอกาทสายตนา โน กิเลสา. ธมฺมายตนนฺ สิยา กิเลโส, สิยา โน กิเลโส. ทสายตนา สงฺกิเลสิกา. ทฺวายตนา สิยา สงฺกิเลสิกา,

---

[๑] สฺยา. อุปาทานญฺเจว. [๒] สฺยา. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา.

สิยา อสงฺกิเลสิกา. ทสายตนา อสงฺกิลิฏฺฐา. ทุวายตนา สิยา สงฺกิลิฏฺฐา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐา. ทสายตนา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. ทุวายตนา สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสา". มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกญฺจาติ, สิยา สงฺกิเลสิกญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "สงฺกิเลสิกญฺเจว โน จ กิเลโสติ. ธมฺมายตนำ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกญฺจ, สิยา สงฺกิเลสิกญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกญฺจาติปิ, "สงฺกิเลสิกญฺเจว โน จ กิเลโสติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลสาติปิ. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐญฺจาติ, สิยา สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโสติ. ธมฺมายตนำ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐญฺจ, สิยา สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐญฺจาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโสติปิ. ทสายตนา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ น กิเลสาติปิ. มนายตนำ น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจาติ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว, โน จ กิเลโสติ. ธมฺมายตนำ สิยา กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพำ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโสติปิ.

ทสายตนา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา. ทุวายตนา สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกาติปิ, กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกาติปิ. (๑๒)

ทสายตนา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. ทุวายตนา สิยา ทสฺสเนน

ปหาตพฺพา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. ทสายตนา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. ทุวายตนา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. ทสายตนา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. ทุวายตนา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. ทสายตนา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ทุวายตนา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ทสายตนา อวิตกฺกา. ทุวายตนา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. ทสายตนา อวิจารา. ทุวายตนา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. ทสายตนา อปฺปีติกา. ทุวายตนา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. ทสายตนา น ปีติสหคตา. ทุวายตนา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. ทสายตนา น สุขสหคตา. ทุวายตนา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา.

ทสายตนา น อุเปกฺขาสหคตา. ทุวายตนา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา.ทสายตนา กามาวจรา. ทุวายตนา สิยา กามาวจรา, สิยา น กามาวจรา. ทสายตนา น รูปาวจรา. ทุวายตนา สิยา รูปาวจรา, สิยา น รูปาวจรา. ทสายตนา น อรูปาวจรา. ทุวายตนา สิยา อรูปาวจรา, สิยา น อรูปาวจรา. ทสายตนา ปริยาปนฺนา. ทุวายตนา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา. ทสายตนา อนิยฺยานิกา. ทุวายตนา สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา. ทสายตนา อนิยตา. ทุวายตนา สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. ทสายตนา สอุตฺตรา. ทุวายตนา สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา. ทสายตนา อรณา. ทุวายตนา สิยา สรณา, สิยา อรณาติ. (๑๓)

ปญฺหาปุจฺฉกำ.

อายตนวิภงฺโค สมตฺโต.

๓. ธาตุวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๑๗๒] ฉ ธาตุโย: ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญฺญาณธาตุ.

[๑๗๓] ตตฺถ กตมา ปฐวีธาตุ. ปฐวีธาตุทฺวยํ อตฺถิ อชฺฌตฺติกา, อตฺถิ พาหิรา. ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺติกา ปฐวีธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ กกฺขฬตฺตํ กกฺขฬภาโว อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ: เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ, มํสํ นฺหารู[๑] อฏฺฐี อฏฺฐิมิญฺชํ[๒] วกฺกํ, หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ, อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ กกฺขฬตฺตํ กกฺขฬภาโว อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกา ปฐวีธาตุ.

ตตฺถ กตมา พาหิรา ปฐวีธาตุ.

ยํ พาหิรํ กกฺขฬํ ขริคตํ กกฺขฬตฺตํ กกฺขฬภาโว พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ; อโย โลหํ ติปุ สีสํ สชฺฌุ[๓] มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ รชตํ ชาตรูปํ โลหิตงฺโค มสารคลฺลํ ติณํ กฏฺฐํ สกฺขรา กถลา[๔] ภูมิ ปาสาโณ ปพฺพโต, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ พาหิรํ กกฺขฬํ ขริคตํ กกฺขฬตฺตํ กกฺขฬภาโว พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ พาหิรา ปฐวีธาตุ. ยา จ อชฺฌตฺติกา ปฐวีธาตุ ยา จ พาหิรา ปฐวีธาตุ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ ปฐวีธาตุ. (๑)

---

[๑] ฉ. นฺหารุ. [๒] สี. อฏฺฐิมิญฺชา [๓] ฉ.,เท. สชฺฌ [๔] ฉ., เท. กถลํ.

[๑๗๔] ตตฺถ กตมา อาโปธาตุ.

อาโปธาตุทฺวยํ อตฺถิ อชฺฌตฺติกา, อตฺถิ พาหิรา. ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ เสฺนโห[๑] เสฺนหคตํ พนฺธนตฺตํ รูปสฺส อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ[๒] สิงฺฆาณิกา[๓] ลสิกา มุตฺตํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ เสฺนโห เสฺนหคตํ พนฺธนตฺตํ รูปสฺส อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ.

ตตฺถ กตมา พาหิรา อาโปธาตุ.

ยํ พาหิรํ อาโป อาโปคตํ เสฺนโห เสฺนหคตํ พนฺธนตฺตํ รูปสฺส พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ เสยฺยถีทํ. มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส ขีรํ ทธิ สปฺปิ นวนีตํ เตลํ มธุ ผาณิตํ ภุมฺมานิ วา อุทกานิ อนฺตลิกฺขานิ วา, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ พาหิรํ อาโป อาโปคตํ เสฺนโห เสฺนหคตํ พนฺธนตฺตํ รูปสฺส พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ พาหิรา อาโปธาตุ. ยา จ อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ ยา จ พาหิรา อาโปธาตุ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ อาโปธาตุ. (๒)

[๑๗๕] ตตฺถ กตมา เตโชธาตุ.

เตโชธาตุทฺวยํ อตฺถิ อชฺฌตฺติกา, อตฺถิ พาหิรา. ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุสฺมา อุสฺมาคตํ อุสฺมํ อุสฺมคตํ อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. เยน จ สนฺตปฺปติ, เยน จ ชีรียติ,[๔] เยน จ ปริฑยฺหติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺฉติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ

---

[๑] ฉ., เท. สิเนโห. [๒] สฺยา. เขโล. [๓] สฺยา. สีฆานิกา. [๔] สฺยา. ชีรติ.

อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุสฺมา อุสฺมาคตํ อุสุมํ อุสุมคตํ อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ.

ตตฺถ กตมา พาหิรา เตโชธาตุ.

ยํ พาหิรํ เตโช เตโชคตํ อุสฺมา อุสฺมาคตํ อุสุมํ อุสุมคตํ พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. กฏฺฐคฺคิ สกลิกคฺคิ ติณคฺคิ โคมยคฺคิ ถุสคฺคิ สงฺการคฺคิ อินฺทคฺคิ อคฺคิสนฺตาโป สุริยสนฺตาโป กฏฺฐสนฺนิจยสนฺตาโป ติณสนฺนิจยสนฺตาโป ธญฺญสนฺนิจยสนฺตาโป ภสฺมาสนฺนิจยสนฺตาโป, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ พาหิรํ เตโช เตโชคตํ อุสฺมา อุสฺมาคตํ อุสุมํ อุสุมคตํ พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ พาหิรา เตโชธาตุ. ยา จ อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ ยา จ พาหิรา เตโชธาตุ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ เตโชธาตุ. (๓)

[๑๗๖] ตตฺถ กตมา วาโยธาตุ.

วาโยธาตุทฺวยํ อตฺถิ อชฺฌตฺติกา, อตฺถิ พาหิรา. ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ ถมฺภิตตฺตํ รูปสฺส อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. อุทฺธงฺคมา วาตา, อโธคมา วาตา, กุจฺฉิสยา วาตา โกฏฺฐาสยา[๑] วาตา, องฺคมงฺคานุสาริโน วาตา, สตฺถกวาตา, ขุรกวาตา, อุปฺปลกวาตา, อสฺสาโส ปสฺสาโส อิติ[๒] วา[๒] ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ ถมฺภิตตฺตํ รูปสฺส อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ.

ตตฺถ กตมา พาหิรา วาโยธาตุ.

ยํ พาหิรํ วาโย วาโยคตํ ถมฺภิตตฺตํ รูปสฺส พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. ปุรตฺถิมา วาตา, ปจฺฉิมา วาตา, อุตฺตรา วาตา, ทกฺขิณา วาตา, สรชา วาตา, อรชา วาตา, สีตา วาตา, อุณฺหา วาตา, ปริตฺตา

---

[๑] สฺยา. โกฏฺฐสยา. [๒-๒] สฺยา. อิติสทฺโท จ วาสทฺโท จ น ทิสฺสนฺติ.

วาตา, อฏฺิมฺตฺตา วาตา, กาฬา วาตา, เวรมฺภวาตา, ปกฺขวาตา, สุปณฺณวาตา, ตาลวณฺฏวาตา, วิธูปนวาตา, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ พาหิรํ วาโย วาโยคตํ ถมฺภิตตฺตํ รูปสฺส พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ พาหิรา วาโยธาตุ. ยา จ อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ ยา จ พาหิรา วาโยธาตุ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ วาโยธาตุ. (๔)

[๑๗๗] ตตฺถ กตมา อากาสธาตุ.

อากาสธาตุทฺวยํ อตฺถิ อชฺฌตฺติกา, อตฺถิ พาหิรา. ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาโส อากาสคตํ อสมฺ อฆคตํ วิวโร วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ มํสโลหิเตหิ อชฺฌตฺตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ. กณฺณจฺฉิทฺทํ นาสจฺฉิทฺทํ มุขทฺวารํ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺโฌหรติ, ยตฺถ จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สนฺติฏฺฐติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อโธภาคํ นิกฺขมติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ อชฺฌตฺตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาโส อากาสคตํ อสมฺ อฆคตํ วิวโร วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ มํสโลหิเตหิ อชฺฌตฺตฺตํ อุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ.

ตตฺถ กตมา พาหิรา อากาสธาตุ.

ยํ พาหิรํ อากาโส อากาสคตํ อสมฺ อฆคตํ วิวโร วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ จตูหิ มหาภูเตหิ พหิทฺธา อนุปาทินฺนํ. อยํ วุจฺจติ พาหิรา อากาสธาตุ. ยา จ อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ ยา จ พาหิรา อากาสธาตุ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อยํ วุจฺจติ อากาสธาตุ. (๕)

[๑๗๘] ตตฺถ กตมา วิญฺญาณธาตุ.

จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ ฆานวิญฺญาณธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณธาตุ.(๖)

อิมา ฉ ธาตุโย.

[๑๗๙] อปราปิ ฉ ธาตุโย: สุขธาตุ ทุกฺขธาตุ โสมนสฺสธาตุ โทมนสฺสธาตุ อุเปกฺขาธาตุ อวิชฺชาธาตุ.

[๑๘๐] ตตฺถ กตมา สุขธาตุ.

ยํ กายิกํ สาตํ กายิกํ สุขํ กายสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ วุจฺจติ สุขธาตุ. (๑)

ตตฺถ กตมา ทุกฺขธาตุ.

ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขธาตุ. (๒)

ตตฺถ กตมา โสมนสฺสธาตุ.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ วุจฺจติ โสมนสฺสธาตุ. (๓)

ตตฺถ กตมา โทมนสฺสธาตุ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อยํ วุจฺจติ โทมนสฺสธาตุ. (๔)

ตตฺถ กตมา อุเปกฺขาธาตุ.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขาธาตุ. (๕)

ตตฺถ กตมา อวิชฺชาธาตุ.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ [๑]อนภิสมโย อนนุโพโธ อสมฺโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหณา อปริโยคาหณา อสมเปกฺขณา อปจฺจเวกฺขณา อปจฺจกฺขกมฺมํ ทุมฺเมชฺฌ พาลฺยํ อสมฺปชญฺญํ โมโห ปโมโห สมฺโมโห อวิชฺชา อวิชฺโชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ

[๑-๑] สฺยา. ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ. อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาธาตุ. อิมา ฉ ธาตุโย.

อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ. อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาธาตุ.[๑] (๖)

อิมา ฉ ธาตุโย.

[๑๘๑] อปราปิ ฉ ธาตุโย: กามธาตุ พฺยาปาทธาตุ วิหึสาธาตุ เนกฺขมฺมธาตุ อพฺยาปาทธาตุ อวิหึสาธาตุ.

[๑๘๒] ตตฺถ กตมา กามธาตุ.

กามปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา มิจฺฉาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ กามธาตุ. เหฏฺฐโต อวีจินิรยํ ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมึ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา ขนฺธธาตุอายตนา รูปี เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ. อยํ วุจฺจติ กามธาตุ. (๑)

ตตฺถ กตมา พฺยาปาทธาตุ.

พฺยาปาทปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ "พฺยาปาทธาตุ". ทสสุ วา อาฆาตวตฺถูสุ จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทูสนา ทูสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อยํ วุจฺจติ พฺยาปาทธาตุ. (๒)

ตตฺถ กตมา วิหึสาธาตุ.

วิหึสาปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ วิหึสาธาตุ. อิเธกจฺโจ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วา รชฺชุยา วา อญฺญตรญฺญตเรน สตฺเต วิเหเจติ, ยา เอวรูปา เหจนา วิเหจนา หึสนา วิหึสนา โรสนา วิโรสนา ปรูปฆาโต. อยํ วุจฺจติ วิหึสาธาตุ. (๓)

ตตฺถ กตมา เนกฺขมฺมธาตุ.

เนกฺขมฺมปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมธาตุ. สพฺเพปิ กุสลา ธมฺมา "เนกฺขมฺมธาตุ". (๔)

ตตฺถ กตมา อพฺยาปาทธาตุ.

อพฺยาปาทปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ อพฺยาปาทธาตุ. ยา สตฺเตสุ เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ.[๑] อยํ วุจฺจติ อพฺยาปาทธาตุ. (๕)

ตตฺถ กตมา อวิหึสาธาตุ.

อวิหึสาปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ อวิหึสาธาตุ. ยา สตฺเตสุ กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ. อยํ วุจฺจติ อวิหึสาธาตุ. (๖)

อิมา ฉ ธาตุโย.

อิติ อิมานิ ตีณิ ฉกฺกานิ ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อฏฺฐารส ธาตุโย โหนฺติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

[๑] ฉ. เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ.

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๑๘๓] อฏฺฐารส ธาตุโย: จกฺขุธาตุ รูปธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตธาตุ สทฺทธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ฆานวิญฺญาณธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ.

[๑๘๔] ตตฺถ กตมา จกฺขุธาตุ. ยํ จกฺขุ๎ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อยํ วุจฺจติ จกฺขุธาตุ. (๑)

ตตฺถ กตมา รูปธาตุ. ยํ รูป๎ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย วณฺณนิภา ฯเปฯ รูปธาตุเปสา. อยํ วุจฺจติ รูปธาตุ. (๒)

ตตฺถ กตมา จกฺขุวิญฺญาณธาตุ. จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชาจกฺขุวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ. (๓)

ตตฺถ กตมา โสตธาตุ.

ยํ โสตํ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อยํ วุจฺจติ โสตธาตุ.

ตตฺถ กตมา สทฺทธาตุ. โย สทฺโท จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ ฯเปฯ สทฺทธาตุเปสา. อยํ วุจฺจติ สทฺทธาตุ. (๕)

ตตฺถ กตมา โสตวิญฺญาณธาตุ.

โสตญฺจ ปฏิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชาโสตวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ โสตวิญฺญาณธาตุ. (๖)

ตตฺถ กตมา ฆานธาตุ.

ยํ ฆานํ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อยํ วุจฺจติ ฆานธาตุ. (๗)

ตตฺถ กตมา คนฺธธาตุ.

โย คนฺโธ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ ฯเปฯ คนฺธธาตุเปสา. อยํ วุจฺจติ คนฺธธาตุ. (๘)

ตตฺถ กตมา ฆานวิญฺญาณธาตุ.

ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คนฺเธ จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชาฆานวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ ฆานวิญฺญาณธาตุ. (๙)

ตตฺถ กตมา ชิวฺหาธาตุ.

ยา ชิวฺหา จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อยํ วุจฺจติ ชิวฺหาธาตุ. (๑๐)

ตตฺถ กตมา รสธาตุ.

โย รโส จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย อนิทสฺสโน สปฺปฏิโฆ ฯเปฯ รสธาตุเปสา. อยํ วุจฺจติ รสธาตุ. (๑๑)

ตตฺถ กตมา ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ.

ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชาชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ. (๑๒)

ตตฺถ กตมา กายธาตุ.

โย กาโย จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อยํ วุจฺจติ กายธาตุ. (๑๓)

ตตฺถ กตมา โผฏฺฐพฺพธาตุ.

ปจวีธาตุ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพธาตุเปสา. อยํ วุจฺจติ โผฏฺฐพฺพธาตุ. (๑๔)

ตตฺถ กตมา กายวิญฺญาณธาตุ.

กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชากายวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ กายวิญฺญาณธาตุ. (๑๕)

ตตฺถ กตมา มโนธาตุ.

จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนธาตุ. โสตวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ กายวิญฺญาณธาตุยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนธาตุ, สพฺพธมฺเมสุ วา ปน ปฐมสมนฺนาหาโร [๑] อยํ วุจฺจติ มโนธาตุ. (๑๖)

ตตฺถ กตมา ธมฺมธาตุ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ, ยญฺจ รูปึ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ อสงฺขตา จ ธาตุ.

ตตฺถ กตโม เวทนากฺขนฺโธ.

เอกวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต. ทุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก. ติวิเธน เวทนากฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล,

---

[๑] ฉ., เท. เอตฺถนฺตเร "อุปฺปชฺชตีติ จิตฺตํ ฯเปฯ ตชฺชา มโนธาตูติ อิเม ปาฐา ทิสฺสนฺติ.

อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต [๑]ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน เวทนากฺขนฺโธ.[๑] ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน เวทนากฺขนฺโธ. อยํ วุจฺจติ เวทนากฺขนฺโธ. (๑)

ตตฺถ กตโม สญฺญากฺขนฺโธ.

เอกวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: ผสฺสสมฺปยุตฺโต. ทุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ: อตฺถิ สเหตุโก, อตฺถิ อเหตุโก. ติวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ ทสวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน สญฺญากฺขนฺโธ. อยํ วุจฺจติ สญฺญากฺขนฺโธ. (๒)

ตตฺถ กตโม สงฺขารกฺขนฺโธ.

เอกวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: จิตฺตสมฺปยุตฺโต. ทุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ เหตู, อตฺถิ น เหตู. ติวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ: อตฺถิ กุสโล, อตฺถิ อกุสโล, อตฺถิ อพฺยากโต ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน สงฺขารกฺขนฺโธ. อยํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขนฺโธ. (๓)

ตตฺถ กตมํ รูปํ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ. อิตฺถินฺทฺริยํ ฯเปฯ กพฬีกาโร อาหาโร. อิทํ วุจฺจติ รูปํ อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ. (๔)

ตตฺถ กตมา อสงฺขตา ธาตุ.

ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย. อยํ วุจฺจติ อสงฺขตา ธาตุ. อยํ วุจฺจติ ธมฺมธาตุ. (๕-๑๗)

ตตฺถ กตมา มโนวิญฺญาณธาตุ.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ มโนธาตุ, มโนธาตุยาปิ[๑] อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ, โสตวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ฯเปฯ กายวิญฺญาณธาตุยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ มโนธาตุ, มโนธาตุยาปิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธสมนนฺตรา อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ, มนญฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ วุจฺจติ มโนวิญฺญาณธาตุ. (๑๘)

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๑๘๕] อฏฺฐารส ธาตุโย: จกฺขุธาตุ รูปธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตธาตุ สทฺทธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ฆานวิญฺญาณธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ.

[๑๘๖] อฏฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

---

[๑] ฉ., เท. มโนธาตุยา.

๑. ติกํ

[๑๘๗] โสพฺส ธาตุโย อพฺยากตา. เทฺว ธาตุโย สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา.

ทส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ปญฺจ ธาตุโย อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กายวิญฺญาณธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. ธมฺมธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ.

ทส ธาตุโย เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ปญฺจ ธาตุโย วิปากา. มโนธาตุ สิยา วิปากา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. เทฺว ธาตุโย สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปาก-นวิปากธมฺมธมฺมา.

ทส ธาตุโย อุปาทินฺนุปาทานิยา. สทฺทธาตุ อนุปาทินฺนุปาทานิยา. ปญฺจ ธาตุโย สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

โสพฺส ธาตุโย อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา. เทฺว ธาตุโย สิยา สงฺกิลิฏฺฐ-สงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ปนฺนรส ธาตุโย อวิตกฺกอวิจารา. มโนธาตุ สวิตกฺกสวิจารา. มโน-วิญฺญาณธาตุ สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา

อวิตกฺกอวิจารา. ธมฺมธาตุ สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา, สิยา น วตฺตพฺพา "สวิตกฺกสวิจาราติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺตาติปิ, "อวิตกฺกาวิจาราติปิ.

ทส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ, "อุเปกฺขาสหคตาติปิ. ปญฺจ ธาตุโย อุเปกฺขาสหคตา. กายวิญฺญาณธาตุ น ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, น อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น วตฺตพฺพา "สุขสหคตาติ. เทฺว ธาตุโย สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ, "อุเปกฺขาสหคตาติปิ.

โสพส ธาตุโย เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. เทฺว ธาตุโย สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. โสพส ธาตุโย เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว ธาตุโย สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

โสพส ธาตุโย เนวาจยคามินาปจยคามิโน. เทฺว ธาตุโย สิยา อาจยคามิโน, สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน. โสพส ธาตุโย เนวเสกฺขนาเสกฺขา. เทฺว ธาตุโย สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขนาเสกฺขา.

โสพส ธาตุโย ปริตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปริตฺตา, สิยา มหคฺคตา, สิยา อปฺปมาณา.

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา: ฉ ธาตุโย ปริตฺตารมฺมณา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปริตฺตารมฺมณา, สิยา มหคฺคตารมฺมณา, สิยา อปฺปมาณา-รมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ

"อปฺปมาณารมฺมณาติปิ. โสฬส ธาตุโย มชฺฌิมา: เทฺว ธาตุโย สิยา หีนา, สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. โสฬส ธาตุโย อนิยตา. เทฺว ธาตุโย สิยา มิจฺฉตฺตนิยตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา.

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา: ฉ ธาตุโย น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ. "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. เทฺว ธาตุโย สิยา มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ.

ทส ธาตุโย สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน, สิยา น วตฺตพฺพา "อนุปฺปนฺนาติ. สทฺทธาตุ สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทินีติ. ฉ ธาตุโย สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. ธมฺมธาตุ สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทินี, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปฺปนฺนาติปิ, "อนุปฺปนฺนาติปิ, "อุปฺปาทินีติปิ.

สตฺตรส ธาตุโย สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. ธมฺมธาตุ สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตาติปิ, "อนาคตาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนาติปิ. ทส ธาตุโย อนารมฺมณา. ฉ ธาตุโย ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. เทฺว ธาตุโย สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ, สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา. ฉ ธาตุโย สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา. เทฺว ธาตุโย สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อชฺฌตฺตารมฺมณาติปิ, "พหิทฺธารมฺมณาติปิ, "อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณาติปิ. รูปธาตุ สนิทสฺสนสปฺปฏิฆา. นว ธาตุโย

อนิทสฺสนสปฺปฏิฆา. อฏฺ ธาตุโย อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๑๘๘] สตฺตรส ธาตุโย น เหตู. ธมฺมธาตุ สิยา เหตุ, สิยา น เหตุ.

โสฬส ธาตุโย อเหตุกา. เทฺว ธาตุโย สิยา สเหตุกา, สิยา อเหตุกา.

โสฬส ธาตุโย เหตุวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา, สิยา เหตุวิปฺปยุตฺตา. โสฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว สเหตุกา จาติปิ. "สเหตุกา เจว น จ เหตูติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว สเหตุกา จาติ สิยา สเหตุกา เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพา "สเหตุกา เจว น จ เหตูติ. ธมฺมธาตุ สิยา เหตุ เจว สเหตุกา จ, สิยา สเหตุกา เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว สเหตุกา จาติปิ, "สเหตุกา เจว น จ เหตูติปิ.

โสฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพา "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติ. ธมฺมธาตุ สิยา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพา "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติปิ.

โสฬส ธาตุโย น เหตุ อเหตุกา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา น เหตุ สเหตุกา, สิยา น เหตุ อเหตุกา. ธมฺมธาตุ สิยา น เหตุ

สเหตุกา, สิยา น เหตุ อเหตุกา, สิยา น วตฺตพฺพา "น เหตุ สเหตุกาติปิ, "น เหตุ อเหตุกาติปิ. (๑)

สตฺตรส ธาตุโย สปฺปจฺจยา. ธมฺมธาตุ สิยา สปฺปจฺจยา, สิยา อปฺปจฺจยา.

สตฺตรส ธาตุโย สงฺขตา. ธมฺมธาตุ สิยา สงฺขตา, สิยา อสงฺขตา.

รูปธาตุ สนิทสฺสนา. สตฺตรส ธาตุโย อนิทสฺสนา.

ทส ธาตุโย สปฺปฏิฆา. อฏฺ ธาตุโย อปฺปฏิฆา.

ทส ธาตุโย รูปา. สตฺต ธาตุโย อรูปา. ธมฺมธาตุ สิยา [๑]รูปา สิยา อรูปา.[๑]

โสพฺพส ธาตุโย โลกิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. (๒)

สตฺตรส ธาตุโย โน อาสวา. ธมฺมธาตุ สิยา อาสวา,[๒] สิยา โน อาสวา.[๒]

โสพฺพส ธาตุโย สาสวา. เทฺว ธาตุโย สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา.

โสพฺพส ธาตุโย อาสววิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา อาสว-สมฺปยุตฺตา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา.

โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สาสวา เจว โน จ อาสวา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "อาสโว เจว สาสวา จาติ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพา "สาสวา เจว โน จ อาสโวติ. ธมฺมธาตุ สิยา อาสโว เจว สาสวา จ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสโว, สิยา น

[๑-๑] สฺยา. รูปี สิยา อรูปี. [๒-๒] สฺยา. อาสโว สิยา โน อาสโว.

วตฺตพฺพา "อาสโว เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสโวติปิ.

โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสโวติ, ธมฺมธาตุ สิยา อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสโวติปิ. โสพฺพส ธาตุโย อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา. เทฺว ธาตุโย สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวาติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวาติปิ. (๓)

สตฺตรส ธาตุโย โน สญฺโญชนา. ธมฺมธาตุ สิยา สญฺโญชนํ, สิยา โน สญฺโญชนํ. โสพฺพส ธาตุโย. สญฺโญชนิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา สญฺโญชนิยา, สิยา อสญฺโญชนิยา. โสพฺพส ธาตุโย สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติ, สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยา จาติ, สิยา สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยา จ, สิยา สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยา จาติปิ. "สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ. โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติปิ,

"สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ.

โสพฬส ธาตุโย สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยาติปิ, "สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยาติปิ. (๔)

สตฺตรส ธาตุโย โน คนฺถา. ธมฺมธาตุ สิยา คนฺโถ, สิยา โน คนฺโถ.

โสพฬส ธาตุโย คนฺถนิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา คนฺถนิยา, สิยา อคนฺถนิยา.

โสพฬส ธาตุโย คนฺถวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. โสพฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติ, คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถา, มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "คนฺโถ เจว คนฺถนิยา จาติ, สิยา คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺโถติ. ธมฺมธาตุ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถนิยา จ, สิยา คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺโถ เจว คนฺถนิยา จาติปิ, "คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺโถติปิ. โสพฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "คนฺโถ เจว

คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺโถติ. ธมฺมธาตุ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺโถติปิ. โสพฺพส ธาตุโย คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิยาติปิ, "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยาติปิ. (๕)

สตฺตรส ธาตุโย โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา. ธมฺมธาตุ สิยา นีวรณํ, สิยา โน นีวรณํ. โสพฺพส ธาตุโย นีวรณิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา นีวรณิยา, สิยา อนีวรณิยา. โสพฺพส ธาตุโย นีวรณวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตา.

โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติ, นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "นีวรณญฺเจว นีวรณิยา จาติ, สิยา นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณํ, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณิยา จ, สิยา นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณํ, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณญฺเจว นีวรณิยา จาติปิ, "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณนฺติปิ.

โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณํ, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน

จ นีวรณนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณำ, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณนฺติปิ.

โสพฺพส ธาตุโย นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยาติปิ, "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยาติปิ. (๘)

สตฺตรส ธาตุโย โน ปรามาสา. ธมฺมธาตุ สิยา ปรามาโส, สิยา โน ปรามาโส.

โสพฺพส ธาตุโย ปรามฏฺฐา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปรามฏฺฐา, สิยา อปรามฏฺฐา.

โสพฺพส ธาตุโย ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. ธมฺมธาตุ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสสมฺปยุตฺตาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺตาติปิ.

โสพฺพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติ. ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐา จาติ, สิยา ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาโส, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาโสติ. ธมฺมธาตุ สิยา ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จ, สิยา ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาโส, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐา จาติปิ, "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาโสติปิ.

โสพฺพส ธาตุโย ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปรามาส-วิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺฐาติปิ. (๙)

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา. สตฺต ธาตุโย สารมฺมณา. ธมฺมธาตุ สิยา สารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณา. [๑]สตฺต ธาตุโย จิตฺตา.[๑] เอกาทส ธาตุโย โน จิตฺตา. สตฺตรส ธาตุโย อเจตสิกา. ธมฺมธาตุ สิยา เจตสิกา, สิยา อเจตสิกา. ทส ธาตุโย จิตฺตวิปฺปยุตฺตา. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสมฺปยุตฺตา, สิยา จิตฺตวิปฺปยุตฺตา. สตฺต ธาตุโย น วตฺตพฺพา "จิตฺเตน สมฺปยุตฺตาติปิ, "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺตาติปิ. ทส ธาตุโย จิตฺตวิสํสฏฺฐา. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐา, สิยา จิตฺตวิสํสฏฺฐา. สตฺต ธาตุโย น วตฺตพฺพา "จิตฺเตน สํสฏฺฐาติปิ, "จิตฺเตน วิสํสฏฺฐาติปิ.

ทฺวาทส ธาตุโย โน จิตฺตสมุฏฺฐานา. ฉ ธาตุโย สิยา จิตฺตสมุฏฺฐานา, สิยา โน จิตฺตสมุฏฺฐานา. สตฺตรส ธาตุโย โน จิตฺตสหภุโน. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสหภู, สิยา โน จิตฺตสหภู. สตฺตรส ธาตุโย โน จิตฺตานุปริวตฺติโน. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตานุปริวตฺติ. สตฺตรส ธาตุโย โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. สตฺตรส ธาตุโย โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภู, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภู. สตฺตรส ธาตุโย โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. ธมฺมธาตุ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ. ทฺวาทส ธาตุโย อชฺฌตฺติกา. ฉ ธาตุโย พาหิรา. (๑๐)

[๑-๑] สฺยา. เอกาทส ธาตุโย โน จิตฺตา. สตฺต ธาตุโย จิตฺตา.

นว ธาตุโย อุปาทา. อฏฺฐ ธาตุโย โน อุปาทา. ธมฺมธาตุ สิยา อุปาทา, สิยา โน อุปาทา. ทส ธาตุโย อุปาทินฺนา. สทฺทธาตุ อนุปาทินฺนา. สตฺตธาตุโย สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา.

สตฺตรส ธาตุโย โน อุปาทานา. ธมฺมธาตุ สิยา อุปาทานำ, สิยา โน อุปาทานำ. โสฬส ธาตุโย อุปาทานิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุปาทานิยา, สิยา อนุปาทานิยา. โสฬส ธาตุโย อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. โสฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา จาติ, อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยา จาติ, สิยา อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานำ, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยา จ, สิยา อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานำ, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยา จาติปิ, "อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานนฺติปิ.

โสฬส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติปิ. มโนวิญฺญาณ-ธาตุ น วตฺตพฺพา "อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานำ, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานนฺติ. ธมฺมธาตุ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานำ, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานญฺเจว อุปาทาน-สมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานนฺติปิ. โสฬส ธาตุโย อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา, สิยา

น วตฺตพฺพา "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยาติปิ, "อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อนุปาทานิยาติปิ. (๑๑)

สตฺตรส ธาตุโย โน กิเลสา. ธมฺมธาตุ สิยา กิเลโส, สิยา โน กิเลโส. โสพส ธาตุโย สงฺกิเลสิกา. เทฺว ธาตุโย สิยา สงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิเลสิกา. โสพส ธาตุโย อสงฺกิลิฏฺฐา. เทฺว ธาตุโย สิยา สงฺกิลิฏฺฐา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐา. โสพส ธาตุโย กิเลสวิปฺปยุตฺตา. เทฺว ธาตุโย สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. โสพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสา. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, สิยา สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลโสติ. ธมฺมธาตุ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกา จ, สิยา สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกา จาติปิ, "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลโสติปิ. โสพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลสาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติ, สิยา สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลโสติ. ธมฺมธาตุ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐา จ, สิยา สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลโสติปิ.

โสพส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสาติปิ. มโนวิญฺญาณธาตุ น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน

จ กิเลโสติ. ธมฺมธาตุ สิยา กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลโสติปิ. โสพฺพส ธาตุโย กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา. เทฺว ธาตุโย สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกาติปิ, "กิเลสวิปฺปยุตฺต-อสงฺกิเลสิกาติปิ. (๑๒)

โสพฺพส ธาตุโย น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. เทฺว ธาตุโย สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. โสพฺพส ธาตุโย น ภาวนาย ปหาตพฺพา. เทฺว ธาตุโย สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. โสพฺพส ธาตุโย น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว ธาตุโย สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. โสพฺพส ธาตุโย น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว ธาตุโย สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

ปนฺนรส ธาตุโย อวิตกฺกา. มโนธาตุ[๑] สวิตกฺกา. เทฺว ธาตุโย สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. ปนฺนรส ธาตุโย อวิจารา. มโนธาตุ สวิจารา. เทฺว ธาตุโย สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา.

โสพฺพส ธาตุโย อปฺปีติกา. เทฺว ธาตุโย สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา.

โสพฺพส ธาตุโย น ปีติสหคตา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา.

---

[๑] สฺยา. มโนวิญฺญาณธาตุ.

ปนฺนรส ธาตุโย น สุขสหคตา. ติสฺโส ธาตุโย สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา.

เอกาทส ธาตุโย น อุเปกฺขาสหคตา. ปญฺจ ธาตุโย อุเปกฺขาสหคตา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา.

โสฬส ธาตุโย กามาวจรา. เทฺว ธาตุโย สิยา กามาวจรา, สิยา น กามาวจรา. โสฬส ธาตุโย น รูปาวจรา. เทฺว ธาตุโย สิยา รูปาวจรา, สิยา น รูปาวจรา. โสฬส ธาตุโย น อรูปาวจรา. เทฺว ธาตุโย สิยา อรูปาวจรา, สิยา น อรูปาวจรา. โสฬส ธาตุโย ปริยาปนฺนา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา. โสฬส ธาตุโย อนิยฺยานิกา. เทฺว ธาตุโย สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา. โสฬส ธาตุโย อนิยตา. เทฺว ธาตุโย สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. โสฬส ธาตุโย สอุตฺตรา. เทฺว ธาตุโย สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา. โสฬส ธาตุโย อรณา. เทฺว ธาตุโย สิยา สรณา สิยา อรณาติ. (๑๓)

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

ธาตุวิภงฺโค สมตฺโต.

๔. สจฺจวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๑๘๙] จตฺตาริ อริยสจฺจานิ: ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทโย[๑] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรโธ[๒] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ.

๑. ทุกฺขสจฺจํ.

[๑๙๐] ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ.

ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทว-ทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ, สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา.

[๑๙๑] ตตฺถ กตมา ชาติ.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ. อยํ วุจฺจติ ชาติ.

[๑๙๒] ตตฺถ กตมา ชรา.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. อยํ วุจฺจติ ชรา.

[๑๙๓] ตตฺถ กตมํ มรณํ.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส

---

[๑] ฉ., เท. ทุกฺขสมุทยํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. ทุกฺขนิโรธํ, เอวมุปริปิ.

นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท. อิทำ วุจฺจติ มรณำ.

[๑๙๔] ตตฺถ กตโม โสโก.

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตำ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสำ โสกสลฺลำ. อยำ วุจฺจติ โสโก.

[๑๙๕] ตตฺถ กตโม ปริเทโว.[๑]

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตำ ปริเทวิตตฺตำ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป [๒]ลาลโป ลาลปนา[๒] ลาลปิตตฺตำ.[๒] อยำ วุจฺจติ ปริเทโว.

[๑๙๖] ตตฺถ กตมำ ทุกฺขำ.

ยำ กายิกำ อสาตำ กายิกำ ทุกฺขำ กายสมฺผสฺสชำ อสาตำ ทุกฺขำ เวทยิตำ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

[๑๙๗] ตตฺถ กตมำ โทมนสฺสำ.

ยำ เจตสิกำ อสาตำ เจตสิกำ ทุกฺขำ เจโตสมฺผสฺสชำ อสาตำ ทุกฺขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อิทำ วุจฺจติ โทมนสฺสำ.

---

[๑] สี. ปริเทวา. [๒-๒] ฉ., เท. ลาลปฺโป ลาลปฺปนา ลาลปฺปิตตฺตำ.

[๑๙๘] ตตฺถ กตโม อุปายาโส.

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ อุปายาโส.

[๑๙๙] ตตฺถ กตโม อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข.

อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนิฏฺฐา อกนฺตา อมนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา, ยา เตหิ สงฺคติ สมาคโม สโมธานํ มิสฺสีภาโว. อยํ วุจฺจติ อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข.

[๒๐๐] ตตฺถ กตโม ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข.

อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา, มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาติสาโลหิตา[๑] วา, ยา เตหิ อสงฺคติ อสมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสีภาโว. อยํ วุจฺจติ ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข.

[๒๐๑] ตตฺถ กตมํ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขं.

ชาติธมฺมานํ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ "อโห วต มยํ

---

[๑] ฉ., เท. ญาตี วา สาโลหิตา วา.

น ชาติธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน ชาติ อาคจฺเฉยฺยาติ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ. ชราธมฺมานํ สตฺตานํ ฯเปฯ พฺยาธิธมฺมานํ สตฺตานํ ฯเปฯ มรณธมฺมานํ สตฺตานํ ฯเปฯ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ "อโห วต มยํ น โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา อาคจฺเฉยฺยุนฺติ, น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ, อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

[๒๐๒] ตตฺถ กตเม สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา.

เสยฺยถีทํ: รูปูปาทานกฺขนฺโธ เวทนูปาทานกฺขนฺโธ สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ. อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา.

อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ.

---

๒. สมุทยสจฺจํ

[๒๐๓] ตตฺถ กตมํ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ.

ยายं ตณฺหา โปโนพฺภวิกา [๑] นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี. เสยฺยถีทํ: กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.

สา โข ปเนสา ตณฺหา กตฺถ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, กตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

---

[๑] ฉ., เท. โปโนภวิกา.

ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ.

จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. โสตํ โลเก[๑] ฯเปฯ ฆานํ โลเก ฯเปฯ ชิวฺหา โลเก ฯเปฯ กาโย โลเก ฯเปฯ มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทา โลเก ฯเปฯ คนฺธา โลเก ฯเปฯ รสา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา โลเก ฯเปฯ ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. โสตวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

จกฺขุสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. โสตสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ กายสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ มโนสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. ฉ., เท. ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปสญฺญา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทสญฺญา โลเก ฯเปฯ คนฺธสญฺญา โลเก ฯเปฯ รสสญฺญา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลเก ฯเปฯ ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ คนฺธสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ รสสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ ธมฺมสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปตณฺหา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทตณฺหา โลเก ฯเปฯ คนฺธตณฺหา โลเก ฯเปฯ รสตณฺหา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก ฯเปฯ ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปวิตกฺโก โลเก ปิยรูปๆ สาตรูปๆ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ คนฺธวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ รสวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก

โลเก ฯเปฯ ธมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

รูปวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. สทฺทวิจาโร โลเก ฯเปฯ คนฺธวิจาโร โลเก ฯเปฯ รสวิจาโร โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก ฯเปฯ ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ.

---

๓. นิโรธสจฺจํ

[๒๐๔] ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ.

โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย.

สา โข ปเนสา ตณฺหา กตฺถ ปหียมานา ปหียติ, กตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ.

จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. โสตํ โลเก ฯเปฯ ฆานํ โลเก ฯเปฯ ชิวฺหา โลเก ฯเปฯ กาโย โลเก ฯเปฯ มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

รูปา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทา โลเก ฯเปฯ คนฺธา โลเก ฯเปฯ รสา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา โลเก ฯเปฯ ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. โสตวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ โลเก ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. จกฺขุสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. โสตสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ กายสมฺผสฺโส โลเก ฯเปฯ มโนสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

รูปสญฺญา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทสญฺญา โลเก ฯเปฯ คนฺธสญฺญา โลเก ฯเปฯ รสสญฺญา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสญฺญา

โลเก ฯเปฯ ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา. เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

รูปสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา. เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ คนฺธสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ รสสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา โลเก ฯเปฯ ธมฺมสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, รูปตณฺหา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทตณฺหา โลเก ฯเปฯ คนฺธตณฺหา โลเก ฯเปฯ รสตณฺหา โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก ฯเปฯ ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

รูปวิตกฺโก โลเก ปิยรูปา สาตรูปา. เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ คนฺธวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ รสวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก โลเก ฯเปฯ ธมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. รูปวิจาโร โลเก ปิยรูปา สาตรูปา. เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. สทฺทวิจาโร โลเก ฯเปฯ คนฺธวิจาโร โลเก ฯเปฯ รสวิจาโร โลเก ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก ฯเปฯ ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปา สาตรูปา, เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ.

---

๔. มคฺคสจฺจํ

[๒๐๕] ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ.

อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทํ: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ, อยํ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป, อยํ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป.

ตตฺถ กตมา สมฺมาวาจา.

มุสาวาทา เวรมณี ปิสุณาย วาจาย เวรมณี ผรุสาย วาจาย เวรมณี สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อยํ วุจฺจติ สมฺมาวาจา.

ตตฺถ กตโม สมฺมากมฺมนฺโต.

ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา เวรมณี กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, อยํ วุจฺจติ สมฺมากมฺมนฺโต.

ตตฺถ กตโม สมฺมาอาชีโว.

อิธ อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ[๑] กปฺเปติ, อยํ วุจฺจติ สมฺมาอาชีโว.

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย

---

[๑] สฺยา. ชีวิตํ.

ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ฯเปฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ ฯเปฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโม.

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ.

อิทं วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ.

สุตฺตนฺตภาชนียं.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๒๐๖] จตฺตาริ สจฺจานิ: ทุกฺขํ ทุกฺขสมุทโย ทุกฺขนิโรโธ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานํ ธมฺมานํ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปี. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ.

ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ. อยำ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

โย ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป.

ตตฺถ กตมา สมฺมาวาจา.

ยา จตูหิ วจีทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี[๑] อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมาวาจา มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาวาจา.

ตตฺถ กตโม สมฺมากมฺมนฺโต.

ยา ตีหิ กายทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมากมฺมนฺโต มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมากมฺมนฺโต.

ตตฺถ กตโม สมฺมาอาชีโว.

ยา มิจฺฉาอาชีวา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมาอาชีโว มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ "สมฺมาอาชีโว".

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโม.

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

---

[๑] เท. เวรมณิ, เอวมุปริปิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺข-นิโรธคามินี ปฏิปทา, อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๐๗] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อยํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานํ ธมฺมานํ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานํ ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปธมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปธมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา, อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๐๘] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา.

อยํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานํ ธมฺมานํ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานํ อวเสสานญฺจ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา. อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๐๙] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานํ อวเสสานญฺจ อกุสลานํ ธมฺมานํ ติณฺณนฺนญฺจ กุสลมูลานํ สาสวานํ ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา. อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๑๐] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมำ ทุกฺขำ.

สาสวา กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานำ อวเสสานญฺจ อกุสลานำ ธมฺมานำ ติณฺณนฺนญฺจ กุสลมูลานำ สาสวานำ อวเสสานญฺจ สาสวานำ กุสลานำ ธมฺมานำ ปหานำ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา. อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๑๑] จตฺตาริ สจฺจานิ: ทุกฺขำ ทุกฺขสมุทโย ทุกฺขนิโรโธ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมำ ทุกฺขำ.

อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย ปหานำ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

โย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป[๑] มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป.

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโม.

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ. อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา, อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๑๒] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

สาสวา กุสลากุสลานํ ธมฺมานํ วิปากา เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานํ อวเสสานญฺจ อกุสลานํ ธมฺมานํ ติณฺณนฺนญฺจ กุสลมูลานํ สาสวานํ อวเสสานญฺจ สาสวานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา, อวเสสา ธมฺมา ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย สมฺปยุตฺตา.

[๒๑๓] จตฺตาริ สจฺจานิ: ทุกฺขำ ทุกฺขสมุทโย ทุกฺขนิโรโธ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมำ ทุกฺขำ.

อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา สาสวา จ กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา, เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย ปหานํ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

[๒๑๔] ตตฺถ กตโม ทุกฺขสมุทโย.

ตณฺหา จ อวเสสา จ กิเลสา อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมา ตีณิ จ กุสลมูลานิ สาสวานิ อวเสสา จ สาสวา กุสลา ธมฺมา. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย.

ตตฺถ กตมำ ทุกฺขำ.

สาสวา กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ. อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขำ.

ตตฺถ กตโม ทุกฺขนิโรโธ.

ตณฺหาย จ อวเสสานญฺจ กิเลสานำ อวเสสานญฺจ อกุสลานำ ธมฺมานำ ติณฺณนฺนญฺจ กุสลมูลานำ สาสวานำ อวเสสานญฺจ สาสวานำ กุสลานำ ธมฺมานำ ปหานำ. อยำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ

ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อยํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๒๑๕] จตฺตาริ อริยสจฺจานิ: ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ.

[๒๑๖] จตูนฺนํ อริยสจฺจานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา. ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๒๑๗] สมุทยสจฺจํ อกุสลํ. มคฺคสจฺจํ กุสลํ. นิโรธสจฺจํ อพฺยากตํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กุสลํ, สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากตํ.

เทฺว สจฺจา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. เทฺว สจฺจา วิปากธมฺมธมฺมา. นิโรธสจฺจํ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา วิปากํ, สิยา วิปากธมฺมธมฺมํ, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมํ. สมุทยสจฺจํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ.

เทฺว สจฺจา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยํ, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยํ.

สมุทยสจฺจํ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกํ. เทฺว สจฺจา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกํ, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกํ. สมุทยสจฺจํ สวิตกฺกสวิจารํ. นิโรธสจฺจํ อวิตกฺกอวิจารํ. มคฺคสจฺจํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สวิตกฺกสวิจารนฺติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺตนฺติปิ, "อวิตกฺกอวิจารนฺติปิ. เทฺว สจฺจา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "ปีติสหคตนฺติปิ, "สุขสหคตนฺติปิ, "อุเปกฺขาสหคตนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปีติสหคตํ, สิยา สุขสหคตํ, สิยา อุเปกฺขาสหคตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปีติสหคตนฺติปิ, "สุขสหคตนฺติปิ, "อุเปกฺขาสหคตนฺติปิ.

เทฺว สจฺจา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. สมุทยสจฺจํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพํ, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพํ. เทฺว สจฺจา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สมุทยสจฺจํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกํ, ทุกฺขสจฺจํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกํ, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกํ. สมุทยสจฺจํ อาจยคามิ. มคฺคสจฺจํ อปจยคามิ. นิโรธสจฺจํ เนวาจยคามินาปจยคามิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาจยคามิ, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิ. มคฺคสจฺจํ เสกฺขํ. ตีณิ สจฺจา เนวเสกฺขานาเสกฺขา. สมุทยสจฺจํ ปริตฺตํ เทฺว สจฺจา อปฺปมาณา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปริตฺตํ, สิยา มหคฺคตํ. นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. มคฺคสจฺจํ อปฺปมาณารมฺมณํ. สมุทยสจฺจํ

สิยา ปริตฺตารมฺมณํ, สิยา มหคฺคตารมฺมณํ, น อปฺปมาณารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปริตฺตารมฺมณนฺติปิ, "มหคฺคตารมฺมณนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปริตฺตารมฺมณํ, สิยา มหคฺคตารมฺมณํ, สิยา อปฺปมาณารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปริตฺตารมฺมณนฺติปิ, "มหคฺคตารมฺมณนฺติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณนฺติปิ.

สมุทยสจฺจํ หีนํ. เทฺว สจฺจา ปณีตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา หีนํ, สิยา มชฺฌิมํ. นิโรธสจฺจํ อนิยตํ. มคฺคสจฺจํ สมฺมตฺตนิยตํ. เทฺว สจฺจา สิยา มิจฺฉตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "มคฺคารมฺมณนฺติปิ, "มคฺคเหตุกนฺติปิ, "มคฺคาธิปตีติปิ. มคฺคสจฺจํ น มคฺคารมฺมณํ, สิยา มคฺคเหตุกํ, สิยา มคฺคาธิปติ, สิยา น วตฺตพฺพํ "มคฺคเหตุกนฺติปิ, "มคฺคาธิปตีติปิ, ทุกฺขสจฺจํ สิยา มคฺคารมฺมณํ, น มคฺคเหตุกํ. สิยา มคฺคาธิปติ, สิยา น วตฺตพฺพํ "มคฺคารมฺมณนฺติปิ "มคฺคาธิปตีติปิ. เทฺว สจฺจา สิยา อุปฺปนฺนา สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "อุปฺปนฺนนฺติปิ, "อนุปฺปนฺนนฺติปิ, "อุปฺปาทีติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปฺปนฺนํ, สิยา อนุปฺปนฺนํ, สิยา อุปฺปาทิ. ตีณิ สจฺจา สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "อตีตนฺติปิ, "อนาคตนฺติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนนฺติปิ. นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. มคฺคสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "อตีตารมฺมณนฺติปิ, "อนาคตารมฺมณนฺติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณนฺติปิ. เทฺว สจฺจา สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. นิโรธสจฺจํ พหิทฺธา. ตีณิ สจฺจา สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. มคฺคสจฺจํ พหิทฺธารมฺมณํ. สมุทยสจฺจํ สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณํ, สิยา

พหิทฺธารมฺมณํ, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณํ, สิยา พหิทฺธารมฺมณํ, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อชฺฌตฺตารมฺมณนฺติปิ, "พหิทฺธารมฺมณนฺติปิ, "อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมณนฺติปิ. ตีณิ สจฺจา อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ, สิยา อนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ, สิยา อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ.

๒. ทุกํ

[๒๑๘] สมุทยสจฺจํ เหตุ. นิโรธสจฺจํ น เหตุ. เทฺว สจฺจา สิยา เหตู, สิยา น เหตู. เทฺว สจฺจา สเหตุกา. นิโรธสจฺจํ อเหตุกํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สเหตุกํ, สิยา อเหตุกํ. เทฺว สจฺจา เหตุสมฺปยุตฺตา. นิโรธสจฺจํ เหตุวิปฺปยุตฺตํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา เหตุสมฺปยุตฺตํ, สิยา เหตุวิปฺปยุตฺตํ. สมุทยสจฺจํ เหตุ เจว สเหตุกญฺจ. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว สเหตุกญฺจาติปิ, "สเหตุกญฺเจว น จ เหตูติปิ. มคฺคสจฺจํ สิยา เหตุ เจว สเหตุกญฺจ, สิยา สเหตุกญฺเจว น จ เหตุ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา เหตุ เจว สเหตุกญฺจ, สิยา สเหตุกญฺเจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว สเหตุกญฺจาติปิ "สเหตุกญฺเจว น จ เหตูติปิ. สมุทยสจฺจํ เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจ. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตูติปิ. มคฺคสจฺจํ สิยา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตุ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตุ, สิยา น วตฺตพฺพํ "เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตญฺเจว น จ เหตูติปิ. นิโรธสจฺจํ น เหตุ อเหตุกํ. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "น เหตุ สเหตุกนฺติปิ, "น เหตุ อเหตุกนฺติปิ. มคฺคสจฺจํ สิยา น เหตุ สเหตุกํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "น เหตุ สเหตุกนฺติปิ "น เหตุ

อเหตุกนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา น เหตุ สเหตุกํ, สิยา น เหตุ อเหตุกํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "น เหตุ สเหตุกนฺติปิ, "น เหตุ อเหตุกนฺติปิ. (๑)

ตีณิ สจฺจา สปฺปจฺจยา. นิโรธสจฺจํ อปฺปจฺจยํ. ตีณิ สจฺจา สงฺขตา. นิโรธสจฺจํ อสงฺขตํ. ตีณิ สจฺจา อนิทสฺสนา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สนิทสฺสนํ, สิยา อนิทสฺสนํ. ตีณิ สจฺจา อปฺปฏิฆา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สปฺปฏิฆํ สิยา อปฺปฏิฆํ. ตีณิ สจฺจา อรูปา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา รูปี, สิยา อรูปี. เทฺว สจฺจา โลกิยา. เทฺว สจฺจา โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. (๒)

สมุทยสจฺจํ อาสโว. เทฺว สจฺจา โน อาสวา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาสโว, สิยา โน อาสโว. เทฺว สจฺจา สาสวา. เทฺว สจฺจา อนาสวา สมุทยสจฺจํ อาสวสมฺปยุตฺตํ. เทฺว สจฺจา อาสววิปฺปยุตฺตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาสวสมฺปยุตฺตํ, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตํ. สมุทยสจฺจํ อาสโว เจว สาสวญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาสโว เจว สาสวญฺจ, สิยา สาสวญฺเจว โน จ อาสโว. สมุทยสจฺจํ อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโว, สิยา น วตฺตพฺพํ "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโวติปิ. เทฺว สจฺจา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวนฺติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวนฺติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวนฺติปิ. (๓)

สมุทยสจฺจํ สญฺโญชนํ. เทฺว สจฺจา โน สญฺโญชนา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สญฺโญชนํ, สิยา โน สญฺโญชนํ. เทฺว สจฺจา สญฺโญชนิยา. เทฺว สจฺจา อสญฺโญชนิยา. สมุทยสจฺจํ สญฺโญชนสมฺปยุตฺตํ. เทฺว สจฺจา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตํ, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตํ. สมุทยสจฺจํ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติปิ, "สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนิยญฺจ, สิยา สญฺโญชนิยญฺเจว โน จ สญฺโญชนํ.

สมุทยสจฺจํ สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชน-สมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนนฺติปิ, เทฺว สจฺจา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยนฺติปิ, "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยนฺติปิ, "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยนฺติปิ. (๔)

สมุทยสจฺจํ คนฺโถ. เทฺว สจฺจา โน คนฺถา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา คนฺโถ, สิยา โน คนฺโถ. เทฺว สจฺจา คนฺถนิยา. เทฺว สจฺจา อคนฺถนิยา. เทฺว สจฺจา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. เทฺว สจฺจา สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. สมุทยสจฺจํ คนฺโถ เจว คนฺถนิยญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติปิ,

"คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถนิยญฺจ, สิยา คนฺถนิยญฺเจว โน จ คนฺโถ. สมุทยสจฺจํ คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว, โน จ คนฺโถติปิ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถ, สิยา น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถติปิ. เทฺว สจฺจา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา. เทฺว สจฺจา สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิยาติปิ, "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยาติปิ. (๕)

สมุทยสจฺจํ โอโฆ ฯเปฯ โยโค ฯเปฯ นีวรณํ. เทฺว สจฺจา โน นีวรณา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา นีวรณํ, สิยา โน นีวรณํ. เทฺว สจฺจา นีวรณิยา. เทฺว สจฺจา อนีวรณิยา. สมุทยสจฺจํ นีวรณสมฺปยุตฺตํ. เทฺว สจฺจา นีวรณวิปฺปยุตฺตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตํ, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตํ. สมุทยสจฺจํ นีวรณญฺเจว นีวรณิยญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติปิ, "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณิยญฺจ, สิยา นีวรณิยญฺเจว โน จ นีวรณํ. สมุทยสจฺจํ นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา นีวรณ-สมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณนฺติปิ. เทฺว สจฺจา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิ-

ยนฺติปิ. "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺต-นีวรณิยํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยนฺติปิ, "นีวรณ-วิปฺปยุตฺตอนีวรณิยนฺติปิ. (๘)

ตีณิ สจฺจา โน ปรามาสา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปรามาโส, สิยา โน ปรามาโส. เทฺว สจฺจา ปรามฏฺฐา. เทฺว สจฺจา อปรามฏฺฐา. เทฺว สจฺจา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. สมุทยสจฺจํ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตํ, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตํ, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปรามาสสมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺตนฺติปิ. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐญฺจาติ, ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโส. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติปิ, "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา ปรามาโส เจว ปรามฏฺฐญฺจ, สิยา ปรามฏฺฐญฺเจว โน จ ปรามาโส. เทฺว สจฺจา ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺฐา. เทฺว สจฺจา สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺฐาติปิ. (๙)

เทฺว สจฺจา สารมฺมณา. นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. ตีณิ สจฺจา โน จิตฺตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตํ, สิยา โน จิตฺตํ. เทฺว สจฺจา เจตสิกา. นิโรธสจฺจํ อเจตสิกํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา เจตสิกํ, สิยา อเจตสิกํ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสมฺปยุตฺตา, นิโรธสจฺจํ จิตฺตวิปฺปยุตฺตํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสมฺปยุตฺตํ, สิยา จิตฺตวิปฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "จิตฺเตน สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺตนฺติปิ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสංสฏฺฐา, นิโรธสจฺจํ จิตฺตวิสංสฏฺฐํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสංสฏฺฐํ, สิยา จิตฺตวิสංสฏฺฐํ, สิยา น วตฺตพฺพํ

"จิตฺเตน สํสฏฺฐนฺติปิ, "จิตฺเตน วิสํสฏฺฐนฺติปิ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสมุฏฺฐานา. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตสมุฏฺฐานํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสมุฏฺฐานํ, สิยา โน จิตฺตสมุฏฺฐานํ.

เทฺว สจฺจา จิตฺตสหภุโน. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตสหภุ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสหภุ, สิยา โน จิตฺตสหภุ. เทฺว สจฺจา จิตฺตานุปริวตฺติโน. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตานุปริวตฺติ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตานุปริวตฺติ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ. เทฺว สจฺจา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา-นุปริวตฺติโน. นิโรธสจฺจํ โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา-นุปริวตฺติ. ตีณิ สจฺจา พาหิรา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อชฺฌตฺตํ,[๑] สิยา พาหิรํ.

ตีณิ สจฺจา [๒]โน อุปาทา.[๒] ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทา, สิยา โน อุปาทา. ตีณิ สจฺจา อนุปาทินฺนา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทินฺนํ, สิยา อนุปาทินฺนํ. สมุทยสจฺจํ อุปาทานํ. เทฺว สจฺจา โน อุปาทานา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทานํ, สิยา โน อุปาทานํ. เทฺว สจฺจา อุปาทานิยา. เทฺว สจฺจา อนุปาทานิยา. เทฺว สจฺจา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. เทฺว สจฺจา สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. สมุทยสจฺจํ อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา จาติปิ, "อุปาทานิยา เจว โน จ

---

[๑] สฺยา. อชฺฌตฺติกํ. [๒-๒] สฺยา. นอุปาทา, เอวมุปริปิ.

อุปาทานาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานิยญฺจ, สิยา อุปาทานิยญฺเจว โน จ อุปาทานํ.

สมุทยสจฺจํ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจ. สิยา น วตฺตพฺพํ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "อุปาทาน-สมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติปิ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจ สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานํ สิยา น วตฺตพฺพํ "อุปาทานญฺเจว อุปาทานสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ "อุปาทาน-สมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อุปาทานนฺติปิ. เทฺว สจฺจา อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อนุปาทานิยา. เทฺว สจฺจา สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยาติปิ, "อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อนุปาทานิยาติปิ. (๑๑)

สมุทยสจฺจํ กิเลโส. เทฺว สจฺจา โน กิเลสา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลโส, สิยา โน กิเลโส. เทฺว สจฺจา สงฺกิเลสิกา. เทฺว สจฺจา อสงฺกิเลสิกา. สมุทยสจฺจํ สงฺกิลิฏฺจํ. เทฺว สจฺจา อสงฺกิลิฏฺจา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สงฺกิลิฏฺจํ, สิยา อสงฺกิลิฏฺจํ. สมุทยสจฺจํ กิเลสสมฺปยุตฺตํ. เทฺว สจฺจา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตํ, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตํ. สมุทยสจฺจํ กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติปิ, "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิเลสิกญฺจ, สิยา สงฺกิเลสิกญฺเจว โน จ กิเลโส. สมุทยสจฺจํ กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺจญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิลิฏฺจา จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺจา เจว โน จ กิเลสาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺจญฺจ,

สิยา สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพํ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐญฺจาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโสติปิ.

สมุทยสจฺจํ กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจ. เทฺว สจฺจา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสาติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโส, สิยา น วตฺตพฺพํ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโสติปิ. เทฺว สจฺจา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา. สมุทยสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกนฺติปิ, "กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "กิเลส-วิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกนฺติปิ, "กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกนฺติปิ.

เทฺว สจฺจา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. เทฺว สจฺจา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. เทฺว สจฺจา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. เทฺว สจฺจา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพา. เทฺว สจฺจา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว สจฺจา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว สจฺจา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. เทฺว สจฺจา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สมุทยสจฺจํ สวิตกฺกํ. นิโรธสจฺจํ อวิตกฺกํ. เทฺว สจฺจา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สมุทยสจฺจํ สวิจารํ. นิโรธสจฺจํ อวิจารํ. เทฺว สจฺจา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. นิโรธสจฺจํ อปฺปีติกํ. ตีณิ สจฺจา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. นิโรธสจฺจํ น ปีติสหคตํ. ตีณิ สจฺจา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. นิโรธสจฺจํ น สุขสหคตํ. ตีณิ สจฺจา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. นิโรธสจฺจํ น

อุเปกฺขาสหคตํ. ตีณิ สจฺจา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. สมุทยสจฺจํ กามาวจรํ. เทฺว สจฺจา น กามาวจรา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กามาวจรํ, สิยา น กามาวจรํ. ตีณิ สจฺจา น รูปาวจรา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา รูปาวจรํ, สิยา น รูปาวจรํ. ตีณิ สจฺจา น อรูปาวจรา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อรูปาวจรํ, สิยา น อรูปาวจรํ. เทฺว สจฺจา ปริยาปนฺนา. เทฺว สจฺจา อปริยาปนฺนา. มคฺคสจฺจํ นิยฺยานิกํ. ตีณิ สจฺจา อนิยฺยานิกา. มคฺคสจฺจํ นิยตํ. นิโรธสจฺจํ อนิยตํ. เทฺว สจฺจา สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. เทฺว สจฺจา สอุตฺตรา. เทฺว สจฺจา อนุตฺตรา. สมุทยสจฺจํ สรณํ. เทฺว สจฺจา อรณา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สรณํ, สิยา อรณนฺติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

สจฺจวิภงฺโค สมตฺโต.

๕. อินฺทฺริยวิภงฺโค

๑. อภิธมฺมภาชนียํ

[๒๑๙] พาวีสตินฺทฺริยานิ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สุขินฺทฺริยํ ทุกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ.

[๒๒๐] ตตฺถ กตมํ จกฺขุนฺทฺริยํ.

ยํ จกฺขุ์ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อิทํ วุจฺจติ "จกฺขุนฺทฺริยํ". (๑)

ตตฺถ กตมํ โสตินฺทฺริยํ ฯเปฯ ฆานินฺทฺริยํ ฯเปฯ ชิวฺหินฺทฺริยํ ฯเปฯ กายินฺทฺริยํ.

โย กาโย จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท ฯเปฯ สุญฺโญ คาโมเปโส. อิทํ วุจฺจติ กายินฺทฺริยํ. (๒ - ๕)

ตตฺถ กตมํ มนินฺทฺริยํ.

เอกวิเธน มนินฺทฺริยํ: ผสฺสสมฺปยุตฺตํ.

ทุวิเธน[๑] มนินฺทฺริยํ: อตฺถิ สเหตุกํ, อตฺถิ อเหตุกํ.

ติวิเธน มนินฺทฺริยํ: อตฺถิ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํ.

จตุพฺพิเธน มนินฺทฺริยํ: อตฺถิ กามาวจรํ, อตฺถิ รูปาวจรํ, อตฺถิ อรูปาวจรํ, อตฺถิ อปริยาปนฺนํ.

ปญฺจวิเธน มนินฺทฺริยํ: อตฺถิ สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ, อตฺถิ ทุกฺขินฺทฺริย-สมฺปยุตฺตํ, อตฺถิ โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ, อตฺถิ โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ,

---

[๑] สฺยา. ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน มนินฺทฺริยํ อิทํ วุจฺจติ มนินฺทฺริยํ.

อตฺถิ อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ.

ฉพฺพิเธน มนินฺทฺริยํ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ. เอวํ ฉพฺพิเธน มนินฺทฺริยํ.

สตฺตวิเธน มนินฺทฺริยํ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ สตฺตวิเธน มนินฺทฺริยํ.

อฏฺฐวิเธน มนินฺทฺริยํ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ. เอวํ อฏฺฐวิเธน มนินฺทฺริยํ.

นววิเธน มนินฺทฺริยํ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ นววิเธน มนินฺทฺริยํ.

ทสวิเธน มนินฺทฺริยํ: จกฺขุวิญฺญาณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อตฺถิ สุขสหคตํ, อตฺถิ ทุกฺขสหคตํ, มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ อตฺถิ กุสลา, อตฺถิ อกุสลา, อตฺถิ อพฺยากตา. เอวํ ทสวิเธน มนินฺทฺริยํ ฯเปฯ เอวํ พหุวิเธน มนินฺทฺริยํ. อิทํ วุจฺจติ มนินฺทฺริยํ. (๖)

ตตฺถ กตมํ อิตฺถินฺทฺริยํ.

ยํ อิตฺถิยา อิตฺถีลิงฺคํ อิตฺถีนิมิตฺตํ อิตฺถีกุตฺตํ อิตฺถากปฺโป อิตฺถตฺตํ อิตฺถิภาโว; อิทํ วุจฺจติ อิตฺถินฺทฺริยํ. (๗)

ตตฺถ กตมํ ปุริสินฺทฺริยํ.

ยํ ปุริสสฺส ปุริสลิงฺคํ ปุริสนิมิตฺตํ ปุริสกุตฺตํ ปุริสากปฺโป ปุริสตฺตํ ปุริสภาโว; อิทํ วุจฺจติ ปุริสินฺทฺริยํ. (๘)

ตตฺถ กตมํ ชีวิตินฺทฺริยํ.

ทุวิเธน ชีวิตินฺทฺริยํ: อตฺถิ รูปี ชีวิตินฺทฺริยํ, อตฺถิ อรูปี ชีวิตินฺทฺริยํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ ชีวิตินฺทฺริยํ.

โย เตสํ รูปีนํ ธมฺมานํ อายุ ฐิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ ชีวิตินฺทฺริยํ.

โย เตสํ อรูปีนํ ธมฺมานํ อายุ ฐิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ; อิทํ วุจฺจติ อรูปํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อิทํ วุจฺจติ ชีวิตินฺทฺริยํ. (๙)

ตตฺถ กตมํ สุขินฺทฺริยํ.

ยํ กายิกํ สาตํ กายิกํ สุขํ กายสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ สุขินฺทฺริยํ. (๑๐)

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขินฺทฺริยํ.

ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขินฺทฺริยํ. (๑๑)

ตตฺถ กตมํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โสมนสฺสินฺทฺริยํ. (๑๒)

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสินฺทฺริยํ. (๑๓)

ตตฺถ กตมํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. (๑๔)

ตตฺถ กตมํ สทฺธินฺทฺริยํ.

ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยํ สทฺธาพลํ; อิทํ วุจฺจติ สทฺธินฺทฺริยํ. (๑๕)

ตตฺถ กตมํ วีริยินฺทฺริยํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม จิตฺติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ วีริยินฺทฺริยํ. (๑๖)

ตตฺถ กตมํ สตินฺทฺริยํ.

ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ; อิทํ วุจฺจติ สตินฺทฺริยํ. (๑๗)

ตตฺถ กตมํ สมาธินฺทฺริยํ.

ยา จิตฺตสฺส จิตฺติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ; อิทํ วุจฺจติ สมาธินฺทฺริยํ. (๑๘)

ตตฺถ กตมํ ปญฺญินฺทฺริยํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ ปญฺญินฺทฺริยํ. (๑๙)

ตตฺถ กตมํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ.

ยา เตสํ ธมฺมานํ อนญฺญาตานํ[๑] อทิฏฺฐานํ อปฺปตฺตานํ อวิทิตานํ อสจฺฉิกตานํ สจฺฉิกิริยาย ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ. (๒๐)

ตตฺถ กตมํ อญฺญินฺทฺริยํ.

ยา เตสํ ธมฺมานํ ญาตานํ ทิฏฺฐานํ[๒] ปตฺตานํ วิทิตานํ สจฺฉิกตานํ สจฺฉิกิริยาย[๒] ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ อญฺญินฺทฺริยํ. (๒๑)

ตตฺถ กตมํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ.

ยา เตสํ ธมฺมานํ อญฺญาตาวีนํ ทิฏฺฐานํ ปตฺตานํ วิทิตานํ สจฺฉิกตานํ สจฺฉิกิริยาย ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ. (๒๒)

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

[๑] สฺยา. อญฺญาตานํ. [๒-๒] สฺยา. ธมฺมานํ อญฺญา.

๒. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๒๒๑] พาวีสตินฺทฺริยานิ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สุขินฺทฺริยํ ทุกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ.

[๒๒๒] พาวีสตินฺทฺริยํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๒๒๓] ทสินฺทฺริยา อพฺยากตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อกุสลํ, อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ กุสลํ. จตฺตารินฺทฺริยา สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา.

ทฺวาทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, ตีณินฺทฺริยา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ.

สตฺตินฺทฺริยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ตีณินฺทฺริยา วิปากา. ทฺวินฺทฺริยา วิปากธมฺมธมฺมา. อญฺญินฺทฺริยํ สิยา วิปากํ, สิยา วิปากธมฺมธมฺมํ. นวินฺทฺริยา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

นวินฺทฺริยา อุปาทินฺนุปาทานิยา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. ตีณินฺทฺริยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. นวินฺทฺริยา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

นวินฺทฺริยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกํ. ตีณินฺทฺริยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ตีณินฺทฺริยา สิยา อสงฺกิลิฏฺฐ-สงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สงฺกิลิฏฺฐ-สงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. นวินฺทฺริยา อวิตกฺกอวิจารา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สวิตกฺกสวิจารํ. อุเปกฺขินฺทฺริยํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. เอกาทสินฺทฺริยา สิยา สวิตกฺก-สวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา.

เอกาทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ, "อุเปกฺขาสหคตาติปิ. โสมนสฺสินฺทฺริยํ สิยา ปีติสหคตํ, น สุขสหคตํ น อุเปกฺขาสหคตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปีติสหคตนฺติ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. จตฺตารินฺทฺริยา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติปิ, "สุขสหคตาติปิ, "อุเปกฺขาสหคตาติปิ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา,

สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. ปนฺนรสินฺทฺริยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกํ, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

ทสินฺทฺริยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อาจยคามิ. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อปจยคามิ. อญฺญินฺทฺริยํ สิยา อปจยคามิ, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิ. นวินฺทฺริยา สิยา อาจยคามิโน, สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน. ทสินฺทฺริยา เนวเสกฺขนาเสกฺขา. ทฺวินฺทฺริยา เสกฺขา. อญฺญาตาวินฺทฺริยํ อเสกฺขํ. นวินฺทฺริยา สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขนาเสกฺขา.

ทสินฺทฺริยา ปริตฺตา. ตีณินฺทฺริยา อปฺปมาณา. นวินฺทฺริยา สิยา ปริตฺตา, สิยา มหคฺคตา, สิยา อปฺปมาณา. สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. ทฺวินฺทฺริยา ปริตฺตารมฺมณา. ตีณินฺทฺริยา อปฺปมาณารมฺมณา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สิยา ปริตฺตารมฺมณํ, สิยา มหคฺคตารมฺมณํ, น อปฺปมาณารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปริตฺตารมฺมณนฺติปิ, "มหคฺคตารมฺมณนฺติ ปิ. นวินฺทฺริยา สิยา ปริตฺตารมฺมณา, สิยา มหคฺคตารมฺมณา, สิยา อปฺปมาณารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณาติปิ.

นวินฺทฺริยา มชฺฌิมา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ หีนํ. ตีณินฺทฺริยา ปณีตา. ตีณินฺทฺริยา สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา หีนา, สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. ทสินฺทฺริยา อนิยตา. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ สมฺมตฺตนิยตํ. จตฺตารินฺทฺริยา สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สิยา มิจฺฉตฺตนิยตํ, สิยา อนิยตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา

มิจฺฉตฺตนิยตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. จตฺตารินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ น มคฺคารมฺมณํ, สิยา มคฺคเหตุกํ, สิยา มคฺคาธิปติ, สิยา น วตฺตพฺพํ "มคฺคเหตุกนฺติปิ, "มคฺคาธิปตีติปิ. อญฺญินฺทฺริยํ น มคฺคารมฺมณํ, สิยา มคฺคเหตุกํ, สิยา มคฺคาธิปติ, สิยา น วตฺตพฺพํ "มคฺคเหตุกนฺติปิ, "มคฺคาธิปตีติปิ. นวินฺทฺริยา สิยา มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ.

ทสินฺทฺริยา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน, น วตฺตพฺพา "อนุปฺปนฺนาติ. ทฺวินฺทฺริยา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ. ทสินฺทฺริยา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. ทฺวินฺทฺริยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. ทสินฺทฺริยา สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. ตีณินฺทฺริยา พหิทฺธารมฺมณา. จตฺตารินฺทฺริยา สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺต-พหิทฺธารมฺมณา. อฏฺจินฺทฺริยา สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อชฺฌตฺตารมฺมณาติปิ, "พหิทฺธารมฺมณาติปิ, "อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณาติปิ. ปญฺจินฺทฺริยา อนิทสฺสนสปฺปฏิฆา. สตฺตรสินฺทฺริยา อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๒๒๔] จตฺตารินฺทฺริยา เหตู. อฏฺฐารสินฺทฺริยา น เหตู. สตฺตินฺทฺริยา สเหตุกา. นวินฺทฺริยา อเหตุกา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สเหตุกา, สิยา อเหตุกา. สตฺตินฺทฺริยา เหตุสมฺปยุตฺตา. นวินฺทฺริยา เหตุวิปฺปยุตฺตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา, สิยา เหตุวิปฺปยุตฺตา. จตฺตารินฺทฺริยา เหตู เจว สเหตุกา จ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติปิ, "สเหตุกา เจว น จ เหตูติปิ. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ. สเหตุกา เจว น จ เหตู. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สิยา สเหตุกา เจว น จ เหตู, สิยา น วตฺตพฺพา "สเหตุกา เจว น จ เหตูติ.

จตฺตารินฺทฺริยา เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติปิ. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ. สิยา เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู, สิยา น วตฺตพฺพา "เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตูติ.

นวินฺทฺริยา น เหตู อเหตุกา. ตีณินฺทฺริยา น เหตู สเหตุกา. จตฺตารินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "น เหตู สเหตุกาติปิ, "น เหตู อเหตุกาติปิ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา น เหตู สเหตุกา, สิยา น เหตู อเหตุกา. (๑)

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา. ปญฺจินฺทฺริยา สปฺปฏิฆา. สตฺตรสินฺทฺริยา อปฺปฏิฆา. สตฺตินฺทฺริยา รูปา. จุทฺทสินฺทฺริยา อรูปา.

ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา รูปี สิยา อรูปี. ทสินฺทฺริยา โลกิยา. ตีณินฺทฺริยา โลกุตฺตรา. นวินฺทฺริยา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. (๒)

โน อาสวา. ทสินฺทฺริยา สาสวา. ตีณินฺทฺริยา อนาสวา. นวินฺทฺริยา สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา. ปนฺนรสินฺทฺริยา อาสววิปฺปยุตฺตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อาสวสมฺปยุตฺตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, "สาสวา เจว โน จ อาสวา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "สาสวา เจว โน จ อาสวาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ. "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "อาสโว เจว อาสวสมฺปยุตฺตญฺจาติ, อาสวสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ อาสโว. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติ. นวินฺทฺริยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา. ตีณินฺทฺริยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวนฺติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺต-อนาสวนฺติปิ. ตีณินฺทฺริยา สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "อาสววิปฺปยุตฺตสาสวาติปิ, "อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวาติปิ. (๓)

โน สญฺโญชนา. ทสินฺทฺริยา สญฺโญชนิยา. ตีณินฺทฺริยา อสญฺโญชนิยา. นวินฺทฺริยา สิยา สญฺโญชนิยา, สิยา อสญฺโญชนิยา. ปนฺนรสินฺทฺริยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สญฺโญชน-สมฺปยุตฺตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติ, สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติปิ, สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนิยา จาติ, สิยา สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนิยา เจว โน จ สญฺโญชนาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชน-สมฺปยุตฺตา จาติปิ, "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนญฺเจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺจาติ, สญฺโญชนสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ สญฺโญชนํ. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนา เจว สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว โน จ สญฺโญชนาติ.

นวินฺทฺริยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา. ตีณินฺทฺริยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยนฺติปิ, "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺต-อสญฺโญชนิยนฺติปิ. ตีณินฺทฺริยา สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา, สิยา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยาติปิ. "สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยาติปิ. (๔)

โน คนฺถา. ทสินฺทฺริยา คนฺถนิยา. ตีณินฺทฺริยา อคนฺถนิยา. นวินฺทฺริยา สิยา คนฺถนิยา, สิยา อคนฺถนิยา. ปนฺนรสินฺทฺริยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ คนฺถสมฺปยุตฺตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติ, คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติปิ, "คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถนิยา จาติ, สิยา คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถนิยา เจว โน จ คนฺถาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "คนฺโถ เจว คนฺถสมฺปยุตฺตญฺจาติ, คนฺถสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ คนฺโถ. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "คนฺถา เจว คนฺถสมฺปยุตฺตา จาติ; สิยา คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว โน จ คนฺถาติ.

นวินฺทฺริยา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา. ตีณินฺทฺริยา คนฺถวิปฺปยุตฺต-อคนฺถนิยา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยนฺติปิ, "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยนฺติปิ. ตีณินฺทฺริยา สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺต-คนฺถนิยา, สิยา คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยาติปิ, "คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยาติปิ. (๕)

โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา. ทสินฺทฺริยา นีวรณิยา. ตีณินฺทฺริยา อนีวรณิยา. นวินฺทฺริยา สิยา นีวรณิยา, สิยา อนีวรณิยา. ปนฺนรสินฺทฺริยา นีวรณวิปฺปยุตฺตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ

นีวรณสมฺปยุตฺตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติ, นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติปิ, "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณิยา จาติ, สิยา นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณิยา เจว โน จ นีวรณาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติ,[๑] นีวรณสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ นีวรณนฺ.[๒] ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "นีวรณา เจว นีวรณ-สมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว โน จ นีวรณาติ.

นวินฺทฺริยา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา. ตีณินฺทฺริยา นีวรณวิปฺปยุตฺต-อนีวรณิยา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยนฺติปิ, "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยนฺติปิ. ตีณินฺทฺริยา สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺต-นีวรณิยา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา, สิยา นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยาติปิ, "นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยาติปิ. (๖ - ๘)

โน ปรามาสา. ทสินฺทฺริยา ปรามฏฺฐา, ตีณินฺทฺริยา อปรามฏฺฐา. นวินฺทฺริยา สิยา ปรามฏฺฐา, สิยา อปรามฏฺฐา. โสฬสินฺทฺริยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา ปรามาสสมฺปยุตฺตา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา.

---

[๑] สฺยา. นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติปิ. [๒] สฺยา. นีวรณนฺติปิ.

ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติ, ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติปิ, "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสา เจว ปรามฏฺฐา จาติ, สิยา ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามฏฺฐา เจว โน จ ปรามาสาติ. ทสินฺทฺริยา ปรามาส-วิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา. ตีณินฺทฺริยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐา. ตีณินฺทฺริยา สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺต-อปรามฏฺฐา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐา, สิยา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐา, สิยา น วตฺตพฺพา "ปรามาสวิปฺปยุตฺต-ปรามฏฺฐาติปิ, "ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺฐาติปิ. (๙)

สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. จุทฺทสินฺทฺริยา สารมฺมณา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. เอกวีสตินฺทฺริยา โน จิตฺตา. มนินฺทฺริยํ จิตฺตํ. เตรสินฺทฺริยา เจตสิกา. อฏฺฐินฺทฺริยา อเจตสิกา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา เจตสิกํ, สิยา อเจตสิกํ. เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสมฺปยุตฺตา. สตฺตินฺทฺริยา จิตฺตวิปฺปยุตฺตา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสมฺปยุตฺตํ, สิยา จิตฺตวิปฺปยุตฺตํ. มนินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "จิตฺเตน สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺตนฺติปิ.

เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสํสฏฺฐา. สตฺตินฺทฺริยา จิตฺตวิสํสฏฺฐา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐํ, สิยา จิตฺตวิสํสฏฺฐํ. มนินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "จิตฺเตน สํสฏฺฐนฺติปิ. "จิตฺเตน วิสํสฏฺฐนฺติปิ. เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสมุฏฺฐานา. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตสมุฏฺฐานา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสมุฏฺฐานํ, สิยา โน จิตฺตสมุฏฺฐานํ.

เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสหภุโน. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตสหภุโน. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสหภุ, สิยา โน จิตฺตสหภุ. เตรสินฺทฺริยา จิตฺตานุปริวตฺติโน. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตานุปริวตฺติโน. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตานุปริวตฺติ.

เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานํ. เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุ. เตรสินฺทฺริยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. อฏฺฐินฺทฺริยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ, สิยา โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ. ฉ อินฺทฺริยา อชฺฌตฺติกา. โสพสินฺทฺริยา พาหิรา. (๑๐)

สตฺตินฺทฺริยา อุปาทา. จุทฺทสินฺทฺริยา โน อุปาทา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา อุปาทา, สิยา โน อุปาทา. นวินฺทฺริยา อุปาทินฺนา. จตฺตารินฺทฺริยา อนุปาทินฺนา. นวินฺทฺริยา สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา. โน อุปาทานา.

ทสินฺทฺริยา อุปาทานิยา. ตีณินฺทฺริยา อนุปาทานิยา. นวินฺทฺริยา สิยา อุปาทานิยา, สิยา อนุปาทานิยา. โสพสินฺทฺริยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา จาติ, อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา จาติปิ, "อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานาติปิ. นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานิยา

จาติ, สิยา อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา. ทสินฺทฺริยา [๑] สิยา [๒] อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานา, [๓]สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานิยา เจว โน จ อุปาทานาติ.[๓]

โสพสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติปิ. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานา เจว อุปาทานสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อุปาทานาติ. ทสินฺทฺริยา อุปาทาน-วิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา. ตีณินฺทฺริยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา. ตีณินฺทฺริยา สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา, สิยา อุปาทาน-วิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺต-อุปาทานิยา, สิยา อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา, สิยา น วตฺตพฺพา "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยาติปิ, "อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยาติปิ. (๑๑)

โน กิเลสา. ทสินฺทฺริยา สงฺกิเลสิกา. ตีณินฺทฺริยา อสงฺกิเลสิกา. นวินฺทฺริยา สิยา สงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิเลสิกา. ปนฺนรสินฺทฺริยา อสงฺกิลิฏฺฐา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สงฺกิลิฏฺฐา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สงฺกิลิฏฺฐา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐา. ปนฺนรสินฺทฺริยา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ กิเลสสมฺปยุตฺตํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา. สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตา. ทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสา. ตีณินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติปิ, "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสาติปิ.

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.　[๒] เอตฺถนฺตเร สฺยา. น วตฺตพฺพา, ฉ., เท. ทิสฺสติ.

[๓-๓] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

นวินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิเลสิกา จาติ, สิยา สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิเลสิกา เจว โน จ กิเลสาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติปิ, "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลสาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "กิเลโส เจว สงฺกิลิฏฺฐญฺจาติ, สงฺกิลิฏฺฐญฺเจว โน จ กิเลโส. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว สงฺกิลิฏฺฐา จาติ, สิยา สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา "สงฺกิลิฏฺฐา เจว โน จ กิเลสาติ.

ปนฺนรสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสาติปิ. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "กิเลโส เจว กิเลสสมฺปยุตฺตญฺจาติ, กิเลสสมฺปยุตฺตญฺเจว โน จ กิเลโส. ฉ อินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "กิเลสา เจว กิเลสสมฺปยุตฺตา จาติ, สิยา กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสา, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว โน จ กิเลสาติ. นวินฺทฺริยา กิเลสวิปฺปยุตฺต-สงฺกิเลสิกา. ตีณินฺทฺริยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ น วตฺตพฺพํ "กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกนฺติปิ. "กิเลสวิปฺปยุตฺต-อสงฺกิเลสิกนฺติปิ. ตีณินฺทฺริยา สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา, สิยา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา, สิยา น วตฺตพฺพา "กิเลสวิปฺปยุตฺต-สงฺกิเลสิกาติปิ, "กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกาติปิ. (๑๒)

ปนฺนรสินฺทฺริยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. สตฺตินฺทฺริยา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. ปนฺนรสินฺทฺริยา

น ภาวนาย ปหาตพฺพา. สตฺตินฺทฺริยา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพา. สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพา, ปนฺนรสินฺทฺริยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. สตฺตินฺทฺริยา สิยา ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. ปนฺนรสินฺทฺริยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สตฺตินฺทฺริยา สิยา ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

นวินฺทฺริยา อวิตกฺกา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สวิตกฺกํ. ทฺวาทสินฺทฺริยา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. นวินฺทฺริยา อวิจารา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สวิจารํ, ทฺวาทสินฺทฺริยา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. เอกาทสินฺทฺริยา อปฺปีติกา. เอกาทสินฺทฺริยา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. เอกาทสินฺทฺริยา น ปีติสหคตา. เอกาทสินฺทฺริยา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. ทฺวาทสินฺทฺริยา น สุขสหคตา. ทสินฺทฺริยา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา, ทฺวาทสินฺทฺริยา น อุเปกฺขาสหคตา. ทสินฺทฺริยา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา.

ทสินฺทฺริยา กามาวจรา. ตีณินฺทฺริยา น กามาวจรา. นวินฺทฺริยา สิยา กามาวจรา, สิยา น กามาวจรา. เตรสินฺทฺริยา น รูปาวจรา. นวินฺทฺริยา สิยา รูปาวจรา, สิยา น รูปาวจรา. จุทฺทสินฺทฺริยา น อรูปาวจรา. อฏฺจินฺทฺริยา สิยา อรูปาวจรา, สิยา น อรูปาวจรา. ทสินฺทฺริยา ปริยาปนฺนา. ตีณินฺทฺริยา อปริยาปนฺนา. นวินฺทฺริยา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา. เอกาทสินฺทฺริยา อนิยฺยานิกา. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ นิยฺยานิกํ. ทสินฺทฺริยา สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา. ทสินฺทฺริยา อนิยตา. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ นิยตํ. เอกาทสินฺทฺริยา สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. ทสินฺทฺริยา สอุตฺตรา.

ตีณินฺทฺริยา อนุตฺตรา. นวินฺทฺริยา สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา. ปนฺนรสินฺทฺริยา อรณา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สรณํ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สรณา, สิยา อรณาติ. (๑๓)

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

อินฺทฺริยวิภงฺโค สมตฺโต.

๖. ปจฺจยาการวิภงฺโค[๑]

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๒๒๕] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๒๖] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ทุกฺเข อญฺญาณํ ทุกฺขสมุทเย อญฺญาณํ ทุกฺขนิโรเธ อญฺญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณํ. อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตเม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา.

ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร กายสงฺขาโร วจีสงฺขาโร จิตฺตสงฺขาโร.

ตตฺถ กตโม ปุญฺญาภิสงฺขาโร.

กุสลา เจตนา กามาวจรา รูปาวจรา ทานมยา สีลมยา ภาวนามยา. อยํ วุจฺจติ ปุญฺญาภิสงฺขาโร.

ตตฺถ กตโม อปุญฺญาภิสงฺขาโร.

อกุสลา เจตนา กามาวจรา. อยํ วุจฺจติ อปุญฺญาภิสงฺขาโร.

ตตฺถ กตโม อาเนญฺชาภิสงฺขาโร.

---

[๑] ฉ., เท. ปฏิจฺจสมุปฺปาทวิภงฺโค.

กุสลา เจตนา อรูปาวจรา. อยํ วุจฺจติ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร.

ตตฺถ กตโม กายสงฺขาโร.

กายสญฺเจตนา กายสงฺขาโร, วจีสญฺเจตนา วจีสงฺขาโร, มโนสญฺเจตนา จิตฺตสงฺขาโร. อิเม วุจฺจนฺติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา.

[๒๒๗] ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ. อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

[๒๒๘] ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

[๑]เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ.[๑] อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํ. อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

[๒๒๙] ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ.

จกฺขายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ ชิวฺหายตนํ กายายตนํ มนายตนํ, อิทํ วุจฺจติ "นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ.

[๒๓๐] ตตฺถ กตโม สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส.

---

๑ - ๑ สฺยา. เวทนา สญฺญา เจตนา ผสฺโส มนสิกาโร.

จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส. อยํ วุจฺจติ สพฺพายตนปจฺจยา ผสฺโส.

[๒๓๑] ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โสตสมฺผสฺสชา เวทนา ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา กายสมฺผสฺสชา เวทนา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา. อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

[๒๓๒] ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

[๒๓๓] ตตฺถ กตมํ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ.

กามุปาทานํ ทิฏฺฐุปาทานํ สีลพฺพตุปาทานํ อตฺตวาทุปาทานํ. อิทํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ.

[๒๓๔] ตตฺถ กตโม อุปาทานปจฺจยา ภโว.

ทุวิเธน ภโว: อตฺถิ กมฺมภโว, อตฺถิ อุปปตฺติภโว.

ตตฺถ กตโม กมฺมภโว.

ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. อยํ วุจฺจติ กมฺมภโว. สพฺพมฺปิ ภวคามิกมฺมํ กมฺมภโว.

ตตฺถ กตโม อุปปตฺติภโว.

กามภโว รูปภโว อรูปภโว สญฺญาภโว อสญฺญาภโว เนวสญฺญานาสญฺญาภโว เอกโวการภโว จตุโวการภโว ปญฺจโวการภโว. อยํ วุจฺจติ อุปปตฺติภโว. อิติ อยญฺจ กมฺมภโว อยญฺจ อุปปตฺติภโว. อยํ วุจฺจติ อุปาทานปจฺจยา ภโว.

[๒๓๕] ตตฺถ กตมา ภวปจฺจยา ชาติ.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกายเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ. อยํ วุจฺจติ ภวปจฺจยา ชาติ.

[๒๓๖] ตตฺถ กตมํ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

อตฺถิ ชรา อตฺถิ มรณํ.

ตตฺถ กตมา ชรา.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกายเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. อยํ วุจฺจติ ชรา.

ตตฺถ กตมํ มรณํ.

ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเพวรสฺส นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท; อิทํ วุจฺจติ มรณํ. อิติ อยญฺจ ชรา อิทญฺจ มรณํ. อิทํ วุจฺจติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

[๒๓๗] ตตฺถ กตโม โสโก.

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ. อยํ วุจฺจติ โสโก.

[๒๓๘] ตตฺถ กตโม ปริเทโว.

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลโป ลาลปนา ลาลปิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ ปริเทโว.

[๒๓๙] ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ.

[๒๔๐] ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ.

[๒๔๑] ตตฺถ กตโม อุปายาโส.

ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ อุปายาโส.

[๒๔๒] เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สงฺคติ โหติ, สมาคโม โหติ, สโมธานํ โหติ, ปาตุภาโว โหติ. เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

๑. ปจฺจยจตุกฺกํ

[๒๔๓] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๑)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๒)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๓)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สพายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา[๑] ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา

---

[๑] จตุตฺถวาโร ปน โยนิวเสน สํเสทชโอปาติกานํ อายตนวเสน ปริปุณฺณายตนํ ภววเสน กามาวจรสตฺตานํ วเสน วุตฺโต. เตเนเวตฺถ "นามรูปปจฺจยา สพายตนนฺติ วุตฺตํ. ตตฺถ นามํ สพายตนสฺส สหชาตาทีนิ จกฺขุวายตนาทีนํ ปจฺฉาชาตปจฺจเยน. รูปี หทยรูปี สพายตนสฺส นิสฺสยปจฺจยปุเรชาตปจฺจเยหิ, จตฺตาริ มหาภูตานิ จกฺขุวายตนาทีนํ สหชาตนิสฺสยอตฺถิ-อวิคเตหิ. ยสฺมา ปเนส เอกจิตฺตกฺขณิโก ปจฺจยากาโร, ตสฺมา เอตฺถ สพายตนปจฺจยาติ อวตฺวา "ฉฏฺฐายตนปจฺจยาติ ผสฺโสติ วุตฺโตติ อยํ จตุตฺถวาเร วิเสโส. เอวมุปริปิ.

เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๔)

ปจฺจยจตุกฺกํ.

---

๒. เหตุจตุกฺกํ

[๒๔๔] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามเหตุกํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๑ - ๕)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามปจฺจยา ผสฺโส นามเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๒ - ๖)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามรูปเหตุกํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา

ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๓ - ๗)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามรูปปจฺจยา สพายตนํ นามรูปเหตุกํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๔ - ๘)

เหตุจตุกฺกํ.

---

๓. สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ

[๒๔๕] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๑ - ๙)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามปจฺจยา ผสฺโส นามสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ

ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๒ - ๑๐)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามํ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๓ - ๑๑)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ ฉฏฺฐายตนํ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ อุปาทานสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๔ - ๑๒)

สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ.

---

๔. อญฺญมญฺญจตุกฺกํ

[๒๔๖] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา; สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร; วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ; นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามํ; ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ; ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส; เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา; ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา; อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๑ - ๑๓)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา; สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร; วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ; นามปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ นามํ; ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส; เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา; ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา; อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๒ - ๑๔)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ; นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปํ; ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ; ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส; เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา; ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา; อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๓ - ๑๕)

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา; สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร; วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ; นามรูปปจฺจยา สพายตนํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยาปิ นามรูปํ; ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ; ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส; เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา; ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา; อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. (๔ - ๑๖)

อญฺญมญฺญจตุกฺกํ.

มาติกา

[๒๔๗] สงฺขารปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ วิญฺญาณปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ นามปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ ผสฺสปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ เวทนาปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ ตณฺหาปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ อุปาทานปจฺจยา อวิชฺชา ฯเปฯ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

มาติกา.

---

๕. ปจฺจยจตุกฺกํ

[๒๔๘] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา คนฺธารมฺมณํ วา รสารมฺมณํ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ วา ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๔๙] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ;[๑] อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

---

[๑] สี. เจตยิตตฺตํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

ตตฺถ กตมํ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ.

ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสุกายิกं[๑] ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห[๒] อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห;[๓] อิทํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ.

ตตฺถ กตโม อุปาทานปจฺจยา ภโว.

---

[๑] ฉ. ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ. [๒] ฉ. ปติฏฺฐาโห. [๓] ฉ., เท. วิปริยาสคฺคาโห, เอวมุปริปิ.

ฉเปตฺวา อุปาทานํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อุปาทานปจฺจยา ภโว.

ตตฺถ กตมา ภวปจฺจยา ชาติ.

ยา เตสํ[๑] เตสํ ธมฺมานํ ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว; อยํ วุจฺจติ ภวปจฺจยา ชาติ.

ตตฺถ กตมํ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณํ.

ตตฺถ กตมา ชรา.

ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ชรา ชีรณตา อายุโน สංหานิ; อยํ วุจฺจติ ชรา.

ตตฺถ กตมํ มรณํ.

โย เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ; อิทํ วุจฺจติ มรณํ. อิติ อยญฺจ ชรา อิทญฺจ มรณํ; อิทํ วุจฺจติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สงฺคติ โหติ, สมาคโม โหติ, สโมธานํ โหติ, ปาตุภาโว โหติ. เตน วุจฺจติ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๑)

[๒๕๐] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ฉ., เท. ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๕๑] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

นามปจฺจยา ผสฺโสติ ตตฺถ กตมํ นามํ.

ฐเปตฺวา ผสฺสํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตโม นามปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ผสฺโส ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๒)

[๒๕๒] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ,

ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๕๓] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย, โสตายตนสฺส อุปจโย, ฆานายตนสฺส อุปจโย, ชิวฺหายตนสฺส อุปจโย, กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

ยํ รูปี นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๓)

[๒๕๔] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๕๕] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมำ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ.

ตตฺถ กตมำ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปำ.

อตฺถิ นามำ, อตฺถิ รูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามำ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ นามำ.

ตตฺถ กตมำ รูปำ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยำ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปำ จิตฺตชำ จิตฺตเหตุกำ จิตฺตสมุฏฺฐานำ; อิทำ วุจฺจติ รูปำ. อิติ อิทญฺจ นามำ อิทญฺจ รูปำ; อิทำ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปำ.

นามรูปปจฺจยา สฬายตนนฺติ อตฺถิ นามำ, อตฺถิ รูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามำ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ นามำ.

ตตฺถ กตมำ รูปำ.

จตฺตาโร จ มหาภูตา ยญฺจ รูปำ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทำ วุจฺจติ รูปำ. อิติ อิทญฺจ นามำ อิทญฺจ รูปำ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามรูปปจฺจยา สฬายตนำ.

จกฺขายตนำ โสตายตนำ ฆานายตนำ ชิวฺหายตนำ กายายตนำ มนายตนำ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา สฬายตนำ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๔)

ปจฺจยจตุกฺกํ.

---

๖. เหตุจตุกฺกํ

[๒๕๖] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามเหตุกํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๕๗] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามเหตุกํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา.

ตตฺถ กตมํ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ.

ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสุกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติติ. (๑ - ๕)

[๒๕๘] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามปจฺจยา ผสฺโส นามเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๕๙] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณเหตุกํ.

นามปจฺจยา ผสฺโส นามเหตุโกติ ตตฺถ กตมํ นามํ.

ฐเปตฺวา ผสฺสํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตโม นามปจฺจยา ผสฺโส นามเหตุโก.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ นามปจฺจยา

ผสฺโส นามเหตุโก ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๒ - ๖)

[๒๖๐] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามรูปเหตุกํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๖๑] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ.

อตฺถิ นามํ อตฺถิ รูปึ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปึ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ.

นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามรูปเหตุกนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ, อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

ยํ รูปํ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามรูปเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามรูปเหตุกํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๑ - ๗)

[๒๖๒] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ, นามรูปปจฺจยา สพายตนํ นามรูปเหตุกํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก. ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๖๓] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาเหตุโก.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารเหตุกํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ. สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณเหตุกํ.

นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามรูปเหตุกนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จตฺตาโร จ มหาภูตา ยญฺจ รูปํ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามรูปเหตุกํ.

จกฺขายตนํ ฯเปฯ มนายตนํ. อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามรูปเหตุกํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเหตุกา.

ตตฺถ กตมํ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ.

ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาเหตุกํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๔ - ๘)

เหตุจตุกฺกํ.

---

๗. สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ

[๒๖๔] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๖๕] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ.

ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๑ - ๙)

[๒๖๖] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามปจฺจยา ผสฺโส นามสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๖๗] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ.

นามปจฺจยา ผสฺโส นามสมฺปยุตฺโตติ. ตตฺถ กตมํ นามํ.

ฐเปตฺวา ผสฺสํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตโม นามปจฺจยา ผสฺโส นามสมฺปยุตฺโต.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ผสฺโส นามสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๒ - ๑๐)

[๒๖๘] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๖๙] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ.

นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

ยํ รูปํ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เตน วุจฺจติ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๓ - ๑๑)

[๒๗๐] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ, นามรูปปจฺจยา สพายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ ฉฏฺฐายตนํ[๑] ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาสมฺปยุตฺตา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๗๑] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ฉ., เท. ทิสฺสติ.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ นามํ.

นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ ฉฏฺฐายตนํ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จตฺตาโร จ มหาภูตา ยญฺจ รูปํ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ. อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ ฉฏฺฐายตนํ. จกฺขายตนํ ฯเปฯ มนายตนํ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต. โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๔ - ๑๒)

สมฺปยุตฺตจตุกฺกํ.

---

๘. อญฺญมญฺญจตุกฺกํ

[๒๗๒] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๗๓] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมา สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตโม วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตมํ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามำ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตำ; อยำ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมำ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนำ.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยำ เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยำ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตำ; อยำ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยำ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.

ตตฺถ กตมา ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา.

ยำ เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยำ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา.

ตตฺถ กตมำ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานำ.

ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตำ ฯเปฯ ติตฺถายตนำ วิปริเยสคฺคาโห; อิทำ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานำ.

ตตฺถ กตมา อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา.

ตตฺถ กตโม อุปาทานปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา อุปาทานํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อุปาทานปจฺจยา ภโว.

ตตฺถ กตมา ภวปจฺจยา ชาติ.

ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว; อยํ วุจฺจติ ภวปจฺจยา ชาติ.

ตตฺถ กตมํ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณํ.

ตตฺถ กตมา ชรา.

ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ชรา ชีรณตา อายุโน สංหานิ; อยํ วุจฺจติ ชรา.

ตตฺถ กตมํ มรณํ.

โย เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ; อิทํ วุจฺจติ มรณํ. อิติ อยญฺจ ชรา อิทญฺจ มรณํ; อิทํ วุจฺจติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สงฺคติ โหติ, สมาคโม โหติ, สโมธานํ โหติ, ปาตุภาโว โหติ. เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๑ - ๑๓)

[๒๗๔] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, นามปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ นามํ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๗๕] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมา สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตโม วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณ-ปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

นามปจฺจยา ผสฺโสติ ตตฺถ กตมํ นามํ.

จเปตฺวา ผสฺสํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตโม นามปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมํ ผสฺสปจฺจยาปิ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยาปิ นามํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๒ - ๑๔)

[๒๗๖] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๗๗] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมา สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตโม วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปี จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

ยํ รูปี นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ.

นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

ยํ รูปี นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตมํ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปี.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปี.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปี.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมํ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๗๘] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, นามรูปปจฺจยา สพายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยาปิ เวทนา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยาปิ ตณฺหา, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๗๙] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมา สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยาปิ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตโม วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมํ รูปํ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปํ จิตฺตชํ จิตฺตเหตุกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ; อิทํ วุจฺจติ รูปํ. อิติ อิทญฺจ นามํ อิทญฺจ รูปํ; อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ.

นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณนฺติ อตฺถิ นามํ, อตฺถิ รูปํ.

ตตฺถ กตมํ นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทํ วุจฺจติ นามํ.

ตตฺถ กตมำ รูปำ.

ยำ รูปำ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทำ วุจฺจติ รูปำ. อิติ อิทญฺจ นามำ อิทญฺจ รูปำ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณำ.

นามรูปปจฺจยา สฬายตนนฺติ อตฺถิ นามำ, อตฺถิ รูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามำ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ นามำ.

ตตฺถ กตมำ รูปำ.

จตฺตาโร จ มหาภูตา ยญฺจ รูปำ นิสฺสาย มโนวิญฺญาณธาตุ วตฺตติ; อิทำ วุจฺจติ รูปำ; อิติ อิทญฺจ นามำ อิทญฺจ รูปำ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามรูปปจฺจยา สฬายตนำ.

จกฺขายตนำ ฯเปฯ มนายตนำ; อิทำ วุจฺจติ นามรูปปจฺจยา สฬายตนำ.

ตตฺถ กตมำ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปำ.

อตฺถิ นามำ, อตฺถิ รูปำ.

ตตฺถ กตมำ นามำ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ นามำ.

ตตฺถ กตมำ รูปำ.

จกฺขายตนสฺส อุปจโย ฯเปฯ กายายตนสฺส อุปจโย, ยำ วา ปนญฺญมฺปิ อตฺถิ รูปำ จิตฺตชำ จิตฺตเหตุกำ จิตฺตสมุฏฺฐานำ; อิทำ วุจฺจติ รูปำ. อิติ อิทญฺจ นามำ อิทญฺจ รูปำ; อิทำ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามรูปำ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมํ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. (๔ - ๑๖)

อญฺญมญฺญจตุกฺกํ.

---

๙. อกุสลนิทฺเทโส

[๒๘๐] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา

ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๘๑] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ

ตตฺถ กตโม ตณฺหาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ ตณฺหาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๘๒] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฐิคตสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๘๓] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา ฯเปฯ

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๘๔] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณ-ปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๘๕] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๘๖] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ

สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปฏิฆํ, ปฏิฆปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๘๗] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตมํ เวทนาปจฺจยา ปฏิฆํ.

โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ฯเปฯ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป[๑] อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ปฏิฆํ.

ตตฺถ กตโม ปฏิฆปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ ปฏิฆปจฺจยา อธิโมกฺโข.

---

[๑] สี. อสฺสุโรโป.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฐเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๘๘] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา วิจิกิจฺฉา, วิจิกิจฺฉาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๘๙] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา ฯเปฯ [๑]อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.[๑]

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา วิจิกิจฺฉา.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

ยา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวพฺหกํ เทฺวธาปโถ[๑] สํสโย อเนกํสคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา[๒] ถมฺภิตตฺตํ[๓] จิตฺตสฺส มโนวิเลโข; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา วิจิกิจฺฉา.

ตตฺถ กตโม วิจิกิจฺฉาปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา วิจิกิจฺฉํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๙๐] กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อุทฺธจฺจํ, อุทฺธจฺจปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๙๑] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

---

[๑] ฉ., เท. ทฺวิธาปโถ. เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อปริโยคาหณา.
[๓] ฉ.,เท. ฉมฺภิตตฺตํ.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตมา เวทนาปจฺจยา อุทฺธจฺจํ.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม[๑] เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทา วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อุทฺธจฺจํ.

ตตฺถ กตโม อุทฺธจฺจปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฐเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

อกุสลนิทฺเทโส.

---

๑๐. กุสลนิทฺเทโส

[๒๙๒] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา คนฺธารมฺมณํ วา

---

[๑] สี. อวุปสโม.

รสารมฺมณํ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ วา ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๙๓] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส อโมโห.

ตตฺถ กตโม อโลโภ.

โย อโลโภ อลุพฺภนา อลุพฺภิตตฺตํ อสาราโค อสารชฺชนา อสารชฺชิตตฺตํ อนภิชฺฌา อโลโภ กุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อโลโภ.

ตตฺถ กตโม อโทโส.

โย อโทโส อทูสนา[๑] อทูสิตตฺตํ[๒] อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโฌ[๓] อโทโส กุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อโทโส.

ตตฺถ กตโม อโมโห.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อโมโห. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร. ตตฺถ[๔] กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ วิญฺญาณปจฺจยา

---

[๑] ฉ., เท. อทุสฺสนา. [๒] ฉ., เท. อทุสฺสิตตฺตํ. [๓] ฉ.,เท. อพฺยาปชฺโช, เอวมุปริปิ.
[๔] สฺยา. ฯเปฯ ตตฺถ กตมา ฯเปฯ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

นามํ ฯเปฯ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ ฯเปฯ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฯเปฯ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.[๔]

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ตตฺถ กตโม ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฐเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๙๔] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๙๕] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส.

ตตฺถ กตโม อโลโภ.

โย อโลโภ อลุพฺภนา อลุพฺภิตตฺตํ อสาราโค อสารชฺชนา อสารชฺชิตตฺตํ อนภิชฺฌา อโลโภ กุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อโลโภ.

ตตฺถ กตโม อโทโส.

โย อโทโส อทูสนา อทูสิตตฺตํ อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโฌ อโทโส กุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อโทโส. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๙๖] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา

ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๒๙๗] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส อโมโห. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ [๑]อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.[๑]

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๒๙๘] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาท-ปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๒๙๙] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๐๐] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ[๑] ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๐๑] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส อโมโห. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๐๒] กตเม ธมฺมา กุสลา.

---

[๑] ฉ., เท. ปถวีกสิณํ, เอวมุปริปิ.

ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๐๓] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส อโมโห อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

[๑]ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา.[๑] อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๐๔] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ

[๑-๑] สฺยา. ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา.

ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ, วิญฺญาณปจฺจยา นามำ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนำ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณำ; เอวเมเตสำ ธมฺมานำ สมุทโย โหติ.

[๓๐๕] ตตฺถ กตเม กุสลมูลา.

อโลโภ อโทโส อโมโห.

ตตฺถ กตโม อโมโห.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ อโมโห. อิเม วุจฺจนฺติ กุสลมูลา.

ตตฺถ กตโม กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตำ; อยำ วุจฺจติ กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ อยำ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยำ เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยำ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท; อยำ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ตตฺถ กตโม ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยำ วุจฺจติ ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

เอวเมเตสํ ธมฺมานํ สมุทโย โหตีติ. เอวเมเตสํ ธมฺมานํ สงฺคติ โหติ, สมาคโม โหติ, สโมธานํ โหติ, ปาตุภาโว โหติ. เตน วุจฺจติ "เอวเมเตสํ ธมฺมานํ สมุทโย โหตีติ.

กุสลนิทฺเทโส.

---

๑๑. อพฺยากตนิทฺเทโส

[๓๐๖] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รูปารมฺมณํ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๐๗] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชาจกฺขุวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ; อิทำ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามำ.

ตตฺถ กตมำ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชาจกฺขุวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนำ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตำ; อยำ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยำ เจตสิกำ เนว สาตำ นาสาตำ เจโตสมฺผสฺสชำ อทุกฺขมสุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยำ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา เวทนำ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยำ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๐๘] ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ สงฺขารเหตุกำ, วิญฺญาณปจฺจยา นามำ วิญฺญาณเหตุกำ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนำ นามเหตุกำ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนเหตุโก, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสเหตุกา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณำ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๐๙] ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ สงฺขารสมฺปยุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ นามสมฺปยุตฺตํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ฉฏฺฐายตนสมฺปยุตฺโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผสฺสสมฺปยุตฺตา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๐] ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ สงฺขาโร, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยาปิ นามํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยาปิ ฉฏฺฐายตนํ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยาปิ ผสฺโส, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๑] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ โสตวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ สทฺทารมฺมณํ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ คนฺธารมฺมณํ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รสารมฺมณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ สุขสหคตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๒] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ กายิกํ สาตํ กายิกํ สุขํ กายสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา เวทนํ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๑๓] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา, อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๔] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฐเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๑๕] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๖] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฉเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๑๗] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา

ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๑๘] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๑๙] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๐] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ;

อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ

อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ตตฺถ กตโม ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา;

อยํ วุจฺจติ ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฐเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ "อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว" ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๒๑] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๒] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถึ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว อรูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถึ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๓] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทึ ทนฺธาภิญฺญึ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากึ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมึ ฌานึ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทึ ทนฺธาภิญฺญึ [๑] ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณึ, วิญฺญาณปจฺจยา

---

[๑] สฺยา., อิ. สุญฺญตึ.

นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมเตสํ ธมฺมานํ สมุทโย โหติ.

[๓๒๔] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รูปารมฺมณํ ฯเปฯ โสตวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ สทฺทารมฺมณํ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ คนฺธารมฺมณํ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รสารมฺมณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ ทุกฺขสหคตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๕] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชากายวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ภโว.

ฉเปตฺวา เวทนํ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๒๖] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา สทฺทารมฺมณา วา คนฺธารมฺมณา วา รสารมฺมณา วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๗] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

จเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ "อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว" ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๒๘] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๒๙] ตตฺถ กตโม สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๓๐] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา โสมนสฺสสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๑] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา

ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๒] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๓] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อรูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ,

ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ;เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

อพฺยากตนิทฺเทโส.

---

๑๒. อวิชฺชามูลกกุสลนิทฺเทโส

[๓๓๔] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺ, วิญฺญาณปจฺจยา นามนฺ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนนฺ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๕] ตตฺถ กตโม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตนฺ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา ปสาโท.

ตตฺถ กตโม ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฉเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๓๖] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๗] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๘] ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท,

ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๓๙] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว ภวปจฺจยา ชาติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๐] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๑] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๒] กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ, วิญฺญาณปจฺจยา นามำ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนำ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณำ; เอวเมเตสำ ธมฺมานำ สมุทโย โหติ.

อวิชฺชามูลกกุสลนิทฺเทโส.

---

๑๓. กุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส

[๓๔๓] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา

วิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รูปารมฺมณํ ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส ผสฺสปจฺจยา เวทนา เวทนาปจฺจยา ภโว ภวปจฺจยา ชาติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๔] ตตฺถ กตโม[๑] กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.[๒]

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ อยํ วุจฺจติ "กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร" ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๔๕] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ โสตวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ สทฺทารมฺมณํ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ คนฺธารมฺมณํ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รสารมฺมณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ สุขสหคตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ ฯเปฯ มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา

---

[๑] ฉ. กตมา. [๒] ฉ. สงฺขารา.

วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๖] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๗] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาท-ปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๘] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อรูปปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว อรูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานา-สญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตน-ปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาท-ปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๔๙] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ

สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ สุญฺญตํ, ตสฺมึ สมเย กุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ปสาโท, ปสาทปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมเตสํ ธมฺมานํ สมุทโย โหติ.

กุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส.

---

๑๔. อกุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส

[๓๕๐] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รูปารมฺมณํ, ตสฺมึ สมเย อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๕๑] ตตฺถ กตโม อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

[๓๕๒] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ โสตวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ สทฺทารมฺมณํ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ คนฺธารมฺมณํ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รสารมฺมณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ ทุกฺขสหคตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ ฯเปฯ มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ;เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๕๓] กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามํ, นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ, ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข, อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

[๓๕๔] ตตฺถ กตโม อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ยา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อกุสลมูลปจฺจยา สงฺขาโร.

ตตฺถ กตมํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

ตตฺถ กตมํ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ วุจฺจติ วิญฺญาณปจฺจยา นามํ.

ตตฺถ กตมํ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ นามปจฺจยา ฉฏฺฐายตนํ.

ตตฺถ กตโม ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

โย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ฉฏฺฐายตนปจฺจยา ผสฺโส.

ตตฺถ กตมา ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา; อยํ วุจฺจติ ผสฺสปจฺจยา เวทนา.

ตตฺถ กตโม เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

โย จิตฺตสฺส อธิโมกฺโข อธิมุจฺจนา ตทธิมุตฺตตา; อยํ วุจฺจติ เวทนาปจฺจยา อธิโมกฺโข.

ตตฺถ กตโม อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ฉเปตฺวา อธิโมกฺขํ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ อธิโมกฺขปจฺจยา ภโว.

ตตฺถ กตมา ภวปจฺจยา ชาติ.

ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว; อยํ วุจฺจติ ภวปจฺจยา ชาติ.

ตตฺถ กตมํ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณํ.

ตตฺถ กตมา ชรา.

ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ชรา ชีรณตา อายุโน สංหานิ; อยํ วุจฺจติ ชรา.

ตตฺถ กตมํ มรณํ.

โย เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ; อิทํ วุจฺจติ มรณํ. อิติ อยญฺจ ชรา อิทญฺจ มรณํ; อิทํ วุจฺจติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ.

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สงฺคติ โหติ สมาคโม โหติ, สโมธานํ โหติ, ปาตุภาโว โหติ, เตน วุจฺจติ "เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ.

อกุสลมูลกวิปากนิทฺเทโส.

อภิธมฺมภาชนียํ.

ปจฺจยาการวิภงฺโค สมตฺโต.

๗. สติปฏฺฐานวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๓๔๕] จตฺตาโร สติปฏฺฐานา อิธ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อชฺฌตฺตํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อชฺฌตฺตํ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

๑. กายานุปสฺสนานิทฺเทโส

[๓๔๖] กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ กายํ อุทฺธํปาทตลา อโธเกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ "อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารู[๑] อฏฺฐี[๒] อฏฺฐิมิญฺชํ[๓] วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา

---

[๑] สี. นหารุ. [๒] ฉ., เท. อฏฺจิ. [๓] สี., อิ. อฏฺจิมิญฺชา.

เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺตนฺติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ สฺววตฺถิตํ[๑] อวตฺถเปติ,[๒] โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา พหิทฺธา กาเย จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ พหิทฺธา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ พหิทฺธา กายํ อุทฺธํปาทตลา อโธเกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ "อตฺถิสฺส[๓] กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารู อฏฺฐี อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺตนฺติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กาเย จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา กายํ อุทฺธํปาทตลา อโธเกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนฺนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ "อตฺถิ [๑] กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารู อฏฺฐี อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺตนฺติ. เอวํ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

---

[๑] ฉ., เท. สฺวาวตฺถิตํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. ววตฺถเปติ, เอวมุปริปิ. อิ. ววตฺถาเปติ.
[๓] สี. อตฺถิ อิมสฺมึ. [๑] ฉ., เท. อิมสฺมึ.

[๓๕๗] "อนุปสฺสีติ. ตตฺถ กตมา อนุปสฺสนา.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อนุปสฺสนา. อิมาย อนุปสฺสนาย อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน[๑] สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อนุปสฺสีติ.

[๓๕๘] "วิหรตีติ อริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๓๕๙] "อาตาปีติ ตตฺถ กตมํ อาตปฺปํ.[๒]

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; [๓]อิทํ วุจฺจติ อาตปฺปํ.[๓] อิมินา อาตปฺเปน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อาตาปีติ.

[๓๖๐] "สมฺปชาโนติ ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํ อิมินา สมฺปชญฺเญน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สมฺปชาโนติ.

[๓๖๑] "สติมาติ ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สติมาติ.

---

[๑] ฉ., เท. สมฺปนฺโน, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. กตโม อาตาโป. สี. กตมํ อาตาปี, เอวมุปริปิ. [๓-๓] ฉ.,เท. อยํ วุจฺจติ อาตาโป.

[๓๖๒] วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ. ตตฺถ กตโม โลโก.

เสฺววว กาโย โลโก, ปญฺจปิ อุปาทานกฺขนฺธา โลโก, อยํ วุจฺจติ โลโก.

ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ. อิติ อยญฺจ อภิชฺฌา อิทญฺจ โทมนสฺสํ อิมมฺหิ โลเก วินีตา โหนฺติ ปฏิวินีตา สนฺตา สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

กายานุปสฺสนานิทฺเทโส.

---

๒. เวทนานุปสฺสนานิทฺเทโส

[๓๖๓] กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สุขํ เวทนํ เวทยมาโน "สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ, ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน "ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ, อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน "อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน "สามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน "นิรามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน "สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา

ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน "นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน "สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน "นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา พหิทฺธา เวทนาสุ จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ พหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สุขํ เวทนํ เวทยมานํ "สุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ, ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมานํ[๑] "ทุกฺขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ, อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมานํ "อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ. สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมานํ "สามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมานํ "นิรามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ. สามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมานํ "สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมานํ "นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ. สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมานํ "สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมานํ "นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยตีติ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา อชฺฌตฺตพหิทฺธา เวทนาสุ จิตฺตํ อุปสํหรติ.

---

[๑] สี., เวทิยมานํ, เอวมุปริปิ.

กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สุขํ เวทนํ "สุขา เวทนาติ ปชานาติ, ทุกฺขํ เวทนํ "ทุกฺขา เวทนาติ ปชานาติ, อทุกฺขมสุขํ เวทนํ "อทุกฺขมสุขา เวทนาติ ปชานาติ, สามิสํ วา[๑] สุขํ เวทนํ "สามิสา สุขา เวทนาติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา[๒] สุขํ เวทนํ "นิรามิสา สุขา เวทนาติ ปชานาติ, สามิสํ วา[๓] ทุกฺขํ เวทนํ "สามิสา ทุกฺขา เวทนาติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ "นิรามิสา ทุกฺขา เวทนาติ ปชานาติ, สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ "สามิสา อทุกฺขมสุขา เวทนาติ ปชานาติ, นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ "นิรามิสา อทุกฺขมสุขา เวทนาติ ปชานาติ. เอวํ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

[๓๖๔] "อนุปสฺสีติ ฯเปฯ "วิหรตีติ ฯเปฯ "อาตาปีติ ฯเปฯ "สมฺปชาโนติ ฯเปฯ "สติมาติ ฯเปฯ "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา-โทมนสฺสนฺติ.

ตตฺถ กตโม โลโก.

สาเยว เวทนา โลโก, ปญฺจปิ อุปาทานกฺขนฺธา โลโก; อยํ วุจฺจติ โลโก.

ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ.

๑,๒,๓ สฺยา., อิ. วาสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

อิติ อยญฺจ อภิชฺฌา อิทญฺจ โทมนสฺสํ อิมมฺหิ โลเก วินีตา โหนฺติ ปฏิวินีตา สนฺตา สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

เวทนานุปสฺสนานิทฺเทโส.

---

๓. จิตฺตานุปสฺสนานิทฺเทโส

[๓๖๕] กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สราคํ วา จิตฺตํ "สราคํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ "วีตราคํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโทสํ วา จิตฺตํ "สโทสํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ "วีตโทสํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโมหํ วา จิตฺตํ "สโมหํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ "วีตโมหํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "สงฺขิตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "วิกฺขิตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. มหคฺคตํ วา จิตฺตํ "มหคฺคตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ "อมหคฺคตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ "สอุตฺตรํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ "อนุตฺตรํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สมาหิตํ วา จิตฺตํ "สมาหิตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ "อสมาหิตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "อวิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา พหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ พหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สราคํ วาสฺส จิตฺตํ "สราคสฺส[๑] จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วาสฺส จิตฺตํ "วีตราคสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโทสํ วาสฺส จิตฺตํ "สโทสสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วาสฺส จิตฺตํ "วีตโทสสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโมหํ วาสฺส จิตฺตํ "สโมหสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วาสฺส จิตฺตํ "วีตโมหสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สงฺขิตฺตํ วาสฺส จิตฺตํ "สงฺขิตฺตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วาสฺส จิตฺตํ "วิกฺขิตฺตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. มหคฺคตํ วาสฺส จิตฺตํ "มหคฺคตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วาสฺส จิตฺตํ "อมหคฺคตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สอุตฺตรํ วาสฺส จิตฺตํ "สอุตฺตรสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วาสฺส จิตฺตํ "อนุตฺตรสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สมาหิตํ วาสฺส จิตฺตํ "สมาหิตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วาสฺส จิตฺตํ "อสมาหิตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วิมุตฺตํ วาสฺส จิตฺตํ "วิมุตฺตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วาสฺส จิตฺตํ "อวิมุตฺตสฺส จิตฺตนฺติ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา อชฺฌตฺตพหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สราคํ วา จิตฺตํ "สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ "วีตราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโทสํ วา จิตฺตํ "สโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ "วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโมหํ วา จิตฺตํ "สโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ "วีตโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ

---

[๑] ฉ., เท. สราคมสฺส.

ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. มหคฺคตํ วา จิตฺตํ "มหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ "อมหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ "สอุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ "อนุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สมาหิตํ วา จิตฺตํ "สมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ "อสมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "วิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. เอวํ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

[๓๖๖] "อนุปสฺสีติ ฯเปฯ "วิหรตีติ ฯเปฯ "อาตาปีติ ฯเปฯ "สมฺปชาโนติ ฯเปฯ "สติมาติ ฯเปฯ "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

ตตฺถ กตโม โลโก.

ตเยว จิตฺตํ โลโก. ปญฺจปิ อุปาทานกฺขนฺธา โลโก. [๑]อยํ วุจฺจติ โลโก.[๑]

ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา, อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ.

อิติ อยญฺจ อภิชฺฌา อิทญฺจ โทมนสฺสํ อิมมฺหิ โลเก วินีตา โหนฺติ ปฏิวินีตา สนฺตา สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิเนยฺย

[๑-๑] ฉ., เท., สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

จิตฺตานุปสฺสนานิทฺเทโส.

---

๔. ธมฺมานุปสฺสนานิทฺเทโส

[๓๖๗] กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ "อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ "นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ พฺยาปาทํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ถีนมิทฺธํ [๑] ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ "อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ "นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนาย วิจิกิจฺฉาย อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ

---

[๑] ฉ. ถินมิทฺธํ.

อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ[๑] โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา พหิทฺธา ธมฺเมสุ จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ พหิทฺธา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สนฺตํ วาสฺส กามจฺฉนฺทํ "อตฺถิสฺส กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, อสนฺตํ วาสฺส กามจฺฉนฺทํ "นตฺถิสฺส กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วาสฺส พฺยาปาทं ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส ถีนมิทฺธํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส วิจิกิจฺฉํ "อตฺถิสฺส วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, อสนฺตํ วาสฺส วิจิกิจฺฉํ "นตฺถิสฺส วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย

---

[๑] ฉ., เท. ภาวนาย ปาริปูรึ. เอวมุปริปิ. อิ. ภาวนาปริปูรึ.

ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนาย วิจิกิจฺฉาย อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

สนฺตํ วาสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วาสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วาสฺส ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วาสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วาสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปติ, โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวิตฺวา ภาเวตฺวา พหุลีกริตฺวา สฺววตฺถิตํ อวตฺถเปตฺวา อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเมสุ จิตฺตํ อุปสํหรติ.

กถญฺจ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ สนฺตํ วา กามจฺฉนฺทํ "อตฺถิ กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา กามจฺฉนฺทํ "นตฺถิ กามจฺฉนฺโทติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วา พฺยาปาทं[๑] ฯเปฯ สนฺตํ วา ถีนมิทฺธํ ฯเปฯ สนฺตํ วา

---

[๑] สี., อิ. วฺยาปาทํ, เอวมุปริปิ.

อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ฯเปฯ สนฺตํ วา วิจิกิจฺฉํ "อตฺถิ วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา วิจิกิจฺฉํ "นตฺถิ วิจิกิจฺฉาติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนาย วิจิกิจฺฉาย อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

สนฺตํ วา สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิ สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา สติสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิ สติสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. สนฺตํ วา ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ฯเปฯ สนฺตํ วา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "อตฺถิ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ "นตฺถิ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโคติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาปาริปูริ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. เอวํ ภิกฺขุ อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

[๓๖๘] "อนุปสฺสีติ ตตฺถ กตมา อนุปสฺสนา.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อนุปสฺสนา. อิมาย อนุปสฺสนาย อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อนุปสฺสีติ.

[๓๖๙] "วิหรตีติ อริยติ[๑] วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๓๗๐] "อาตาปีติ ตตฺถ กตมํ อาตปฺปํ.[๒]

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ[๓] วุจฺจติ อาตปฺปํ. อิมินา อาตปฺเปน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อาตาปีติ.

[๓๗๑] "สมฺปชาโนติ ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํ. อิมินา สมฺปชญฺเญน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สมฺปชาโนติ.

[๓๗๒] "สติมาติ ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต; เตน วุจฺจติ "สติมาติ.

[๓๗๓] "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ. ตตฺถ กตโม โลโก..

เตว ธมฺมา โลโก, ปญฺจปิ อุปาทานกฺขนฺธา โลโก, อยํ วุจฺจติ โลโก.

ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

---

[๑] สี. อิรียติ. [๒] ฉ., เท. กตโม อาตาโป. สี. อาตาปี. [๓] ฉ.,เท. อยํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตं[๑] เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ. อิติ อยญฺจ อภิชฺฌา อิทญฺจ โทมนสฺสํ อิมมฺหิ โลเก วินีตา โหนฺติ ปฏิวินีตา สนฺตา สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

ธมฺมานุปสฺสนานิทฺเทโส.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๓๗๔] จตฺตาโร สติปฏฺฐานา: อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

[๓๗๕] กถญฺจ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปรมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปรมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ กาเย กายานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๗๖] กถญฺจ ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

---

[๑] สี. อาสาตำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๗๗] กถญฺจ ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๗๘] กถญฺจ ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๗๙] ตตฺถ กตมำ สติปฏฺฐานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว

กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๘๐] จตฺตาโร สติปฏฺฐานา: อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

[๓๘๑] กถญฺจ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ กาเย กายานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๘๒] กถญฺจ ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา

วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๘๓] กถญฺจ ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๘๔] กถญฺจ ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ

มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

[๓๘๕] ตตฺถ กตมำ สติปฏฺฐานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ; อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ [๑]ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี,[๑] ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ สติปฏฺฐานำ. อวเสสา ธมฺมา สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๓. ปณฺหาปุจฺฉกำ

[๓๘๖] จตฺตาโร สติปฏฺฐานา: อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสำ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสำ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสำ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ

[๑ - ๑] ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

[๓๘๗] จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๓๘๘] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา ฯเปฯ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา. อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. อสงฺกิลิฏฺฐ-อสงฺกิเลสิกา. สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวอาจยคามิโน นาปจยคามิโน. สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, อปฺปมาณา อปฺปมาณารมฺมณา. ปณีตา. สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. น มคฺคารมฺมณา. สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน. สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. [๑]สิยา อตีตา,[๑] สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ. "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. พหิทฺธารมฺมณา. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

---

๑ - ๑ ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

๒. ทุกํ

[๓๘๙] น เหตู, สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. น เหตู สเหตุกา.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. โน อาสวา, อนาสวา. อาสววิปฺปยุตฺตา. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวาจาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตาจาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. [๑]อาสววิปฺปยุตฺตา. อนาสวา.[๑] โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสํสฏฺฐา, จิตฺตสมุฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสํสฏฺฐ-สมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา. โน อุปาทา,[๒] อนุปาทินฺนา, โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา, สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา. น รูปาวจรา. น อรูปาวจรา.

[๑ - ๑] สฺยา. อาสววิปฺปยุตฺตอนาสวา, เอวมุปริปิ. [๒] สฺยา. นุปาทา, เอวมุปริปิ.

อปริยาปนฺนา. สิยา นิยฺยานิกา สิยา อนิยฺยานิกา. สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. อนุตฺตรา. อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

สติปฏฺฐานวิภงฺโค สมตฺโต.

๘. สมฺมปฺปธานวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๓๙๐] จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา: อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๓๙๑] กถญฺจ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. ตตฺถ กตเม อนุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา.

ตีณิ อกุสลมูลานิ: โลโภ, โทโส, โมโห. ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา. ตํสมฺปยุตฺโต เวทนากฺขนฺโธ, สญฺญากฺขนฺโธ, สงฺขารกฺขนฺโธ, วิญฺญาณกฺขนฺโธ, ตํสมุฏฺฐานํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ. อิเม วุจฺจนฺติ อนุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา. อิติ อิเมสํ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๓๙๒] "ฉนฺทํ ชเนตีติ. ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา[๑] กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยํ วุจฺจติ ฉนฺโท. อิมํ ฉนฺทํ ชเนติ สญฺชเนติ อุฏฺฐาเปติ[๒] สมุฏฺฐาเปติ[๒] นิพฺพตฺเตติ

---

[๑] ฉ., เท. ฉนฺทิกตา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อุฏฺฐเปติ สมุฏฺฐเปติ, เอวมุปริปิ.

อภินิพฺพตฺเตติ, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทํ ชเนตีติ.

[๓๙๓] "วายมตีติ. ตตฺถ กตโม วายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ วายาโม. อิมินา วายาเมน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วายมตีติ.

[๓๙๔] "วีริยํ อารภตีติ ตตฺถ กตมํ วีริยํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ วีริยํ. อิมํ วีริยํ อารภติ สมารภติ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "วีริยํ อารภตีติ.

[๓๙๕] "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิมํ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ สมฺปคฺคณฺหาติ อุปตฺถมฺเภติ ปจฺจุปตฺถมฺเภติ, เตน วุจฺจติ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ.

[๓๙๖] "ปทหตีติ. ตตฺถ กตมํ ปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ ปธานํ. อิมินา ปธาเนน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ปทหตีติ.

[๓๙๗] กถญฺจ ภิกฺขุ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. ตตฺถ กตเม อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา.

ตีณิ อกุสลมูลานิ: โลโภ, โทโส, โมโห. ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา. ตํสมฺปยุตฺโต เวทนากฺขนฺโธ, สญฺญากฺขนฺโธ, สงฺขารกฺขนฺโธ, วิญฺญาณกฺขนฺโธ,

ตสมุฏฺฐานํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ. อิเม วุจฺจนฺติ อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา. อิติ อิเมสํ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๓๙๘] "ฉนฺทํ ชเนตีติ. ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยํ วุจฺจติ ฉนฺโท. อิมํ ฉนฺทํ ชเนติ สญฺชเนติ อุฏฺฐาเปติ สมุฏฺฐาเปติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทํ ชเนตีติ.

[๓๙๙] "วายมตีติ ตตฺถ กตโม วายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ วายาโม. อิมินา วายาเมน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วายมตีติ.

[๔๐๐] "วีริยํ อารภตีติ. ตตฺถ กตมํ วีริยํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ วีริยํ. อิมํ วีริยํ อารภติ สมารภติ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "วีริยํ อารภตีติ.

[๔๐๑] "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ. ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ อิมํ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ สมฺปคฺคณฺหาติ อุปตฺถมฺเภติ ปจฺจุปตฺถมฺเภติ, เตน วุจฺจติ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ.

[๔๐๒] "ปทหตีติ. ตตฺถ กตมํ ปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทำ วุจฺจติ ปธานำ. อิมินา ปธาเนน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ปทหตีติ.

[๔๐๓] กถญฺจ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานำ กุสลานำ ธมฺมานำ อุปฺปาทาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. ตตฺถ กตเม อนุปฺปนฺนา กุสลา ธมฺมา.

ตีณิ กุสลมูลานิ: อโลโภ, อโทโส, อโมโห. ตำสมฺปยุตฺโต เวทนากฺขนฺโธ, สญฺญากฺขนฺโธ, สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ, ตำสมุฏฺฐานำ กายกมฺมำ วจีกมฺมำ มโนกมฺมำ. อิเม วุจฺจนฺติ อนุปฺปนฺนา กุสลา ธมฺมา. อิติ อิเมสำ อนุปฺปนฺนานำ กุสลานำ ธมฺมานำ อุปฺปาทาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๐๔] "ฉนฺทำ ชเนตีติ ฯเปฯ "วายมตีติ ฯเปฯ "วีริยำ อารภตีติ ฯเปฯ "จิตฺตำ ปคฺคณฺหาตีติ ฯเปฯ "ปทหตีติ ตตฺถ กตมำ ปธานำ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทำ วุจฺจติ ปธานำ. อิมินา ปธาเนน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ปทหตีติ.

[๔๐๕] กถญฺจ ภิกฺขุ อุปฺปนฺนานำ กุสลานำ ธมฺมานำ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. ตตฺถ กตเม อุปฺปนฺนา กุสลา ธมฺมา.

ตีณิ กุสลมูลานิ: อโลโภ, อโทโส, อโมโห. ตำสมฺปยุตฺโต เวทนากฺ-ขนฺโธ, สญฺญากฺขนฺโธ, สงฺขารกฺขนฺโธ, วิญฺญาณกฺขนฺโธ, ตำสมุฏฺฐานำ

กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ. อิเม วุจฺจนฺติ อุปฺปนฺนา กุสลา ธมฺมา. อิติ อิเมสํ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิตียา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๐๖] "จิตียาติ ยา จิติ โส อสมฺโมโส, โย อสมฺโมโส โส ภิยฺโยภาโว, โย ภิยฺโยภาโว ตํ เวปุลฺลํ, ยํ เวปุลฺลํ สา ภาวนา, ยา ภาวนา สา ปาริปูริ.[๑]

[๔๐๗] "ฉนฺทํ ชเนตีติ ฯเปฯ "วายมตีติ ฯเปฯ "วีริยํ อารภตีติ ฯเปฯ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ ฯเปฯ "ปทหตีติ. ตตฺถ กตมํ ปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ ปธานํ. อิมินา ปธาเนน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ปทหตีติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๔๐๘] จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา: อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ

---

[๑] ฉ., เท. ปาริปูรี, เอวมุปริปิ. สี. ปริปูรี.

วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๐๙] กถญฺจ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อนุปฺปนฺนานำ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ อนุปฺปาทาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๑๐] "ฉนฺทำ ชเนตีติ. ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยำ วุจฺจติ ฉนฺโท. อิมำ ฉนฺทำ ชเนติ สญฺชเนติ อุฏฺฐาเปติ สมุฏฺฐาเปติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทำ ชเนตีติ.

[๔๑๑] "วายมตีติ ตตฺถ กตโม วายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม จิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ วีริยพลำ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ วายาโม. อิมินา วายาเมน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วายมตีติ.

[๔๑๒] "วีริยํ อารภตีติ. ตตฺถ กตมํ วีริยํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ วีริยํ. อิมํ วีริยํ อารภติ สมารภติ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "วีริยํ อารภตีติ.

[๔๑๓] "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิมํ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ สมฺปคฺคณฺหาติ อุปตฺถมฺเภติ ปจฺจุปตฺถมฺเภติ, เตน วุจฺจติ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ.

[๔๑๔] "ปทหตีติ ตตฺถ กตมํ สมฺมปฺปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ สมฺมปฺปธานํ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา.

[๔๑๕] กถญฺจ ภิกฺขุ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อุปฺปนฺนานำ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ ปหานาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๑๖] "ฉนฺทำ ชเนตีติ ฯเปฯ "วายมตีติ ฯเปฯ "วีริยำ อารภตีติ ฯเปฯ "จิตฺตำ ปคฺคณฺหาตีติ ฯเปฯ "ปทหตีติ ตตฺถ กตมำ สมฺมปฺปธานำ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ สมฺมปฺปธานํ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา.

[๔๑๗] กถญฺจ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๑๘] "ฉนฺทํ ชเนตีติ ฯเปฯ "วายมตีติ ฯเปฯ "วีริยํ อารภตีติ ฯเปฯ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ ฯเปฯ "ปทหตีติ. ตตฺถ กตมํ สมฺมปฺปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ สมฺมปฺปธานํ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา.

[๔๑๙] กถญฺจ ภิกฺขุ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย

ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๒๐] "จิตียาติ ยา จิติ โส อสมฺโมโส, โย อสมฺโมโส โส ภิยฺโยภาโว, โย ภิยฺโยภาโว ตํ เวปุลฺลํ, ยํ เวปุลฺลํ สา ภาวนา, ยา ภาวนา สา ปาริปูริ.

[๔๒๑] "ฉนฺทํ ชเนตีติ ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยํ วุจฺจติ ฉนฺโท. อิมํ ฉนฺทํ ชเนติ สญฺชเนติ อุฏฺฐาเปติ สมุฏฺฐาเปติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทํ ชเนตีติ.

[๔๒๒] "วายมตีติ. ตตฺถ กตโม วายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ วายาโม. อิมินา วายาเมน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วายมตีติ.

[๔๒๓] "วีริยํ อารภตีติ ตตฺถ กตมํ วีริยํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ วีริยํ. อิมํ วีริยํ อารภติ สมารภติ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "วีริยํ อารภตีติ.

[๔๒๔] "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิมํ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ สมฺปคฺคณฺหาติ อุปฏฺฐมฺเภติ ปจฺจุปฏฺฐมฺเภติ, เตน วุจฺจติ "จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตีติ.

[๔๒๕] "ปทหตีติ. ตตฺถ กตมํ สมฺมปฺปธานํ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ สมฺมปฺปธานํ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา.

[๔๒๖] ตตฺถ กตมํ สมฺมปฺปธานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อิทํ วุจฺจติ สมฺมปฺปธานํ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกำ

[๔๒๗] จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา: อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานำ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ อนุปฺปาทาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานำ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ ปหานาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานำ กุสลานำ ธมฺมานำ อุปฺปาทาย ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานำ กุสลานำ ธมฺมานำ จิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทำ ชเนติ วายมติ วีริยำ อารภติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ.

[๔๒๘] จตุนฺนำ สมฺมปฺปธานานำ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๔๒๙] กุสลาเยว. สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. วิปากธมฺมธมฺมา. อนุปาทินฺน-อนุปาทานิยา. อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. อปจยคามิโน. เสกฺขา. อปฺปมาณา. อปฺปมาณารมฺมณา. ปณีตา. สมฺมตฺตนิยตา. น มคฺคารมฺมณา. มคฺคเหตุกา. สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคาธิปติโนติ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. พหิทฺธารมฺมณา. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๔๓๐] น เหตู, สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ. เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. น เหตู สเหตุกา. สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา, โน อาสวา. อนาสวา. อาสววิปฺปยุตฺตา. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา-จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. อาสววิปฺปยุตฺตา. อนาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสํสฏฺฐา, จิตฺตสมุฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสํสฏฺฐ-สมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา. โน อุปาทา, อนุปาทินฺนา, โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา. น รูปาวจรา. น อรูปาวจรา. อปริยาปนฺนา. นิยฺยานิกา. นิยตา. อนุตฺตรา. อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

สมฺมปฺปธานวิภงฺโค สมตฺโต.

๙. อิทฺธิปาทวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๔๓๑] จตฺตาโร อิทฺธิปาทา: อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขาร-สมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วิริยสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

๑. ฉนฺทิทฺธิปาโท

[๔๓๒] กถญฺจ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

ฉนฺทญฺเจ ภิกฺขุ อธิปตึ กริตฺวา ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ,[๑] อยं วุจฺจติ ฉนฺทสมาธิ. โส อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อิเม วุจฺจนฺติ ปธานสงฺขารา. อิติ อยญฺจ ฉนฺทสมาธิ อิเม จ ปธานสงฺขารา. ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขาโรตฺเวว สงฺขฺยं[๒] คจฺฉติ.

[๔๓๓] ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

---

[๑] ฉ., เท. จิตฺตสฺเสกคฺคตํ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. สงฺขํ, เอวมุปริปิ.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยํ วุจฺจติ ฉนฺโท.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ [๑]นิกฺกโม ปรกฺกโม[๑] อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม จิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ ฉนฺเทน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทสมาธิปธาน-สงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๓๔] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ. ตถาภูตสฺส เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

---

[๑] สี. นิกฺขโม ปรกฺขโม.

๒. วีริยิทฺธิปาโท

[๔๓๕] กถญฺจ ภิกฺขุ วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

วีริยญฺเจ ภิกฺขุ อธิปตึ กริตฺวา ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ, อยํ วุจฺจติ วีริยสมาธิ. โส อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯเปฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯเปฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิตียา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อิเม วุจฺจนฺติ ปธานสงฺขารา. อิติ อยญฺจ วีริยสมาธิ อิเม จ ปธานสงฺขารา ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา วีริยสมาธิปธานสงฺขาโรตฺเวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ.

[๔๓๖] ตตฺถ กตมํ วีริยं.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อิทํ วุจฺจติ วีริยं.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยं สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ วีริเยน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ

"วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๓๗] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

๓. จิตฺติทฺธิปาโท

[๔๓๘] กถญฺจ ภิกฺขุ จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

จิตฺตญฺเจ ภิกฺขุ อธิปตึ กริตฺวา ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ; อยํ วุจฺจติ จิตฺตสมาธิ, โส อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯเปฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯเปฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิตียา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อิเม วุจฺจนฺติ ปธานสงฺขารา. อิติ อยญฺจ จิตฺตสมาธิ อิเม จ ปธานสงฺขารา ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา จิตฺตสมาธิปธานสงฺขาโรตฺเวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ.

[๔๓๙] ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ จิตฺเตน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๔๐] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

๔. วีมํสิทฺธิปาโท

[๔๔๑] กถญฺจ ภิกฺขุ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

วีมํสญฺเจ ภิกฺขุ อธิปตึ กริตฺวา ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ; อยํ วุจฺจติ วีมํสาสมาธิ, โส อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯเปฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯเปฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ จิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ

ปทหติ; อิเม วุจฺจนฺติ ปธานสงฺขารา. อิติ อยญฺจ วีมํสาสมาธิ อิเม จ ปธานสงฺขารา ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา วีมํสาสมาธิปธานสงฺขาโรตฺเวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ.

[๔๔๒] ตตฺถ กตมา วีมํสา.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ อยํ วุจฺจติ วีมํสา.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส ฐิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมาย จ วีมํสาย อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๔๓] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณขนฺโธ.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ. เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๔๔๔] จตฺตาโร อิทฺธิปาทา: อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขาร-สมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

๑. ฉนฺทิทฺธิปาโท

[๔๔๕] กถญฺจ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฺรมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฺรมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตำ อิทฺธิปาทำ ภาเวติ.

[๔๔๖] ตตฺถ กตโม ฉนฺโท.

โย ฉนฺโท ฉนฺทีกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท; อยำ วุจฺจติ ฉนฺโท.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ;อยำ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ ฉนฺเทน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ

ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๔๗] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

๒. วีริยิทฺธิปาโท

[๔๔๘] กถญฺจ ภิกฺขุ วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปธมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปธมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตำ อิทฺธิปาทำ ภาเวติ.

[๔๔๙] ตตฺถ กตมำ วีริยำ.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อิทำ วุจฺจติ วีริยำ.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส ฐิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ วีริเยน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๕๐] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ. เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

๓. จิตฺติทฺธิปาโท

[๔๕๑] กถญฺจ ภิกฺขุ จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

[๔๕๒] ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมินา จ จิตฺเตน อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๕๓] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ. ตถาภูตสฺส ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

๔. วีมํสิทฺธิปาโท

[๔๕๔] กถญฺจ ภิกฺขุ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

[๔๕๕] ตตฺถ กตมา วีมํสา.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ วีมํสา.

ตตฺถ กตโม สมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปธานสงฺขาโร.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ ปธานสงฺขาโร. อิติ อิมาย จ วีมํสาย อิมินา จ สมาธินา อิมินา จ ปธานสงฺขาเรน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโตติ.

[๔๔๖] "อิทฺธีติ ยา เตสํ ธมฺมานํ อิทฺธิ สมิทฺธิ อิชฺฌนา สมิชฺฌนา ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

"อิทฺธิปาโทติ ตถาภูตสฺส ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป.

"อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ เต ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "อิทฺธิปาทํ ภาเวตีติ.

[๔๔๗] จตฺตาโร อิทฺธิปาทา: ฉนฺทิทฺธิปาโท วีริยิทฺธิปาโท จิตฺติทฺธิปาโท วีมํสิทฺธิปาโท.

[๔๔๘] ตตฺถ กตโม ฉนฺทิทฺธิปาโท.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปจฺจย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, โย ตสฺมึ สมเย ฉนฺโท ฉนฺทิกตา กตฺตุกมฺยตา กุสโล ธมฺมจฺฉนฺโท;

อยํ วุจฺจติ ฉนฺทิทฺธิปาโท. อวเสสา ธมฺมา ฉนฺทิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา.

[๔๕๙] ตตฺถ กตโม วีริยิทฺธิปาโท.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺจิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ วีริยิทฺธิปาโท. อวเสสา ธมฺมา วีริยิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา.

[๔๖๐] ตตฺถ กตโม จิตฺติทฺธิปาโท.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺจิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยำ ตสฺมึ สมเย จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อยำ วุจฺจติ จิตฺติทฺธิปาโท. อวเสสา ธมฺมา จิตฺติทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา.

[๔๖๑] ตตฺถ กตโม วีมำสิทฺธิปาโท.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺจิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺจิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ วีมำสิทฺธิปาโท. อวเสสา ธมฺมา วีมำสิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๔๖๒] จตฺตาโร อิทฺธิปาทา: อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขาร-สมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิ ฯเปฯ จิตฺตสมาธิ ฯเปฯ วีมํสาสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ.

[๔๖๓] จตฺตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๔๖๔] กุสลาเยว. สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, วิปากธมฺมธมฺมา. อนุปาทินฺน-อนุปาทานิยา. อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. อปจยคามิโน. เสกฺขา. อปฺปมาณา. อปฺปมาณารมฺมณา. ปณีตา. สมฺมตฺตนิยตา. น มคฺคารมฺมณา. มคฺคเหตุกา. น มคฺคาธิปติโน. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. พหิทฺธารมฺมณา. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๔๖๕] วีมํสิทฺธิปาโท เหตุ. ตโย อิทฺธิปาทา น เหตู, สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา. วีมํสิทฺธิปาโท เหตุ เจว สเหตุโก จ. ตโย อิทฺธิปาทา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู.

วีมํสิทฺธิปาโท เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จ. ตโย อิทฺธิปาทา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ. เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู ตโย อิทฺธิปาทา น เหตู สเหตุกา. วีมํสิทฺธิปาโท น วตฺตพฺโพ "น เหตุ สเหตุโกติปิ, "น เหตุ อเหตุโกติปิ.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. โน อาสวา. อนาสวา. อาสววิปฺปยุตฺตา. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. อาสววิปฺปยุตฺตา. อนาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา. ตโย อิทฺธิปาทา โน จิตฺตา. จิตฺติทฺธิปาโท จิตฺตํ. ตโย อิทฺธิปาทา เจตสิกา. จิตฺติทฺธิปาโท อเจตสิโก. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสมฺปยุตฺตา จิตฺติทฺธิปาโท น วตฺตพฺโพ "จิตฺเตน สมฺปยุตฺโตติปิ, "จิตฺเตน วิปฺปยุตฺโตติปิ. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสํสฏฺฐา. จิตฺติทฺธิปาโท น วตฺตพฺโพ "จิตฺเตน สํสฏฺโฐติปิ, "จิตฺเตน วิสํสฏฺโฐติปิ. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสมุฏฺฐานา. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตสมุฏฺฐาโน. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสหภุโน. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตสหภู. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตานุปริวตฺติโน. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตานุปริวตฺติ. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐาโน. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตสํสฏฺฐ-สมุฏฺฐานสหภู. ตโย อิทฺธิปาทา จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน. จิตฺติทฺธิปาโท โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ.

ตโย อิทฺธิปาทา พาหิรา. จิตฺติทฺธิปาโท อชฺฌตฺติโก. โน อุปาทา. อนุปาทินฺนา.

โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา. น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา. น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. สิยา สุขสหคตา. สิยา น สุขสหคตา. สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา. น รูปาวจรา. น อรูปาวจรา. อปริยาปนฺนา. นิยฺยานิกา. นิยตา. อนุตฺตรา. อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกำ.

อิทฺธิปาทวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๐. โพชฺฌงฺควิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๔๖๖] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๖๗] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สตินเปกฺเกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา โหติ[๑] อนุสฺสริตา; อยํ วุจฺจติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค. (๑)

โส ตถา สโต วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย วิจินติ[๒] ปวิจินติ[๓] ปวิจรติ[๔] ปริวีมํสํ อาปชฺชติ; อยํ วุจฺจติ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค. (๒)

ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย วิจินโต ปวิจินโต ปวิจรโต[๕] ปริวีมํสํ อาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํ; อยํ วุจฺจติ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค. (๓)

อารทฺธวีริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสา; อยํ วุจฺจติ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค. (๔)

ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติ; อยํ วุจฺจติ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค. (๕)

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ.
[๒] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ. [๓] สี. ปวิจินาติ.
[๔] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ.
[๕] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. ทิสฺสติ.

ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ; อยํ วุจฺจติ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค. (๖)

โส ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. (๗)

[๔๖๘] สตฺต โพชฺฌงฺคา:[๑] สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๖๙] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ สติ, อตฺถิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ สติ. ยทปิ อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ สติ, ตทปิ สติสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. ยทปิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ สติ, ตทปิ สติสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. (๑)

ตตฺถ กตโม ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ ปวิจโย, อตฺถิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ ปวิจโย. ยทปิ อชฺฌตฺตํ ธมฺเมสุ ปวิจโย, ตทปิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. ยทปิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ ปวิจโย, ตทปิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. (๒)

ตตฺถ กตโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ กายิกํ วีริยํ, อตฺถิ เจตสิกํ วีริยํ. ยทปิ กายิกํ วีริยํ, ตทปิ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ.

---

[๑] สี. สมฺโพชฺฌงฺคา.

ยทปิ เจตสิกํ วีริยํ, ตทปิ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. (๓)

ตตฺถ กตโม ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ สวิตกฺกสวิจารา ปีติ, อตฺถิ อวิตกฺกอวิจารา ปีติ. ยทปิ สวิตกฺกสวิจารา ปีติ, ตทปิ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. ยทปิ อวิตกฺกอวิจารา ปีติ, ตทปิ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. (๔)

ตตฺถ กตโม ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ กายปสฺสทฺธิ, อตฺถิ จิตฺตปสฺสทฺธิ . ยทปิ กายปสฺสทฺธิ, ตทปิ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. ยทปิ จิตฺตปสฺสทฺธิ, ตทปิ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. (๕)

ตตฺถ กตโม สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ สวิตกฺโก สวิจาโร สมาธิ, อตฺถิ อวิตกฺโก อวิจาโร สมาธิ. ยทปิ สวิตกฺโก สวิจาโร สมาธิ, ตทปิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. ยทปิ อวิตกฺโก อวิจาโร สมาธิ, ตทปิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. (๖)

ตตฺถ กตโม อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

อตฺถิ อชฺฌตฺตं ธมฺเมสุ อุเปกฺขา, อตฺถิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ อุเปกฺขา. ยทปิ อชฺฌตฺตं ธมฺเมสุ อุเปกฺขา, ตทปิ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. ยทปิ พหิทฺธา ธมฺเมสุ

อุเปกฺขา, ตทปิ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. (๗)

[๔๗๐] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๑] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ สติสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตं วิราคนิสฺสิตं นิโรธนิสฺสิตं โวสฺสคฺคปริณามึ. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ ฯเปฯ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ... ปีติสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ,... ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ,... สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ... อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคं ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตं วิราคนิสฺสิตं นิโรธนิสฺสิตं โวสฺสคฺคปริณามึ.

สุตฺตนฺตภาชนียं.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียं

[๔๗๒] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๓] ตตฺถ กตเม สตฺต โพชฺฌงฺคา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรं ฌานं ภาเวติ นิยฺยานิกं อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานं ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญं, ตสฺมึ สมเย สตฺต โพชฺฌงฺคา โหนฺติ: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๔] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ: อยํ วุจฺจติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค. (๑)

ตตฺถ กตโม ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค. (๒)

ตตฺถ กตโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค. (๓)

ตตฺถ กตโม ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา ปีติ ปาโมชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ[๑] อตฺตมนตา จิตฺตสฺส ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค; อยํ วุจฺจติ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค. (๔)

ตตฺถ กตโม ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปสฺสทฺธิ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ ปสฺสมฺภนา ปฏิปฺปสฺสมฺภนา ปฏิปฺปสฺสมฺภิตตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค; อยํ วุจฺจติ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค. (๕)

ตตฺถ กตโม สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค.

---

[๑] สี. โอทคฺคํ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค. (๖)

ตตฺถ กตโม อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. (๗)

อิเม วุจฺจนฺติ สตฺต โพชฺฌงฺคา. อวเสสา ธมฺมา สตฺตหิ โพชฺฌงฺเคหิ สมฺปยุตฺตา.

[๔๗๕] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๖] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺจิคตานํ ปหานาย ปญมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปญมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค. อวเสสา ธมฺมา สติสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา วีริยสมฺโพชฺฌงฺค-สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตโม อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อยำ วุจฺจติ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโค. อวเสสา ธมฺมา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา.

[๔๗๗] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๘] ตตฺถ กตเม สตฺต โพชฺฌงฺคา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย สตฺต โพชฺฌงฺคา โหนฺติ: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๗๙] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ อยำ วุจฺจติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ

ตตฺถ กตโม อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

ยา อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. อิเม วุจฺจนฺติ สตฺต โพชฺฌงฺคา. อวเสสา ธมฺมา สตฺตหิ โพชฺฌงฺเคหิ สมฺปยุตฺตา.

[๔๘๐] สตฺต โพชฺฌงฺคา สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฯเปฯ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๘๑] ตตฺถ กตโม สติสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค. อวเสสา ธมฺมา สติสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา วีริยสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺค-สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตโม อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ,

ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ยา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อยำ วุจฺจติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. อวเสสา ธมฺมา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกำ

[๔๘๒] สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๔๘๓] สตฺตนฺนำ โพชฺฌงฺคานำ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา กติ อรณา.

๑. ติกำ

[๔๘๔] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา. อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค น ปีติสหคโต, สุขสหคโต, น อุเปกฺขาสหคโต. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา.

เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา อปจยคามิโน, สิยา[๑] เนวาจยคามินาปจยคามิโน.[๑] สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา. อปฺปมาณา. อปฺปมาณารมฺมณา. ปณีตา. สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. น มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา. สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ. "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. พหิทฺธารมฺมณา.[๒] อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกำ

[๔๘๕] ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค เหตุ. ฉ โพชฺฌงฺคา น เหตู สเหตุกา [๓] เหตุสมฺปยุตฺตา. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค เหตุ เจว สเหตุโก จ. ฉ โพชฺฌงฺคา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ. สเหตุกา เจว น จ เหตู. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺโต จ. ฉ โพชฺฌงฺคา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ. เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. ฉ โพชฺฌงฺคา น เหตู สเหตุกา. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค น วตฺตพฺโพ "น เหตุ สเหตุโกติปิ, "น เหตุ อเหตุโกติปิ.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา, โน อาสวา, อนาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา

[๑-๑] สฺยา. เนวอาจยคามิโน นอปจยคามิโน. [๒] สี. อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา. [๓] สฺยา. น เหตู สเหตุกา.

จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. อาสววิปฺปยุตฺตา อนาสวา. โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสංสฏฺฐา, จิตฺตสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา. โน อุปาทา, อนุปาทินฺนา, โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา. น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา.

ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค อปฺปีติโก. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค น ปีติสหคโต. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค สุขสหคโต. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค น อุเปกฺขาสหคโต. ฉ โพชฺฌงฺคา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา, น รูปาวจรา, น อรูปาวจรา, อปริยาปนฺนา, สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา, สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา, อนุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกं.

โพชฺฌงฺควิภงฺโค สมตฺโต.

๑๑. มคฺคงฺควิภงฺโค[๑]

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๔๘๖] อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทํ: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๔๘๗] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ. (๑)

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป. (๒)

ตตฺถ กตมา สมฺมาวาจา.

มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย[๒] วาจาย[๒] เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี; อยํ วุจฺจติ สมฺมาวาจา. (๓)

ตตฺถ กตโม สมฺมากมฺมนฺโต.

ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี; อยํ วุจฺจติ สมฺมากมฺมนฺโต. (๔)

ตตฺถ กตโม สมฺมาอาชีโว.

อิธ อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปติ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาอาชีโว. (๕)

---

[๑] สฺยา., สี., อิ. มคฺควิภงฺโค.

[๒ - ๒] สี. ปิสุณาวาจา, เอวมุปริปิ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโม. (๖)

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ. (๗)

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ, สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว

โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. (๘)

[๔๘๘] อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทํ: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๔๘๙] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ. อิธ ภิกฺขุ สมฺมาทิฏฺฐึ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึ. สมฺมาสงฺกปฺปํ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมาวาจํ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมากมฺมนฺตํ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมาอาชีวํ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมาวายามํ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมาสตึ ภาเวติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธึ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๔๙๐] อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ.

[๔๙๑] ตตฺถ กตโม อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปญฺญาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ[๑] ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ.

---

[๑] ฉ., เท. ทุกฺขปฏิปทำ, เอวมุปริปิ.

[๔๙๒] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนํ; อยं วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ. (๑)

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

โย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา[๑] เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนํ; อยं วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป. (๒)

ตตฺถ กตมา สมฺมาวาจา.

ยา จตูหิ วจีทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณา อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมาวาจา มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนา; อยं วุจฺจติ สมฺมาวาจา. (๓)

ตตฺถ กตโม สมฺมากมฺมนฺโต.

ยา ตีหิ กายทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณา อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมากมฺมนฺโต มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนา; อยं วุจฺจติ สมฺมากมฺมนฺโต. (๔)

ตตฺถ กตโม สมฺมาอาชีโว.

ยา มิจฺฉาอาชีวา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณา อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต สมฺมาอาชีโว มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนา; อยं วุจฺจติ สมฺมาอาชีโว. (๕)

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคं มคฺคปริยาปนฺนา; อยं วุจฺจติ สมฺมาวายาโม. (๖)

---

[๑] สี., อิ. วฺยปฺปนา.

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ. (๗)

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. (๘) อยํ วุจฺจติ อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อวเสสา ธมฺมา อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมฺปยุตฺตา.

[๔๙๓] ปญฺจงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๔๙๔] ตตฺถ กตโม ปญฺจงฺคิโก มคฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปญมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปญมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๔๙๕] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกปฺโป.

โย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป ฯเปฯ มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโป.

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม.

โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโม.

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติ.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคํ มคฺคปริยาปนฺนํ; อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. อยํ วุจฺจติ ปญฺจงฺคิโก มคฺโค. อวเสสา ธมฺมา ปญฺจงฺคิเกน มคฺเคน สมฺปยุตฺตา.

[๔๙๖] ปญฺจงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๔๙๗] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมาทิฏฺฐิยา สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสงฺกปฺเปน สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาวายาเมน สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสติยา สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปถฺวิยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส ฐิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสมาธินา สมฺปยุตฺตา.

[๔๙๘] อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ.

[๔๙๙] ตตฺถ กตโม อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปถฺวิยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค โหติ: สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ; อยำ วุจฺจติ อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อวเสสา ธมฺมา อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมฺปยุตฺตา.

[๕๐๐] ปญฺจงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๕๐๑] ตตฺถ กตโม ปญฺจงฺคิโก มคฺโค.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปถฺวิยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา

กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ, อยำ วุจฺจติ ปญฺจงฺคิโก มคฺโค. อวเสสา ธมฺมา ปญฺจงฺคิเกน มคฺเคน สมฺปยุตฺตา.

[๕๐๒] ปญฺจงฺคิโก มคฺโค: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๕๐๓] ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมาทิฏฺฐิยา สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสงฺกปฺเปน สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาวายาเมน สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสติยา สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว

กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค มคฺคงฺคำ มคฺคปริยาปนฺนำ; อยำ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิ. อวเสสา ธมฺมา สมฺมาสมาธินา สมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกำ

[๕๐๔] อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทำ:[๑] สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๕๐๕] อฏฺฐนฺนำ มคฺคงฺคานำ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา[๒] ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกำ

[๕๐๖] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. สมฺมาสงฺกปฺโป สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. สิยา วิปากา, สิยา

---

[๑] ฉ. เสยฺยถิทำ, เอวมุปริปิ. [๒] สี., อิ. อวฺยากตา, เอวมุปริปิ.

วิปากธมฺมธมฺมา. อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. สมฺมาสงฺกปฺโป อวิตกฺกวิจารมตฺโต, สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. สมฺมาสงฺกปฺโป ปีติสหคโต, สุขสหคโต, น อุเปกฺขาสหคโต. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน. สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา. อปฺปมาณา, อปฺปมาณารมฺมณา, ปณีตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา, น มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน, สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. พหิทฺธารมฺมณา. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกำ

[๕๐๗] สมฺมาทิฏฺฐิ เหตุ สตฺต มคฺคงฺคา น เหตู. สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา. สมฺมาทิฏฺฐิ เหตุ เจว สเหตุกา จ. สตฺต มคฺคงฺคา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู. สมฺมาทิฏฺฐิ เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จ. สตฺต มคฺคงฺคา น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. สตฺต มคฺคงฺคา น เหตู, สเหตุกา. สมฺมาทิฏฺฐิ น วตฺตพฺพา "น เหตุ สเหตุกาติปิ, "น เหตุ อเหตุกาติปิ.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา.

โน อาสวา, อนาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติปิ, "สาสวา เจว โน จ อาสวาติปิ, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ, อาสววิปฺปยุตฺตา. อนาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสංสฏฺฐา, จิตฺตสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสංสฏฺฐ-สมฺภฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมฺภฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา, โน อุปาทา, อนุปาทินฺนา. โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ

น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. สมฺมาสงฺกปฺโป อวิตกฺโก. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. สมฺมาสงฺกปฺโป สวิจาโร. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา. สมฺมาสงฺกปฺโป สปฺปีติโก. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา. สมฺมาสงฺกปฺโป ปีติสหคโต. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา. สมฺมาสงฺกปฺโป สุขสหคโต. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา. สมฺมาสงฺกปฺโป น อุเปกฺขาสหคโต. สตฺต มคฺคงฺคา สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา, น รูปาวจรา, น อรูปาวจรา, อปริยาปนฺนา, สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา, สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา, อนุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกำ.

มคฺคงฺควิภงฺโค สมตฺโต.

๑๒. ฌานวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๕๐๘] อิธ ภิกฺขุ ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ[๑] วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร, โภชเน มตฺตญฺญู, ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตं ชาคริยานุโยคมนุยุตฺโต สาตจฺจं เนปกฺกं โพธิปกฺขิกานं ธมฺมานं ภาวนานุโยคมนุยุตฺโต. โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิญฺชิเต[๒] ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว[๓] สมฺปชานการี โหติ.

โส วิวิตฺตं เสนาสนं ภชติ อรญฺญं รุกฺขมูลं ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं อปฺปสทฺทं อปฺปนิคฺโฆสं วิชนวาตं มนุสฺสราหสฺเสยฺยกं ปฏิสลฺลานสารูปं.[๔]

โส อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกं อาภุชิตฺวา อุชุं กายं ปณิธาย ปริมุขं สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา.

โส อภิชฺฌं โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตं ปริโสเธติ. พฺยาปาทปโทสं ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตं ปริโสเธติ. ถีนมิทฺธं[๕] ปหาย วิคตถีนมิทฺโธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถีนมิทฺธา จิตฺตं ปริโสเธติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจं ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตं

---

[๑] สี. อนุมตฺเตสุ. [๒] ฉ. สมิญฺชิเต. [๓] สี. ตุณฺหิภาเว.
[๔] ฉ., เท. ปฏิสลฺลานสารุปฺป. [๕] ฉ. ถินมิทฺธं, เอวมุปริปิ.

วูปสนฺตจิตฺโต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติ. วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณ-วิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถงฺกถี กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติ.

โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส อากาสา-นญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตं วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

มาติกา

มาติกานิทฺเทโส

[๕๐๙] "อิชาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธมฺเม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน, เตน

วุจฺจติ "อิธาติ.

[๕๑๐] "ภิกฺขูติ สมญฺญาย ภิกฺขุ, ปฏิญฺญาย ภิกฺขุ, ภิกฺขตีติ ภิกฺขุ, ภิกฺขโกติ ภิกฺขุ, ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขุ, ภินฺนปฏธโรติ ภิกฺขุ, ภินฺทติ ปาปเก อกุสเล ธมฺเมติ ภิกฺขุ, ภินฺนตฺตา ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ภิกฺขุ, โอธิโส กิเลสานํ ปหานา ภิกฺขุ, อโนธิโส กิเลสานํ ปหานา ภิกฺขุ, เสกฺโข ภิกฺขุ, อเสกฺโข ภิกฺขุ, เนวเสกฺขนาเสกฺโข ภิกฺขุ, อคฺโค ภิกฺขุ, ภทฺโร ภิกฺขุ, มณฺโฑ ภิกฺขุ, สาโร ภิกฺขุ, สมคฺเคน สงฺเฆน ญตฺติจตุตฺถเกน กมฺเมน อกุปฺเปน ฐานารเหน อุปสมฺปนฺโน ภิกฺขุ.

[๕๑๑] "ปาติโมกฺขนฺติ สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สญฺญโม สํวโร [๑]มุขํ ปมุขं[๑] กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา.

"สํวโรติ กายิโก อวีติกฺกโม วาจสิโก อวีติกฺกโม กายิกวาจสิโก อวีติกฺกโม.

"สํวุโตติ อิมินา ปาติโมกฺขสํวเรน อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน[๒] สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "ปาติโมกฺขสํวรสํวุโตติ.

[๕๑๒] "วิหรตีติ อริยติ[๓] วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๑๓] "อาจารโคจรสมฺปนฺโนติ อตฺถิ อาจาโร, อตฺถิ อนาจาโร. ตตฺถ กตโม อนาจาโร.

[๑-๑] ฉ., เท. โมกฺขํ ปาโมกฺขं. [๒] ฉ. สมฺปนฺโน. [๓] สี. อิริยติ.

กายิโก วีติกฺกโม วาจสิโก วีติกฺกโม กายิกวาจสิโก วีติกฺกโม; อยํ วุจฺจติ อนาจาโร. สพฺพมฺปิ ทุสฺสีลฺยํ อนาจาโร. อิเธกจฺโจ เวพฺยาวเน วา ปตฺตทาเน วา ปุปฺผทาเน วา ผลทาเน วา สินานทาเน วา ทนฺตกฏฺฐทาเน วา ปาตุกมฺยตาย[๑] วา มุคฺคสูปตาย[๒] วา ปาริภฏฺยตาย[๓] วา ชงฺฆเปสนิเกน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา พุทฺธปฏิกุฏฺเฐน มิจฺฉาอาชีเวน[๔] ชีวิกํ กปฺเปติ; อยํ วุจฺจติ อนาจาโร.

ตตฺถ กตโม อาจาโร.

กายิโก อวีติกฺกโม วาจสิโก อวีติกฺกโม กายิกวาจสิโก อวีติกฺกโม; อยํ วุจฺจติ อาจาโร. สพฺโพปิ สีลสํวโร อาจาโร. อิเธกจฺโจ น เวพฺยาวเน น ปตฺตทาเน น ปุปฺผทาเน น ผลทาเน น สินาน-ทาเน น ทนฺตกฏฺฐทาเน น ปาตุกมฺยตาย น มุคฺคสูปตาย น ปาริภฏฺยตาย น ชงฺฆเปสนิเกน น อญฺญตรญฺญตเรน พุทฺธปฏิกุฏฺเฐน มิจฺฉาอาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปติ; อยํ วุจฺจติ อาจาโร.

[๕๑๔] "โคจโรติ อตฺถิ โคจโร, อตฺถิ อโคจโร.

ตตฺถ กตโม อโคจโร.

อิเธกจฺโจ เวสิยาโคจโร วา โหติ วิธวาโคจโร วา ถุลฺลกุมารีโคจโร[๕] วา ปณฺฑกโคจโร วา ภิกฺขุนีโคจโร[๖] วา ปานาคารโคจโร วา, สํสฏฺโฐ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสํสคฺเคน,[๗] ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ อโนปานภูตานิ อกฺโกสกปริภาสกานิ อนตฺถกามานิ อหิตกามานิ

---

[๑] ฉ., เท. จาฏุกมฺยตาย, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. มุคสูปฺยตาย. สี. มุคสุปฺปตาย, เอวมุปริปิ. [๓] สี. ปาริภฏฺฏตาย. [๔] สี. มิจฺฉาชีเวน. [๕] ฉ.,เท. ถุลฺลกุมาริโคจโร, เอวมุปริปิ. [๖] ฉ., เท. ภิกฺขุนิโคจโร, เอวมุปริปิ. [๗] ฉ., เท. สํสคฺเคน, เอวมุปริปิ.

อผาสุกามานิ[๑] อโยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนำ ภิกฺขุนีนำ อุปาสกานำ อุปาสิกานำ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ; อยำ วุจฺจติ อโคจโร.

ตตฺถ กตโม โคจโร.

อิเธกจฺโจ น เวสิยาโคจโร โหติ น วิธวาโคจโร น ถุลฺลกุมารี-โคจโร น ปณฺฑกโคจโร น ภิกฺขุนีโคจโร น ปานาคารโคจโร, น สำสฏฺโจ[๒] วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสำสคฺเคน, ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ สทฺธานิ ปสนฺนานิ โอปานภูตานิ กาสาวปฺปชฺโชตานิ[๓] อิสิวาตปฏิวาตานิ อตฺถกามานิ หิตกามานิ ผาสุกามานิ โยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนำ ภิกฺขุนีนำ อุปาสกานำ อุปาสิกานำ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ; อยำ วุจฺจติ โคจโร. อิติ อิมินา จ อาจาเรน อิมินา จ โคจเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต. เตน วุจฺจติ "อาจารโคจรสมฺปนฺโนติ.

[๕๑๕] "อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวีติ ตตฺถ กตเม อณุมตฺตา วชฺชา.

ยานิ ตานิ วชฺชานิ อปฺปมตฺตกานิ โอรมตฺตกานิ ลหุสานิ[๔] ลหุสมฺมตานิ[๕] สญฺญมกรณียานิ สำวรกรณียานิ จิตฺตุปฺปาทกรณียานิ มนสิการปฏิพทฺธานิ; อิเม วุจฺจนฺติ อณุมตฺตา วชฺชา. อิติ อิเมสุ อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ วชฺชทสฺสาวี จ โหติ ภยทสฺสาวี จ อาทีนวทสฺสาวี จ นิสฺสรณทสฺสาวี จ, เตน วุจฺจติ "อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวีติ.

[๕๑๖] "สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ ตตฺถ กตมา สิกฺขา.

จตสฺโส สิกฺขา: ภิกฺขูนำ ภิกฺขุสิกฺขา, ภิกฺขุนีนำ ภิกฺขุนีสิกฺขา,

---

[๑] ฉ., เท. อผาสุกกามานิ. [๒] ฉ., เท. อสำสฏฺโจ. [๓] ฉ.,เท. กาสาวปชฺโชตานิ.
[๔] สี. ลหุกานิ. [๕] สี. ลหุกสมฺมตานิ.

อุปาสกานํ อุปาสกสิกฺขา, อุปาสิกานํ อุปาสิกาสิกฺขา;[๑] อิมา วุจฺจนฺติ สิกฺขาโย. อิติ อิมาสุ สิกฺขาสุ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ สมาทาย วตฺตติ, เตน วุจฺจติ "สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ.

[๕๑๗] "อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโรติ อตฺถิ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, อตฺถิ อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา.

ตตฺถ กตมา อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา.

อิเธกจฺโจ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ, โสเตน สทฺทं สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมं วิญฺญาย นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนं มนินฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ, ยา อิเมสं ฉนฺนं อินฺทฺริยานํ อคุตฺติ อโคปนา อนารกฺโข อสංวโร; อยं วุจฺจติ อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา.

ตตฺถ กตมา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา.

อิเธกจฺโจ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนं จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ, โสเตน สทฺทं สุตฺวา ฯเปฯ

---

[๑] ฉ., เท. อุปาสิกสิกฺขา.

ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุं,ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยं, มนินฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ, ยา อิเมสं ฉนฺนं อินฺทฺริยานं คุตฺติ โคปนา อารกฺโข สංวโร; อยं วุจฺจติ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา. อิมาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโรติ.

[๕๑๘] "โภชเน มตฺตญฺญูติ อตฺถิ โภชเน มตฺตญฺญุตา, อตฺถิ โภชเน อมตฺตญฺญุตา.

ตตฺถ กตมา โภชเน อมตฺตญฺญุตา.

อิเธกจฺโจ อปฺปฏิสงฺขา อโยนิโส อาหารं อาหาเรติ ทวาย มทาย มณฺฑนาย วิภูสนาย, ยา ตตฺถ อสนฺตุฏฺฐิตา อมตฺตญฺญุตา อปฺปฏิสงฺขา โภชเน; อยं วุจฺจติ "โภชเน อมตฺตญฺญุตาติ.

ตตฺถ กตมา โภชเน มตฺตญฺญุตา.

อิเธกจฺโจ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารं อาหาเรติ "เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา[๑] พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนं ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนं น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ, อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ, ยา ตตฺถ สนฺตุฏฺฐิตา มตฺตญฺญุตา ปฏิสงฺขา โภชเน; อยं วุจฺจติ โภชเน มตฺตญฺญุตา. อิมาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "โภชเน มตฺตญฺญูติ.

---

[๑] ฉ., เท. วิหึสูปรติยา.

[๕๑๙] กถญฺจ ภิกฺขุ ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ ชาคริยานุโยคมนุยุตฺโต โหติ.

อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปติ, ปาเทน[๑] ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา, รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, เอวํ ภิกฺขุ ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ ชาคริยานุโยคมนุยุตฺโต โหติ.

[๕๒๐] "สาตจฺจนฺติ โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ ฯเปฯ สมฺมาวายาโม.

[๕๒๑] "เนปกฺกนฺติ ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ.

[๕๒๒] "โพธิปกฺขิกานํ[๒] ธมฺมานํ ภาวนานุโยคมนุยุตฺโตติ ตตฺถ กตเม โพธิปกฺขิกา ธมฺมา.

สตฺต โพชฺฌงฺคา: สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อิเม วุจฺจนฺติ โพธิปกฺขิกา ธมฺมา. อิเม[๓] โพธิปกฺขิเก ธมฺเม อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, เตน วุจฺจติ "โพธิปกฺขิกานํ ธมฺมานํ ภาวนานุโยคมนุยุตฺโตติ.

[๕๒๓] กถญฺจ ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ,

---

[๑] ฉ., เท. ปาเท. [๒] สี. โพธิปกฺขิยานํ, เอวมุปริปิ. [๓] ฉ.,เท. อิติ เต.

อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติ.

อิธ ภิกฺขุ สโต สมฺปชาโน อภิกฺกมติ, สโต สมฺปชาโน ปฏิกฺกมติ, สโต สมฺปชาโน อาโลเกติ, สโต สมฺปชาโน วิโลเกติ, สโต สมฺปชาโน สมิญฺเชติ, สโต สมฺปชาโน ปสาเรติ, สโต สมฺปชานการี โหติ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ, สโต สมฺปชานการี โหติ อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต, สโต สมฺปชานการี โหติ อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม, สโต สมฺปชานการี โหติ คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว.

[๕๒๔] "สโตติ[๑] ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ.

[๕๒๕] "สมฺปชาโนติ ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรีเมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํ. อิติ อิมาย จ สติยา อิมินา จ สมฺปชญฺเญน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต. เอวํ

---

[๑] ฉ., เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ภิกฺขุ สโต สมฺปชาโน อภิกฺกมติ สโต สมฺปชาโน ปฏิกฺกมติ, สโต สมฺปชาโน อาโลเกติ, สโต สมฺปชาโน วิโลเกติ, สโต สมฺปชาโน สมิญฺเชติ, สโต สมฺปชาโน ปสาเรติ, สโต สมฺปชานการี โหติ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ, สโต สมฺปชานการี โหติ อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต, สโต สมฺปชานการี โหติ อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม, สโต สมฺปชานการี โหติ คเต จิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาครเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว.

[๕๒๖] "วิวิตฺตนฺติ สนฺติเก เจปิ เสนาสนํ โหติ, ตญฺจ อนากิณฺณํ คหฏฺเจหิ ปพฺพชิเตหิ, เตน ตํ วิวิตฺตํ. ทูเร เจปิ เสนาสนํ โหติ, ตญฺจ อนากิณฺณํ คหฏฺเจหิ ปพฺพชิเตหิ, เตน ตํ วิวิตฺตํ.

[๕๒๗] "เสนาสนนฺติ มญฺโจปิ เสนาสนํ, ปีฐมฺปิ เสนาสนํ, ภิสิปิ[๑] เสนาสนํ, พิมฺโพหนมฺปิ[๒] เสนาสนํ, วิหาโรปิ เสนาสนํ, อฑฺฒโยโคปิ เสนาสนํ, ปาสาโทปิ เสนาสนํ, อฏฺโฏปิ เสนาสนํ, มาโลปิ[๓] เสนาสนํ, เลณมฺปิ เสนาสนํ, คุหาปิ เสนาสนํ, รุกฺขมูลมฺปิ เสนาสนํ, เวพฺภุคฺคมฺโพปิ เสนาสนํ, ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู ปฏิกฺกมนฺติ, สพฺพเมตํ เสนาสนํ.

[๕๒๘] "วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชตีติ อิมํ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ สมฺภชติ เสวติ นิเสวติ สํเสวติ, เตน วุจฺจติ "วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชตีติ.

[๕๒๙] "อรญฺญนฺติ นิกฺขมิตฺวา พหิอินฺทขีลา, สพฺพเมตํ อรญฺญํ.

[๕๓๐] "รุกฺขมูลนฺติ รุกฺขมูลเยว รุกฺขมูลํ, ปพฺพโตเยว ปพฺพโต, กนฺทราเยว กนฺทรา, คิริคุหาเยว คิริคุหา, สุสานเยว สุสานํ, อพฺโภกาโสเยว อพฺโภกาโส, ปลาลปุญฺโชเยว ปลาลปุญฺโช.

---

[๑] สี. ภิสีปิ. [๒] ฉ. พิมฺโพหนีปิ. [๓] ฉ.,เท. มาโพปิ.

[๕๓๑] "วนปตฺถนฺติ ทูรานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจนํ, "วนปตฺถนฺติ วนสณฺฑานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจนํ, "วนปตฺถนฺติ ภีสนกานเมตं[๑] เสนาสนานํ อธิวจนํ, "วนปตฺถนฺติ สโลมหํสานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจนํ, "วนปตฺถนฺติ ปริยนฺตานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจนํ, "วนปตฺถนฺติ น มนุสฺสูปจารานเมตं[๒] เสนาสนานํ อธิวจนํ. "วนปตฺถนฺติ ทูรภิสมฺภวานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจนํ.

[๕๓๒] "อปฺปสทฺทนฺติ สนฺติเก เจปิ เสนาสนํ โหติ, ตญฺจ อนากิณฺณํ คหฏฺเจหิ ปพฺพชิเตหิ, เตน ตํ อปฺปสทฺทํ. ทูเร เจปิ เสนาสนํ โหติ, ตญฺจ อนากิณฺณํ คหฏฺเจหิ ปพฺพชิเตหิ, เตน ตํ อปฺปสทฺทํ.

[๕๓๓] "อปฺปนิคฺโฆสนฺติ ยเทว ตํ อปฺปสทฺทํ, ตเทว ตํ อปฺปนิคฺโฆสํ. ยเทว ตํ อปฺปนิคฺโฆสํ, ตเทว ตํ วิชนวาตํ. ยเทว ตํ วิชนวาตํ, ตเทว ตํ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกํ. ยเทว ตํ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกํ, ตเทว ตํ ปฏิสลฺลานสารูปํ.

[๕๓๔] "อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วาติ อรญฺญคโต วา โหติ รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา.

[๕๓๕] "นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวาติ นิสินฺโน โหติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา.

[๕๓๖] "อุชุๆ กายํ ปณิธายาติ อุชุโก โหติ กาโย จิโต ปณิหิโต.

[๕๓๗] "ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาติ ตตฺถ กตมา สติ.

---

[๑] ฉ., เท. ภีสนกานเมตํ. [๒] ฉ., เท. มนุสฺสูปจารานเมตํ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ. อยํ สติ อุปฏฺฐิตา โหติ สุปฏฺฐิตา นาสิกคฺเค วา มุขนิมิตฺเต วา, เตน วุจฺจติ "ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาติ.

[๕๓๘] "อภิชฺฌํ โลเก ปหายาติ ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตโม โลโก.

ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา โลโก; อยํ วุจฺจติ โลโก. อยํ อภิชฺฌา อิมมฺหิ โลเก สนฺตา โหติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา[๑] โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "อภิชฺฌํ โลเก ปหายาติ.

[๕๓๙] "วิคตาภิชฺเฌน เจตสาติ ตตฺถ กตมํ[๒] จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ วิคตาภิชฺฌํ โหติ, เตน วุจฺจติ "วิคตาภิชฺเฌน เจตสาติ.

[๕๔๐] "วิหรตีติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ วิหรตีติ.

[๕๔๑] "อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธตีติ ตตฺถ กตมา อภิชฺฌา.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ;

---

[๑] สี. อิ. วฺยปฺปิตา, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. กตมา.

อิทำ วุจฺจติ จิตฺตำ. อิทำ จิตฺตำ อิมาย อภิชฺฌาย โสเธติ วิโสเธติ ปริโสเธติ โมเจติ วิโมเจติ ปริโมเจติ, เตน วุจฺจติ "อภิชฺฌาย จิตฺตำ ปริโสเธตีติ.

[๕๔๒] "พฺยาปาทปโทสำ ปหายาติ อตฺถิ พฺยาปาโท, อตฺถิ ปโทโส.

ตตฺถ กตโม พฺยาปาโท.

โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆำ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตำ โทโส ทูสนา ทูสิตตฺตำ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตำ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกำ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, อยำ วุจฺจติ พฺยาปาโท.

ตตฺถ กตโม ปโทโส.

โย พฺยาปาโท โส ปโทโส โย ปโทโส โส พฺยาปาโท. อิติ อยญฺจ พฺยาปาโท อยญฺจ ปโทโส สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "พฺยาปาทปโทสำ ปหายาติ.

[๕๔๓] "อพฺยาปนฺนจิตฺโตติ ตตฺถ กตมำ จิตฺตำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ จิตฺตำ. อิทำ จิตฺตำ อพฺยาปนฺนำ โหติ, เตน วุจฺจติ "อพฺยาปนฺนจิตฺโตติ.

[๕๔๔] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๔๕] "พฺยาปาทปโทสา จิตฺตำ ปริโสเธตีติ อตฺถิ พฺยาปาโท, อตฺถิ ปโทโส.

ตตฺถ กตโม พฺยาปาโท.

โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทูสนา ทูสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ พฺยาปาโท.

ตตฺถ กตโม ปโทโส.

โย พฺยาปาโท โส ปโทโส, โย ปโทโส โส พฺยาปาโท.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมมฺหา พฺยาปาทปโทสา โสเธติ วิโสเธติ ปริโสเธติ โมเจติ วิโมเจติ ปริโมเจติ, เตน วุจฺจติ "พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธตีติ.

[๕๔๖] "ถีนมิทฺธํ ปหายาติ อตฺถิ ถีนํ, อตฺถิ มิทฺธํ.

ตตฺถ กตมํ ถีนํ.

ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ลีนํ ลียนา ลียิตตฺตํ ถีนํ ถียนา ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ ถีนํ.

ตตฺถ กตมํ มิทฺธํ.

ยา กายสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอนาโห ปริโยนาโห อนฺโตสโมโรโธ มิทฺธํ โสปฺปี[๑] ปจลายิกา โสปฺปี[๑] สุปนา[๒] สุปิตตฺตํ;[๓] อิทํ วุจฺจติ มิทฺธํ. อิติ อิทญฺจ ถีนํ อิทญฺจ มิทฺธํ สนฺตา โหนฺติ

---

๑ - ๑ ฉ., เท. สุปฺปี. ๒ - ๓ ฉ., เท. สุปฺปนา สุปฺปิตตฺตํ.

สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "ถีนมิทฺธํ ปหายาติ.

[๕๔๗] "วิคตถีนมิทฺโธติ ตสฺส ถีนมิทฺธสฺส จตฺตตฺตา วนฺตตฺตา มุตฺตตฺตา ปหีนตฺตา ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ปหีนปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา, เตน วุจฺจติ "วิคตถีนมิทฺโธติ.

[๕๔๘] "วิหรตีติ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๔๙] "อาโลกสญฺญีติ. ตตฺถ กตมา สญฺญา.

ยา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สญฺญา. อยํ สญฺญา อาโลกา โหติ วิวฏา ปริสุทฺธา ปริโยทาตา, เตน วุจฺจติ "อาโลกสญฺญีติ.

[๕๕๐] "สโต สมฺปชาโนติ ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ.

ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํ. อิติ อิมาย จ สติยา อิมินา จ สมฺปชญฺเญน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สโต สมฺปชาโนติ.

[๕๕๑] "ถีนมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธตีติ. อตฺถิ ถีนํ, อตฺถิ มิทฺธํ.

ตตฺถ กตมํ ถีนํ

ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา ฯเปฯ ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ ถีนํ.

ตตฺถ กตมํ มิทฺธํ

ยา กายสฺส อกลฺยตา ฯเปฯ สุปิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ มิทฺธํ.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมมฺหา ถีนมิทฺธา โสเธติ วิโสเธติ ปริโสเธติ โมเจติ วิโมเจติ ปริโมเจติ, เตน วุจฺจติ "ถีนมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธตีติ.

[๕๕๒] "อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหายาติ อตฺถิ อุทฺธจฺจํ, อตฺถิ กุกฺกุจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ อุทฺธจฺจํ.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ กุกฺกุจฺจํ.

อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา, ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ. อิติ อิทญฺจ อุทฺธจฺจํ อิทญฺจ กุกฺกุจฺจํ สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหายาติ.

[๕๕๓] "อนุทฺธโตติ ตสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส จตฺตตฺตา วนฺตตฺตา มุตฺตตฺตา ปหีนตฺตา ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ปหีนปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา, เตน วุจฺจติ "อนุทฺธโตติ.

[๕๕๔] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๕๕] "อชฺฌตฺตนฺติ ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ.

"วูปสนฺตจิตฺโตติ ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สนฺตํ โหติ สมิตํ วูปสนฺตํ, เตน วุจฺจติ "อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺโตติ.

[๕๕๖] "อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธตีติ อตฺถิ อุทฺธจฺจํ อตฺถิ กุกฺกุจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ อุทฺธจฺจํ.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ กุกฺกุจฺจํ

อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา ฯเปฯ มโนวิเลโข; อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมมฺหา อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา โสเธติ วิโสเธติ ปริโสเธติ โมเจติ วิโมเจติ ปริโมเจติ, เตน วุจฺจติ "อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธตีติ.

[๕๕๗] "วิจิกิจฺฉํ ปหายาติ ตตฺถ กตมา วิจิกิจฺฉา.

ยา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวพฺยหกํ เทฺวธาปโถ[๑] สํสโย อเนกํสคาโห[๒] อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา[๓] ถมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข; อยํ วุจฺจติ วิจิกิจฺฉา. อยํ วิจิกิจฺฉา

---

[๑] ฉ., เท. ทฺวิธาปโถ.

[๒] ฉ., เท. อเนกํสคฺคาโห.

[๓] สี. อปริโยคหนา. ฉ.,เท. อปริโยคาหณา.

สนฺตา โหติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิจิกิจฺฉํ ปหายาติ.

[๕๕๘] "ติณฺณวิจิกิจฺโฉติ อิมํ วิจิกิจฺฉํ ติณฺโณ โหติ อุตฺติณฺโณ นิตฺติณฺโณ ปารงฺคโต[๑] ปารมนุปฺปตฺโต, เตน วุจฺจติ "ติณฺณวิจิกิจฺโฉติ.

[๕๕๙] "วิหรตีติ[๒] อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.[๒]

"อกถงฺกถี กุสเลสุ ธมฺเมสูติ อิมาย วิจิกิจฺฉาย กุสเลสุ ธมฺเมสุ น กงฺขติ น วิจิกิจฺฉติ อกถงฺกถี โหติ นิกฺกถงฺกโถ[๓] วิคตกถงฺกโถ,[๔] เตน วุจฺจติ "อกถงฺกถี กุสเลสุ ธมฺเมสูติ.

[๕๖๐] "วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธตีติ ตตฺถ กตมา วิจิกิจฺฉา.

ยา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ ถมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข; อยํ วุจฺจติ วิจิกิจฺฉา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย วิจิกิจฺฉาย โสเธติ วิโสเธติ ปริโสเธติ โมเจติ วิโมเจติ ปริโมเจติ, เตน วุจฺจติ "วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธตีติ.

[๕๖๑] "อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหายาติ อิเม ปญฺจ นีวรณา สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหายาติ.

---

[๑] ฉ., เท. ปารงฺคโต. [๒-๒] ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๓] ฉ.,เท. นิกฺกถงฺกถี.
[๔] ฉ., เท. วิกถงฺกโถ.

[๕๖๒] "เจตโส อุปกฺกิเลเสติ อิเม ปญฺจ นีวรณา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา.

[๕๖๓] "ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณติ อิเมหิ ปญฺจหิ นีวรเณหิ อนุปฺปนฺนา เจว ปญฺญา น อุปฺปชฺชติ อุปฺปนฺนา จ ปญฺญา นิรุชฺฌติ, เตน วุจฺจติ "ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณติ.

[๕๖๔] "วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหีติ ตตฺถ กตเม กามา.

ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม; อิเม วุจฺจนฺติ กามา.

ตตฺถ กตเม อกุสลา ธมฺมา.

กามจฺฉนฺโท พฺยาปาโท ถีนํ มิทฺธํ อุทฺธจฺจํ กุกฺกุจฺจํ วิจิกิจฺฉา; อิเม วุจฺจนฺติ อกุสลา ธมฺมา. อิติ อิเมหิ จ กาเมหิ อิเมหิ จ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ วิวิตฺโต โหติ, เตน วุจฺจติ "วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหีติ.

[๕๖๕] "สวิตกฺกํ สวิจารนฺติ อตฺถิ วิตกฺโก, อตฺถิ วิจาโร.

ตตฺถ กตโม วิตกฺโก.

โย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ วิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม วิจาโร.

โย จาโร [๑] วิจาโร อนุวิจาโร อุปวิจาโร จิตฺตสฺส อนุสนฺธนตา อนุเปกฺขนตา; อยํ วุจฺจติ วิจาโร. อิติ อิมินา จ วิตกฺเกน อิมินา จ วิจาเรน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สวิตกฺกํ

สวิจารนฺติ.

[๕๖๖] "วิเวกชนฺติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา, เต อิมมฺหิ วิเวเก ชาตา โหนฺติ สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา, เตน วุจฺจติ "วิเวกชนฺติ.

[๕๖๗] "ปีติสุขนฺติ อตฺถิ ปีติ อตฺถิ สุขं.

ตตฺถ กตมา ปีติ.

ยา ปีติ ปาโมชฺชं อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยं อตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยं วุจฺจติ ปีติ.

ตตฺถ กตมं สุขं.

ยं เจตสิกं สาตं เจตสิกं สุขं เจโตสมฺผสฺสชं สาตं สุขं เวทยิตं เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทं วุจฺจติ สุขं. อิทं สุขं อิมาย ปีติยา สหคตं โหติ สหชาตं สංสฏฺจं สมฺปยุตฺตं, เตน วุจฺจติ "ปีติสุขนฺติ.

[๕๖๘] "ปฐมนฺติ คณนานุปุพฺพโต[๑] ปฐมं, อิทं ปฐมं สมาปชฺชตีติ ปฐมं.

[๕๖๙] "ฌานนฺติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขं จิตฺตสฺส เอกคฺคตา.

[๕๗๐] "อุปสมฺปชฺชาติ โย ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๕๗๑] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๗๒] "วิตกฺกวิจารานं วูปสมาติ อตฺถิ วิตกฺโก, อตฺถิ วิจาโร.

---

[๑] ฉ., เท. คณนานุปุปฺพตา, เอวมุปริปิ.

ตตฺถ กตโม วิตกฺโก.

โย ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ วิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม วิจาโร.

โย จาโร วิจาโร อนุวิจาโร อุปวิจาโร จิตฺตสฺส อนุสนฺธนตา อนุเปกฺขนตา; อยํ วุจฺจติ วิจาโร. อิติ อยญฺจ วิตกฺโก อยญฺจ วิจาโร สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาติ.

[๕๗๓] "อชฺฌตฺตนฺติ ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ.

[๕๗๔] "สมฺปสาทนนฺติ ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท.

[๕๗๕] "เจตโส เอโกทิภาวนฺติ ยา จิตฺตสฺส จิติ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ.

[๕๗๖] "อวิตกฺกํ อวิจารนฺติ อตฺถิ วิตกฺโก, อตฺถิ วิจาโร.

ตตฺถ กตโม วิตกฺโก.

โย ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ สมฺมาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ วิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม วิจาโร.

โย จาโร [๑] วิจาโร อนุวิจาโร อุปวิจาโร จิตฺตสฺส อนุสนฺธนตา อนุเปกฺขนตา; อยํ วุจฺจติ วิจาโร. อิติ อยญฺจ วิตกฺโก อยญฺจ วิจาโร สนฺตา โหติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา

---

[๑] ฉ., เท. อนุจาโร.

พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "อวิตกฺกํ อวิจารนฺติ.

[๕๗๗] "สมาธิชนฺติ สมฺปสาโท ปีติสุขํ, [๑]จิตฺตสฺส เอกคฺคตา[๑] เต อิมมฺหิ สมาธิมฺหิ ชาตา โหนฺติ สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา, เตน วุจฺจติ "สมาธิชนฺติ.

[๕๗๘] "ปีติสุขนฺติ อตฺถิ ปีติ, อตฺถิ สุขํ.

ตตฺถ กตมา ปีติ

ยา ปีติ ปาโมชฺชํ ฯเปฯ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ ปีติ.

ตตฺถ กตมํ สุขํ

ยํ เจตสิกํ สาตํ ฯเปฯ สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ สุขํ. อิทํ สุขํ อิมาย ปีติยา สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "ปีติสุขนฺติ.

[๕๗๙] "ทุติยนฺติ คณนานุปุพฺพโต ทุติยํ, อิทํ ทุติยํ สมาปชฺชตีติ ทุติยํ.

[๕๘๐] "ฌานนฺติ สมฺปสาโท ปีติสุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา.

[๕๘๑] "อุปสมฺปชฺชาติ โย ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๕๘๒] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๘๓] "ปีติยา จ วิราคาติ ตตฺถ กตมา ปีติ.

[๑-๑] ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ยา ปีติ ปาโมชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ ปีติ. อยํ ปีติ สนฺตา โหติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "ปีติยา จ วิราคาติ.

[๕๘๔] "อุเปกฺขโกติ ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

ยา อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา. อิมาย อุเปกฺขาย อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "อุเปกฺขโกติ.

[๕๘๕] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๘๖] "สโต จ สมฺปชาโนติ ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ.

ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ.

ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํ. อิติ อิมาย จ สติยา อิมินา จ สมฺปชญฺเญน อุเปโต โหติ ฯเปฯ สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ "สโต จ สมฺปชาโนติ.

[๕๘๗] "สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทตีติ ตตฺถ กตมํ สุขํ.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ สุขํ.

ตตฺถ กตโม กาโย.

สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อยํ วุจฺจติ กาโย. อิทํ สุขํ อิมินา กาเยน ปฏิสํเวเทติ, เตน วุจฺจติ "สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทตีติ.

[๕๘๘] "ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺตีติ ตตฺถ กตเม อริยา.

อริยา วุจฺจนฺติ พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ, เต อิมํ อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญาเปนฺติ[๑] ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ[๒] ปกาเสนฺติ, เตน วุจฺจติ "ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺตีติ.

[๕๘๙] "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

ยา อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา.

ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ.

ตตฺถ กตมํ สุขํ.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ สุขํ. อิติ อิมาย จ อุเปกฺขาย อิมาย จ สติยา อิมินา จ สุเขน สมนฺนาคโต อีริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ.

[๕๙๐] "ตติยนฺติ คณนานุปุพฺพโต ตติยํ, อิทํ ตติยํ สมาปชฺชตีติ ตติยํ.

[๕๙๑] "ฌานนฺติ อุเปกฺขา สติ สมฺปชญฺญํ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา.

[๕๙๒] "อุปสมฺปชฺชาติ โย ตติยสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

---

[๑] ฉ. ปญฺญเปนฺติ. [๒] ฉ., เท. อุตฺตานึ กโรนฺติ. สี. อุตฺตานิ กโรนฺติ.

[๕๙๓] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๕๙๔] "สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานาติ อตฺถิ สุขํ, อตฺถิ ทุกฺขํ.

ตตฺถ กตมํ สุขํ.

ยํ กายิกํ สาตํ กายิกํ สุขํ กายสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ สุขํ.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ.

ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ. อิติ อิทญฺจ สุขํ อิทญฺจ ทุกฺขํ สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานาติ.

[๕๙๕] "ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาติ อตฺถิ โสมนสฺสํ, อตฺถิ โทมนสฺสํ.

ตตฺถ กตมํ โสมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โสมนสฺสํ.

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ.

ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา; อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํ. อิติ อิทญฺจ โสมนสฺสํ อิทญฺจ โทมนสฺสํ ปุพฺเพว สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาติ.

[๕๙๖] "อทุกฺขมสุขนฺติ ยํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา, เตน วุจฺจติ "อทุกฺขมสุขนฺติ.

[๕๙๗] "อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธินฺติ ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

ยา อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา.

ตตฺถ กตมา สติ.

ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ; อยํ วุจฺจติ สติ. อยํ สติ อิมาย อุเปกฺขาย วิวฏา โหติ ปริสุทฺธา ปริโยทาตา, เตน วุจฺจติ "อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธินฺติ.

[๕๙๘] "จตุตฺถนฺติ คณนานุปุพฺพโต จตุตฺถํ, อิทํ จตุตฺถํ สมาปชฺชตีติ จตุตฺถํ.

[๕๙๙] "ฌานนฺติ อุเปกฺขา สติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา.

[๖๐๐] "อุปสมฺปชฺชาติ โย จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๖๐๑] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๐๒] "สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมาติ ตตฺถ กตมา รูปสญฺญาโย.[๑]

รูปาวจรสมาปตฺตี สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อิมา วุจฺจนฺติ รูปสญฺญาโย. อิมา รูปสญฺญาโย อติกฺกนฺโต โหติ วีติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต, เตน วุจฺจติ "สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมาติ.

---

[๑] ฉ., เท. รูปสญฺญา, เอวมุปริปิ.

[๖๐๓] "ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมาติ ตตฺถ กตมา ปฏิฆสญฺญาโย.

รูปสญฺญา สทฺทสญฺญา คนฺธสญฺญา รสสญฺญา โผฏฺฐพฺพสญฺญา; อิมา วุจฺจนฺติ ปฏิฆสญฺญาโย. อิมา ปฏิฆสญฺญาโย สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ "ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมาติ.

[๖๐๔] "นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการาติ ตตฺถ กตมา นานตฺต-สญฺญาโย.

ยา อสมาปนฺนสฺส มโนธาตุสมงฺคิสฺส วา มโนวิญฺญาณธาตุ-สมงฺคิสฺส วา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อิมา วุจฺจนฺติ นานตฺตสญฺญาโย. อิมา นานตฺตสญฺญาโย น มนสิกโรติ, เตน วุจฺจติ "นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการาติ.

[๖๐๕] "อนนฺโต อากาโสติ ตตฺถ กตโม อากาโส.

โย อากาโส อากาสคตํ อฆํ อฆคตํ วิวโร วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ จตูหิ มหาภูเตหิ; อยํ วุจฺจติ อากาโส. ตสฺมึ อากาเส จิตฺตํ ฐเปติ สณฺฐเปติ อนนฺตํ ผรติ, เตน วุจฺจติ "อนนฺโต อากาโสติ.

[๖๐๖] "อากาสานญฺจายตนนฺติ อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา.

[๖๐๗] "อุปสมฺปชฺชาติ โย อากาสานญฺจายตนสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๖๐๘] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๐๙] "สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺมาติ[๑] อิมํ อากาสานญฺจายตนํ อติกฺกนฺโต โหติ วีติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต, เตน วุจฺจติ "สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺมาติ.

[๖๑๐] "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ ตเมว อากาสํ วิญฺญาเณน ผุฏฺฐํ มนสิกโรติ อนนฺตํ ผรติ, เตน วุจฺจติ "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ.

[๖๑๑] "วิญฺญาณญฺจายตนนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา.

[๖๑๒] "อุปสมฺปชฺชาติ โย วิญฺญาณญฺจายตนสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๖๑๓] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๑๔] "สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺมาติ อิมํ วิญฺญาณญฺจายตนํ อติกฺกนฺโต โหติ วีติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต, เตน วุจฺจติ "สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺมาติ.

[๖๑๕] "นตฺถิ กิญฺจีติ ตเมว วิญฺญาณํ ภาเวติ[๒] วิภาเวติ อนฺตรภาเวติ "นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสติ, เตน วุจฺจติ "นตฺถิ กิญฺจีติ.

[๖๑๖] "อากิญฺจญฺญายตนนฺติ อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา.

[๖๑๗] "อุปสมฺปชฺชาติ โย อากิญฺจญฺญายตนสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๖๑๘] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

---

[๑] สี. สมติกฺกมา. [๒] ฉ., เท. ภาเวติ.

[๖๑๙] "สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺมาติ อิมํ อากิญฺจญฺญายตนํ อติกฺกนฺโต โหติ วีติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต, เตน วุจฺจติ "สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺมาติ.

"เนวสญฺญีนาสญฺญีติ ตเมว อากิญฺจญฺญายตนํ สนฺตโต มนสิกโรติ สงฺขาราวเสสสมาปตฺตึ ภาเวติ, เตน วุจฺจติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ.[๑]

[๖๒๐] "เนวสญฺญานาสญฺญายตนนฺติ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา.

[๖๒๑] "อุปสมฺปชฺชาติ โย เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา.

[๖๒๒] "วิหรตีติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

๑. รูปาวจรกุสลํ

[๖๒๓] จตฺตาริ ฌานานิ: ปฐมํ ฌานํ ทุติยํ ฌานํ ตติยํ ฌานํ จตุตฺถํ ฌานํ.

[๖๒๔] ตตฺถ กตมํ ปฐมํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย

---

[๑] อยํ ปาโฐ มาติกายํ นตฺถิ. นิทฺเทเส ปน สพฺพโปตฺถเกสุ ทิสฺสติ.

ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปฐมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๑)

ตตฺถ กตมํ ทุติยํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ติวงฺคิกํ ฌานํ โหติ ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ทุติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๒)

ตตฺถ กตมํ ตติยํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา, อิทํ วุจฺจติ ตติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๓)

ตตฺถ กตมํ จตุตฺถํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ จตุตฺถํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๔)

จตุกฺกํ.

---

[๖๒๕] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปฐมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๑)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ [๑]วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ[๑] อวิตกฺกํ วิจารมตฺตํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย จตุรงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ทุติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๒)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ติวงฺคิกํ ฌานํ โหติ ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ตติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๓)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ "จตุตฺถํ ฌานํ". อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๔)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ ปญฺจมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปญฺจมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๕)

ปญฺจกํ.

---

๒. อรูปาวจรกุสลํ

[๖๒๖] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญา-

---

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. เอวมุปริปิ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ.

สหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ จตุตฺถํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

---

๓. โลกุตฺตรกุสลํ

[๖๒๗] จตฺตาริ ฌานานิ: ปฐมํ ฌานํ ทุติยํ ฌานํ ตติยํ ฌานํ จตุตฺถํ ฌานํ.

[๖๒๘] ตตฺถ กตมํ ปฐมํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกํ ฌานำ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขำ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ปฐมำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๑)

ตตฺถ กตมำ ทุติยำ ฌานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิตกฺกวิจารานำ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ติวงฺคิกำ ฌานำ โหติ ปีติ สุขำ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ทุติยำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๒)

ตตฺถ กตมำ ตติยำ ฌานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ,

ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ตติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๓)

ตตฺถ กตมํ จตุตฺถํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปญฺญาย ภูมิยา ปตฺติยา สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ จตุตฺถํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๔)

จตุกฺกํ.

---

[๖๒๙] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปญฺญาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปญฺจมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปญฺจมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๑)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปญฺญาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อวิตกฺกํ วิจารมตฺตํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ, ตสฺมึ สมเย จตุรงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ทุติยํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๒)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ติวงฺคิกำ ฌานำ โหติ ปีติ สุขำ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ตติยำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๓)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ จตุตฺถำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกำ ฌานำ โหติ สุขำ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ จตุตฺถำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา. (๔)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ ปญฺจมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกำ ฌานำ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ปญฺจมำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.(๕)

ปญฺจกำ.

---

๔. รูปาวจรวิปากา

[๖๓๐] จตฺตาริ ฌานานิ; ปฐมำ ฌานำ ทุติยำ ฌานำ ตติยำ ฌานำ จตุตฺถำ ฌานำ.

[๖๓๑] ตตฺถ กตมำ ปฐมำ ฌานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคำ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณำ, ตสฺมึ

สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจฺจวิกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปฐมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ทุติยํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจฺจวิกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ ปญฺจมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจฺจวิกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปญฺจมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ

๕. อรูปาวจรวิปากา

[๖๓๒] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว อรูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญา-สหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ จตุตฺถํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

๖. โลกุตฺตรวิปากา

[๖๓๓] จตฺตาริ ฌานานิ: ปฐมํ ฌานํ ทุติยํ ฌานํ ตติยํ ฌานํ จตุตฺถํ ฌานํ.

[๖๓๔] ตตฺถ กตมํ ปฐมํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกำ ฌานำ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขำ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ปฐมำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมำ ทุติยำ ฌานำ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรำ ฌานำ ภาเวติ นิยฺยานิกำ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานำ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิตกฺกวิจารานำ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิตกฺกวิจารานำ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยำ ฌานำ ฯเปฯ ตติยำ ฌานำ ฯเปฯ จตุตฺถำ ฌานำ ฯเปฯ ปฐมำ ฌานำ ฯเปฯ ปญฺจมำ ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกำ ฌานำ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทำ วุจฺจติ ปญฺจมำ ฌานำ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

๗. รูปารูปาวจรกิริยา

[๖๓๕] จตฺตาริ ฌานานิ: ปฐมํ ฌานํ ทุติยํ ฌานํ ตติยํ ฌานํ จตุตฺถํ ฌานํ.

[๖๓๖] ตตฺถ กตมํ ปฐมํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปถวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปฐมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ทุติยํ ฌานํ.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ ปญฺจมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปถวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ ปญฺจมํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตา.

[๖๓๗] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย อรูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ อุเปกฺขา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา; อิทํ วุจฺจติ จตุตฺถํ ฌานํ. อวเสสา ธมฺมา ฌานสมฺปยุตฺตาติ.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๖๓๘] จตฺตาริ ฌานานิ อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ[๑] สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯเปฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯเปฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯเปฯ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

[๖๓๙] จตุนฺนํ ฌานานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๖๔๐] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. ตีณิ ฌานา[๒] เอตฺถุปฺปนฺนํ สุขํ เวทนํ ฐเปตฺวา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. จตุตฺถํ ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺนํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ ฐเปตฺวา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ. สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปาก-นวิปากธมฺมธมฺมา, สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุ-ปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา. ปฐมํ ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺเน วิตกฺกวิจาเร ฐเปตฺวา สวิตกฺกํ สวิจารํ. ตีณิ ฌานา อวิตกฺกอวิจารา. เทฺว ฌานา เอตฺถุปฺปนฺนํ

---

[๑] อิ. สวิตกฺโก. [๒] ฉ., เท. ฌานานิ, เอวมุปริปิ.

ปีตึ ฯเปตฺวา ปีติสหคตา. ตีณิ ฌานา เอตฺถุปฺปนฺนํ สุขํ ฯเปตฺวา สุขสหคตา. จตุตฺถํ ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺนํ อุเปกฺขํ ฯเปตฺวา อุเปกฺขาสหคตํ. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา อาจยคามิโน, สิยา อปจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน, สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขานาเสกฺขา, สิยา มหคฺคตา, สิยา อปฺปมาณา. ตีณิ ฌานา น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ, สิยา อปฺปมาณารมฺมณา, สิยา น วตฺตพฺพา "อปฺปมาณารมฺมณาติ. จตุตฺถํ ฌานํ สิยา ปริตฺตารมฺมณํ, สิยา มหคฺคตารมฺมณํ, สิยา อปฺปมาณารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "ปริตฺตารมฺมณนฺติปิ, "มหคฺคตารมฺมณนฺติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณนฺติปิ. สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา, สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. ตีณิ ฌานา น มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ. จตุตฺถํ ฌานํ สิยา มคฺคารมฺมณํ, สิยา มคฺคเหตุกํ, สิยา มคฺคาธิปติ, สิยา น วตฺตพฺพํ "มคฺคารมฺมณนฺติปิ, "มคฺคเหตุกนฺติปิ, "มคฺคาธิปตีติปิ. สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน, สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. ตีณิ ฌานา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. จตุตฺถํ ฌานํ สิยา อตีตารมฺมณํ, สิยา อนาคตารมฺมณํ, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อตีตารมฺมณนฺติปิ, "อนาคตารมฺมณนฺติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมณนฺติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. ตีณิ ฌานา พหิทฺธารมฺมณา. จตุตฺถํ ฌานํ สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณํ, สิยา พหิทฺธารมฺมณํ, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "อชฺฌตฺตารมฺมณนฺติปิ, "พหิทฺธารมฺมณนฺติปิ, "อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณนฺติปิ. อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๖๔๑] น เหตู สเหตุกา เหตุสมฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู. น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู, น เหตู, สเหตุกา.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา.

โน อาสวา, สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสวา, สิยา น วตฺตพฺพา "สาสวา เจว โน จ อาสวาติ, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา, สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา อนาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสංสฏฺฐา, จิตฺตสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสංสฏฺฐ-สมฺภฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมฺภฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา, โน อุปาทา, สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา.

โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ปฐมं ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺนํ วิตกฺกं จเปตฺวา สวิตกฺกํ. ตีณิ ฌานา อวิตกฺกา. ปฐมं ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺนํ วิจารं

จเปตฺวา สวิจารํ. ตีณิ ฌานา อวิจารา. เทฺว ฌานา เอตฺถุปฺปนฺนํ ปีตึ จเปตฺวา สปฺปีติกา. เทฺว ฌานา อปฺปีติกา: เทฺว ฌานา เอตฺถุปฺปนฺนํ ปีตึ จเปตฺวา ปีติสหคตา. เทฺว ฌานา น ปีติสหคตา. ตีณิ ฌานา เอตฺถุปฺปนฺนํ สุขํ จเปตฺวา สุขสหคตา. จตุตฺถํ ฌานํ น สุขสหคตํ. จตุตฺถํ ฌานํ เอตฺถุปฺปนฺนํ อุเปกฺขํ จเปตฺวา อุเปกฺขาสหคตํ. ตีณิ ฌานา อุเปกฺขาสหคตา. น กามาวจรา, สิยา รูปาวจรา, สิยา น รูปาวจรา. ตีณิ ฌานา น อรูปาวจรา. จตุตฺถํ ฌานํ สิยา อรูปาวจรํ, สิยา น อรูปาวจรํ. สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา, สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา, สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา, สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

ฌานวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๓. อปฺปมญฺญาวิภงฺโค[๑]

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

[๖๔๒] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย: อิธ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ.[๒] อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[๓] ผริตฺวา วิหรติ. กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ กรุณาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. มุทิตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ มุทิตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ.

๑. เมตฺตา

[๖๔๓] กถญฺจ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ.

---

[๑] อิ. อปฺปมญฺญวิภงฺโค. [๒] สี. จตุตฺถึ. เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. อวฺยาปชฺเฌน. สฺยา. อพฺยาปชฺเชน, เอวมุปริปิ.

เสยฺยถาปิ นาม เอกํ ปุคฺคลํ ปิยํ มนาปํ ทิสฺวา เมตฺตาเยยฺย, เอวเมว สพฺเพ สตฺเต เมตฺตาย ผรติ.

ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

ยา สตฺเตสุ เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย เมตฺตาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "เมตฺตาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๔๔] "เอกํ ทิสนฺติ ปุรตฺถิมํ วา ทิสํ ปจฺฉิมํ วา ทิสํ อุตฺตรํ วา ทิสํ ทกฺขิณํ วา ทิสํ อุทฺธํ วา อโธ วา ติริยํ วา วิทิสํ วา.

[๖๔๕] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๔๖] "วิหรตีติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๔๗] "ตถา ทุติยนฺติ ยเถว เอกํ ทิสํ, ตถา ทุติยํ ทิสํ, ตถา ตติยํ ทิสํ, ตถา จตุตฺถํ ทิสํ, ตถา อุทฺธํ, ตถา อโธ, ตถา ติริยํ, ตถา วิทิสํ.

[๖๔๘] "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ. ปริยาทาย วจนเมตํ "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ.

[๖๔๙] "เมตฺตาสหคเตน เจตสาติ ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

ยา สตฺเตสุ เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย เมตฺตาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "เมตฺตาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๕๐] "วิปุเลนาติ ยํ วิปุลํ ตํ มหคฺคตํ, ยํ มหคฺคตํ ตํ อปฺปมาณํ, ยํ อปฺปมาณํ โส อเวโร, โย อเวโร โส อพฺยาปชฺโฌ.

[๖๕๑] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๕๒] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

๒. กรุณา

[๖๕๓] กถญฺจ ภิกฺขุ กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ.

เสยฺยถาปิ นาม เอกํ ปุคฺคลํ ทุคฺคตํ ทุรูเปตํ ทิสฺวา กรุณาเยยฺย, เอวเมว สพฺเพ สตฺเต กรุณาย ผรติ.

ตตฺถ กตมา กรุณา.

ยา สตฺเตสุ กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ [๑]กรุณา เจโตวิมุตฺติ;[๑] อยํ วุจฺจติ กรุณา.

[๑-๑] ฉ., เท. กรุณาเจโตวิมุตฺติ. เสสอปฺปมญฺญาสุ, เอวมุปริปิ.

ตตฺถ กตมำ จิตฺตำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ จิตฺตำ. อิทำ จิตฺตำ อิมาย กรุณาย สหคตำ โหติ สหชาตำ สำสฏฺฐำ สมฺปยุตฺตำ, เตน วุจฺจติ "กรุณาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๕๔] "เอกำ ทิสนฺติ ปุรตฺถิมำ วา ทิสำ ปจฺฉิมำ วา ทิสำ อุตฺตรำ วา ทิสำ ทกฺขิณำ วา ทิสำ อุทฺธำ วา อโธ วา ติริยำ วา วิทิสำ วา.

[๖๕๕] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๕๖] "วิหรตีติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๕๗] "ตถา ทุติยนฺติ ยเถว เอกำ ทิสำ, ตถา ทุติยำ ทิสำ, ตถา ตติยำ ทิสำ, ตถา จตุตฺถำ ทิสำ, ตถา อุทฺธำ, ตถา อโธ, ตถา ติริยำ, ตถา วิทิสำ.

[๖๕๘] "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตำ โลกนฺติ สพฺเพน สพฺพำ สพฺพถา สพฺพำ อเสสำ นิสฺเสสำ. ปริยาทาย วจนเมตำ "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตำ โลกนฺติ.

[๖๕๙] "กรุณาสหคเตน เจตสาติ ตตฺถ กตมา กรุณา.

ยา สตฺเตสุ กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตำ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยำ วุจฺจติ กรุณา.

ตตฺถ กตมำ จิตฺตำ.

ยำ จิตฺตำ มโน มานสำ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทำ วุจฺจติ จิตฺตำ. อิทำ จิตฺตำ อิมาย กรุณาย สหคตำ โหติ สหชาตำ สำสฏฺฐำ สมฺปยุตฺตำ, เตน วุจฺจติ "กรุณาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๖๐] "วิปุเลนาติ ยํ วิปุลํ ตํ มหคฺคตํ, ยํ มหคฺคตํ, ตํ อปฺปมาณํ, ยํ อปฺปมาณํ โส อเวโร, โย อเวโร โส อพฺยาปชฺโฌ.

[๖๖๑] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๖๒] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

๓. มุทิตา

[๖๖๓] กถญฺจ ภิกฺขุ มุทิตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ.

เสยฺยถาปิ นาม เอกํ ปุคฺคลํ ปิยํ มนาปํ ทิสฺวา มุทิโต อสฺส, เอวเมว สพฺเพ สตฺเต มุทิตาย ผรติ.

ตตฺถ กตมา มุทิตา.

ยา สตฺเตสุ มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย มุทิตาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "มุทิตาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๖๔] "เอกํ ทิสนฺติ ปุรตฺถิมํ วา ทิสํ ปจฺฉิมํ วา ทิสํ อุตฺตรํ วา ทิสํ ทกฺขิณํ วา ทิสํ อุทฺธํ วา อโธ วา ติริยํ วา วิทิสํ วา.

[๖๖๕] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๖๖] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๖๗] "ตถา ทุติยนฺติ ยเถว เอกํ ทิสํ ตถา ทุติยํ ทิสํ, ตถา ตติยํ ทิสํ, ตถา จตุตฺถํ ทิสํ, ตถา อุทฺธํ, ตถา อโธ, ตถา ติริยํ, ตถา วิทิสํ.

[๖๖๘] "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ. ปริยาทาย วจนเมตํ "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ.

[๖๖๙] "มุทิตาสหคเตน เจตสาติ ตตฺถ กตมา มุทิตา.

ยา สตฺเตสุ มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย มุทิตาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "มุทิตาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๗๐] "วิปุเลนาติ ยํ วิปุลํ ตํ มหคฺคตํ, ยํ มหคฺคตํ ตํ อปฺปมาณํ, ยํ อปฺปมาณํ โส อเวโร, โย อเวโร โส อพฺยาปชฺโฌ.

[๖๗๑] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๗๒] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

๔. อุเปกฺขา

[๖๗๓] กถญฺจ ภิกฺขุ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ.

เสยฺยถาปิ นาม เอกํ ปุคฺคลํ เนว มนาปํ น อมนาปํ ทิสฺวา อุเปกฺขโก อสฺส, เอวเมว สพฺเพ สตฺเต อุเปกฺขาย ผรติ.

ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

ยา สตฺเตสุ อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย อุเปกฺขาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ, เตน วุจฺจติ "อุเปกฺขาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๗๔] "เอกํ ทิสนฺติ ปุรตฺถิมํ วา ทิสํ ปจฺฉิมํ วา ทิสํ อุตฺตรํ วา ทิสํ ทกฺขิณํ วา ทิสํ อุทฺธํ วา อโธ วา ติริยํ วา วิทิสํ วา.

[๖๗๕] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๗๖] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

[๖๗๗] "ตถา ทุติยนฺติ ยเถว เอกํ ทิสํ ตถา ทุติยํ ทิสํ, ตถา ตติยํ ทิสํ, ตถา จตุตฺถํ ทิสํ, ตถา อุทฺธํ, ตถา อโธ ตถา ติริยํ, ตถา วิทิสํ.

[๖๗๘] "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ. ปริยาทาย วจนเมตํ "สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกนฺติ.

[๖๗๙] "อุเปกฺขาสหคเตน เจตสาติ ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

ยา สตฺเตสุ อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา.

ตตฺถ กตมํ จิตฺตํ.

ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ฯเปฯ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ จิตฺตํ. อิทํ จิตฺตํ อิมาย อุเปกฺขาย สหคตํ โหติ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ. เตน วุจฺจติ "อุเปกฺขาสหคเตน เจตสาติ.

[๖๘๐] "วิปุเลนาติ ยํ วิปุลํ ตํ มหคฺคตํ, ยํ มหคฺคตํ ตํ อปฺปมาณํ, ยํ อปฺปมาณํ โส อเวโร, โย อเวโร โส อพฺยาปชฺโฌ.

[๖๘๑] "ผริตฺวาติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา.

[๖๘๒] "วิหรตีติ อิริยติ ฯเปฯ วิหรติ, เตน วุจฺจติ "วิหรตีติ.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

[๖๘๓] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย: เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา.

๑. เมตฺตา

[๖๘๔] ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา. (๑)

ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ

วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา. (๒)

ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา. (๓)

[๖๘๔] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา. (๑ - ๔)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อวิตกฺกํ วิจารมตฺตํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา. (๒ - ๕)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา

ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

๒. กรุณา

[๖๘๖] ตตฺถ กตมา กรุณา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๑)

ตตฺถ กตมา กรุณา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๒)

ตตฺถ กตมา กรุณา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๓)

[๖๘๗] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๑ - ๔)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อวิตกฺกํ วิจารมตฺตํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๒ - ๕)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๓ - ๖)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา. (๔ - ๗)

๓. มุทิตา

[๖๘๘] ตตฺถ กตมา มุทิตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๑)

ตตฺถ กตมา มุทิตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายตนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ;

อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๒)

ตตฺถ กตมา มุทิตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๓)

[๖๘๙] อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๑ - ๔)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อวิตกฺกํ วิจารมตฺตํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๒ - ๕)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๓ - ๖)

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา. (๔ - ๗)

๔. อุเปกฺขา

[๖๙๐] ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ อุเปกฺขาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา. อวเสสา ธมฺมา อุเปกฺขาย สมฺปยุตฺตา.

๕. วิปากา

[๖๙๑] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย: เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา.

[๖๙๒] ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ

ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ [๑]ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ[๑] จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

[๖๙๓] ตตฺถ กตมา กรุณา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมา กรุณา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ กรุณาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ กรุณา. อวเสสา ธมฺมา กรุณาย สมฺปยุตฺตา.

[๑-๑] ฉ., เท. อิเม ปาฐา ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ. สฺยา. น ทิสฺสนฺติ.

[๖๙๔] ตตฺถ กตมา มุทิตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมา มุทิตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ มุทิตาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺตํ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ มุทิตา. อวเสสา ธมฺมา มุทิตาย สมฺปยุตฺตา.

[๖๙๕] ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ อุเปกฺขาสหคตํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ

อุปสมฺปชฺช วิหรติ อุเปกฺขาสหคตํ. ยา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา. อวเสสา ธมฺมา อุเปกฺขาย สมฺปยุตฺตา.

๖. กิริยา

[๖๙๖] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย: เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา.

[๖๙๗] ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมา เมตฺตา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ เมตฺตาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ เมตฺตา. อวเสสา ธมฺมา เมตฺตาย สมฺปยุตฺตา.

[๖๙๘] ตตฺถ กตมา กรุณา ฯเปฯ ตตฺถ กตมา มุทิตา ฯเปฯ ตตฺถ กตมา อุเปกฺขา.

อิธ ภิกฺขุ ยสฺมึ สมเย รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ อุเปกฺขาสหคตํ, ยา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ; อยํ วุจฺจติ อุเปกฺขา. อวเสสา ธมฺมา อุเปกฺขาย สมฺปยุตฺตา.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๖๙๙] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย: อิธ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ กรุณาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. มุทิตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ มุทิตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย

สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ.

[๗๐๐] จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๗๐๑] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, อุเปกฺขา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา, สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อสงฺกิลิฏฺ-สงฺกิเลสิกา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺก-วิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา, อุเปกฺขา อวิตกฺกอวิจารา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, น อุเปกฺขาสหคตา. สิยา น วตฺตพฺพา "ปีติสหคตาติ อุเปกฺขา อุเปกฺขาสหคตา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สิยา อาจยคามิโน, สิยา เนวาจยคามินาปจยคามิโน,[๑] เนวเสกฺขานาเสกฺขา, มหคฺคตา, น วตฺตพฺพา "ปริตฺตารมฺมณาติปิ, "มหคฺคตารมฺมณาติปิ, "อปฺปมาณารมฺมณาติปิ, มชฺฌิมา, อนิยตา, น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ, สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทิโน. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ,

---

[๑] สฺยา. เนวอาจยคามิโนอปจยคามิโน.

"อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ, สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา, พหิทฺธารมฺมณา, อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๗๐๒] เมตฺตา เหตุ. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย น เหตู, สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา. เมตฺตา เหตุ เจว สเหตุกา จ. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู. เมตฺตา เหตุ เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จ. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย น เหตู, สเหตุกา. เมตฺตา น วตฺตพฺพา "น เหตุ สเหตุกาติปิ, "น เหตุ อเหตุกาติปิ.

สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกิยา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา. โน อาสวา, สาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สาสวา เจว โน จ อาสวา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสංสฏฺฐา, จิตฺตสมฺภฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน; พาหิรา, โน อุปาทา, สิยา อุปาทินฺนา, สิยา อนุปาทินฺนา.

โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา, อุเปกฺขา อวิตกฺกา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา, อุเปกฺขา อวิจารา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา, อุเปกฺขา อปฺปีติกา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา, อุเปกฺขา น ปีติสหคตา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย สุขสหคตา, อุเปกฺขา น สุขสหคตา. อุเปกฺขา อุเปกฺขาสหคตา. ติสฺโส อปฺปมญฺญาโย น อุเปกฺขาสหคตา, น กามาวจรา, รูปาวจรา, น อรูปาวจรา, ปริยาปนฺนา, อนิยฺยานิกา, อนิยตา, สอุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

อปฺปมญฺญาวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๔. สิกฺขาปทวิภงฺโค

๑. อภิธมฺมภาชนียํ

[๗๐๓] ปญฺจ สิกฺขาปทานิ: ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ, อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ, มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๐๔] ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย ปาณาติปาตา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณา อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, โย[๑] ตสฺมึ สมเย[๑]

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทำ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ.

ตตฺถ กตมำ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรำ กุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ โสมนสฺสสหคตำ ญาณสมฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณสมฺปยุตฺตำ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณสมฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย ปาณาติปาตา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณำ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทำ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา.

[๗๐๕] ตตฺถ กตมำ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรำ กุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตำ; อิทำ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ. อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมำ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรำ กุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทำ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทำ.

[๗๐๖] ตตฺถ กตมํ อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ

ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา.

[๗๐๗] ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๐๘] ปญฺจ สิกฺขาปทานิ: ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ, อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ, มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๐๙] ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย ปาณาติปาตา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณา อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา.

ตตฺถ กตมํ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ

หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ตตฺถ กตมา ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย ปาณาติปาตา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๑๐] ตตฺถ กตมา อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ ฯเปฯ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ,

วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีมํสาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๑๑] ตตฺถ กตมํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, ฉนฺทาธิปเตยฺยํ, วีริยาธิปเตยฺยํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ. ฉนฺทาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, วีริยาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ, จิตฺตาธิปเตยฺยํ หีนํ มชฺฌิมํ ปณีตํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ. อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ ผสฺโส ฯเปฯ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป; อิทํ วุจฺจติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๑๒] กตเม ธมฺมา สิกฺขา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา สิกฺขา.

กตเม ธมฺมา สิกฺขา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา สิกฺขา.

[๗๑๓] กตเม ธมฺมา สิกฺขา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปจฺจมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา สิกฺขา.

อภิธมฺมภาชนียำ.

---

๒. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๗๑๔] ปญฺจ สิกฺขาปทานิ: ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ, อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ, มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ.

[๗๑๕] ปญฺจนฺนํ สิกฺขาปทานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๗๑๖] กุสลาเยว. สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, วิปากธมฺมธมฺมา, อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สวิตกฺกสวิจารา, สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา.

เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, อาจยคามิโน, เนวเสกฺขนาเสกฺขา, ปริตฺตา, ปริตฺตารมฺมณา, มชฺฌิมา, อนิยตา, น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ, สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ, สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา, ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา, พหิทฺธารมฺมณา, อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๗๑๗] น เหตู สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "เหตู เจว สเหตุกา จาติ, สเหตุกา เจว น จ เหตู, น วตฺตพฺพา "เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จาติ, เหตุสมฺปยุตฺตา เจว น จ เหตู, น เหตุ

สเหตุกา, สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา, โลกิยา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา.

โน อาสวา, สาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สาสวา เจว โน จ อาสวา, น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ, อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา. โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสංสฏฺฐา, จิตฺตสมุฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา, โน อุปาทา, อนุปาทินฺนา, โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา.

น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, สวิตกฺกา, สวิจารา, สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา, สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา, กามาวจรา, น รูปาวจรา, น อรูปาวจรา, ปริยาปนฺนา, อนิยฺยานิกา, อนิยตา, สอุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกं.

สิกฺขาปทวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๕. ปฏิสมฺภิทาวิภงฺโค

๑. สุตฺตนฺตภาชนียํ

๑. สงฺคหวาโร

[๗๑๘] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.[๑] อตฺเถ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ธมฺเม ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. [๒]อยํ สงฺคหวาโร.[๒]

๒. สจฺจวาโร

[๗๑๙] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. ทุกฺเข ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ อตฺถ-ปฏิสมฺภิทา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. [๓]อยํ สจฺจวาโร.[๓]

๓. เหตุวาโร

[๗๒๐] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. เหตุมฺหิ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เหตุผเล ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. [๔]อยํ เหตุวาโร.[๔]

---

[๑] ฉ., เท. ปฏิภานปฏิสมฺภิทา, เอวมุปริปิ.

[๒ - ๒] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

[๓ - ๓] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

[๔ - ๔] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ, เอวมุปริปิ.

๔. ธมฺมวาโร

[๗๒๑] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. เย ธมฺมา ชาตา ภูตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา, อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, [๑]เยหิ ธมฺเมหิ[๑] เต ธมฺมา ชาตา ภูตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตา, เตสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. [๒]อยํ ธมฺมวาโร.[๒]

๕. ปฏิจฺจสมุปฺปาทวาโร

[๗๒๒] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. ชรามรเณ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา ชรามรณสมุทเย ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา ชรามรณนิโรเธ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๒๓] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. ชาติยา ญาณํ ฯเปฯ ภเว ญาณํ ฯเปฯ อุปาทาเน ญาณํ ฯเปฯ ตณฺหาย ญาณํ ฯเปฯ เวทนาย ญาณํ ฯเปฯ ผสฺเส ญาณํ ฯเปฯ สฬายตเน ญาณํ ฯเปฯ นามรูเป ญาณํ ฯเปฯ วิญฺญาเณ ญาณํ ฯเปฯ สงฺขาเรสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, สงฺขารสมุทเย ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, สงฺขารนิโรเธ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ

---

๑ - ๑ ฉ., เท. ยมฺหา ธมฺมา. ๒ - ๒ สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. ทิสฺสนฺติ,

ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. อยํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทวาโร.

๖. ปริยตฺติวาโร

[๗๒๔] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

ตตฺถ กตมา ธมฺมปฏิสมฺภิทา.

อิธ ภิกฺขุ ธมฺมํ ชานาติ; สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ[๑] เวทลฺลํ. อยํ วุจฺจติ ธมฺมปฏิสมฺภิทา. โส ตสฺส ตสฺเสว ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานาติ "อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถ, อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถติ; อยํ วุจฺจติ อตฺถปฏิสมฺภิทา. ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา. ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. อยํ ปริยตฺติวาโร.

สุตฺตนฺตภาชนียํ.

---

๒. อภิธมฺมภาชนียํ

๑. กุสลวาโร

[๗๒๕] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ

---

[๑] ฉ., เท. อพฺภุตธมฺมํ.

ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสํ วิปากเก ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๒๖] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสํ วิปากเก ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๒๗] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสํ วิปาเก ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณ-ปฏิสมฺภิทา.

[๗๒๘] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสं วิปาเก ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๒๙] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา กุสลา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณำ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสำ วิปาเก ญาณำ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสำ ธมฺมานำ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณำ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณำ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

๒. อกุสลวาโร

[๗๓๐] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ โสมนสฺสสหคตำ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตำ รูปารมฺมณำ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณำ วา ยำ ยำ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อกุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณำ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสำ วิปาเก ญาณำ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสำ ธมฺมานำ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณำ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณำ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๑] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อกุสลา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตํ ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อกุสลา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, เตสํ วิปาเก ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณ-ปฏิสมฺภิทา.

๓. วิปากวาโร

[๗๓๒] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รูปารมฺมณํ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ,

อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๓] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ โสตวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ สทฺทารมฺมณํ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ คนฺธารมฺมณํ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ รสารมฺมณํ ฯเปฯ กายวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ สุขสหคตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, สุขํ โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, สุขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๔] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๕] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, ปีติ โหติ, สุขं โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยं โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยं โหติ, ชีวิตินฺทฺริยं โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา,

อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานं ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๖] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยं ยं วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตं โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ มนินฺทฺริยं โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยं โหติ, ชีวิตินฺทฺริยं โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานं ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณ-ปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๗] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ โสมนสฺสสหคตา ญาณ-

สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๘] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจฺวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปจฺวีกสิณํ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสं ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๓๙] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อรูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว อรูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากํ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๐] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย โลกุตฺตรํ ฌานํ ภาเวติ นิยฺยานิกํ อปจยคามึ ทิฏฺฐิคตานํ ปหานาย ปฐมาย ภูมิยา ปตฺติยา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา กุสลา. ตสฺเสว โลกุตฺตรสฺส กุสลสฺส ฌานสฺส กตตฺตา ภาวิตตฺตา วิปากำ วิวิจฺเจว

กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ทุกฺขาปฏิปทำ ทนฺธาภิญฺญำ สุญฺญตำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณำ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสำ ธมฺมานำ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณำ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณำ ปฏิภาณ-ปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๑] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากำ จกฺขุวิญฺญาณำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ รูปารมฺมณำ ฯเปฯ โสตวิญฺญาณำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ สทฺทารมฺมณำ ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ คนฺธารมฺมณำ ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณำ อุปฺปนฺนำ โหติ อุเปกฺขาสหคตำ รสารมฺมณำ ฯเปฯ กายวิญฺญาณำ อุปฺปนฺนำ โหติ ทุกฺขสหคตำ โผฏฐพฺพารมฺมณำ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตำ โหติ, ทุกฺขำ โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยำ โหติ, ทุกฺขินฺทฺริยำ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณำ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสำ ธมฺมานำ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณำ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณำ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๒] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย อกุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปากา มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

๔. กิริยวาโร

[๗๔๓] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย มโนธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ

โผฏฺฐพฺพารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณ-ปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๔] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา โสมนสฺสสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา อุเปกฺขาสหคตา รูปารมฺมณา วา ฯเปฯ ธมฺมารมฺมณา วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺส เอกคฺคตา โหติ, วีริยินฺทฺริยํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ

นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๕] ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา.

ยสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ อุปฺปนฺนา โหติ กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ โสมนสฺสสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณสมฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา ฯเปฯ อุเปกฺขาสหคตา ญาณวิปฺปยุตฺตา สสงฺขาเรน ฯเปฯ รูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ ฯเปฯ อรูปาวจรํ ฌานํ ภาเวติ กิริยํ เนว กุสลํ นากุสลํ น จ กมฺมวิปากํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ ฯเปฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา. อิเมสุ ธมฺเมสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ยาย นิรุตฺติยา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญตฺติ โหติ, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, เยน ญาเณน ตานิ ญาณานิ ชานาติ "อิมานิ ญาณานิ อิทมตฺถโชตกานีติ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๖] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา กามาวจรกุสลโต

จตูสุ ฌาณสมฺปยุตฺเตสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ กิริยโต จตูสุ ฌาณสมฺปยุตฺเตสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ อุปฺปชฺชนฺติ. อตฺถปฏิสมฺภิทา เอเตสุ เจว อุปฺปชฺชติ, จตูสุ จ มคฺเคสุ จตูสุ จ ผเลสุ อุปฺปชฺชติ.

อภิธมฺมภาชนียํ.

---

๓. ปญฺหาปุจฺฉกํ

[๗๔๗] จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา: อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.

[๗๔๘] จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ กติ สรณา. กติ อรณา.

๑. ติกํ

[๗๔๙] สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา, สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา, สิยา อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา.

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สวิตกฺกสวิจารา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา, สิยา ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, เนว ทสฺสเนน

น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา.

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สิยา อาจยคามิโน, สิยา เนวอาจยคามิโน นอปจยคามิโน,[๑] อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อาจยคามินี, สิยา อปจยคามินี, สิยา เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี.[๒]

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา เนวเสกฺขนาเสกฺขา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา เสกฺขา, สิยา อเสกฺขา, สิยา เนวเสกฺขนาเสกฺขา.

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา ปริตฺตา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา ปริตฺตา, สิยา อปฺปมาณา.

นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปริตฺตารมฺมณา, ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สิยา ปริตฺตารมฺมณา, สิยา มหคฺคตารมฺมณา, สิยา อปฺปมาณารมฺมณา.

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา มชฺฌิมา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา มชฺฌิมา, สิยา ปณีตา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อนิยตา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สมฺมตฺตนิยตา, สิยา อนิยตา. นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปตินีติปิ. อตฺถปฏิสมฺภิทา น มคฺคารมฺมณา, สิยา มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปตินี, สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคเหตุกาติปิ, "มคฺคาธิปตินีติปิ. เทฺว ปฏิสมฺภิทา สิยา มคฺคารมฺมณา, น มคฺคเหตุกา, สิยา มคฺคาธิปติโน. สิยา น วตฺตพฺพา "มคฺคารมฺมณาติปิ, "มคฺคาธิปติโนติปิ.

ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทิโนติ. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทินี. สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา. นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. เทฺว ปฏิสมฺภิทา

---

[๑] ฉ., เท. เนวาจยคามินาปจยคามิโน. เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. เนวาจยคามินาปจยคามินี

สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อตีตารมฺมณา, สิยา อนาคตารมฺมณา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. สิยา น วตฺตพฺพา "อตีตารมฺมณาติปิ, "อนาคตารมฺมณาติปิ, "ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาติปิ. สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา. นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา พหิทฺธารมฺมณา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สิยา อชฺฌตฺตารมฺมณา, สิยา พหิทฺธารมฺมณา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา, อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา.

๒. ทุกํ

[๗๕๐] เหตู, สเหตุกา, เหตุสมฺปยุตฺตา, เหตู เจว สเหตุกา จ, เหตู เจว เหตุสมฺปยุตฺตา จ, น วตฺตพฺพา "น เหตู สเหตุกาติปิ, "น เหตู อเหตุกาติปิ.

สปฺปจฺจยา สงฺขตา, อนิทสฺสนา, อปฺปฏิฆา, อรูปา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา โลกิยา, อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา, เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา.

โน อาสวา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สาสวา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สาสวา, สิยา อนาสวา, อาสววิปฺปยุตฺตา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว สาสวา จาติ, สาสวา เจว โน จ อาสวา. อตฺถปฏิสมฺภิทา น วตฺตพฺพา "อาสโว[๑] เจว สาสวา จาติ, สิยา สาสวา เจว โน จ อาสโว,[๑] สิยา น วตฺตพฺพา "สาสวา เจว โน จ อาสวาติ. น วตฺตพฺพา "อาสวา เจว อาสวสมฺปยุตฺตา จาติปิ, "อาสวสมฺปยุตฺตา เจว โน จ อาสวาติปิ. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา.[๒] อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา,

---

[๑] เท., สี. อาสวา. [๒] สฺยา. อาสววิปฺปยุตฺตสาสวา, เอวมุปริปิ.

สิยา อาสววิปฺปยุตฺตา อนาสวา.

โน สญฺโญชนา ฯเปฯ โน คนฺถา ฯเปฯ โน โอฆา ฯเปฯ โน โยคา ฯเปฯ โน นีวรณา ฯเปฯ โน ปรามาสา ฯเปฯ สารมฺมณา, โน จิตฺตา, เจตสิกา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา, จิตฺตสํสฏฺฐา, จิตฺตสมุฏฺฐานา, จิตฺตสหภุโน, จิตฺตานุปริวตฺติโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา, จิตฺตสํสฏฺฐ-สมุฏฺฐานสหภุโน, จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน, พาหิรา, โน อุปาทา, อนุปาทินฺนา.

โน อุปาทานา ฯเปฯ โน กิเลสา ฯเปฯ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา, น ภาวนาย ปหาตพฺพา, น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา, น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สวิตกฺกา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สวิตกฺกา, สิยา อวิตกฺกา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สวิจารา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สวิจารา, สิยา อวิจารา, สิยา สปฺปีติกา, สิยา อปฺปีติกา, สิยา ปีติสหคตา, สิยา น ปีติสหคตา, สิยา สุขสหคตา, สิยา น สุขสหคตา, สิยา อุเปกฺขาสหคตา, สิยา น อุเปกฺขาสหคตา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา กามาวจรา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา กามาวจรา, สิยา น กามาวจรา. น รูปาวจรา น อรูปาวจรา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา ปริยาปนฺนา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อนิยฺยานิกา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา นิยฺยานิกา, สิยา อนิยฺยานิกา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา อนิยตา.อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา นิยตา, สิยา อนิยตา. ติสฺโส ปฏิสมฺภิทา สอุตฺตรา. อตฺถปฏิสมฺภิทา สิยา สอุตฺตรา, สิยา อนุตฺตรา, อรณาติ.

ปญฺหาปุจฺฉกํ.

ปฏิสมฺภิทาวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๖. ญาณวิภงฺโค

๑. เอกกมาติกา

[๗๕๑] เอกวิเธน ญาณวตฺถุ;

ปญฺจ วิญฺญาณา น เหตู อเหตุกา, เหตุวิปฺปยุตฺตา, สปฺปจฺจยา, สงฺขตา, อรูปา, โลกิยา, สาสวา, สญฺโญชนิยา, คนฺถนิยา, โอฆนิยา, โยคนิยา, นีวรณิยา, ปรามฏฺฐา, อุปาทานิยา, สงฺกิเลสิกา, อพฺยากตา, สารมฺมณา, อเจตสิกา, วิปากา, อุปาทินฺนุปาทานิยา อสงฺกิลิฏฺฐ-สงฺกิเลสิกา, น สวิตกฺกสวิจารา, น อวิตกฺกวิจารมตฺตา, อวิตกฺกอวิจารา, น ปีติสหคตา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา, เนวอาจยคามิโนนอปจยคามิโน, เนวเสกฺขา-นาเสกฺขา, ปริตฺตา, กามาวจรา, น รูปาวจรา, น อรูปาวจรา, ปริยาปนฺนา, โน อปริยาปนฺนา, อนิยตา, อนิยฺยานิกา. อุปฺปนฺนา มโนวิญฺญาณ-วิญฺเญยฺยา, อนิจฺจา, ชราภิภูตา.

(๒) ปญฺจ วิญฺญาณา อุปฺปนฺนวตฺถุกา, อุปฺปนฺนารมฺมณา.

(๓) ปุเรชาตวตฺถุกา, ปุเรชาตารมฺมณา.

(๔) อชฺฌตฺติกวตฺถุกา, พาหิรารมฺมณา.

(๕) อสมฺภินฺนวตฺถุกา, อสมฺภินฺนารมฺมณา.

(๖) นานาวตฺถุกา, นานารมฺมณา.

(๗) น อญฺญมญฺญสฺส โคจรวิสยํ ปจฺจนุโภนฺติ.

(๘) น อสมนฺนาหารา อุปฺปชฺชนฺติ.

(๙) น อมนสิการา อุปฺปชฺชนฺติ.

(๑๐) น อพฺโพกิณฺณา อุปฺปชฺชนฺติ.

(๑๑) น อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺชนฺติ.

(๑๒) น อญฺญมญฺญสฺส สมนนฺตรา อุปฺปชฺชนฺติ.

(๑๓) ปญฺจ วิญฺญาณา อนาโภคา.

(๑๔) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ[๑] ธมฺมํ ปฏิวิชานาติ[๒] อญฺญตฺร อภินิปาตมตฺตา.

(๑๕) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาติ.

(๑๖) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ.

(๑๗) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ.

(๑๘) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปติ.

(๑๙) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปติ.

(๒๐) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยติ.

(๒๑) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยติ.

(๒๒) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาติ.

(๒๓) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาติ.

(๒๔) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น จวติ น อุปฺปชฺชติ.

(๒๕) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น จวติ น อุปฺปชฺชติ.

(๒๖) ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสติ.

(๒๗) ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสติ. ยาถาวกวตฺถุวิภาวนา ปญฺญา. เอวํ เอกวิเธน ญาณวตฺถุ.

---

[๑] สี. กิญฺจิ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ปฏิชานาติ, เอวมุปริปิ.

๒. ทุกมาติกา

[๗๔๒] ทุวิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) โลกิยา ปญฺญา, โลกุตฺตรา ปญฺญา.

(๒) เกนจิ วิญฺเญยฺยา ปญฺญา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา ปญฺญา.

(๓) สาสวา ปญฺญา, อนาสวา ปญฺญา.

(๔) อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา ปญฺญา, อาสววิปฺปยุตฺตา อนาสวา ปญฺญา.

(๕) สญฺโญชนิยา ปญฺญา, อสญฺโญชนิยา ปญฺญา.

(๖) สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา สญฺโญชนิยา ปญฺญา, สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตา อสญฺโญชนิยา ปญฺญา.

(๗) คนฺถนิยา ปญฺญา, อคนฺถนิยา ปญฺญา.

(๘) คนฺถวิปฺปยุตฺตา คนฺถนิยา ปญฺญา, คนฺถวิปฺปยุตฺตา อคนฺถนิยา ปญฺญา.

(๙) โอฆนิยา ปญฺญา, อโนฆนิยา ปญฺญา.

(๑๐) โอฆวิปฺปยุตฺตา โอฆนิยา ปญฺญา, โอฆวิปฺปยุตฺตา อโนฆนิยา ปญฺญา.

(๑๑) โยคนิยา ปญฺญา, อโยคนิยา ปญฺญา.

(๑๒) โยควิปฺปยุตฺตา โยคนิยา ปญฺญา, โยควิปฺปยุตฺตา อโยคนิยา ปญฺญา.

(๑๓) นีวรณิยา ปญฺญา, อนีวรณิยา ปญฺญา.

(๑๔) นีวรณวิปฺปยุตฺตา นีวรณิยา ปญฺญา, นีวรณวิปฺปยุตฺตา อนีวรณิยา ปญฺญา.

(๑๕) ปรามฏฺฐา ปญฺญา, อปรามฏฺฐา ปญฺญา.

(๑๖) ปรามาสวิปฺปยุตฺตา ปรามฏฺฐา ปญฺญา, ปรามาสวิปฺปยุตฺตา อปรามฏฺฐา ปญฺญา.

(๑๗) อุปาทินฺนา ปญฺญา, อนุปาทินฺนา ปญฺญา.

(๑๘) อุปาทานิยา ปญฺญา, อนุปาทานิยา ปญฺญา.

(๑๙) อุปาทานวิปฺปยุตฺตา อุปาทานิยา ปญฺญา, อุปาทาน-วิปฺปยุตฺตา อนุปาทานิยา ปญฺญา.

(๒๐) สงฺกิเลสิกา ปญฺญา, อสงฺกิเลสิกา ปญฺญา.

(๒๑) กิเลสวิปฺปยุตฺตา สงฺกิเลสิกา ปญฺญา, กิเลสวิปฺปยุตฺตา อสงฺกิเลสิกา ปญฺญา.

(๒๒) สวิตกฺกา ปญฺญา, อวิตกฺกา ปญฺญา.

(๒๓) สวิจารา ปญฺญา, อวิจารา ปญฺญา.

(๒๔) สปฺปีติกา ปญฺญา, อปฺปีติกา ปญฺญา.

(๒๕) ปีติสหคตา ปญฺญา, น ปีติสหคตา ปญฺญา.

(๒๖) สุขสหคตา ปญฺญา, น สุขสหคตา ปญฺญา.

(๒๗) อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา, น อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา.

(๒๘) กามาวจรา ปญฺญา, น กามาวจรา ปญฺญา.

(๒๙) รูปาวจรา ปญฺญา, น รูปาวจรา ปญฺญา.

(๓๐) อรูปาวจรา ปญฺญา, น อรูปาวจรา ปญฺญา.

(๓๑) ปริยาปนฺนา ปญฺญา, อปริยาปนฺนา ปญฺญา.

(๓๒) นิยฺยานิกา ปญฺญา, อนิยฺยานิกา ปญฺญา.

(๓๓) นิยตา ปญฺญา, อนิยตา ปญฺญา.

(๓๔) สอุตฺตรา ปญฺญา, อนุตฺตรา ปญฺญา.

(๓๕) อตฺถชาปิกา ปญฺญา, ชาปิตตฺถา ปญฺญา. เอวํ ทุวิเธน ญาณวตฺถุ.

๓. ติกมาติกา

[๗๕๓] ติวิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) จินฺตามยา ปญฺญา, สุตมยา ปญฺญา, ภาวนามยา ปญฺญา.

(๒) ทานมยา ปญฺญา, สีลมยา ปญฺญา, ภาวนามยา ปญฺญา.

(๓) อธิสีเล ปญฺญา, อธิจิตฺเต ปญฺญา, อธิปญฺญาย ปญฺญา.

(๔) อายโกสลฺลํ, อปายโกสลฺลํ, อุปายโกสลฺลํ.

(๕) วิปากา ปญฺญา, วิปากธมฺมธมฺมา ปญฺญา, เนววิปาก-นวิปากธมฺมธมฺมา ปญฺญา.

(๖) อุปาทินฺนุปาทานิยา ปญฺญา, อนุปาทินฺนุปาทานิยา ปญฺญา, อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา ปญฺญา.

(๗) สวิตกฺกสวิจารา ปญฺญา, อวิตกฺกวิจารมตฺตา ปญฺญา, อวิตกฺกอวิจารา ปญฺญา.

(๘) ปีติสหคตา ปญฺญา, สุขสหคตา ปญฺญา, อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา.

(๙) อาจยคามินี ปญฺญา, อปจยคามินี ปญฺญา, เนวอาจย-คามินีนอปจยคามินี ปญฺญา.

(๑๐) เสกฺขา ปญฺญา, อเสกฺขา ปญฺญา, เนวเสกฺขานาเสกฺขา ปญฺญา.

(๑๑) ปริตฺตา ปญฺญา, มหคฺคตา ปญฺญา, อปฺปมาณา ปญฺญา.

(๑๒) ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา, มหคฺคตารมฺมณา ปญฺญา, อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

(๑๓) มคฺคารมฺมณา ปญฺญา, มคฺคเหตุกา ปญฺญา, มคฺคาธิปตินี ปญฺญา.

(๑๔) อุปฺปนฺนา ปญฺญา, อนุปฺปนฺนา ปญฺญา, อุปฺปาทินี ปญฺญา.

(๑๕) อตีตา ปญฺญา, อนาคตา ปญฺญา, ปจฺจุปฺปนฺนา ปญฺญา.

(๑๖) อตีตารมฺมณา ปญฺญา, อนาคตารมฺมณา ปญฺญา, ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา ปญฺญา.

(๑๗) อชฺฌตฺตา ปญฺญา, พหิทฺธา ปญฺญา, อชฺฌตฺตพหิทฺธา ปญฺญา.

(๑๘) อชฺฌตฺตารมฺมณา ปญฺญา, พหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา, อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา.

(๑๙) สวิตกฺกสวิจารา ปญฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

(๒๐) อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

(๒๑) อตฺถิ ปีติสหคตา, อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคตา.

(๒๒) อตฺถิ อาจยคามินี, อตฺถิ อปจยคามินี, อตฺถิ เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี.

(๒๓) อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

(๒๔) อตฺถิ ปริตฺตา, อตฺถิ มหคฺคตา, อตฺถิ อปฺปมาณา.

(๒๕) อตฺถิ ปริตฺตารมฺมณา, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมณา, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมณา.

(๒๖) อตฺถิ มคฺคารมฺมณา, อตฺถิ มคฺคเหตุกา, อตฺถิ มคฺคาธิปตินี.

(๒๗) อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อนุปฺปนฺนา, อตฺถิ อุปฺปาทินี.

(๒๘) อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา.

(๒๙) อตฺถิ อตีตารมฺมณา, อตฺถิ อนาคตารมฺมณา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา.

(๓๐) อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

(๓๑) อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมณา, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมณา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา.

(๓๒) อวิตกฺกวิจารมตฺตา ปญฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

(๓๓) อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

(๓๔) อตฺถิ อาจยคามินี, อตฺถิ อปจยคามินี, อตฺถิ เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี.

(๓๕) อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

(๓๖) อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อนุปฺปนฺนา, อตฺถิ อุปฺปาทินี.

(๓๗) อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา.

(๓๘) อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

(๓๙) อวิตกฺกอวิจารา ปญฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

(๔๐) อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยา,[๑] อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

(๔๑) อตฺถิ ปีติสหคตา, อตฺถิ สุขสหคตา, อตฺถิ อุเปกฺขาสหคตา.

(๔๒) อตฺถิ อาจยคามินี, อตฺถิ อปจยคามินี, อตฺถิ เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี.

(๔๓) อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

(๔๔) อตฺถิ ปริตฺตารมฺมณา, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมณา, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมณา.

---

[๑] สี., อิ. อุปาทิณฺณุปาทานิยา, เอวมุปริปิ.

(๔๕) อตฺถิ มคฺคารมฺมณา, อตฺถิ มคฺคเหตุกา, อตฺถิ มคฺคาธิปตินี.

(๔๖) อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อนุปฺปนฺนา, อตฺถิ อุปฺปาทินี.

(๔๗) อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา.

(๔๘) อตฺถิ อตีตารมฺมณา, อตฺถิ อนาคตารมฺมณา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา.

(๔๙) อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

(๕๐) อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมณา, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมณา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา.

(๕๑) ปีติสหคตา ปญฺญา สุขสหคตา ปญฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

(๕๒) อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

(๕๓) อตฺถิ สวิตกฺกสวิจารา, อตฺถิ อวิตกฺกวิจารมตฺตา, อตฺถิ อวิตกฺกอวิจารา.

(๕๔) อตฺถิ อาจยคามินี, อตฺถิ อปจยคามินี, อตฺถิ เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี.

(๕๕) อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

(๕๖) อตฺถิ ปริตฺตา, อตฺถิ มหคฺคตา, อตฺถิ อปฺปมาณา.

(๕๗) อตฺถิ ปริตฺตารมฺมณา, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมณา, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมณา.

(๕๘) อตฺถิ มคฺคารมฺมณา, อตฺถิ มคฺคเหตุกา, อตฺถิ มคฺคาธิปตินี.

(๕๙) อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อนุปฺปนฺนา, อตฺถิ อุปฺปาทินี.

(๖๐) อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา.

(๖๑) อตฺถิ อตีตารมฺมณา, อตฺถิ อนาคตารมฺมณา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา.

(๖๒) อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

(๖๓) อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมณา, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมณา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา.

(๖๔) อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

(๖๕) อตฺถิ อุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

(๖๖) อตฺถิ อาจยคามินี, อตฺถิ อปจยคามินี, อตฺถิ เนวอาจยคามินีนอปจยคามินิ.

(๖๗) อตฺถิ เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขานาเสกฺขา.

(๖๘) อตฺถิ ปริตฺตา, อตฺถิ มหคฺคตา, อตฺถิ อปฺปมาณา.

(๖๙) อตฺถิ ปริตฺตารมฺมณา, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมณา, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมณา.

(๗๐) อตฺถิ มคฺคารมฺมณา, อตฺถิ มคฺคเหตุกา, อตฺถิ มคฺคาธิปตินี.

(๗๑) อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อนุปฺปนฺนา, อตฺถิ อุปฺปาทินี.

(๗๒) อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา.

(๗๓) อตฺถิ อตีตารมฺมณา, อตฺถิ อนาคตารมฺมณา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา.

(๗๔) อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

(๗๕) อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมณา, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมณา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา. เอวํ ติวิเธน ญาณวตฺถุ.

๔. จตุกฺกมาติกา

[๗๕๔] จตุพฺพิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) กมฺมสฺสกตำ ญาณำ, สจฺจานุโลมิกำ ญาณำ, มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณำ, ผลสมงฺคิสฺส ญาณำ.

(๒) ทุกฺเข ญาณำ, ทุกฺขสมุทเย ญาณำ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณำ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณำ.

(๓) กามาวจรา ปญฺญา, รูปาวจรา ปญฺญา, อรูปาวจรา ปญฺญา, อปริยาปนฺนา ปญฺญา.

(๔) ธมฺเม ญาณำ, อนฺวเย ญาณำ, ปริจฺเจ[๑] ญาณำ, สมฺมติญาณำ.[๒]

(๕) อตฺถิ ปญฺญา อาจยาย โน อปจยาย, อตฺถิ ปญฺญา อปจยาย โน อาจยาย, อตฺถิ ปญฺญา อาจยาย เจว อปจยาย จ. อตฺถิ ปญฺญา เนว อาจยาย โน อปจยาย.

(๖) อตฺถิ ปญฺญา นิพฺพิทาย โน ปฏิเวธาย, อตฺถิ ปญฺญา ปฏิเวธาย โน นิพฺพิทาย, อตฺถิ ปญฺญา นิพฺพิทาย เจว ปฏิเวธาย จ, อตฺถิ ปญฺญา เนว นิพฺพิทาย โน ปฏิเวธาย.

(๗) หานภาคินี ปญฺญา, จิติภาคินี ปญฺญา, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา.

(๘) จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา.

(๙) จตสฺโส ปฏิปทา.

(๑๐) จตฺตาริ อารมฺมณานิ.

(๑๑) ชรามรเณ ญาณำ, ชรามรณสมุทเย ญาณำ, ชรามรณนิโรเธ ญาณำ, ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณำ.

---

[๑] ฉ., เท. ปริเย, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. สมฺมุติญาณำ, เอวมุปริปิ.

(๑๒-๒๑) ชาติยา ญาณํ ฯเปฯ ภเว ญาณํ ฯเปฯ อุปาทาเน ญาณํ ฯเปฯ ตณฺหาย ญาณํ ฯเปฯ เวทนาย ญาณํ ฯเปฯ ผสฺเส ญาณํ ฯเปฯ สฬายตเน ญาณํ ฯเปฯ นามรูเป ญาณํ ฯเปฯ วิญฺญาเณ ญาณํ ฯเปฯ สงฺขาเรสุ ญาณํ, สงฺขารสมุทเย ญาณํ, สงฺขารนิโรเธ ญาณํ, สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ. เอวํ จตุพฺพิเธน ญาณวตฺถุ.

๕. ปญฺจกมาติกา

[๗๕๕] ปญฺจวิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ.

(๒) ปญฺจญาณิโก สมฺมาสมาธิ. เอวํ ปญฺจวิเธน ญาณวตฺถุ.

๖. ฉกฺกมาติกา

[๗๕๖] ฉพฺพิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) ฉสุ อภิญฺญาสุ ปญฺญา. เอวํ ฉพฺพิเธน ญาณวตฺถุ.

๗. สตฺตกมาติกา

[๗๕๗] สตฺตวิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) สตฺตสตฺตริ[๑] ญาณวตฺถูนิ. เอวํ สตฺตวิเธน ญาณวตฺถุ.

๘. อฏฺฐกมาติกา

[๗๕๘] อฏฺฐวิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา. เอวํ อฏฺฐวิเธน ญาณวตฺถุ.

---

[๑] ฉ., เท. สตฺตสตฺตติ, เอวมุปริปิ.

๙. นวกมาติกา

[๗๕๙] นววิเธน ญาณวตฺถุ:-

(๑) นวสุ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ ปญฺญา. เอวํ นววิเธน ญาณวตฺถุ.

๑๐. ทสกมาติกา

[๗๖๐] ทสวิเธน ญาณวตฺถุ: ทส ตถาคตสฺส ตถาคตพลานิ เยหิ พเลหิ สมนฺนาคโต ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ.

กตมานิ ทส.

(๑) อิธ ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๑)

(๒) ปุน จ ปรํ ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๒)

(๓) ปุน จ ปรํ ตถาคโต สพฺพตฺถคามินึ[๑] ปฏิปทำ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต สพฺพตฺถคามินึ ปฏิปทำ ยถาภูตํ ปชานาติ,

---

[๑] สี. สพฺพตฺถคามินี, เอวมุปริปิ.

อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๓)

(๔) ปุน จ ปรํ ตถาคโต อเนกธาตุํ นานาธาตุํ โลกํ[๑] ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต อเนกธาตุ นานาธาตุ โลกํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๔)

(๕) ปุน จ ปรํ ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๕)

(๖) ปุน จ ปรํ ตถาคโต ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริย-ปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๖)

(๗) ปุน จ ปรํ ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ฌานวิโมกฺข-สมาธิสมาปตฺตีนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๗)

---

[๑] ฉ., เท. อเนกธาตุ นานาธาตุโลกํ, เอวมุปริปิ.

(๘) ปุน จ ปรํ ตถาคโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตึ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตึ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภญฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๘)

(๙) ปุน จ ปรํ ตถาคโต สตฺตานํ จุตูปปาตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต สตฺตานํ จุตูปปาตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภญฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๙)

(๑๐) ปุน จ ปรํ ตถาคโต อาสวานํ ขยํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต อาสวานํ ขยํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ. ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภญฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. อิมานิ ทส ตถาคตสฺส ตถาคตพลานิ, เยหิ พเลหิ สมนฺนาคโต ตถาคโต อาสภญฺฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๑๐)

เอวํ ทสวิเธน ญาณวตฺถุ.

มาติกา

---

๑. เอกกนิทฺเทโส

[๗๖๑] ปญฺจวิญฺญาณ[๑] น เหตุเมว, อเหตุกเมว, เหตุวิปฺปยุตฺตเมว, สปฺปจฺจยเมว, สงฺขตเมว, อรูปเมว, โลกิยเมว, สาสวเมว, สญฺโญชนิยเมว, คนฺถนิยเมว, โอฆนิยเมว, โยคนิยเมว, นีวรณิยเมว, ปรามฏฺฐเมว, อุปาทานิยเมว, สงฺกิเลสิกเมว, อพฺยากตเมว, สารมฺมณเมว,

---

[๑] ฉ., เท. ปญฺจ วิญฺญาณา.

อเจตสิกเมว, วิปากเมว, อุปาทินฺนุปาทานิยเมว, อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกเมว, น สวิตกฺกสวิจารเมว, น อวิตกฺกวิจารมตฺตเมว, อวิตกฺกอวิจารเมว, น ปีติสหคตเมว, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเมว, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกเมว, เนวอาจยคามินีนอปจย-คามิเมว, เนวเสกฺขานาเสกฺขเมว, ปริตฺตเมว, กามาวจรเมว, น รูปาวจรเมว, น อรูปาวจรเมว, ปริยาปนฺนเมว, โน อปริยาปนฺนเมว, อนิยตเมว, อนิยฺยานิกเมว, อุปฺปนฺนํ มโนวิญฺญาณวิญฺเญยฺยเมว, อนิจฺจเมว ชราภิภูตเมว.

[๗๖๒] ปญฺจวิญฺญาณํ อุปฺปนฺนวตฺถุกา, อุปฺปนฺนารมฺมณาติ อุปฺปนฺนสฺมึ วตฺถุสฺมึ อุปฺปนฺเน อารมฺมเณ อุปฺปชฺชนฺติ. ปุเรชาตวตฺถุกา, ปุเรชาตารมฺมณาติ ปุเรชาตสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปุเรชาเต อารมฺมเณ อุปฺปชฺชนฺติ. อชฺฌตฺติกวตฺถุกา, พาหิรารมฺมณาติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ วตฺถู อชฺฌตฺติกา, อารมฺมณา พาหิรา. อสมฺภินฺนวตฺถุกา, อสมฺภินฺนารมฺมณาติ อสมฺภินฺนสฺมึ วตฺถุสฺมึ อสมฺภินฺเน อารมฺมเณ อุปฺปชฺชนฺติ.

นานาวตฺถุกา, นานารมฺมณาติ อญฺญํ จกฺขุวิญฺญาณสฺส วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ, อญฺญํ โสตวิญฺญาณสฺส วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ, อญฺญํ ฆานวิญฺญาณสฺส วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ, อญฺญํ ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ, อญฺญํ กายวิญฺญาณสฺส วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ.

[๗๖๓] น อญฺญมญฺญสฺส โคจรวิสยํ ปจฺจนุโภนฺตีติ จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ โสตวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, โสตวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ ฆานวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, ฆานวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ.

จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ กายวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, กายวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. โสตวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ กายวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ จกฺขุวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, จกฺขุวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ กายวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. กายวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ โสตวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, โสตวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ กายวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. กายวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ ฆานวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, ฆานวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ กายวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ. กายวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ, ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส โคจรวิสยมฺปิ กายวิญฺญาณํ น ปจฺจนุโภติ.

[๗๖๔] น อสมนฺนาหารา อุปฺปชฺชนฺตีติ สมนฺนาหรนฺตสฺส อุปฺปชฺชนฺติ.

น อมนสิการา อุปฺปชฺชนฺตีติ มนสิกโรนฺตสฺส อุปฺปชฺชนฺติ.

น อพฺโพกิณฺณา อุปฺปชฺชนฺตีติ น ปฏิปาฏิยา อุปฺปชฺชนฺติ.

น อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺชนฺตีติ น เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชนฺติ.

[๗๖๕] น อญฺญมญฺญสฺส สมนนฺตรา อุปฺปชฺชนฺตีติ จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา โสตวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, โสตวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา ฆานวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, ฆานวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา ชิวฺหาวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ,

จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา กายวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, กายวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ จกฺขุวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, โสตวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ ฆานวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส ฯเปฯ กายวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา จกฺขุวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ กายวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, กายวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา โสตวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, โสตวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ กายวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, กายวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา ฆานวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, ฆานวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ กายวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, กายวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตรา ชิวฺหาวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ, ชิวฺหาวิญฺญาณสฺส อุปฺปนฺนสมนนฺตราปิ กายวิญฺญาณํ น อุปฺปชฺชติ.

[๗๖๖] ปญฺจ วิญฺญาณา อนาโภคาติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ นตฺถิ อาวชฺชนา[๑] วา อาโภโค วา สมนฺนาหาโร วา มนสิกาโร วา.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาติ.

อญฺญตฺร อภินิปาตมตฺตาติ อญฺญตฺร อาปาถมตฺตา.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาติ.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ คมนํ วา ฐานํ วา นิสชฺชํ วา เสยฺยํ วา.

---

[๑] ฉ., เท. อาวฏฺฏนา, เอวมุปริปิ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ คมนํ วา ฐานํ วา นิสชฺชํ วา เสยฺยํ วา.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปติ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น กายกมฺมํ น วจีกมฺมํ ปฏฺฐเปติ.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยติ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น กุสลากุสลํ ธมฺมํ สมาทิยติ.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาติ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น สมาปชฺชติ น วุฏฺฐาติ.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น จวติ น อุปฺปชฺชตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น จวติ น อุปฺปชฺชติ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น จวติ น อุปฺปชฺชตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น จวติ น อุปฺปชฺชติ.

ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสตีติ ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสติ.

ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตราปิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสตีติ ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สมนนฺตรา มโนธาตุยาปิ น สุปติ น ปฏิพุชฺฌติ น สุปินํ ปสฺสติ.

เอวํ ยาถาวกวตฺถุวิภาวนา ปญฺญา.

เอวํ เอกวิเธน ญาณวตฺถุ.

เอกกํ.

---

๒. ทุกนิทฺเทโส

[๗๖๗] ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา โลกิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา โลกุตฺตรา ปญฺญา. สพฺพาว ปญฺญา เกนจิ วิญฺเญยฺยา, เกนจิ น วิญฺเญยฺยา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา สาสวา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนาสวา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา อาสววิปฺปยุตฺตา สาสวา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อาสววิปฺปยุตฺตา อนาสวา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา สญฺโญชนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อสญฺโญชนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา สญฺโญชนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา สญฺโญชน-วิปฺปยุตฺตา อสญฺโญชนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา คนฺถนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อคนฺถนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา คนฺถวิปฺปยุตฺตา คนฺถนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา คนฺถวิปฺปยุตฺตา อคนฺถนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา โอฆนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อโนฆนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา โอฆวิปฺปยุตฺตา โอฆนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา โอฆวิปฺปยุตฺตา อโนฆนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา โยคนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อโยคนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา โยควิปฺปยุตฺตา โยคนิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา โยควิปฺปยุตฺตา อโยคนิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา นีวรณิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนีวรณิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา นีวรณวิปฺปยุตฺตา นีวรณิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา นีวรณวิปฺปยุตฺตา อนีวรณิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา ปรามฏฺฐา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อปรามฏฺฐา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา ปรามฏฺฐา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา ปรามาสวิปฺปยุตฺตา อปรามฏฺฐา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ วิปากเก ปญฺญา อุปาทินฺนา ปญฺญา, ตีสุ ภูมีสุ กุสเล ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนุปาทินฺนา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา อุปาทานิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนุปาทานิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา อุปาทานิยา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา อนุปาทานิยา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา สงฺกิเลสิกา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อสงฺกิเลสิกา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา กิเลสวิปฺปยุตฺตา สงฺกิเลสิกา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา กิเลสวิปฺปยุตฺตา อสงฺกิเลสิกา ปญฺญา.

วิตกฺกสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สวิตกฺกา ปญฺญา, วิตกฺกวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา อวิตกฺกา ปญฺญา. วิจารสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สวิจารา ปญฺญา, วิจารวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา อวิจารา ปญฺญา. ปีติสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สปฺปีติกา ปญฺญา, ปีติวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา อปฺปีติกา ปญฺญา. ปีติสมฺปยุตฺตา ปญฺญา ปีติสหคตา ปญฺญา, ปีติวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา

น ปีติสหคตา ปญฺญา. สุขสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สุขสหคตา ปญฺญา, สุขวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา น สุขสหคตา ปญฺญา. อุเปกฺขาสมฺปยุตฺตา ปญฺญา อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา, อุเปกฺขาวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา น อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา.

กามาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา กามาวจรา ปญฺญา, รูปาวจรา ปญฺญา อรูปาวจรา ปญฺญา อปริยาปนฺนา ปญฺญา น กามาวจรา ปญฺญา. รูปาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา รูปาวจรา ปญฺญา, กามาวจรา ปญฺญา อรูปาวจรา ปญฺญา อปริยาปนฺนา ปญฺญา น รูปาวจรา ปญฺญา. อรูปาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา อรูปาวจรา ปญฺญา, กามาวจรา ปญฺญา รูปาวจรา ปญฺญา อปริยาปนฺนา ปญฺญา น อรูปาวจรา ปญฺญา.

ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา ปริยาปนฺนา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา, อปริยาปนฺนา ปญฺญา. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา นิยฺยานิกา ปญฺญา. ตีสุ ภูมีสุ กุสเล จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา อนิยฺยานิกา ปญฺญา. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา นิยตา ปญฺญา, ตีสุ ภูมีสุ กุสเล จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา อนิยตา ปญฺญา. ตีสุ ภูมีสุ กุสลาพฺยากเต ปญฺญา สอุตฺตรา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนุตฺตรา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา อตฺถชาปิกา ปญฺญา.

จตูสุ ภูมีสุ กุสเล อรหโต อภิญฺญํ อุปฺปาเทนฺตสฺส สมาปตฺตึ อุปฺปาเทนฺตสฺส กิริยาพฺยากตา ปญฺญา อตฺถชาปิกา ปญฺญา, จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก อรหโต อุปฺปนฺนาย อภิญฺญาย อุปฺปนฺนาย สมาปตฺติยา กิริยาพฺยากตา ปญฺญา ชาปิตตฺถา ปญฺญา.

เอวํ ทุวิเธน ญาณวตฺถุ.

ทุกํ.

---

๓. ติกนิทฺเทโส

[๗๖๘] ตตฺถ กตมา จินฺตามยา ปญฺญา.

โยควิหิเตสุ วา กมฺมายตเนสุ โยควิหิเตสุ วา สิปฺปายตเนสุ โยควิหิเตสุ วา วิชฺชาฏฺฐาเนสุ[๑] กมฺมสฺสกตํ วา สจฺจานุโลมิกํ วา รูปํ อนิจฺจนฺติ วา ฯเปฯ เวทนา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ สญฺญา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ สงฺขารา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ วา, ยํ เอวรูปึ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ทิฏฺฐึ รุจึ มุตึ[๒] เปกฺขํ ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺตึ ปรโต อสฺสุตฺวา[๓] ปฏิลภติ; อยํ วุจฺจติ จินฺตามยา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา สุตมยา ปญฺญา.

โยควิหิเตสุ วา กมฺมายตเนสุ โยควิหิเตสุ วา สิปฺปายตเนสุ โยควิหิเตสุ วา วิชฺชาฏฺฐาเนสุ กมฺมสฺสกตํ วา สจฺจานุโลมิกํ วา รูปํ อนิจฺจนฺติ วา เวทนา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ สญฺญา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ สงฺขารา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ วา, ยํ เอวรูปึ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ทิฏฺฐึ รุจึ มุตึ เปกฺขํ ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺตึ ปรโต สุตฺวา ปฏิลภติ; อยํ วุจฺจติ สุตมยา ปญฺญา.

สพฺพาปิ สมาปนฺนสฺส ปญฺญา ภาวนามยา ปญฺญา.

[๗๖๙] ตตฺถ กตมา ทานมยา ปญฺญา.

---

[๑] ฉ., เท. วิชฺชาฏฺฐาเนสุ. [๒] ฉ., เท. มุที, เอวมุปริปิ. [๓] สี. อสุตฺวา.

ทานํ อารพฺภ ทานาธิคจฺฉ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ทานมยา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา สีลมยา ปญฺญา.

สีลํ อารพฺภ สีลาธิคจฺฉ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ สีลมยา ปญฺญา.

สพฺพาปิ สมาปนฺนสฺส ปญฺญา ภาวนามยา ปญฺญา.

[๗๗๐] ตตฺถ กตมา อธิสีเล ปญฺญา.

ปาติโมกฺขสํวรํ สํวรนฺตสฺส[๑] ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อธิสีเล ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา อธิจิตฺเต ปญฺญา.

รูปาวจรารูปาวจรสมาปตฺตี[๒] สมาปชฺชนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อธิจิตฺเต ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา อธิปญฺญาย ปญฺญา.

จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา; อยํ วุจฺจติ อธิปญฺญาย ปญฺญา.

[๗๗๑] ตตฺถ กตมํ อายโกสลฺลํ.

อิเม ธมฺเม มนสิกโรโต อนุปฺปนฺนา เจว อกุสลา ธมฺมา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ปหียนฺติ, อิเม วา ปนิเม ธมฺเม มนสิกโรโต อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ,

---

[๑] สฺยา. ปาติโมกฺขสํวรนฺตสฺส. [๒] สฺยา. รูปาวจรอรูปาวจรสมาปตฺตี.

อุปฺปนฺนา จ กุสลา ธมฺมา ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สංวตฺตนฺตีติ, ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทं วุจฺจติ อายโกสลฺลं.

ตตฺถ กตมं อปายโกสลฺลं.

อิเม ธมฺเม มนสิกโรโต อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ กุสลา ธมฺมา นิรุชฺฌนฺติ. อิเม วา ปนิเม ธมฺเม มนสิกโรโต อนุปฺปนฺนา เจว อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย สංวตฺตนฺตีติ, ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทं วุจฺจติ อปายโกสลฺลं. สพฺพาปิ ตตฺรุปายา ปญฺญา อุปายโกสลฺลं.

[๗๗๒] จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก ปญฺญา วิปากา ปญฺญา, จตูสุ ภูมีสุ กุสเล ปญฺญา วิปากธมฺมธมฺมา ปญฺญา, ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ปญฺญา.

[๗๗๓] ตีสุ ภูมีสุ วิปาเก ปญฺญา อุปาทินฺนุปาทานิยา ปญฺญา, ตีสุ ภูมีสุ กุสเล ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา อนุปาทินฺนุปาทานิยา ปญฺญา. จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา ปญฺญา.

[๗๗๔] วิตกฺกวิจารสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สวิตกฺกสวิจารา ปญฺญา, วิตกฺกวิปฺปยุตฺตา วิจารสมฺปยุตฺตา ปญฺญา อวิตกฺกวิจารมตฺตา ปญฺญา, วิตกฺกวิจารวิปฺปยุตฺตา ปญฺญา อวิตกฺกอวิจารา ปญฺญา.

[๗๗๕] ปีติสมฺปยุตฺตา ปญฺญา ปีติสหคตา ปญฺญา, สุขสมฺปยุตฺตา ปญฺญา สุขสหคตา ปญฺญา, อุเปกฺขาสมฺปยุตฺตา ปญฺญา อุเปกฺขาสหคตา ปญฺญา.

[๗๗๖] ตีสุ ภูมีสุ กุสเล ปญฺญา อาจยคามินี ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา อปจยคามินี ปญฺญา, จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา เนวอาจยคามินีนอปจยคามินี ปญฺญา.

[๗๗๗] จตูสุ มคฺเคสุ ตีสุ ผเลสุ ปญฺญา เสกฺขา ปญฺญา, อุปริฏฺฐิเม[๑] อรหตฺตผเล ปญฺญา อเสกฺขา ปญฺญา, ตีสุ ภูมีสุ กุสเล ตีสุ ภูมีสุ วิปาเก ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา เนวเสกฺขานาเสกฺขา ปญฺญา.

[๗๗๘] กามาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา ปริตฺตา ปญฺญา, รูปาวจรารูปาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา มหคฺคตา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อปฺปมาณา ปญฺญา.

[๗๗๙] ตตฺถ กตมา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

ปริตฺเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๘๐] ตตฺถ กตมา มหคฺคตารมฺมณา ปญฺญา.

มหคฺคเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ มหคฺคตารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๘๑] ตตฺถ กตมา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

อปฺปมาเณ ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

---

[๑] ฉ., เท. อุปริฏฺฐิมา.

[๗๘๒] ตตฺถ กตมา มคฺคารมฺมณา ปญฺญา.

อริยมคฺคํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ มคฺคารมฺมณา ปญฺญา. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา มคฺคเหตุกา ปญฺญา.

[๗๘๓] ตตฺถ กตมา มคฺคาธิปตินี ปญฺญา.

อริยมคฺคํ อธิปตึ กริตฺวา ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ มคฺคาธิปตินี ปญฺญา.

[๗๘๔] จตูสุ ภูมีสุ วิปาเก ปญฺญา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อุปฺปาทินี, น วตฺตพฺพา "อนุปฺปนฺนาติ. จตูสุ ภูมีสุ กุสเล ตีสุ ภูมีสุ กิริยาพฺยากเต ปญฺญา สิยา อุปฺปนฺนา, สิยา อนุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา "อุปฺปาทินีติ.

[๗๘๕] สพฺพาว ปญฺญา สิยา อตีตา, สิยา อนาคตา, สิยา ปจฺจุปฺปนฺนา.

[๗๘๖] ตตฺถ กตมา อตีตารมฺมณา ปญฺญา.

อตีเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อตีตารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๘๗] ตตฺถ กตมา อนาคตารมฺมณา ปญฺญา.

อนาคเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อนาคตารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๘๘] ตตฺถ กตมา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา ปญฺญา.

ปจฺจุปฺปนฺเน ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา

ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๘๙] สพฺพาว ปญฺญา สิยา อชฺฌตฺตา, สิยา พหิทฺธา, สิยา อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

[๗๙๐] ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

อชฺฌตฺเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๙๑] ตตฺถ กตมา พหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา.

พหิทฺธา ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ พหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา.

[๗๙๒] ตตฺถ กตมา อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา.

อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ปญฺญา.

เอวํ ติวิเธน ญาณวตฺถุ.

ติกํ.

---

๔. จตุกฺกนิทฺเทโส

[๗๙๓] ตตฺถ กตมํ กมฺมสฺสกตํ ญาณํ.

"อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลวิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ ยา เอวรูปา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ กมฺมสฺสกตํ ญาณํ. จเปตฺวา สจฺจานุโลมิกํ ญาณํ สพฺพาปิ สาสวา กุสลา ปญฺญา กมฺมสฺสกตํ ญาณํ.

ตตฺถ กตมํ สจฺจานุโลมิกํ ญาณํ.

"รูปํ อนิจฺจนฺติ วา ฯเปฯ "เวทนา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ "สญฺญา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ "สงฺขารา อนิจฺจาติ วา ฯเปฯ "วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ วา, ยา เอวรูปี อนุโลมิกา ขนฺติ ทิฏฺฐิ รุจิ มุติ เปกฺขา ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติ; อิทํ วุจฺจติ สจฺจานุโลมิกํ ญาณํ. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณํ. จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา ผลสมงฺคิสฺส ญาณํ. (๑)

[๗๙๔] มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณํ ทุกฺเขเปตํ ญาณํ, ทุกฺขสมุทเยเปตํ ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธเปตํ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทายเปตํ ญาณํ.

ตตฺถ กตมํ ทุกฺเข ญาณํ.

ทุกฺขํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ ทุกฺเข ญาณํ.

ทุกฺขสมุทยํ อารพฺภ ฯเปฯ ทุกฺขนิโรธํ อารพฺภ ฯเปฯ ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินิยา

ปฏิปทาย ญาณํ. (๒)

[๗๙๕] กามาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา กามาวจรา ปญฺญา, รูปาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา รูปาวจรา ปญฺญา, อรูปาวจรกุสลาพฺยากเต ปญฺญา อรูปาวจรา ปญฺญา, จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา อปริยาปนฺนา ปญฺญา. (๓)

[๗๙๖] ตตฺถ กตมํ ธมฺเม ญาณํ.

จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา ธมฺเม ญาณํ. โส อิมินา ธมฺเมน ญาเตน ทิฏฺเฐน ปตฺเตน วิทิเตน ปริโยคาฬฺเหน อตีตานาคเต นยํ เนติ, เย หิ เกจิ อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ทุกฺขํ อพฺภญฺญึสุ, ทุกฺขสมุทยํ อพฺภญฺญึสุ, ทุกฺขนิโรธํ อพฺภญฺญึสุ, ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อพฺภญฺญึสุ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขำ อพฺภญฺญึสุ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขสมุทยำ อพฺภญฺญึสุ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขนิโรธำ อพฺภญฺญึสุ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อพฺภญฺญึสุ. เย หิ เกจิ อนาคตมทฺธานำ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ทุกฺขำ อภิชานิสฺสนฺติ, ทุกฺขสมุทยำ อภิชานิสฺสนฺติ ทุกฺขนิโรธำ อภิชานิสฺสนฺติ, ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อภิชานิสฺสนฺติ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขำ อภิชานิสฺสนฺติ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขสมุทยำ อภิชานิสฺสนฺติ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขนิโรธำ อภิชานิสฺสนฺติ, อิมญฺเญว เต ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อภิชานิสฺสนฺตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ วุจฺจติ อนฺวเย ญาณำ.

ตตฺถ กตมำ ปริจฺเจ ญาณำ.

อิธ ภิกฺขุ ปรสตฺตานำ ปรปุคฺคลานำ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ, สราคำ วา จิตฺตำ "สราคำ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, วีตราคำ วา จิตฺตำ "วีตราคำ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สโทสำ วา จิตฺตำ "สโทสำ จิตฺตนฺติ

ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ "วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ "สโมหนฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ "วีตโมหนฺติ ปชานาติ, สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "สงฺขิตฺตนฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "วิกฺขิตฺตนฺติ ปชานาติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ "มหคฺคตนฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ "อมหคฺคตนฺติ ปชานาติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ "สอุตฺตรนฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ "อนุตฺตรนฺติ ปชานาติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ "สมาหิตนฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ "อสมาหิตนฺติ ปชานาติ, วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "วิมุตฺตนฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "อวิมุตฺตนฺติ ปชานาตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ ปริจฺเจ ญาณํ.

จเปตฺวา ธมฺเม ญาณํ อนฺวเย ญาณํ ปริจฺเจ ญาณํ อวเสสา ปญฺญา สมฺมติญาณํ. (๔)

[๗๙๗] ตตฺถ กตมา ปญฺญา อาจยาย โน อปจยาย.

กามาวจรกุสเล ปญฺญา อาจยาย โน อปจยาย. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา อปจยาย โน อาจยาย. รูปาวจรารูปาวจรกุสเล ปญฺญา อาจยาย เจว อปจยาย จ. อวเสสา ปญฺญา เนว อาจยาย โน อปจยาย. (๕)

[๗๙๘] ตตฺถ กตมา ปญฺญา นิพฺพิทาย โน ปฏิเวธาย.

ยาย ปญฺญาย กาเมสุ วีตราโค โหติ น จ อภิญฺญาโย ปฏิวิชฺฌติ น จ สจฺจานิ; อยํ วุจฺจติ ปญฺญา นิพฺพิทาย โน ปฏิเวธาย. เสฺวว ปญฺญาย กาเมสุ วีตราโค สมาโน อภิญฺญาโย ปฏิวิชฺฌติ น จ สจฺจานิ; อยํ วุจฺจติ ปญฺญา ปฏิเวธาย โน

นิพฺพิทาย. จตูสุ มคฺเคสุ ปญฺญา นิพฺพิทาย เจว ปฏิเวธาย จ. อวเสสา ปญฺญา เนว นิพฺพิทาย โน ปฏิเวธาย. (๖)

[๗๙๙] ตตฺถ กตมา หานภาคินี ปญฺญา.

ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี. กามสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, จิติภาคินี[๑] ปญฺญา, อวิตกฺกสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา. นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา,[๒] นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา. ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี. วิตกฺกสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, จิติภาคินี ปญฺญา, อุเปกฺขาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา. ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี. ปีติสุขสหคตา[๓] สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, จิติภาคินี ปญฺญา, อทุกฺขมสุขสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา.

จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี. อุเปกฺขาสหคตา[๔] สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, จิติภาคินี ปญฺญา, อากาสานญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา.

---

[๑] สี. ธิติภาคินี, เอวมุปริปิ. [๒] เท. วิราคูปสญฺญิตา, เอวมุปริปิ. อิ. วิราคูปสํหิตา. เอวมุปริปิ.
[๓] สฺยา. ปีติสหคตา. [๔] สฺยา. สุขสหคตา.

อากาสานญฺจายตนสฺส ลาภี. รูปสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, ฐิติภาคินี ปญฺญา, วิญฺญาณญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา. วิญฺญาณญฺจายตนสฺส ลาภี. อากาสานญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, ฐิติภาคินี ปญฺญา, อากิญฺจญฺญายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา. อากิญฺจญฺญายตนสฺส ลาภี. วิญฺญาณญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, หานภาคินี ปญฺญา, ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ, ฐิติภาคินี ปญฺญา, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ, วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสญฺหิตา, นิพฺเพธภาคินี ปญฺญา. (๗)

[๘๐๐] ตตฺถ กตมา จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา.

อตฺถปฏิสมฺภิทา ธมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา.[๑] อตฺเถ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ธมฺเม ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. อิมา จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา. (๘)

[๘๐๑] ตตฺถ กตมา จตสฺโส ปฏิปทา.

---

[๑] ฉ., เท. ปฏิภานปฏิสมฺภิทา.

ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา, ทุกฺขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา, สุขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา, สุขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา.

กิจฺเฉน กสิเรน สมาธึ อุปฺปาเทนฺตสฺส ทนฺธํ ตณฺหานํ อภิชานนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา ทุกฺขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา.

กิจฺเฉน กสิเรน สมาธึ อุปฺปาเทนฺตสฺส ขิปฺปํ ตณฺหานํ อภิชานนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ทุกฺขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา สุขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา.

อกิจฺเฉน อกสิเรน สมาธึ อุปฺปาเทนฺตสฺส ทนฺธํ ตณฺหานํ อภิชานนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ สุขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา สุขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา.

อกิจฺเฉน อกสิเรน สมาธึ อุปฺปาเทนฺตสฺส ขิปฺปํ ตณฺหานํ อภิชานนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ สุขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา ปญฺญา. อิมา จตสฺโส ปฏิปทา. (๙)

[๘๐๒] ตตฺถ กตมานิ จตฺตาริ อารมฺมณานิ.

ปริตฺตา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา, ปริตฺตา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา, อปฺปมาณา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา, อปฺปมาณา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา ปริตฺตา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

สมาธิสฺส น นิกามลาภิสฺส อารมฺมณํ โถกํ ผรนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ปริตฺตา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา ปริตฺตา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

สมาธิสฺส น นิกามลาภิสฺส อารมฺมณํ วิปุลํ ผรนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ ปริตฺตา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา อปฺปมาณา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

สมาธิสฺส นิกามลาภิสฺส อารมฺมณํ โถกํ ผรนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อปฺปมาณา ปริตฺตารมฺมณา ปญฺญา.

ตตฺถ กตมา อปฺปมาณา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา.

สมาธิสฺส นิกามลาภิสฺส อารมฺมณํ วิปุลํ ผรนฺตสฺส ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อยํ วุจฺจติ อปฺปมาณา อปฺปมาณารมฺมณา ปญฺญา. อิมานิ จตฺตาริ อารมฺมณานิ. (๑๐)

มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณํ ชรามรเณเปตํ ญาณํ, ชรามรณสมุทเยเปตํ ญาณํ, ชรามรณนิโรเธเปตํ ญาณํ, ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทายเปตํ ญาณํ.

ตตฺถ กตมํ ชรามรเณ ญาณํ.

ชรามรณํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ ชรามรเณ ญาณํ. ชรามรณสมุทยํ อารพฺภ ฯเปฯ ชรามรณนิโรธํ อารพฺภ ฯเปฯ

ชรามรณนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ วุจฺจติ ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณำ. (๑๑)

[๘๐๓] มคฺคสมงฺคิสฺส[๑] ญาณำ ชาติยาเปตำ ญาณำ ฯเปฯ ภเวเปตำ ญาณำ ฯเปฯ อุปาทาเนเปตำ ญาณำ ฯเปฯ ตณฺหายเปตำ ญาณำ ฯเปฯ เวทนายเปตำ ญาณำ ฯเปฯ ผสฺเสเปตำ ญาณำ ฯเปฯ สพายตเนเปตำ ญาณำ ฯเปฯ นามรูเปเปตำ ญาณำ ฯเปฯ วิญฺญาเณเปตำ ญาณำ ฯเปฯ สงฺขาเรสุเปตำ[๒] ญาณำ, สงฺขารสมุทเยเปตำ ญาณำ, สงฺขารนิโรเธเปตำ ญาณำ, สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฏิปทายเปตำ ญาณำ. (๑๒-๒๑)

ตตฺถ กตมำ สงฺขาเรสุ ญาณำ.

สงฺขาเร อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ วุจฺจติ สงฺขาเรสุ ญาณำ.

สงฺขารสมุทยำ อารพฺภ ฯเปฯ สงฺขารนิโรธำ อารพฺภ ฯเปฯ สงฺขารนิโรธคามินึ ปฏิปทำ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ วุจฺจติ สงฺขารนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณำ. เอวำ จตุพฺพิเธน ญาณวตฺถุ.

จตุกฺกำ.

---

๕. ปญฺจกนิทฺเทโส

[๘๐๔] ตตฺถ กตโม ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ.

ปีติผรณตา, สุขผรณตา, เจโตผรณตา, อาโลกผรณตา, ปจฺจเวกฺขณา-

---

[๑] ฉ., เท. ธมฺมสมงฺคิสฺส. [๒] อิ. สงฺขาเรเปตำ.

นิมิตฺตํ. ทฺวีสุ ฌาเนสุ ปญฺญา ปีติผรณตา, ตีสุ ฌาเนสุ ปญฺญา สุขผรณตา, ปรจิตฺเต ญาณํ เจโตผรณตา, ทิพฺพจกฺขุ อาโลกผรณตา, ตมฺหา ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐิตสฺส ปจฺจเวกฺขณาญาณํ ปจฺจเวกฺขณานิมิตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ.

ตตฺถ กตโม ปญฺจญาณิโก สมฺมาสมาธิ.

"อยํ สมาธิ ปจฺจุปฺปนฺนสุโข เจว อายตึ จ สุขวิปาโกติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ, "อยํ สมาธิ อริโย นิรามิโสติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ, "อยํ สมาธิ อกาปุริสเสวิโตติ[๑] ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ, "อยํ สมาธิ สนฺโต ปณีโต ปฏิปฺปสฺสทฺธิลทฺโธ[๒] เอโกทิภาวาธิคโต น สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริตคโตติ[๓] ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ, "โส โข ปนาหํ อิมํ สมาธึ สโตว[๔] สมาปชฺชามิ สโต วุฏฺฐหามีติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ; อยํ ปญฺจญาณิโก สมฺมาสมาธิ. เอวํ ปญฺจวิเธน ญาณวตฺถุ.

ปญฺจกํ.

---

๖. ฉกฺกนิทฺเทโส

[๘๐๕] ตตฺถ กตมา ฉสุ อภิญฺญาสุ ปญฺญา.

อิทฺธิวิเธ ญาณํ, โสตธาตุวิสุทฺธิยา ญาณํ, ปรจิตฺเต ญาณํ, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณํ, สตฺตานํ จุตูปปาเต ญาณํ, อาสวานํ ขเย ญาณํ, อิมา ฉสุ อภิญฺญาสุ ปญฺญา. เอวํ ฉพฺพิเธน ญาณวตฺถุ.

ฉกฺกํ.

---

[๑] เท. มหาปุริสเสวิโต. [๒] ฉ., เท. ปฏิปฺปสฺสทฺธลทฺโธ. สี. ปฏิปฺปสฺสทฺธา ลทฺโธ.
[๓] สฺยา. สสงฺขารนิคยฺหวาริตวโตติ. อิ. สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริตวโต. [๔] ฉ., เท. สโต.

๗. สตฺตกนิทฺเทโส

[๘๐๖] ตตฺถ กตมานิ สตฺตสตฺตติ ญาณวตฺถูนิ.

"ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ ญาณํ, อสติ ชาติยา "นตฺถิ ชรามรณนฺติ ญาณํ, อตีตมฺปิ อทฺธานํ "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ ญาณํ, อสติ ชาติยา "นตฺถิ ชรามรณนฺติ ญาณํ, อนาคตมฺปิ อทฺธานํ "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ ญาณํ, อสติ ชาติยา "นตฺถิ ชรามรณนฺติ ญาณํ, ยมฺปิสฺส ตํ ธมฺมฏฺฐิติญาณํ, ตมฺปิ "ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ญาณํ, "ภวปจฺจยา ชาตีติ ญาณํ ฯเปฯ "อุปาทานปจฺจยา ภโวติ ญาณํ ฯเปฯ "ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺติ ญาณํ ฯเปฯ "เวทนาปจฺจยา ตณฺหาติ ญาณํ ฯเปฯ "ผสฺสปจฺจยา เวทนาติ ญาณํ ฯเปฯ "สฬายตนปจฺจยา ผสฺโสติ ญาณํ ฯเปฯ "นามรูปปจฺจยา สฬายตนนฺติ ญาณํ ฯเปฯ "วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ ญาณํ ฯเปฯ "สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ ญาณํ ฯเปฯ "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ญาณํ. อสติ อวิชฺชาย "นตฺถิ สงฺขาราติ ญาณํ, อตีตมฺปิ อทฺธานํ "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ญาณํ, อสติ อวิชฺชาย "นตฺถิ สงฺขาราติ ญาณํ, อนาคตมฺปิ อทฺธานํ "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ญาณํ, อสติ อวิชฺชาย "นตฺถิ สงฺขาราติ ญาณํ, ยมฺปิสฺส ตํ ธมฺมฏฺฐิติญาณํ, ตมฺปิ "ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ญาณํ. อิมานิ สตฺตสตฺตติ ญาณวตฺถูนิ.

เอวํ สตฺตวิเธน ญาณวตฺถุ.

สตฺตกํ.

---

๘. อฏฺฐกนิทฺเทโส

[๘๐๗] ตตฺถ กตมา จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา.

โสตาปตฺติมคฺเค ปญฺญา, โสตาปตฺติผเล ปญฺญา, สกทาคามิมคฺเค ปญฺญา, สกทาคามิผเล ปญฺญา, อนาคามิมคฺเค ปญฺญา, อนาคามิผเล

ปญฺญา, อรหตฺตมคฺเค ปญฺญา, อรหตฺตผเล ปญฺญา, อิมา จตูสุ มคฺเคสุ จตูสุ ผเลสุ ปญฺญา. เอวํ อฏฺฐวิเธน ญาณวตฺถุ.

อฏฺฐกํ.

---

๙. นวกนิทฺเทโส

[๘๐๘] ตตฺถ กตมา นวสุ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ ปญฺญา.

ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา ปญฺญา, ทุติยชฺฌานสมาปตฺติยา ปญฺญา, ตติยชฺฌานสมาปตฺติยา ปญฺญา, จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา ปญฺญา, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติยา วุฏฺฐิตสฺส ปจฺจเวกฺขณาญาณํ, อิมา นวสุ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ ปญฺญา. เอวํ นววิเธน ญาณวตฺถุ.

นวกํ.

---

๑๐. ทสกนิทฺเทโส

[๘๐๙] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ญาณํ.

อิธ ตถาคโต "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล กญฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต อุปคจฺเฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุถุชฺชโน กญฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต อุปคจฺเฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต อุปคจฺเฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ

ปุถุชฺชโน กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต อุปคจฺเฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล กญฺจิ ธมฺมํ อตฺตโต[๑] อุปคจฺเฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุถุชฺชโน กญฺจิ ธมฺมํ อตฺตโต อุปคจฺเฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล มาตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุถุชฺชโน มาตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล ปิตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย ฯเปฯ อรหนฺตํ ชีวิตา โวโรเปยฺย ฯเปฯ ปทุฏฺเฐน จิตฺเตน ตถาคตสฺส โลหิตํ อุปฺปาเทยฺย ฯเปฯ สงฺฆํ ภินฺเทยฺย ฯเปฯ อญฺญํ สตฺถารํ อุทฺทิเสยฺย ฯเปฯ อฏฺฐมํ ภวํ นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุถุชฺชโน อฏฺฐมํ ภวํ นิพฺพตฺเตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺเชยฺยุ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เอโก อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุปฺปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว ราชาโน จกฺกวตฺติโน[๒] อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺเชยฺยุ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เอโก ราชา จกฺกวตฺตี อุปฺปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุริโส

---

[๑] ฉ., เท. อตฺถโต, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. จกฺกวตฺตี.

อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ อิตฺถี ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุริโส ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ อิตฺถี สกฺกตฺตํ กเรยฺย,[๑] มารตฺตํ กเรยฺย, พฺรหฺมตฺตํ กเรยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ ปุริโส สกฺกตฺตํ กเรยฺย มารตฺตํ กเรยฺย, พฺรหฺมตฺตํ กเรยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายทุจฺจริตสฺส อิฏฺโฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ กายทุจฺจริตสฺส อนิฏฺโฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีทุจฺจริตสฺส ฯเปฯ ยํ มโนทุจฺจริตสฺส อิฏฺโฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ วจีทุจฺจริตสฺส ฯเปฯ ยํ มโนทุจฺจริตสฺส อนิฏฺโฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายสุจริตสฺส อนิฏฺโฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ กายสุจริตสฺส อิฏฺโฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีสุจริตสฺส ฯเปฯ ยํ มโนสุจริตสฺส อนิฏฺโฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ,

---

[๑] อิ. กาเรยฺย, เอวมุปริปิ.

"ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ วจีสุจริตสฺส ฯเปฯ ยํ มโนสุจริตสฺส อิฏฺโฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายทุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ กายทุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีทุจฺจริตสมงฺคี ฯเปฯ ยํ มโนทุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ วจีทุจฺจริตสมงฺคี ฯเปฯ ยํ มโนทุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ.

"อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายสุจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ กายสุจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีสุจริตสมงฺคี ฯเปฯ ยํ มโนสุจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ ปชานาติ, "ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ วจีสุจริตสมงฺคี ฯเปฯ ยํ มโนสุจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ

อุปฺปชฺเชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติ. "เย เย ธมฺมา เยสํ เยสํ ธมฺมานํ เหตู ปจฺจยา อุปาทาย ตํ ตํ ฐานํ เย เย ธมฺมา เยสํ เยสํ ธมฺมานํ น เหตู น ปจฺจยา [๑] อุปฺปาทาย ตํ ตํ อฏฺฐานนฺติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ ตถาคตสฺส ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ญาณํ. (๑)

[๘๑๐] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ญาณํ.

อิธ ตถาคโต ปชานาติ, "อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ คติสมฺปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ อุปธิสมฺปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ กาลสมฺปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ ปโยคสมฺปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ.

อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ คติวิปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ อุปธิวิปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ กาลวิปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ ปาปกานิ กมฺมสมาทานานิ ปโยควิปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ.

อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ คติวิปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ อุปธิวิปตฺติ-ปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, [๒] อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ กาลวิปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ

---

[๑] ฉ., เท. น เหตู อปฺปจฺจยา. [๒] สฺยา. น วิปจนฺติ, เอวมุปริปิ.

กมฺมสมาทานานิ ปโยควิปตฺติปฏิพาหฺหานิ น วิปจฺจนฺติ.

อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ คติสมฺปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ อุปฺปตฺติสมฺปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ กาลสมฺปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตฺเถกจฺจานิ กลฺยาณานิ กมฺมสมาทานานิ ปโยคสมฺปตฺตึ อาคมฺม วิปจฺจนฺตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส อตีตานาคต-ปจฺจุปฺปนฺนานำ กมฺมสมาทานานำ ฐานโส เหตุโส วิปากำ ยถาภูตำ ญาณำ. (๒)

[๘๑๑] ตตฺถ กตมำ ตถาคตสฺส สพฺพตฺถคามินึ ปฏิปทำ ยถาภูตำ ญาณำ.

อิธ ตถาคโต "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา นิรยคามินีตี[๑] ปชานาติ, "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา ติรจฺฉานคามินีติ ปชานาติ, "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา เปตฺติวิสยคามินีติ ปชานาติ, "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา มนุสฺสโลกคามินีติ ปชานาติ, "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา เทวโลกคามินีติ ปชานาติ, "อยำ มคฺโค อยำ ปฏิปทา นิพฺพานคามินีติ ปชานาตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส สพฺพตฺถคามินึ ปฏิปทำ ยถาภูตำ ญาณำ. (๓)

[๘๑๒] ตตฺถ กตมำ ตถาคตสฺส [๒]อเนกธาตุำ นานาธาตุำ โลกำ[๒] ยถาภูตำ ญาณำ.

อิธ ตถาคโต ขนฺธนานตฺตำ ปชานาติ, อายตนนานตฺตำ ปชานาติ, ธาตุนานตฺตำ ปชานาติ, [๓]อเนกธาตุำ นานาธาตุำ โลกำ[๓] ปชานาตีติ. ยา

---

[๑] ฉ., เท. นิรยคามี, เอวมุปริปิ. [๒-๒] ฉ., เท. อเนกธาตุนานาธาตุโลกำ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท อเนกธาตุนานาธาตุโลกนานาตฺตำ.

ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส อเนกธาตุๆ นานาธาตุๆ โลกำ ยถาภูตำ ญาณำ. (๔)

[๘๑๓] ตตฺถ กตมำ ตถาคตสฺส สตฺตานำ นานาธิมุตฺติกตำ ยถาภูตำ ญาณำ.

อิธ ตถาคโต ปชานาติ "สนฺติ สตฺตา หีนาธิมุตฺติกา, สนฺติ สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติกา, หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ.

อตีตมฺปิ อทฺธานำ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวึสุ ภชึสุ ปยิรุปาสึสุ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวึสุ ภชึสุ ปยิรุปาสึสุ.

อนาคตมฺปิ อทฺธานำ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺติ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส สตฺตานำ นานาธิมุตฺติกตำ ยถาภูตำ ญาณำ. (๕)

[๘๑๔] ตตฺถ กตมำ ตถาคตสฺส ปรสตฺตานำ ปรปุคฺคลานำ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตำ ยถาภูตำ ญาณำ.

อิธ ตถาคโต สตฺตานำ อาสยำ ปชานาติ, อนุสยำ ปชานาติ, จริตำ ปชานาติ, อธิมุตฺตึ ปชานาติ, อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย [๑] สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย [๒] ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ.

---

[๑] สี. มุทุนฺทฺริเย. [๒] ฉ., เท. ทิวิญฺญาปเย, เอวมุปริปิ.

[๘๑๕] กตโม จ สตฺตานํ อาสโย.

"สสฺสโต โลโกติ วา "อสสฺสโต โลโกติ วา "อนฺตวา โลโกติ วา "อนนฺตวา โลโกติ วา "ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ วา "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ วา "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา อิติ ภวทิฏฺจิสนฺนิสฺสิตา วา สตฺตา โหนฺติ วิภวทิฏฺจิสนฺนิสฺสิตา วา, เอเต วา ปน อุโภ อนฺเต อนุปคมฺม อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อนุโลมิกา ขนฺติ ปฏิลทฺธา โหติ ยถาภูตํ [๑] ญาณํ; อยํ สตฺตานํ อาสโย.

[๘๑๖] กตโม จ สตฺตานํ อนุสโย.

สตฺตานุสยา: กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย มานานุสโย ทิฏฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย, ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺถ สตฺตานํ ราคานุสโย อนุเสติ, ยํ โลเก อปฺปิยรูปํ อสาตรูปํ, เอตฺถ สตฺตานํ ปฏิฆานุสโย อนุเสติ, อิติ อิเมสุ ทฺวีสุ ธมฺเมสุ อวิชฺชา[๒] อนุปติตา.[๒] ตเทกฏฺโฐ มาโน จ ทิฏฺจิ จ วิจิกิจฺฉา จ ทฏฺฐพฺพา; อยํ สตฺตานํ อนุสโย.

[๘๑๗] กตมํ จ สตฺตานํ จริตํ.

ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร ปริตฺตภูมโก วา มหาภูมโก วา; อิทํ สตฺตานํ จริตํ.

[๘๑๘] กตมา จ สตฺตานํ อธิมุตฺติ.

สนฺติ สตฺตา หีนาธิมุตฺติกา, สนฺติ สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติกา,

---

[๑] สฺยา. วา. [๒] ฉ., เท. อวิชฺชานุปติตา.

หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ.

อตีตมฺปิ อทฺธานํ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวึสุ ภชึสุ ปยิรุปาสึสุ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวึสุ ภชึสุ ปยิรุปาสึสุ, อนาคตมฺปิ อทฺธานํ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺติ, ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺติ; อยํ สตฺตานํ อธิมุตฺติ.

[๘๑๙] กตเม เต สตฺตา มหารชกฺขา.

ทส กิเลสวตฺถูนิ: โลโภ โทโส โมโห มาโน ทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา ถีนํ อุทฺธจฺจํ อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ, เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ทส กิเลสวตฺถูนิ อาเสวิตานิ ภาวิตานิ พหุลีกตานิ อุสฺสทคตานิ; อิเม เต สตฺตา มหารชกฺขา.

[๘๒๐] กตเม เต สตฺตา อปฺปรชกฺขา.

เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ทส กิเลสวตฺถูนิ อนาเสวิตานิ อภาวิตานิ อพหุลีกตานิ อนุสฺสทคตานิ; อิเม เต สตฺตา อปฺปรชกฺขา.

[๘๒๑] กตเม เต สตฺตา มุทินฺทฺริยา.

ปญฺจินฺทฺริยานิ: สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ, เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ อนาเสวิตานิ อภาวิตานิ อพหุลีกตานิ อนุสฺสทคตานิ; อิเม เต สตฺตา มุทินฺทฺริยา.

[๘๒๒] กตเม เต สตฺตา ติกฺขินฺทฺริยา.

เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ อาเสวิตานิ ภาวิตานิ

พหุลีกตานิ อุสฺสทคตานิ; อิเม เต สตฺตา ติกฺขินฺทฺริยา.

[๘๒๓] กตเม เต สตฺตา ทฺวากาารา.

เย เต สตฺตา ปาปาสยา ปาปานุสยา ปาปจริตา ปาปาธิมุตฺติกา มหารชกฺขา มุทินฺทฺริยา; อิเม เต สตฺตา ทฺวากาารา.

[๘๒๔] กตเม เต สตฺตา สฺวากาารา.

เย เต สตฺตา กลฺยาณาสยา กลฺยาณจริตา กลฺยาณาธิมุตฺติกา อปฺปรชกฺขา ติกฺขินฺทฺริยา; อิเม เต สตฺตา สฺวากาารา.

[๘๒๕] กตเม เต สตฺตา ทูวิญฺญาปยา.

เย จ เต สตฺตา ทฺวากาารา, เตว เต สตฺตา ทูวิญฺญาปยา, เย จ เต สตฺตา สฺวากาารา, เตว เต สตฺตา สุวิญฺญาปยา.

[๘๒๖] กตเม เต สตฺตา อภพฺพา.

เย เต สตฺตา กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา อสฺสทฺธา อจฺฉนฺทิกา ทุปฺปญฺญา อภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธมฺเมสุ สมฺมตฺตํ; อิเม เต สตฺตา อภพฺพาติ.

[๘๒๗] กตเม เต สตฺตา ภพฺพา.

เย เต สตฺตา น กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา น กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา น วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา สทฺธา ฉนฺทิกา ปญฺญวนฺโต ภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธมฺเมสุ สมฺมตฺตํ; อิเม เต สตฺตา ภพฺพาติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ ตถาคตสฺส ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ญาณํ. (๖)

[๘๒๘] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ญาณํ.

ฌายีติ จตฺตาโร ฌายี: อตฺเถกจฺโจ ฌายี สมฺปตฺตึเยว สมาหึ "วิปตฺตีติ ปจฺเจติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี วิปตฺตึเยว สมาหึ "สมฺปตฺตีติ ปจฺเจติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี สมฺปตฺตึเยว[๑] สมาหึ "สมฺปตฺตีติ ปจฺเจติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี วิปตฺตึเยว[๒] สมาหึ "วิปตฺตีติ ปจฺเจติ; อิเม จตฺตาโร ฌายี.

อปเรปิ จตฺตาโร ฌายี: อตฺเถกจฺโจ ฌายี ทนฺธํ สมาปชฺชติ ขิปฺปํ วุฏฺฐาติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี ขิปฺปํ สมาปชฺชติ ทนฺธํ วุฏฺฐาติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี ทนฺธํ สมาปชฺชติ ทนฺธํ วุฏฺฐาติ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี ขิปฺปํ สมาปชฺชติ ขิปฺปํ วุฏฺฐาติ; อิเม จตฺตาโร ฌายี.

อปเรปิ จตฺตาโร ฌายี: อตฺเถกจฺโจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล; อตฺเถกจฺโจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล, โหติ น สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล, อตฺเถกจฺโจ ฌายี สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล จ โหติ สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล จ, อตฺเถกจฺโจ ฌายี เนว สมาธิสฺมึ สมาธิกุสโล โหติ น สมาธิสฺมึ สมาปตฺติกุสโล; อิเม จตฺตาโร ฌายี.

ฌานนฺติ จตฺตาริ ฌานานิ: ปฐมํ ฌานํ ทุติยํ ฌานํ ตติยํ ฌานํ จตุตฺถํ ฌานํ.

วิโมกฺโขติ อฏฺฐ วิโมกฺขา: รูปี รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ปฐโม วิโมกฺโข.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ทุติโย วิโมกฺโข.

สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ; อยํ ตติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ

---

[๑] ฉ., เท. สมฺปตฺติเยว, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. วิปตฺติเยว, เอวมุปริปิ.

อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ จตุตฺโถ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ฉฏฺโฐ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ อฏฺฐโม วิโมกฺโข.

สมาธีติ ตโย สมาธี: สวิตกฺกสวิจาโร สมาธิ, อวิตกฺกวิจารมตฺโต สมาธิ, อวิตกฺกอวิจาโร สมาธิ.

สมาปตฺตีติ นว อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺติโย: ปฐมชฺฌานสมาปตฺติ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ ตติยชฺฌานสมาปตฺติ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ.

สงฺกิเลสนฺติ หานภาคิโย ธมฺโม โวทานนฺติ วิเสสภาคิโย ธมฺโม. วุฏฺฐานนฺติ โวทานมฺปิ วุฏฺฐานํ, ตมฺหา ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐานมฺปิ วุฏฺฐานนฺติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ ตถาคตสฺส ฌานวิโมกฺขสมาปตฺตีนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ญาณํ. (๗)

[๘๒๙] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตึ ยถาภูตํ ญาณํ.

อิธ ตถาคโต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ; เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป "อมุตฺราสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโนติ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทํ ตถาคตสฺส ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตี[๑] ยถาภูตํ ญาณํ. (๘)

[๘๓๐] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส สตฺตานํ จุตูปปาตํ ยถาภูตं ญาณं.

อิธ ตถาคโต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายं ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา, อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺม-สมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคं โลกं

---

[๑] ฉ., เท. ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ.

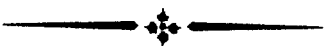
อุปปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมุปเค สตฺเต ปชานาตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส สตฺตานำ จุตูปปาตำ ยถาภูตำ ญาณำ. (๙)

[๘๓๑] ตตฺถ กตมำ ตถาคตสฺส อาสวานำ ขยำ ยถาภูตำ ญาณำ.

อิธ ตถาคโต อาสวานำ ขยา อนาสวำ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏเฐว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ. ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ; อิทำ ตถาคตสฺส อาสวานำ ขยำ ยถาภูตำ ญาณนฺติ. (๑๐)

ทสกำ.

ญาณวิภงฺโค สมตฺโต.

๑๗. ขุทฺทกวตฺถุวิภงฺโค

๑. เอกกมาติกา

[๘๓๒] (๑) ชาติมโท.
(๒) โคตฺตมโท.
(๓) อาโรคฺยมโท.
(๔) โยพฺพนมโท.
(๕) ชีวิตมโท.
(๖) ลาภมโท.
(๗) สกฺการมโท.
(๘) ครุการมโท.
(๙) ปุเรกฺขารมโท.
(๑๐) ปริวารมโท.
(๑๑) โภคมโท.
(๑๒) วณฺณมโท.
(๑๓) สุตมโท.
(๑๔) ปฏิภาณมโท.[๑]
(๑๕) รตฺตญฺญุมโท.
(๑๖) ปิณฺฑปาติกมโท.
(๑๗) อนวญฺญตฺติมโท.[๒]
(๑๘) อิริยาปถมโท.
(๑๙) อิทฺธิมโท.
(๒๐) ยสมโท.
(๒๑) สีลมโท.

---

[๑] ฉ., เท. ปฏิภานมโท. [๒] ฉ., เท. อนวญฺญามโท.

(๒๒) ฌานมโท.
(๒๓) สิปฺปมโท.
(๒๔) อาโรหมโท.
(๒๕) ปริณาหมโท.
(๒๖) สณฺฐานมโท.
(๒๗) ปาริปูริมโท.
(๒๘) มโท.
(๒๙) ปมาโท.
(๓๐) ถมฺโภ.
(๓๑) สารมฺโภ.
(๓๒) อติจฺฉตา.
(๓๓) มหิจฺฉตา.
(๓๔) ปาปิจฺฉตา.
(๓๕) สิงฺคํ.
(๓๖) ตินฺติณํ.
(๓๗) จาปลฺยํ.
(๓๘) อสภาควุตฺติ.
(๓๙) อรติ.
(๔๐) ตนฺที.
(๔๑) วิชมฺภิตา.[๑]
(๔๒) ภตฺตสมฺมโท.
(๔๓) เจตโส ลีนตฺตํ.[๒]
(๔๔) กุหนา.
(๔๕) ลปนา.

---

[๑] สฺยา. วิชมฺภิกา. [๒] ฉ., เท. เจตโส จ ลีนตฺตํ, เอวมุปริปิ.

(๔๖) เนมิตฺติกตา.
(๔๗) นิปฺเปสิกตา.
(๔๘) ลาเภน ลาภํ ชิคึสนตา.[๑]
(๔๙) เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.
(๕๐) สทิโสหมสฺมีติ มาโน.
(๕๑) หีโนหมสฺมีติ มาโน.
(๕๒) เสยฺยสฺส เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.
(๕๓) เสยฺยสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน.
(๕๔) เสยฺยสฺส หีโนหมสฺมีติ มาโน.
(๕๕) สทิสสฺส เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.
(๕๖) สทิสสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน.
(๕๗) สทิสสฺส หีโนหมสฺมีติ มาโน.
(๕๘) หีนสฺส เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน
(๕๙) หีนสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน.
(๖๐) หีนสฺส หีโนหมสฺมีติ มาโน.
(๖๑) มาโน.
(๖๒) อติมาโน.
(๖๓) มานาติมาโน.
(๖๔) โอมาโน.
(๖๕) อธิมาโน.
(๖๖) อสฺมิมาโน.
(๖๗) มิจฺฉามาโน.
(๖๘) ญาติวิตกฺโก.
(๖๙) ชนปทวิตกฺโก.

---

[๑] ฉ., เท. นิชิคึสนตา. สี. นิชิคึสนตา, เอวมุปริปิ.

(๗๐) อมรวิตกฺโก.
(๗๑) ปรานุทฺทยตาปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.
(๗๒) ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.
(๗๓) อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

เอกกํ.

๒. ทุกมาติกา

[๘๓๓] (๑) โกโธ จ อุปนาโห จ.
(๒) มกฺโข จ ปลาโส[๑] จ.
(๓) อิสฺสา จ มจฺฉริยญฺจ.
(๔) มายา จ สาเถยฺยญฺจ.
(๕) อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จ.
(๖) ภวทิฏฺฐิ จ วิภวทิฏฺฐิ จ.
(๗) สสฺสตทิฏฺฐิ จ อุจฺเฉททิฏฺฐิ จ.
(๘) อนฺตวาทิฏฺฐิ จ อนนฺตวาทิฏฺฐิ จ.
(๙) ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิ จ อปรนฺตานุทิฏฺฐิ จ.
(๑๐) อหิริกญฺจ อโนตฺตปฺปญฺจ.
(๑๑) โทวจสฺสตา จ ปาปมิตฺตตา จ.
(๑๒) อนาชฺชโว[๒] จ อมทฺทโว จ.
(๑๓) อกฺขนฺติ จ อโสรจฺจญฺจ.
(๑๔) อสาขลฺยญฺจ อปฺปฏิสนฺถาโร จ.
(๑๕) อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา จ โภชเน อมตฺตญฺญุตา จ.
(๑๖) มุฏฺฐสจฺจญฺจ อสมฺปชญฺญญฺจ.
(๑๗) สีลวิปตฺติ จ ทิฏฺฐิวิปตฺติ จ.

---

[๑] ฉ., เท. ปฬาโส. [๒] ฉ., เท. อนชฺชโว.

(๑๘) อชฺฌตฺตํ สญฺโญชนญฺจ พหิทฺธา สญฺโญชนญฺจ.[๑]
ทุกํ.

๓. ติกมาติกา

[๘๓๔] (๑) ตีณิ อกุสลมูลานิ.
(๒) ตโย อกุสลวิตกฺกา.
(๓) ติสฺโส อกุสลสญฺญา.
(๔) ติสฺโส อกุสลธาตุโย.
(๕) ตีณิ ทุจฺจริตานิ.
(๖) ตโย อาสวา.
(๗) ตีณิ สญฺโญชนานิ.
(๘) ติสฺโส ตณฺหา.
(๙) อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา.
(๑๐) อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา.
(๑๑) ติสฺโส เอสนา.
(๑๒) ติสฺโส วิธา.
(๑๓) ตีณิ ภยานิ.
(๑๔) ตีณิ ตมานิ.
(๑๕) ตีณิ ติตฺถายตนานิ.
(๑๖) ตโย กิญฺจนา.
(๑๗) ตีณิ องฺคณานิ.
(๑๘) ตีณิ มลานิ.
(๑๙) ตีณิ วิสมานิ.

---

[๑] ฉ., เท. อชฺฌตฺตสโญชนญฺจ พหิทฺธาสโญชนญฺจ, เอวมุปริปิ.

(๒๐) อปรานิปิ ตีณิ วิสมานิ.

(๒๑) ตโย อคฺคี.

(๒๒) ตโย กสาวา.

(๒๓) อปเรปิ ตโย กสาวา.

(๒๔) อสฺสาททิฏฺฐิ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

(๒๕) อรติ วิเหสา อธมฺมจริยา.

(๒๖) โทวจสฺสตา ปาปมิตฺตตา นานตฺตสญฺญา.

(๒๗) อุทฺธจฺจํ โกสชฺชํ ปมาโท.

(๒๘) อสนฺตุฏฺฐิตา อสมฺปชญฺญตา มหิจฺฉตา.

(๒๙) อหิริกํ อโนตฺตปฺปี ปมาโท.

(๓๐) อนาทริยํ โทวจสฺสตา ปาปมิตฺตตา.

(๓๑) อสฺสทฺธิยํ อวทญฺญุตา โกสชฺชํ.

(๓๒) อุทฺธจฺจํ อสำวโร ทุสฺสีลฺยํ.

(๓๓) อริยานํ อทสฺสนกมฺยตา สทฺธมฺมสฺส อโสตุกมฺยตา อุปารมฺภจิตฺตตา.

(๓๔) มุฏฺฐสจฺจํ อสมฺปชญฺญํ เจตโส วิกฺเขโป.

(๓๕) อโยนิโส มนสิกาโร กุมฺมคฺคเสวนา เจตโส ลีนตฺตํ.

ติกํ.

---

๔. จตุกฺกมาติกา

[๘๓๕] (๑) จตฺตาโร อาสวา.

(๒) จตฺตาโร คนฺถา.

(๓) จตฺตาโร โอฆา.

(๔) จตฺตาโร โยคา.

(๕) จตฺตาริ อุปาทานานิ.
(๖) จตฺตาโร ตณฺหุปฺปาทา.
(๗) จตฺตาริ อคติคมนานิ.
(๘) จตฺตาโร วิปริเยสา.[๑]
(๙) จตฺตาโร อนริยโวหารา.
(๑๐) อปเรปิ จตฺตาโร อนริยโวหารา.
(๑๑) จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ.
(๑๒) อปรานิปิ จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ.
(๑๓) จตฺตาริ ภยานิ.
(๑๔) อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.
(๑๕) อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.[๒]
(๑๖) อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.[๒]
(๑๗) จตสฺโส ทิฏฺิโย.

จตุกฺกํ.

๕. ปญฺจกมาติกา

[๘๓๖] (๑) ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ.
(๒) ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ.
(๓) ปญฺจ มจฺฉริยานิ.
(๔) ปญฺจ สงฺคา.
(๕) ปญฺจ สลฺลา.
(๖) ปญฺจ เจโตขิลา.
(๗) ปญฺจ เจตโส วินิพนฺธา.

---

[๑] ฉ., เท. วิปริยาสา. [๒] ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

(๘) ปญฺจ นีวรณานิ.
(๙) ปญฺจ กมฺมานิ อานนฺตริกานิ.[๑]
(๑๐) ปญฺจ ทิฏฺฐิโย.
(๑๑) ปญฺจ เวรา.
(๑๒) ปญฺจ พฺยสนา.
(๑๓) ปญฺจ อกฺขนฺติยา อาทีนวา.
(๑๔) ปญฺจ ภยานิ.
(๑๕) ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา.

ปญฺจกํ.

๖. ฉกฺกมาติกา

[๘๓๗] (๑) ฉ วิวาทมูลานิ.
(๒) ฉ ฉนฺทราคา [๒]เคหสิตา ธมฺมา.[๒]
(๓) ฉ วิโรธวตฺถูนิ.
(๔) ฉ ตณฺหากายา.
(๕) ฉ อคารวา.
(๖) ฉ ปริหานิยา ธมฺมา.
(๗) อปเรปิ ฉ ปริหานิยา ธมฺมา.
(๘) ฉ โสมนสฺสูปวิจารา.
(๙) ฉ โทมนสฺสูปวิจารา.
(๑๐) ฉ อุเปกฺขูปวิจารา.[๓]
(๑๑) ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิ.

---

[๑] อิ. อนนฺตริกานิ. [๒-๒] ฉ., เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท. อุเปกฺขูปวิจารา, เอวมุปริปิ.

(๑๒) ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ.

(๑๓) ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา.

(๑๔) ฉ ทิฏฺฐิโย.

ฉกฺกํ.

---

๗. สตฺตกมาติกา

[๘๓๘] (๑) สตฺต อนุสยา.

(๒) สตฺต สญฺโญชนานิ.

(๓) สตฺต ปริยุฏฺฐานานิ.

(๔) สตฺต อสทฺธมฺมา.

(๕) สตฺต ทุจฺจริตานิ.

(๖) สตฺต มานา.

(๗) สตฺต ทิฏฺฐิโย.

สตฺตกํ.

---

๘. อฏฺฐกมาติกา

[๘๓๙] (๑) อฏฺฐ กิเลสวตฺถูนิ.

(๒) อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิ.

(๓) อฏฺฐสุ โลกธมฺเมสุ จิตฺตสฺส ปฏิฆาโต.

(๔) อฏฺฐ อนริยโวหารา.

(๕) อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา.

(๖) อฏฺฐ ปุริสโทสา.

(๗) อฏฺฐ อสญฺญิวาทา.

(๘) อฏฺจ เนวสญฺญินาสญฺญิวาทา.

อฏฺจกำ.

---

๙. นวกมาติกา

[๘๔๐] (๑) นว อาฆาตวตฺถูนิ.

(๒) นว ปุริสมลานิ.

(๓) นววิธา มานา.

(๔) นว ตณฺหามูลกา[๑] ธมฺมา.

(๕) นว อิญฺชิตานิ.

(๖) นว มญฺญิตานิ.

(๗) นว ผนฺทิตานิ.

(๘) นว ปปญฺจิตานิ.

(๙) นว สงฺขตานิ.

นวกำ.

---

๑๐. ทสกมาติกา

[๘๔๑] (๑) ทส กิเลสวตฺถูนิ.

(๒) ทส อาฆาตวตฺถูนิ.

(๓) ทส อกุสลกมฺมปถา.

(๔) ทส สญฺโญชนานิ.

(๕) ทส มิจฺฉตฺตา.

---

[๑] สี. ตณฺหามูลิกา.

(๖)ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

(๗) ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ.

ทสกํ.

[๘๔๒] อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ อชฺฌตฺติกสฺส อุปาทาย, อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ พาหิรสฺส อุปาทาย, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา[๑] อภิสงฺขิปิตฺวา ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ โหนฺติ, อิติ อตีตานิ ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ อนาคตานิ ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ ปจฺจุปฺปนฺนานิ ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตํ[๒] โหติ, ยานิ จ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ พฺรหฺมชาเล เวยฺยากรเณ วุตฺตานิ ภควตา.

มาติกา.

๑. เอกกนิทฺเทโส

[๘๔๓] ตตฺถ กตโม ชาติมโท.

ชาตึ ปฏิจฺจ มโท มชฺชนา มชฺชิตตฺตํ มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ[๓] อุณฺณาโม[๔] ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ ชาติมโท.

[๘๔๔] ตตฺถ กตโม โคตฺตมโท.

โคตฺตํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ อาโรคฺยํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ โยพฺพนํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ชีวิตํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ลาภํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ สกฺการํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ครุการํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปุเรกฺขารํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปริวารํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ โภคํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ วณฺณํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ สุตํ

---

[๑] ฉ. อภิสญฺญุหิตฺวา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อฏฺฐ ตณฺหาวิจริตสตํ.
[๓-๔] ฉ.,เท. อุนฺนติ อุนฺนาโม, เอวมุปริปิ.

ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปฏิภาณํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ รตฺตญฺญุตํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปิณฺฑปาติกตฺตํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ อนวญฺญตฺตี[๑] ปฏิจฺจ ฯเปฯ อิริยาปถํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ อิทฺธึ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ยสํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ สีลํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ฌานํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ สิปฺปึ ปฏิจฺจ ฯเปฯ อาโรหํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปริณาหํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ สณฺฐานํ ปฏิจฺจ ฯเปฯ ปาริปูรึ ปฏิจฺจ มโท มชฺชนา มชฺชิตตฺตํ มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ ปาริปูริมโท.

[๘๔๕] ตตฺถ กตโม มโท.

โย มโท มชฺชนา มชฺชิตตฺตํ มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ มโท.

[๘๔๖] ตตฺถ กตโม ปมาโท.

กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปมาโท.

[๘๔๗] ตตฺถ กตโม ถมฺโภ.

โย ถมฺโภ ถมฺภนา ถมฺภิตตฺตํ กกฺขฬิยํ ผารุสิยํ อุชุจิตฺตตา อมุทุตา; อยํ วุจฺจติ ถมฺโภ.

---

[๑] ฉ., เท. อนวญฺญาตํ.

[๘๔๘] ตตฺถ กตโม สารมฺโภ.

โย สารมฺโภ ปฏิสารมฺโภ สารมฺภนา ปฏิสารมฺภนา ปฏิสารมฺภิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ สารมฺโภ.

[๘๔๙] ตตฺถ กตมา อติจฺฉตา.

อิตริตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตา, ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตํ [๑] อติจฺฉตา ราโค สาราโค [๒] ฯเปฯ [๒] จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อติจฺฉตา.

[๘๕๐] ตตฺถ กตมา มหิจฺฉตา.

อิตริตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตา ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตํ มหิจฺฉตา ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ มหิจฺฉตา.

[๘๕๑] ตตฺถ กตมา ปาปิจฺฉตา.

อิเธกจฺโจ อสฺสทฺโธ สมาโน "สทฺโธติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, ทุสฺสีโล สมาโน "สีลวาติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, อปฺปสฺสุโต สมาโน "พหุสฺสุโตติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, สงฺคณิการาโม สมาโน "ปวิวิตฺโตติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, กุสีโต สมาโน "อารทฺธวีริโยติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, มุฏฺฐสฺสติ สมาโน "อุปฏฺฐิตสฺสตีติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, อสมาหิโต สมาโน "สมาหิโตติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, ทุปฺปญฺโญ สมาโน "ปญฺญวาติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, อขีณาสโว สมาโน "ขีณาสโวติ

---

[๑] ฉ., เท. อิจฺฉาคตา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อยํ ปาโฐ นตฺถิ, เอวมุปริปิ.

มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตํ ปาปิจฺฉตา ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ ปาปิจฺฉตา.

[๘๕๒] ตตฺถ กตมํ สิงฺคํ.

ยํ สิงฺคํ สิงฺคารตา จตุรตา[๑] จาตุริยํ ปริกฺขตตา[๒] ปาริกฺขติยํ;[๒] อิทํ วุจฺจติ สิงฺคํ.

[๘๕๓] ตตฺถ กตมํ ตินฺติณํ.

ยํ ตินฺติณํ ตินฺติณายนา ตินฺติณายิตตฺตํ[๓] โลลุปฺปี โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุญฺจิกตา[๔] สาธุกมฺยตา; อิทํ วุจฺจติ ตินฺติณํ.

[๘๕๔] ตตฺถ กตมํ จาปลฺยํ.

จีวรมณฺฑนา ปตฺตมณฺฑนา เสนาสนมณฺฑนา อิมสฺส วา ปูติกายสฺส พาหิรานํ วา ปริกฺขารานํ มณฺฑนา วิภูสนา เกฬนา ปริเกฬนา คิทฺธิกตา คิทฺธิกตฺตํ จปลตา จาปลฺยํ; อิทํ วุจฺจติ จาปลฺยํ.

[๘๕๕] ตตฺถ กตมํ อสภาควุตฺติ.

มาตริ วา ปิตริ วา เชฏฺเฐ วา ภาตริ วา อาจริเยสุ วา อุปชฺฌาเย วา พุทฺเธ วา สาวเกสุ วา อญฺญตรญฺญตเรสุ ครุฏฺฐานิเยสุ[๕] วิปฺปฏิกูลคฺคาหิตา[๖] วิปจฺจนีกสาตตา อนาทริยํ อนาทรตา[๗] อคารวตา อปฺปติสฺสวตา; อยํ วุจฺจติ อสภาควุตฺติ.

[๘๕๖] ตตฺถ กตมา อรติ.

---

๑ ฉ., เท. จาตุรตา.
๒ - ๒ ฉ., เท. ปริกฺขตฺตตา, เอวมุปริปิ. ปาริกฺขตฺติยํ
๓ สฺยา. ฌายิตฺตตฺตํ.
๔ ฉ., เท. ปุจฺฉญฺชิกตา, เอวมุปริปิ.
๕,๖ สฺยา. ครุฏฺฐานิเกสุ วิปฺปฏิกูล...
๗ ฉ., เท. อนาทริยตา

ปนฺเตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ อรติ อรติตา[๑] อนภิรติ อนภิรมนา อุกฺกณฺฐิตา ปริตสฺสิตา; อยํ วุจฺจติ อรติ.

[๘๕๗] ตตฺถ กตมา ตนฺที.

ยา ตนฺที ตนฺทิยนา ตนฺทิมนกตา, อาลสฺยํ อาลสายนา[๒] อาลสายิตตฺตํ;[๒] อยํ วุจฺจติ ตนฺที.

[๘๕๘] ตตฺถ กตมา วิชมฺภิตา.

ยา กายสฺส ชมฺภนา วิชมฺภนา อานมนา วินมนา สนฺนมนา ปณมนา พฺยาธิยกํ; อยํ วุจฺจติ วิชมฺภิตา.

[๘๕๙] ตตฺถ กตโม ภตฺตสมฺมโท.

ยา ภุตฺตาวิสฺส ภตฺตมุจฺฉา ภตฺตกิลมโถ ภตฺตปริฬาโห กายทุฏฺฐุลฺลํ; อยํ วุจฺจติ ภตฺตสมฺมโท.

[๘๖๐] ตตฺถ กตมํ เจตโส ลีนตฺตํ.

ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ลีนํ ลียนา ลียิตตฺตํ ถีนํ ถียนา ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ เจตโส ลีนตฺตํ.

[๘๖๑] ตตฺถ กตมา กุหนา.

ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาเตน วา สามนฺตชปฺปิเตน วา อิริยาปถสฺส วา อฏฺฐปนา[๓] ฐปนา สณฺฐปนา ภากุฏิกา[๔] ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กุหนา.

---

[๑] สฺยา. อรติกา.
[๒-๒] ฉ., เท. อาลสฺยายนา อาลสฺยายิตตฺตํ
[๓] ฉ.,เท. อจปนา. ก. อาจปนา.
[๔] ฉ., เท. ภากุฏิตา.

[๘๖๒] ตตฺถ กตมา ลปนา.

ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ อาลปนา ลปนา สลฺลปนา อุลฺลปนา สมุลฺลปนา อุนฺนหนา สมุนฺนหนา อุกฺกาปนา[๑] สมุกฺกาปนา[๑] อนุปฺปิยภาณิตา ปาตุกมฺยตา[๒] มุคฺคสูปตา[๓] ปาริภฏฺยตา; อยํ วุจฺจติ ลปนา.

[๘๖๓] ตตฺถ กตมา เนมิตฺติกตา.

ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยํ ปเรสํ นิมิตฺตํ นิมิตฺตกมฺมํ โอภาโส โอภาสกมฺมํ สามนฺตชปฺปา ปริกถา; อยํ วุจฺจติ เนมิตฺติกตา.

[๘๖๔] ตตฺถ กตมา นิปฺเปสิกตา.

ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ อกฺโกสนา วมฺภนา ครหณา อุกฺเขปนา สมุกฺเขปนา ขิปนา สงฺขิปนา ปาปนา สมฺปาปนา อวณฺณหาริกา ปรปิฏฺฐิมํสิกตา; อยํ วุจฺจติ นิปฺเปสิกตา.

[๘๖๕] ตตฺถ กตมา ลาเภน ลาภํ ชิคึสนตา.

ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิโต ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อิโต ลทฺธํ อามิสํ อมุตฺร หรติ, อมุตฺร วา ลทฺธํ อามิสํ อิธ อาหรติ, ยา เอวรูปา อามิสสฺส เอฏฺฐิ คเวฏฺฐิ ปริเยฏฺฐิ เอสนา คเวสนา ปริเยสนา; อยํ วุจฺจติ ลาเภน ลาภํ ชิคึสนตา.

[๘๖๖] ตตฺถ กตโม "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

---

๑ - ๑ ฉ., เท. อุกฺกาจนา สมุกฺกาจนา.
๒ ฉ., เท. จาฏุกมฺยตา.
๓ ฉ.,เท. มุคฺคสูปฺยตา.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน[๑] วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

[๘๖๗] ตตฺถ กตโม "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

[๘๖๘] ตตฺถ กตโม "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา โอมานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป โอมาโน โอมญฺญนา โอมญฺญิตตฺตํ หีพนา โอหีพนา โอหีพิตตฺตํ อตฺตุญฺญา อตฺตาวญฺญา อตฺตปริภโว; อยํ วุจฺจติ "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

[๘๖๙] ตตฺถ กตโม "เสยฺยสฺส เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ เสยฺโย โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน

---

[๑] สฺยา. วิชฺชฏฺฐาเนน. เอวมุปริปิ.

วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ฉเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ เสยฺยํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ฉโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ "เสยฺยสฺส เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๐] ตตฺถ กตโม เสยฺยสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ เสยฺโย โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ฉเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ฉโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ "เสยฺยสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๑] ตตฺถ กตโม เสยฺยสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ เสยฺโย โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ฉเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ หีนํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย โอมานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป โอมาโน โอมญฺญนา โอมญฺญิตตฺตํ หีพนา โอหีพนา โอหีพิตตฺตํ อตฺตุญฺญา อตฺตาวญฺญา อตฺตปริภโว; อยํ วุจฺจติ เสยฺยสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๒] ตตฺถ กตโม สทิสสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ สทิโส โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ เสยฺยํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ สทิสสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๓] ตตฺถ กตโม สทิสสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ สทิโส โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ สทิสสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๔] ตตฺถ กตโม หีนสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ สทิโส โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ หีนํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย โอมานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป โอมาโน โอมญฺญนา โอมญฺญิตตฺตํ หีพนา โอหีพนา โอหีพิตตฺตํ อตฺตุญฺญา อตฺตาวญฺญา อตฺตปริภาโว; อยํ วุจฺจติ สทิสสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๕] ตตฺถ กตโม หีนสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ หีโน โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ เสยฺยํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ หีนสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๖] ตตฺถ กตโม หีนสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ หีโน โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ หีนสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๗] ตตฺถ กตโม หีนสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

อิเธกจฺโจ หีโน โหติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ หีนํ อตฺตานํ ทหติ, โส ตํ นิสฺสาย โอมานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป โอมาโน โอมญฺญนา โอมญฺญิตตฺตํ หีพฺพนา โอหีพฺพนา โอหีพิตตฺตํ อตฺตุญฺญา อตฺตาวญฺญา อตฺตปริภโว; อยํ วุจฺจติ หีนสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน.

[๘๗๘] ตตฺถ กตโม มาโน.

โย มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ มาโน.

[๘๗๙] ตตฺถ กตโม อติมาโน.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปเรหิ อตฺตานํ อติมญฺญติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อติมาโน.

[๘๘๐] ตตฺถ กตโม มานาติมาโน.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา ปุพฺพกาลํ ปเรหิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ อปรกาลํ อตฺตานํ เสยฺยํ ทหติ, ปเรหิ หีนํ น ทหติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ มานาติมาโน.

[๘๘๑] ตตฺถ กตโม โอมาโน.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา โอมานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป โอมาโน โอมญฺญนา โอมญฺญิตตฺตํ หีพนา โอหีพนา โอหีพิตตฺตํ อตฺตุญฺญา อตฺตาวญฺญา อตฺตปริภโว; อยํ วุจฺจติ โอมาโน.

[๘๘๒] ตตฺถ กตโม อธิมาโน.

อปฺปตฺเต ปตฺตสญฺญิตา อกเต กตสญฺญิตา, อนธิคเต อธิคตสญฺญิตา, อสจฺฉิกเต สจฺฉิกตสญฺญิตา, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อธิมาโน.

[๘๘๓] ตตฺถ กตโม อสฺมิมาโน.

รูปี[๑] "อสฺมีติ มาโน "อสฺมีติ ฉนฺโท "อสฺมีติ อนุสโย, [๒]เวทนา ฯเปฯ สญฺญา ฯเปฯ สงฺขารา ฯเปฯ "วิญฺญาณนฺ[๒] อสฺมีติ มาโน "อสฺมีติ ฉนฺโท "อสฺมีติ อนุสโย, โย เอวรูโป

---

[๑] สฺยา. รูเป. [๒-๒] สฺยา. เวทนาย ฯเปฯ สญฺญาย ฯเปฯ สงฺขาเรสุ ฯเปฯ วิญฺญาเน.

มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อสฺมิมาโน.

[๘๘๔] ตตฺถ กตโม มิจฺฉามาโน.

อิเธกจฺโจ ปาปเกน วา กมฺมายตเนน ปาปเกน วา สิปฺปายตเนน ปาปเกน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน ปาปเกน วา สุเตน ปาปเกน วา ปฏิภาเนน ปาปเกน วา สีเลน ปาปเกน วา วเตน ปาปเกน วา สีลพฺพเตน ปาปิกาย วา ทิฏฺฐิยา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา มานํ ชปฺเปติ, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณาโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ มิจฺฉามาโน.

[๘๘๕] ตตฺถ กตโม ญาติวิตกฺโก.

ญาตเก อารพฺภ เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ[๑] มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ ญาติวิตกฺโก.

[๘๘๖] ตตฺถ กตโม ชนปทวิตกฺโก.

ชนปทํ อารพฺภ เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ ชนปทวิตกฺโก.

[๘๘๗] ตตฺถ กตโม อมรวิตกฺโก.

ทุกฺกรการิตาปฏิสํยุตฺโต[๒] วา ทิฏฺฐิคตปฏิสํยุตฺโต วา เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ อมรวิตกฺโก.

[๘๘๘] ตตฺถ กตโม ปรานุทยตาปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

อิเธกจฺโจ คิหิสหฏฺโจ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี สุขิเตสุ สุขิโต ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺตนาว โยคํ อาปชฺชติ,

---

[๑] ฉ., เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. เอวมุปริปิ. [๒] สฺยา. ทุกฺกรการิกาปฏิสํยุตฺโต.

โย ตตฺถ เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ ปรานุทยตาปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

[๘๘๙] ตตฺถ กตโม ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

ลาภสกฺการสิโลกํ อารพฺภ เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

[๘๙๐] ตตฺถ กตโม อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

อิเธกจฺโจ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วตฺถุนา "มา มํ ปเร อวชานึสูติ โย ตตฺถ เคหสิโต ตกฺโก วิตกฺโก ฯเปฯ มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก.

เอกกํ.

๒. ทุกนิทฺเทโส

[๘๙๑] ตตฺถ กตโม โกโธ.

โย โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทูสนา ทูสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ โกโธ.

ตตฺถ กตโม อุปนาโห.

ปุพฺพกาลํ โกโธ อปรกาลํ อุปนาโห.

โย เอวรูโป อุปนาโห อุปนหนา[๑] อุปนาหิตตฺตํ[๑] อฏฺฐปนา ฐปนา

[๑-๑] ฉ., เท. อุปนยฺหนา อุปนยฺหิตตฺตํ.

สณฺจปนา อนุสฺสนฺทนา อนุปฺปพนฺธนา ทฬฺหีกมฺมํ โกธสฺส; อยํ วุจฺจติ อุปนาโห. (๑)

[๘๙๒] ตตฺถ กตโม มกฺโข.

โย มกฺโข มกฺขิยนา มกฺขิยิตตฺตํ[๑] นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํ; อยํ วุจฺจติ มกฺโข.

ตตฺถ กตโม ปลาโส.

โย ปลาโส ปลาสายนา ปลาสายิตตฺตํ ปลาสาหาโร วิวาทฏฺฐานํ ยุคคฺคาโห อปฺปฏินิสฺสคฺโค; อยํ วุจฺจติ ปลาโส. (๒)

[๘๙๓] ตตฺถ กตมา อิสฺสา.

ยา ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสา อิสฺสายนา อิสฺสายิตตฺตํ อุสูยา อุสูยนา อุสูยิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ อิสฺสา.

ตตฺถ กตมํ มจฺฉริยํ.

ปญฺจ มจฺฉริยานิ อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปึ มจฺเฉรํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ[๒] จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. (๓)

[๘๙๔] ตตฺถ กตมา มายา.

อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา, ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ[๓] ปาปิกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ, "มา มํ ชญฺญาติ อิจฺฉติ, "มา มํ ชญฺญาติ สงฺกปฺปติ,[๔] "มา มํ ชญฺญาติ วาจํ ภาสติ, "มา มํ ชญฺญาติ กาเยน ปรกฺกมติ, ยา

---

[๑] ฉ., เท. มกฺขายนา มกฺขายิตตฺตํ. [๒] สี. ปคฺคหิตตฺตํ. [๓] ฉ.,เท. ปฏิจฺฉาทนเหตุ.
[๔] ฉ., เท. สงฺกปฺเปติ.

เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจาสรา วญฺจนา นิกติ วิกิรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปฏิจฺฉาทนา[๑] อนุตฺตานีกมฺมํ[๒] อนาวิกมฺมํ[๒] โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา; อยํ วุจฺจติ มายา.

ตตฺถ กตมํ สาเถยฺยํ.

อิเธกจฺโจ สโถ โหติ ปริสโถ. ยํ ตตฺถ สถํ สถตา สาเถยฺยํ กกฺขพตา [๓]กกฺขพิยं ปริกฺขตตา ปาริกฺขติยํ;[๓] อิทํ วุจฺจติ สาเถยฺยํ. (๔)

[๘๙๕] ตตฺถ กตมา อวิชฺชา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

ตตฺถ กตมา ภวตณฺหา.

โย ภเวสุ ภวจฺฉนฺโท ภวราโค ภวนนฺที ภวตณฺหา ภวสิเนโห ภวปริฬาโห ภวมุจฺฉา ภวชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ ภวตณฺหา. (๕)

[๘๙๖] ตตฺถ กตมา ภวทิฏฺฐิ.

"ภวิสฺสติ อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ ภวทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา วิภวทิฏฺฐิ.

"น ภวิสฺสติ อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ วิภวทิฏฺฐิ. (๖)

[๘๙๗] ตตฺถ กตมา สสฺสตทิฏฺฐิ.

"สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ สสฺสตทิฏฺฐิ.

---

[๑] สฺยา. ปริจฺฉาทนา. [๒-๒] สี. อนุตฺตานิกมฺมํ, อนาวีกมฺมํ.
[๓-๓] ฉ.,เท. กกฺกพิยํ ปริกฺขตฺตตา ปาริกฺขตฺติยํ.

ตตฺถ กตมา อุจฺเฉททิฏฺฐิ.

"อุจฺฉิชฺชิสฺสติ อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ อุจฺเฉททิฏฺฐิ. (๗)

[๘๙๘] ตตฺถ กตมา อนฺตวาทิฏฺฐิ.

"อนฺตวา อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ อนฺตวาทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา อนนฺตวาทิฏฺฐิ.

"อนนฺตวา อตฺตา จ โลโก จาติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ อนนฺตวาทิฏฺฐิ. (๘)

[๘๙๙] ตตฺถ กตมา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิ.

ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา อปรนฺตานุทิฏฺฐิ.

อปรนฺตํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ อปรนฺตานุทิฏฺฐิ. (๙)

[๙๐๐] ตตฺถ กตมํ อหิริกํ.

ยํ น หิรียติ หิรียิตพฺเพน น หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา; อิทํ วุจฺจติ อหิริกํ.

ตตฺถ กตมํ อโนตฺตปฺปํ.

ยํ น โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพน น โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา; อิทํ วุจฺจติ อโนตฺตปฺปํ. (๑๐)

[๙๐๑] ตตฺถ กตมา โทวจสฺสตา.

สหธมฺมิเก วุจฺจมาเน โทวจสฺสายं[๑] โทวจสฺสิยं โทวจสฺสตา[๒] วิปฺปฏิกูลคาหิตา[๓] วิปจฺจนีกสาตตา อนาทริยं อนาทรตา อคารวตา อปฺปฏิสฺสวตา; อยं วุจฺจติ โทวจสฺสตา.

ตตฺถ กตมา ปาปมิตฺตตา.

เย เต ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ทุสฺสีลา อปฺปสฺสุตา มจฺฉริโน ทุปฺปญฺญา, ยา เตสं เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ สมฺปวงฺกตา; อยं วุจฺจติ ปาปมิตฺตตา. (๑๑)

[๙๐๒] ตตฺถ กตโม อนาชฺชโว.[๔]

โย อนาชฺชโว อนาชฺชวตา ชิมฺหตา วงฺกตา กุฏิลตา; อยं วุจฺจติ อนาชฺชโว.

ตตฺถ กตโม อมทฺทโว.

ยา อมุทุตา อมทฺทวตา กกฺขฬิยं ผารุสิยं กกฺขฬตา กถินตา[๕] อุชุจิตฺตตา อมุทุตา; อยं วุจฺจติ อมทฺทโว. (๑๒)

[๙๐๓] ตตฺถ กตมา อกฺขนฺติ.

ยา อกฺขนฺติ อกฺขมนตา อนธิวาสนตา จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยं วุจฺจติ อกฺขนฺติ.

ตตฺถ กตมํ อโสรจฺจं.

กายิโก วีติกฺกโม วาจสิโก วีติกฺกโม กายิกวาจสิโก วีติกฺกโม; อิทํ วุจฺจติ อโสรจฺจं. สพฺพมฺปิ ทุสฺสีลฺยं อโสรจฺจं. (๑๓)

[๙๐๔] ตตฺถ กตมํ อสาขลฺยं.

---

[๑] สี. โทวจสฺสตา. [๒] สี. โทวจิสฺสตา. [๓] ฉ.,เท. วิปฺปฏิกุลคฺคาหิตา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ., เท. อนชฺชโว, เอวมุปริปิ. [๕] ฉ.,เท. กจินตา.

ยา สา วาจา อณฺหกา[๑] กกฺกสา ปรกฏฺกา ปราภิสชฺชนี โกธสามนฺตา อสมาธิสวตฺตนิกา, ตถารูปี วาจํ ภาสิตา โหติ, ยา ตตฺถ อสณฺหวาจตา อสขิลวาจตา ผรุสาวาจตา; อิทํ วุจฺจติ อสาขลฺยํ.

ตตฺถ กตโม อปฺปฏิสนฺถาโร.[๒]

เทฺว ปฏิสนฺถารา: อามิสปฏิสนฺถาโร จ ธมฺมปฏิสนฺถาโร จ. อิเธกจฺโจ อปฺปฏิสนฺถารโก โหติ อามิสปฏิสนฺถาเรน วา ธมฺมปฏิสนฺถาเรน วา; อยํ วุจฺจติ อปฺปฏิสนฺถาโร. (๑๔)

[๙๐๕] ตตฺถ กตมา อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา.

อิเธกจฺโจ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สํวรํ อาปชฺชติ, โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สํวรํ อาปชฺชติ, ยา อิเมสํ ฉนฺนํ อินฺทฺริยานํ อคุตฺติ อโคปนา อนารกฺโข อสํวโร; อยํ วุจฺจติ อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา.

ตตฺถ กตมา โภชเน อมตฺตญฺญุตา.

อิเธกจฺโจ อปฺปฏิสงฺขา อโยนิโส อาหารํ อาหาเรติ ทวาย มทาย มณฺฑนาย วิภูสนาย, ยา ตตฺถ อสนฺตุฏฺฐิตา อมตฺตญฺญุตา

---

[๑] ฉ., เท. กณฺหกา. [๒] สี. อปฏิสนฺถารา.

อปฺปฏิสงฺขา โภชเน; อยํ วุจฺจติ โภชเน อมตฺตญฺญุตา. (๑๕)

[๙๐๖] ตตฺถ กตมํ มุฏฺฐสจฺจํ.

ยา อสฺสติ อนนุสฺสติ อปฺปฏิสฺสติ อสฺสติ อสรณตา อธารณตา ปิลาปนตา สมฺมุสนตา; อิทํ วุจฺจติ มุฏฺฐสจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ อสมฺปชญฺญํ.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อิทํ วุจฺจติ อสมฺปชญฺญํ. (๑๖)

[๙๐๗] ตตฺถ กตมา สีลวิปตฺติ.

โย กายิโก วีติกฺกโม วาจสิโก วีติกฺกโม กายิกวาจสิโก วีติกฺกโม; อยํ วุจฺจติ สีลวิปตฺติ. สพฺพมฺปิ ทุสฺสีลฺยํ สีลวิปตฺติ.

ตตฺถ กตมา ทิฏฺฐิวิปตฺติ.

"นตฺถิ ทินฺนํ นตฺถิ ยิฏฺฐํ ฯเปฯ เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตं ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิวิปตฺติ. สพฺพาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ. (๑๗)

[๙๐๘] ตตฺถ กตมํ อชฺฌตฺตं สญฺโญชนํ.

ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ อชฺฌตฺตं สญฺโญชนํ, ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ พหิทฺธา สญฺโญชนํ.

ทุกํ.

---

๓. ติกนิทฺเทโส

[๙๐๙] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ อกุสลมูลานิ.

โลโภ โทโส โมโห.

ตตฺถ กตโม โลโภ.

โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌสานं เคโธ ปลิเคโธ[๑] สงฺโค[๒] ปงฺโก เอชา มายา ชนิกา[๓] สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตं[๔] วิสฏา อายูหนี[๕] ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ[๖] วนং วนโถ สนฺถโว[๗] สิเนโห[๗] อเปกฺขา ปฏิพนฺธุ[๘] อาสา อาสีสนา อาสีสิตตฺตং[๙] รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตं โลลุปฺปং โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตं ปุญฺจิกตา สาธุกมฺยตา[๑๐] อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปีหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา[๑๑] อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานং อาวรณং นีวรณং ฉาทนং[๑๒] พนฺธนং อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานং ลตา เววิจฺฉং ทุกฺขมูลং ทุกฺขนิทานং ทุกฺขปปฺปโว มารปาโส มารพลิสং[๑๓] มารวิสโย ตณฺหานที ตณฺหาชาลং ตณฺหาคทฺทุลং ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลং; อยং วุจฺจติ โลโภ.

---

[๑] ฉ., เท. ปริเคโธ. [๒] สี. สงฺโก. [๓] สี. ชนิยา. [๔] ฉ., เท. โสตं.
[๕] สี. อายุหนิ. [๖] อิ. ภวเนตฺตี. [๗-๗] สี. สนฺถโว เสฺนโห.
[๘] สี. ปฏิปนฺธุ. [๙] ฉ., เท. อาสีสนา อาสีสิตตฺตं. [๑๐] สี. สาธุกมฺยตา.
[๑๑] ฉ., สี. รูปตณฺหาติ อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ. เท. สทฺทตณฺหา รูปตณฺหา.
[๑๒] ฉ.,เท. ฉทนं. [๑๓] ฉ., เท. มารพพิสं.

ตตฺถ กตโม โทโส.

"อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ ฯเปฯ อนตฺถํ จรติ ฯเปฯ อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ ฯเปฯ อตฺถํ จรติ ฯเปฯ อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน อาฆาโต ชายติ, โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ[๑] มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส [๒]ทูสนา ทูสิตตฺตํ[๒] พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรปโ อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ โทโส.

ตตฺถ กตโม โมโห.

ทุกฺเข อญฺญาณํ, ทุกฺขสมุทเย อญฺญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ อญฺญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺเต อญฺญาณํ, อปรนฺเต อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญฺญาณํ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อญฺญาณํ, ยํ เอวรูปํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ โมโห. อิมานิ ตีณิ อกุสลมูลานิ. (๑)

[๙๑๐] ตตฺถ กตเม ตโย อกุสลวิตกฺกา.

กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหึสาวิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม กามวิตกฺโก.

กามปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ กามวิตกฺโก.

---

[๑] อิ. วฺยาปตฺติ. [๒-๒] ฉ., เท. ทุสนา, ทุสิตตฺตํ.

ตตฺถ กตโม พฺยาปาทวิตกฺโก.

พฺยาปาทปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ พฺยาปาทวิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม วิหึสาวิตกฺโก.

วิหึสาปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ วิหึสาวิตกฺโก. อิเม ตโย อกุสลวิตกฺกา. (๒)

[๙๑๑] ตตฺถ กตมา ติสฺโส อกุสลสญฺญา.

กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา.

ตตฺถ กตมา กามสญฺญา.

กามปฏิสํยุตฺตา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ กามสญฺญา.

ตตฺถ กตมา พฺยาปาทสญฺญา.

พฺยาปาทปฏิสํยุตฺตา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ พฺยาปาทสญฺญา.

ตตฺถ กตมา วิหึสาสญฺญา.

วิหึสาปฏิสํยุตฺตา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ วิหึสาสญฺญา. อิมา ติสฺโส อกุสลสญฺญา. (๓)

[๙๑๒] ตตฺถ กตมา ติสฺโส อกุสลธาตุโย.

กามธาตุ พฺยาปาทธาตุ วิหึสาธาตุ.

ตตฺถ กตมา กามธาตุ.

กามวิตกฺโก กามธาตุ. พฺยาปาทวิตกฺโก พฺยาปาทธาตุ, วิหึสาวิตกฺโก วิหึสาธาตุ.

ตตฺถ กตโม กามวิตกฺโก.

กามปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ กามวิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม พฺยาปาทวิตกฺโก.

พฺยาปาทปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ พฺยาปาทวิตกฺโก.

ตตฺถ กตโม วิหึสาวิตกฺโก.

วิหึสาปฏิสํยุตฺโต ตกฺโก วิตกฺโก มิจฺฉาสงฺกปฺโป; อยํ วุจฺจติ วิหึสาวิตกฺโก. อิมา ติสฺโส อกุสลธาตุโย. (๔)

[๙๑๓] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ ทุจฺจริตานิ.

กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ.

ตตฺถ กตมํ กายทุจฺจริตํ.

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร; อิทํ วุจฺจติ กายทุจฺจริตํ.

ตตฺถ กตมํ วจีทุจฺจริตํ.

มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป; อิทํ วุจฺจติ วจีทุจฺจริตํ.

ตตฺถ กตมํ มโนทุจฺจริตํ.

อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิ; อิทํ วุจฺจติ มโนทุจฺจริตํ.

ตตฺถ กตมํ กายทุจฺจริตํ.

อกุสลํ กายกมฺมํ กายทุจฺจริตํ, อกุสลํ วจีกมฺมํ วจีทุจฺจริตํ, อกุสลํ มโนกมฺมํ มโนทุจฺจริตํ.

ตตฺถ กตมํ อกุสลํ กายกมฺมํ.

อกุสลา กายสญฺเจตนา อกุสลํ กายกมฺมํ, อกุสลา วจีสญฺเจตนา อกุสลํ วจีกมฺมํ, อกุสลา มโนสญฺเจตนา อกุสลํ มโนกมฺมํ. อิมานิ ตีณิ ทุจฺจริตานิ. (๕)

[๙๑๔] ตตฺถ กตเม ตโย อาสวา.

กามาสโว ภวาสโว อวิชฺชาสโว.

ตตฺถ กตโม กามาสโว.

โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามสิเนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ กามาสโว.

ตตฺถ กตโม ภวาสโว.

โย ภเวสุ ภวจฺฉนฺโท ฯเปฯ ภวชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ ภวาสโว.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาสโว.

ทุกฺเข อญฺญาณํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาสโว. อิเม ตโย อาสวา. (๖)

[๙๑๕] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ สญฺโญชนานิ.

สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส.

ตตฺถ กตมา สกฺกายทิฏฺฐิ.

อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต, รูปึ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปึ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํ, เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา

อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ สกฺกายทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา วิจิกิจฺฉา.

สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, ธมฺเม กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, สงฺเฆ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, สิกฺขาย กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, ปุพฺพนฺเต กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, อปรนฺเต กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ, ยา เอวรูปา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ ฯเปฯ ถมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข; อยํ วุจฺจติ วิจิกิจฺฉา.

ตตฺถ กตโม สีลพฺพตปรามาโส.

อิโต พหิทฺธา สมณพฺราหฺมณานํ สีเลน สุทฺธิ วเตน สุทฺธิ สีลพฺพเตน สุทฺธีติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ สีลพฺพตปรามาโส. อิมานิ ตีณิ สญฺโญชนานิ. (๗)

[๙๑๖] ตตฺถ กตมา ติสฺโส ตณฺหา.

กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.

ตตฺถ กตมา ภวตณฺหา.

ภวทิฏฺฐิสหคโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ ภวตณฺหา.

ตตฺถ กตมา วิภวตณฺหา.

อุจฺเฉททิฏฺฐิสหคโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ วิภวตณฺหา. อวเสสา ตณฺหา กามตณฺหา.

ตตฺถ กตมา กามตณฺหา.

กามธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ กามตณฺหา.

รูปธาตุอรูปธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค อยํ วุจฺจติ ภวตณฺหา.

อุจฺเฉททิฏฺฐิสหคโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ วิภวตณฺหา. อิมา ติสฺโส ตณฺหา. (๘)

[๙๑๗] ตตฺถ กตมา อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา.

กามตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา.

ตตฺถ กตมา กามตณฺหา.

กามธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ กามตณฺหา.

ตตฺถ กตมา รูปตณฺหา.

รูปธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ รูปตณฺหา.

ตตฺถ กตมา อรูปตณฺหา.

อรูปธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อรูปตณฺหา. อิมา ติสฺโส ตณฺหา. (๙)

[๙๑๘] ตตฺถ กตมา อปราปิ ติสฺโส ตณฺหา.

รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา.

ตตฺถ กตมา รูปตณฺหา.

รูปธาตุปฏิสํยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ รูปตณฺหา.

ตตฺถ กตมา อรูปตณฺหา.

อรูปธาตุปฏิสัยุตฺโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อรูปตณฺหา.

ตตฺถ กตมา นิโรธตณฺหา.

อุจฺเฉททิฏฺฐิสหคโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ นิโรธตณฺหา. อิมา ติสฺโส ตณฺหา. (๑๐)

[๙๑๙] ตตฺถ กตมา ติสฺโส เอสนา.

กาเมสนา ภเวสนา พฺรหฺมจริเยสนา.

ตตฺถ กตมา กาเมสนา.

โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท ฯเปฯ กามชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ กาเมสนา.

ตตฺถ กตมา ภเวสนา.

โย ภเวสุ ภวจฺฉนฺโท ฯเปฯ ภวชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ ภเวสนา.

ตตฺถ กตมา พฺรหฺมจริเยสนา.

"สสฺสโต โลโกติ วา "อสสฺสโต โลโกติ วา ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ พฺรหฺมจริเยสนา.

ตตฺถ กตมา กาเมสนา.

กามราโค ตเทกฏฺฐํ อกุสลํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ; อยํ วุจฺจติ กาเมสนา.

ตตฺถ กตมา ภเวสนา.

ภวราโค ตเทกฏฺฐํ อกุสลํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ; อยํ วุจฺจติ ภเวสนา.

อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ ตเทกฏฺฐํ อกุสลํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ; อยํ วุจฺจติ พฺรหฺมจริเยสนา. อิมา ติสฺโส เอสนา. (๑๑)

[๙๒๐] ตตฺถ กตมา ติสฺโส วิธา.

"เสยฺโยหมสฺมีติ วิธา, "สทิโสหมสฺมีติ วิธา, "หีโนหมสฺมีติ วิธา. อิมา ติสฺโส วิธา. (๑๒)

[๙๒๑] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ ภยานิ.

ชาติภยํ ชราภยํ มรณภยํ.

ตตฺถ กตมํ ชาติภยํ.

ชาตึ ปฏิจฺจ ภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุตฺราโส; อิทํ วุจฺจติ ชาติภยํ.

ตตฺถ กตมํ ชราภยํ.

ชรํ ปฏิจฺจ ภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุตฺราโส; อิทํ วุจฺจติ ชราภยํ.

ตตฺถ กตมํ มรณภยํ.

มรณํ ปฏิจฺจ ภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุตฺราโส; อิทํ วุจฺจติ มรณภยํ. อิมานิ ตีณิ ภยานิ. (๑๓)

[๙๒๒] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ ตมานิ.

อตีตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, อนาคตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ. อิมานิ ตีณิ ตมานิ. (๑๔)

[๙๒๓] ตตฺถ กตมานิ ตีณิ ติตฺถายตนานิ.

อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "ยงฺกิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพนฺตํ ปุพฺเพ กตเหตูติ, อิธ ปเนกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "ยงฺกิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพนฺตํ อิสฺสร-นิมฺมานเหตูติ, อิธ ปเนกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "ยงฺกิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพนฺตํ อเหตุอปฺปจฺจยาติ. อิมานิ ตีณิ ติตฺถายตนานิ. (๑๕)

[๙๒๔] ตตฺถ กตเม ตโย กิญฺจนา.

ราโค กิญฺจนํ, โทโส กิญฺจนํ, โมโห กิญฺจนํ, อิเม ตโย กิญฺจนา. (๑๖)

ตตฺถ กตมานิ ตีณิ องฺคณานิ.

ราโค องฺคณํ, โทโส องฺคณํ, โมโห องฺคณํ, อิมานิ ตีณิ องฺคณานิ. (๑๘)

ตตฺถ กตมานิ ตีณิ มลานิ.

ราโค มลํ, โทโส มลํ, โมโห มลํ, อิมานิ ตีณิ มลานิ. (๑๘)

ตตฺถ กตมานิ ตีณิ วิสมานิ.

ราโค วิสมํ, โทโส วิสมํ, โมโห วิสมํ, อิมานิ ตีณิ วิสมานิ. (๑๙)

ตตฺถ กตมานิ อปรานิปิ ตีณิ วิสมานิ.

กายวิสมํ, วจีวิสมํ, มโนวิสมํ, อิมานิ ตีณิ วิสมานิ. (๒๐)

ตตฺถ กตเม ตโย อคฺคี.

ราคคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ. อิเม ตโย อคฺคี. (๒๑)

ตตฺถ กตเม ตโย กสาวา.

ราคกสาโว โทสกสาโว โมหกสาโว. อิเม ตโย กสาวา. (๒๒)

ตตฺถ กตเม อปเรปิ ตโย กสาวา.

กายกสาโว วจีกสาโว มโนกสาโว. อิเม ตโย กสาวา. (๒๓)

[๙๒๕] ตตฺถ กตมา อสฺสาททิฏฺฐิ.

อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวำวาที โหติ เอวำทิฏฺฐี "นตฺถิ กาเมสุ โทโสติ, โส กาเมสุ ปาตพฺยตำ อาปชฺชติ; อยำ วุจฺจติ อสฺสาททิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา อตฺตานุทิฏฺฐิ.

อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานำ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานำ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต, รูปำ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตำ วา อตฺตานำ, อตฺตนิ วา รูปำ, รูปสฺมึ วา อตฺตานำ, เวทนำ ฯเปฯ สญฺญำ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณำ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตำ วา อตฺตานำ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณำ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานำ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตำ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยำ วุจฺจติ อตฺตานุทิฏฺฐิ.

ตตฺถ กตมา มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

"นตฺถิ ทินฺนำ นตฺถิ ยิฏฺฐำ ฯเปฯ เย อิมญฺจ โลกำ ปรญฺจ โลกำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตำ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยำ วุจฺจติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. สสฺสตทิฏฺฐิ อสฺสาททิฏฺฐิ, สกฺกายทิฏฺฐิ อตฺตานุทิฏฺฐิ, อุจฺเฉททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. (๒๔)

[๙๒๖] ตตฺถ กตมา อรติ.

ปนฺเตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ อรติ อรติตา อนภิรติ อนภิรมนา[๑] อุกฺกณฺจิตา ปริตสฺสิตา;[๒] อยํ วุจฺจติ อรติ.

ตตฺถ กตมา วิเหสา.

อิเธกจฺโจ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วา รชฺชุยา วา อญฺญตรญฺญตเรน สตฺเต วิเหเจติ, ยา เอวรูปา เหจนา วิเหจนา หึสนา วิหึสนา โรสนา วิโรสนา ปรูปฆาโต; อยํ วุจฺจติ วิเหสา.

ตตฺถ กตมา อธมฺมจริยา.

กาเยน อธมฺมจริยา วิสมจริยา, วาจาย อธมฺมจริยา วิสมจริยา, มนสา อธมฺมจริยา วิสมจริยา; อยํ วุจฺจติ อธมฺมจริยา. (๒๕)

[๙๒๗] ตตฺถ กตมา โทวจสฺสตา.

สหธมฺมิเก วุจฺจมาเน โทวจสฺสายํ โทวจสฺสิยํ โทวจสฺสตา วิปฺปฏิกูลคาหิตา วิปจฺจนีกสาตตา อนาทริยํ อนาทรตา อคารวตา อปฺปฏิสฺสวตา; อยํ วุจฺจติ โทวจสฺสตา.

ตตฺถ กตมา ปาปมิตฺตตา.

เย เต ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ทุสฺสีลา อปฺปสฺสุตา มจฺฉริโน ทุปฺปญฺญา, ยา เตสํ เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ปฏิเสวนา[๓] ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ ตํสมฺปวงฺกตา; อยํ วุจฺจติ ปาปมิตฺตตา.

ตตฺถ กตมา นานตฺตสญฺญา.

---

[๑] ฉ., เท. อนภิรมณา. [๒] สี. ปริตสฺสิกา. [๓] อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา; อยํ วุจฺจติ นานตฺตสญฺญา. สพฺพาปิ อกุสลสญฺญา นานตฺตสญฺญา. (๒๖)

[๙๒๘] ตตฺถ กตมํ อุทฺธจฺจํ.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ โกสชฺชํ.

กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา[๑] โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท; อิทํ วุจฺจติ โกสชฺชํ.

ตตฺถ กตโม ปมาโท.

กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปมาโท. (๒๗)

[๙๒๙] ตตฺถ กตมา อสนฺตุฏฺฐิตา.

อิตริตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตา, ยา เอวรูปา อิจฺฉา

---

[๑] สี., อิ. อนิฏฺฐิตกิริยตา, เอวมุปริปิ.

อิจฺฉาคตํ อสนฺตุฏฺฐิตา ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ อสนฺตุฏฺฐิตา.

ตตฺถ กตมา อสมฺปชญฺญตา.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อสมฺปชญฺญตา.

ตตฺถ กตมา มหิจฺฉตา.

อิตริตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตา, ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตํ มหิจฺฉตา ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค; อยํ วุจฺจติ มหิจฺฉตา. (๒๘)

[๙๓๐] ตตฺถ กตมํ อหิริกํ.

ยํ น หิรียติ หิรียิตพฺเพน, น หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา; อิทํ วุจฺจติ อหิริกํ.

ตตฺถ กตมํ อโนตฺตปฺปํ.

ยํ น โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพน น โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา; อิทํ วุจฺจติ อโนตฺตปฺปํ.

ตตฺถ กตโม ปมาโท.

กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปมาโท. (๒๙)

[๙๓๑] ตตฺถ กตมํ อนาทริยํ.

ยํ อนาทริยํ อนาทรตา อคารวตา อปฺปฏิสฺสวตา อนาทา[๑] อนาทายนา อนาทายิตตฺตํ[๑] อสีลฺยํ อจิตฺตีกาโร;[๒] อิทํ วุจฺจติ อนาทริยํ.

ตตฺถ กตมา โทวจสฺสตา.

สหธมฺมิเก วุจฺจมาเน โทวจสฺสายํ โทวจสฺสิยํ โทวจสฺสตา วิปฺปฏิกูลคาหิตา วิปจฺจนีกสาตตา อนาทริยํ อนาทรตา อคารวตา อปฺปฏิสฺสวตา; อยํ วุจฺจติ โทวจสฺสตา.

ตตฺถ กตมา ปาปมิตฺตตา.

เย เต ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ทุสฺสีลา อปฺปสฺสุตา มจฺฉริโน ทุปฺปญฺญา, ยา เตสํ เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ปฏิเสวนา ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ ตํสมฺปวงฺกตา; อยํ วุจฺจติ ปาปมิตฺตตา. (๓๐)

[๙๓๒] ตตฺถ กตมํ อสฺสทฺธิยํ.

อิเธกจฺโจ อสฺสทฺโธ โหติ น สทฺทหติ พุทฺธํ วา ธมฺมํ วา สงฺฆํ วา, ยํ เอวรูปิ อสฺสทฺธิยํ อสฺสทฺทหนา อโนกปฺปนา อนภิปฺปสาโท; อิทํ วุจฺจติ อสฺสทฺธิยํ.

ตตฺถ กตมา อวทญฺญุตา.

ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ, ยํ เอวรูปิ มจฺเฉรํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ อวทญฺญุตา.

ตตฺถ กตมํ โกสชฺชํ.

กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา

[๑-๑] ฉ., เท. อนทฺทา อนทฺทายนา อนทฺทายิตตฺตํ. [๒] สฺยา. อจิติกาโร.

ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท; อิทํ วุจฺจติ โกสชฺชํ. (๓๑)

[๙๓๓] ตตฺถ กตมํ อุทฺธจฺจํ.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภาวนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจํ.

ตตฺถ กตโม อสัวโร.

อิเธกจฺโจ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ๋, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ๋, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ; อยํ วุจฺจติ อสัวโร.

ตตฺถ กตมํ ทุสฺสีลฺยํ.

กายิโก วีติกฺกโม วาจสิโก วีติกฺกโม กายิกวาจสิโก วีติกฺกโม; อิทํ วุจฺจติ ทุสฺสีลฺยํ. (๓๒)

[๙๓๔] ตตฺถ กตมา อริยานํ อทสฺสนกมฺยตา.

ตตฺถ กตเม อริยา.

อริยา วุจฺจนฺติ พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ.

ยา อิเมสํ อริยานํ อทสฺสนกมฺยตา อทฏฺฐุกมฺยตา อสเมตุกมฺยตา อสมาคนฺตุกมฺยตา; อยํ วุจฺจติ อริยานํ อทสฺสนกมฺยตา.

ตตฺถ กตมา สทฺธมฺมสฺส อโสตุกมฺยตา.

ตตฺถ กตโม สทฺธมฺโม.

จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค; อยํ วุจฺจติ สทฺธมฺโม.

ยา อิมสฺส สทฺธมฺมสฺส อโสตุกมฺยตา อสฺสวนกมฺยตา[๑] อนุคฺคเหตุกมฺยตา อธาเรตุกมฺยตา; อยํ วุจฺจติ สทฺธมฺสฺส อโสตุกมฺยตา.

ตตฺถ กตมา อุปารมฺภจิตฺตตา.

ตตฺถ กตโม อุปารมฺโภ.

โย อุปารมฺโภ อนูปารมฺโภ[๒] อุปารมฺภนา อนูปารมฺภนา อนูปารมฺภิตตฺตํ[๓] อุณฺณา อวณฺณา ปริภโว รนฺธคเวสิตา; อยํ วุจฺจติ อุปารมฺภจิตฺตตา. (๓๓)

[๙๓๕] ตตฺถ กตมํ มุฏฺฐสจฺจํ.

ยา อสฺสติ[๔] อนนุสฺสติ[๕] อปฺปฏิสฺสติ อสฺสติ อสรณตา อธารณตา ปิลาปนตา สมฺมุสนตา;[๖] อิทํ วุจฺจติ มุฏฺฐสจฺจํ.

ตตฺถ กตมํ อสมฺปชญฺญํ.

ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อิทํ วุจฺจติ อสมฺปชญฺญํ.

---

[๑] ฉ., เท. อสวนกมฺยตา. [๒] ฉ., เท. อนุปารมฺโภ.
[๓] ฉ.,เท. อนุปารมฺภนา อนุปารมฺภิตตฺตํ [๔] สี., อิ. อสติ. [๕] สฺยา. อนุสฺสติ.
[๖] สี., อิ. สมฺมุสฺสนตา.

ตตฺถ กตโม เจตโส วิกฺเขโป.

ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ เจตโส วิกฺเขโป. (๓๔)

[๙๓๖] ตตฺถ กตโม อโยนิโส มนสิกาโร.

"อนิจฺเจ นิจฺจนฺติ อโยนิโส มนสิกาโร, "ทุกฺเข "สุขนฺติ อโยนิโส มนสิกาโร, "อนตฺตนิ อตฺตาติ อโยนิโส มนสิกาโร, "อสุเภ สุภนฺติ อโยนิโส มนสิกาโร, สจฺจวิปฺปฏิกูเลน[๑] วา จิตฺตสฺส อาวฏฺฏนา[๒] อนาวฏฺฏนา อาโภโค สมนฺนาหาโร มนสิกาโร; อยํ วุจฺจติ อโยนิโส มนสิกาโร.

ตตฺถ กตมา กุมฺมคฺคเสวนา.

ตตฺถ กตโม กุมฺมคฺโค.

มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ; อยํ วุจฺจติ กุมฺมคฺโค. ยา อิมสฺส กุมฺมคฺคสฺส เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ปฏิเสวนา[๓] ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ ตสมฺปวงฺกตา; อยํ วุจฺจติ กุมฺมคฺคเสวนา.

ตตฺถ กตมํ เจตโส ลีนตฺตํ.

ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ลีนํ ลียนา ลียิตตฺตํ ถีนํ ถียนา ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ เจตโส ลีนตฺตํ. (๓๕)

ติกํ.

---

[๑] ฉ., เท. สจฺจวิปฺปฏิกุเลน. [๒] สฺยา. อาวชฺชนา อนาวชฺชนา.
[๓] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, โปตฺถเกสุ ทิสฺสติ.

๔. จตุกฺกนิทฺเทโส

[๙๓๗] ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อาสวา.

กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว อวิชฺชาสโว.

ตตฺถ กตโม กามาสโว.

โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท ฯเปฯ กามชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ กามาสโว.

ตตฺถ กตโม ภวาสโว.

โย ภเวสุ ภวจฺฉนฺโท ฯเปฯ ภวชฺโฌสานํ; อยํ วุจฺจติ ภวาสโว.

ตตฺถ กตโม ทิฏฺฐาสโว.

"สสฺสโต โลโกติ วา ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐาสโว. สพฺพาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐาสโว.

ตตฺถ กตโม อวิชฺชาสโว.

ทุกฺเข อญฺญาณํ ฯเปฯ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อวิชฺชาสโว. อิเม จตฺตาโร อาสวา. (๑)

[๙๓๘] ตตฺถ กตเม จตฺตาโร คนฺถา.

อภิชฺฌา กายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ.

ตตฺถ กตโม อภิชฺฌา กายคนฺโถ.

โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ; อยํ วุจฺจติ อภิชฺฌา กายคนฺโถ.

ตตฺถ กตโม พฺยาปาโท กายคนฺโถ.

"อนตฺถํ เม อจรีติ ฯเปฯ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ พฺยาปาโท กายคนฺโถ.

ตตฺถ กตโม สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ.

อิโต พหิทฺธา สมณพฺราหฺมณานํ "สีเลน สุทฺธิ วเตน สุทฺธิ สีลพฺพเตน สุทฺธีติ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ.

ตตฺถ กตโม อิทมฺสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ.

"สสฺสโต โลโกติ อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วา, "อสสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วา ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วา, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อยํ วุจฺจติ อิทมฺสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. ฯเปฯ สีลพฺพตปรามาสํ กายคนฺถํ สพฺพาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ อิทมฺสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อิเม จตฺตาโร คนฺถา.. (๒)

ตตฺถ กตเม จตฺตาโร โอฆา ฯเปฯ โยคา ฯเปฯ จตฺตาริ อุปาทานานิ.

กามุปาทานํ ทิฏฺฐุปาทานํ สีลพฺพตุปาทานํ[๑] อตฺตวาทุปาทานํ.[๑]

ตตฺถ กตมํ กามุปาทานํ.

โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท ฯเปฯ กามชฺโฌสานํ; อิทํ วุจฺจติ กามุปาทานํ.

ตตฺถ กตมํ ทิฏฺฐุปาทานํ.

---

[๑] สี. สีลพฺพตูปาทานํ อตฺตวาทูปาทานํ, เอวมุปริปิ.

"นตฺถิ ทินฺนํ นตฺถิ ยิฏฺฐํ ฯเปฯ เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ ทิฏฺฐุปาทานํ. จเตฺวา สีลพฺพตุปาทานญฺจ อตฺตวาทุปาทานญฺจ สพฺพาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐุปาทานํ.

ตตฺถ กตมํ สีลพฺพตุปาทานํ.

อิโต พหิทฺธา สมณพฺราหฺมณานํ "สีเลน สุทฺธิ วเตน สุทฺธิ สีลพฺพเตน สุทฺธีติ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ สีลพฺพตุปาทานํ.

ตตฺถ กตมํ อตฺตวาทุปาทานํ.

อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต, รูปึ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปึ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํ, เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ฯเปฯ วิปริเยสคฺคาโห; อิทํ วุจฺจติ อตฺตวาทุปาทานํ. อิมานิ จตฺตาริ อุปาทานานิ. (๕)

[๙๓๙] ตตฺถ กตเม จตฺตาโร ตณฺหุปฺปาทา.

จีวรเหตุ วา ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, ปิณฺฑปาตเหตุ วา ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เสนาสนเหตุ วา ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, อิติภวาภวเหตุ วา ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ. อิเม จตฺตาโร ตณฺหุปฺปาทา. (๖)

ตตฺถ กตมานิ จตฺตาริ อคติคมนานิ.

ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, โทสาคตึ คจฺฉติ, โมหาคตึ คจฺฉติ, ภยาคตึ คจฺฉติ, ยา เอวรูปา อคติ อคติคมนํ ฉนฺทคมนํ วคฺคคมนํ วาริคมนํ; อิมานิ จตฺตาริ อคติคมนานิ. (๗)

ตตฺถ กตเม จตฺตาโร วิปริเยสา.[๑]

"อนิจฺเจ นิจฺจนฺติ สญฺญาวิปริเยโส จิตฺตวิปริเยโส ทิฏฺฐิวิปริเยโส, "ทุกฺเข สุขนฺติ สญฺญาวิปริเยโส จิตฺตวิปริเยโส ทิฏฺฐิวิปริเยโส, "อนตฺตนิ อตฺตาติ สญฺญาวิปริเยโส จิตฺตวิปริเยโส ทิฏฺฐิวิปริเยโส, "อสุเภ สุภนฺติ สญฺญาวิปริเยโส จิตฺตวิปริเยโส ทิฏฺฐิวิปริเยโส. อิเม จตฺตาโร วิปริเยสา. (๘)

ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อนริยโวหารา.

อทิฏฺเ ทิฏฺฐวาทิตา, อสุเต[๒] สุตวาทิตา, อมุเต มุตวาทิตา, อวิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา. อิเม จตฺตาโร อนริยโวหารา. (๙)

ตตฺถ กตเม อปเรปิ จตฺตาโร อนริยโวหารา.

ทิฏฺเ อทิฏฺฐวาทิตา, สุเต อสฺสุตวาทิตา, มุเต อมุตวาทิตา, วิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตา. อิเม จตฺตาโร อนริยโวหารา. (๑๐)

ตตฺถ กตมานิ จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ.

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท. อิมานิ จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ. (๑๑)

ตตฺถ กตมานิ อปรานิปิ จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ.

มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป. อิมานิ จตฺตาริ ทุจฺจริตานิ. (๑๒)

---

[๑] ฉ., เท. วิปริยาสา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อสฺสุเต, เอวมุปริปิ.

ตตฺถ กตมานิ จตฺตาริ ภยานิ. ชาติภยํ ชราภยํ พฺยาธิภยํ มรณภยํ. อิมานิ จตฺตาริ ภยานิ. (๑๓)

ตตฺถ กตมานิ อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.

ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ. อิมานิ จตฺตาริ ภยานิ. (๑๔)

ตตฺถ กตมานิ อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.

อูมิภยํ กุมฺภีลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุกาภยํ. อิมานิ จตฺตาริ ภยานิ. (๑๕)

ตตฺถ กตมานิ อปรานิปิ จตฺตาริ ภยานิ.

อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคติภยํ. อิมานิ จตฺตาริ ภยานิ. (๑๖)

ตตฺถ กตมา จตสฺโส ทิฏฺฐิโย.

"สยํกตํ สุขทุกฺขนฺติ สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "ปรํกตํ สุขทุกฺขนฺติ สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "สยํกตญฺจ ปรกตญฺจ สุขทุกฺขนฺติ สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "อสยํกตํ[๑] อปรกตํ[๑] อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ สุขทุกฺขนฺติ สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ. อิมา จตสฺโส ทิฏฺฐิโย. (๑๗)

จตุกฺกํ.

---

๕. ปญฺจกนิทฺเทโส

[๙๔๐] ตตฺถ กตมานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ.

[๑-๑] ฉ., เท. อสยํการํ อปรการํ.

สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส กามจฺฉนฺโท พฺยาปาโท. อิมานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ. (๑)

ตตฺถ กตมานิ ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ.

รูปราโค อรูปราโค มาโน อุทฺธจฺจํ อวิชฺชา. อิมานิ ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมานิ ปญฺจ มจฺฉริยานิ.

อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. อิมานิ ปญฺจ มจฺฉริยานิ. (๓)

ตตฺถ กตเม ปญฺจ สงฺคา.

ราคสงฺโค โทสสงฺโค โมหสงฺโค มานสงฺโค ทิฏฺฐิสงฺโค. อิเม ปญฺจ สงฺคา. (๔)

ตตฺถ กตเม ปญฺจ สลฺลา.

ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ ทิฏฺฐิสลฺลํ. อิเม ปญฺจ สลฺลา. (๕)

[๙๔๑] ตตฺถ กตเม ปญฺจ เจโตขิลา.

สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ธมฺเม กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, สงฺเฆ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, สิกฺขาย กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิตฺโต ขิลชาโต. อิเม ปญฺจ เจโตขิลา. (๖)

ตตฺถ กตเม ปญฺจ เจตโส วินิพนฺธา.

กาเม อวีตราโค โหติ อวิคตจฺฉนฺโท[๑] อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตณฺโห, กาเย อวีตราโค โหติ อวิคตจฺฉนฺโท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตณฺโห, รูเป อวีตราโค โหติ อวิคตจฺฉนฺโท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตณฺโห, ยาวทตฺถํ อุทราวเทหกํ ภุญฺชิตฺวา เสยฺยสุขํ ปสฺสสุขं[๒] มิทฺธสุขं อนุยุตฺโต วิหรติ, อญฺญตรं เทวกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยं จรติ "อิมินาหं สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ. อิเม ปญฺจ เจตโส วินิพนฺธา. (๗)

ตตฺถ กตมานิ ปญฺจ นีวรณานิ.

กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจ-กุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ. อิมานิ ปญฺจ นีวรณานิ. (๘)

ตตฺถ กตมานิ ปญฺจ กมฺมานิ อานนฺตริกานิ.[๓]

มาตา ชีวิตา โวโรปิตา[๔] โหติ, ปิตา ชีวิตา โวโรปิโต โหติ, อรหา ชีวิตา โวโรปิโต โหติ, ทุฏฺเจน จิตฺเตน ตถาคตสฺส โลหิตํ อุปฺปาทิตํ โหติ, สงฺโฆ ภินฺโน โหติ. อิมานิ ปญฺจ กมฺมานิ อานนฺตริกานิ. (๙)

ตตฺถ กตมา ปญฺจ ทิฏฺฐิโย.

"สญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ อิตฺเถเก อภิวทนฺติ, "อสญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ อิตฺเถเก อภิวทนฺติ, "เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ อิตฺเถเก

---

[๑] สี., อิ. อวิคตฉนฺโท, เอวมุปริปิ. [๒] สี., อิ. ผสฺสสุขं. [๓] สี. อานนฺตริยานิ, เอวมุปริปิ. [๔] อิ. โวโรเปตา, เอวมุปริปิ.

อภิวทนฺติ, สโต วา ปน สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ วา ปเนเก อภิวทนฺติ. อิมา ปญฺจ ทิฏฺฐิโย. (๑๐)

[๙๔๒] ตตฺถ กตเม ปญฺจ เวรา.

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานํ.[๑] อิเม ปญฺจ เวรา. (๑๑)

ตตฺถ กตเม ปญฺจ พฺยสนา.

ญาติพฺยสนํ โภคพฺยสนํ โรคพฺยสนํ สีลพฺยสนํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ. อิเม ปญฺจ พฺยสนา. (๑๒)

ตตฺถ กตเม ปญฺจ อกฺขนฺติยา อาทีนวา.

พหุโน ชนสฺส อปฺปิโย โหติ อมนาโป, เวรพหุโล [๒] โหติ วชฺชพหุโล [๒] สมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺชติ. อิเม ปญฺจ อกฺขนฺติยา อาทีนวา. (๑๓)

ตตฺถ กตมานิ ปญฺจ ภยานิ.

อาชีวกภยํ[๓] อสิโลกภยํ ปริสสารชฺชภยํ มรณภยํ ทุคฺคติภยํ. อิมานิ ปญฺจ ภยานิ. (๑๔)

[๙๔๓] ตตฺถ กตเม ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา.

อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "ยโต โข โภ อยํ อตฺตา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติ, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหตีติ; อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญาเปนฺติ.

---

[๑] ฉ., เท. สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา. [๒,๒] ฉ., เท. จสทฺทา ทิสฺสนฺติ.
[๓] สี., อิ. อาชีวิกภยํ.

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ เนโส นตฺถีติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหติ. ตํ กิสฺส เหตุ.

กามา หิ โภ อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา, เตสํ วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, ยโต โข โภ อยํ อตฺตา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺม-นิพฺพานปฺปตฺโต โหตีติ; อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญาเปนฺติ.

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหติ. ตํ กิสฺส เหตุ.

ยเทว ตตฺถ วิตกฺกิตํ วิจาริตํ, เอเตน เอตํ โอพาริกํ อกฺขายติ, "ยโต โข โภ อยํ อตฺตา วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหตีติ; อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญาเปนฺติ.

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหติ. ตํ กิสฺส เหตุ.

ยเทว ตตฺถ ปีติคตํ เจตโส อุพฺพิลาวิตํ,[๑] เอเตน เอตํ โอพาริกํ อกฺขายติ. ยโต โข โภ อยํ อตฺตา ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺตาวตา โข โภ อยํ

---

[๑] ฉ., เท. อุปฺปิลาวิตํ, อิ. อุพฺพิลฺลาวิตํ.

อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหตีติ; อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญาเปนฺติ.

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหติ. ตํ กิสฺส เหตุ.

ยเทว ตตฺถ สุขं[1] เจตโส อาโภโค, เอเตน เอตํ โอพาริกํ อกฺขายติ, ยโต โข โภ อยํ อตฺตา สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต โหตีติ; อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญาเปนฺติ. อิเม ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา. (๑๕)

ปญฺจกํ.

---

๖. ฉกฺกนิทฺเทโส

[๙๔๔] ตตฺถ กตมานิ ฉ วิวาทมูลานิ.

โกโธ มกฺโข อิสฺสา สาเถยฺยํ ปาปิจฺฉตา สนฺทิฏฺฐิปรามาสิตา. อิมานิ ฉ วิวาทมูลานิ. (๑)

[๒]ตตฺถ กตเม ฉ ฉนฺทราคา เคหสิตา ธมฺมา.[๒]

มนาปิเกสุ รูเปสุ เคหสิโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค, มนาปิเกสุ สทฺเทสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ[๒] คนฺเธสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ รเสสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ ธมฺเมสุ

---

[๑] ฉ., เท. สุขปีติ. [๒-๒] ฉ., เท., สี. เอตฺถนฺตเร "ตตฺถ กตเม ฉ ฉนฺทราคา ? ฉนฺทราคา เคหสิตา ธมฺมาติ อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

[๓] ฉ.,เท. มนาปิเยสุ, เอวมุปริปิ.

เคหสิโต ราโค สาราโค ฯเปฯ จิตฺตสฺส สาราโค. อิเม ฉ ฉนฺทราคา เคหสิตา ธมฺมา. (๒)

ตตฺถ กตมานิ ฉ วิโรธวตฺถูนิ.

อมนาปิเกสุ รูเปสุ จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ฯเปฯ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, อมนาปิเกสุ สทฺเทสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ คนฺเธสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ รเสสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ ธมฺเมสุ จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ฯเปฯ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อิมานิ ฉ วิโรธวตฺถูนิ. (๓)

ตตฺถ กตเม ฉ ตณฺหากายา.

รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. อิเม ฉ ตณฺหากายา. (๔)

[๙๔๕] ตตฺถ กตเม ฉ อคารวา.

สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปฏิสฺโส, ธมฺเม ฯเปฯ สงฺเฆ ฯเปฯ สิกฺขาย ฯเปฯ อปฺปมาเท ฯเปฯ ปฏิสนฺถาเร อคารโว วิหรติ อปฺปฏิสฺโส. อิเม ฉ อคารวา. (๕)

ตตฺถ กตเม ฉ ปริหานิยา ธมฺมา.

กมฺมารามตา ภสฺสารามตา นิทฺทารามตา สงฺคณิการามตา สํสคฺคารามตา ปปญฺจารามตา. อิเม ฉ ปริหานิยา ธมฺมา. (๖)

[๙๔๖] ตตฺถ กตเม อปเรปิ ฉ ปริหานิยา ธมฺมา.

กมฺมารามตา ภสฺสารามตา นิทฺทารามตา สงฺคณิการามตา โทวจสฺสตา ปาปมิตฺตตา. อิเม ฉ ปริหานิยา ธมฺมา. (๗)

ตตฺถ กตเม ฉ โสมนสฺสุปวิจารา.

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โสมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปํ อุปวิจรติ, โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โสมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. อิเม ฉ โสมนสฺสุปวิจารา. (๘)

ตตฺถ กตเม ฉ โทมนสฺสุปวิจารา.

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โทมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปํ อุปวิจรติ, โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โทมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. อิเม ฉ โทมนสฺสุปวิจารา. (๙)

ตตฺถ กตเม ฉ อุเปกฺขูปวิจารา.

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุเปกฺขฏฺฐานิยํ รูปํ อุปวิจรติ, โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุเปกฺขฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติ. อิเม ฉ อุเปกฺขูปวิจารา. (๑๐)

[๙๔๗] ตตฺถ กตมานิ ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิ.

มนาปิเกสุ รูเปสุ เคหสิตํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา, มนาปิเกสุ สทฺเทสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ คนฺเธสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ รเสสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ ธมฺเมสุ เคหสิตํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อิมานิ ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิ. (๑๑)

ตตฺถ กตมานิ ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ.

อมนาปิเกสุ รูเปสุ เคหสิตํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ

เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา, อมนาปิเกสุ สทฺเทสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ คนฺเธสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ รเสสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ฯเปฯ อมนาปิเกสุ ธมฺเมสุ เคหสิตํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา. อิมานิ ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ. (๑๒)

ตตฺถ กตมา ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา.

อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ[๑] รูเปสุ เคหสิตํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา, อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ สทฺเทสุ ฯเปฯ อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ คนฺเธสุ ฯเปฯ อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ รเสสุ ฯเปฯ อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ฯเปฯ อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ ธมฺเมสุ เคหสิตํ เจตสิกํ เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิมา ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา. (๑๓)

[๙๔๘] ตตฺถ กตมา ฉ ทิฏฺฐิโย.

"อตฺถิ เม อตฺตาติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "นตฺถิ เม อตฺตาติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "อตฺตนา อตฺตานํ สญฺชานามีติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "อตฺตนา [๒] อนตฺตานํ สญฺชานามีติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, "อนตฺตนา [๒] อตฺตานํ สญฺชานามีติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ. "โส[๓] เม อยํ อตฺตา วโท เวเทยฺโย, ตตฺร ตตฺร ทีฆรตฺตํ กลฺยาณปาปกานํ กมฺมานํ วิปากํ

---

[๑] ฉ., เท. อุเปกฺขฏฺฐานิเยสุ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. เอตฺถนฺตเร วาสทฺโท ทิสฺสติ.

[๓-๓] ฉ.,เท. เอตฺถนฺตเร "อถ วา ปนสฺส เอวํทิฏฺฐี โหติ "โส เม อยํ อตฺตา วโท ฯเปฯ "นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโมติ วา ปนสฺส ฯเปฯ อุปฺปชฺชตีติ อยํ ปาโจ ทิสฺสติ.

ปจฺจนุโภติ, น โส ชาโต นาโหสิ, น โส ชาโต น ภวิสฺสติ, นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโมติ วา อสฺส สจฺจโต เถตโต ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ.[๓] อิมา ฉ ทิฏฺฐิโย. (๑๔)

ฉกฺกํ.

---

๗. สตฺตกนิทฺเทโส

[๙๔๙] ตตฺถ กตเม สตฺต อนุสยา.

กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย มานานุสโย ทิฏฺฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย. อิเม สตฺต อนุสยา. (๑)

ตตฺถ กตมานิ สตฺต สญฺโญชนานิ.

กามราคสญฺโญชนํ ปฏิฆสญฺโญชนํ มานสญฺโญชนํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ วิจิกิจฺฉาสญฺโญชนํ ภวราคสญฺโญชนํ อวิชฺชาสญฺโญชนํ. อิมานิ สตฺต สญฺโญชนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมานิ สตฺต ปริยุฏฺฐานานิ.

กามราคปริยุฏฺฐานํ ปฏิฆปริยุฏฺฐานํ มานปริยุฏฺฐานํ ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานํ วิจิกิจฺฉาปริยุฏฺฐานํ ภวราคปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ. อิมานิ สตฺต ปริยุฏฺฐานานิ. (๓)

[๙๕๐] ตตฺถ กตเม สตฺต อสทฺธมฺมา.

อสฺสทฺโธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ, กุสีโต โหติ, มุฏฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปญฺโญ โหติ. อิเม สตฺต อสทฺธมฺมา. (๔)

ตตฺถ กตมานิ สตฺต ทุจฺจริตานิ.

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป. อิมานิ สตฺต ทุจฺจริตานิ. (๕)

ตตฺถ กตเม สตฺต มานา.

มาโน อติมาโน มานาติมาโน โอมาโน อธิมาโน อสฺมิมาโน มิจฺฉามาโน. อิเม สตฺต มานา. (๖)

[๙๕๑] ตตฺถ กตมา สตฺต ทิฏฺฐิโย.

อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "ยโต โข โภ อยํ อตฺตา รูปี จาตุมฺมหาภูติโก[๑] มาตาเปตฺติกสมฺภโว[๒] กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา,[๓] เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ.[๔] (๖-๑)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหติ. อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา ทิพฺโพ รูปี กามาวจโร กพฬีการาหารภกฺโข, ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ, โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. (๖-๒)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา

---

[๑] ฉ. จาตุมหาภูติโก. [๒] สฺยา. มาตาเปติกสมฺภโว. [๓] ฉ.,เท. ปรํ มรณา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ. ปญฺญเปติ, เอวมุปริปิ.

สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหติ. อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา ทิพฺโพ รูปี มโนมโย สพฺพงฺคปจฺจงฺคี อหีนินฺทฺริโย ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ. โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. (๖-๓)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหติ. อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา อนนฺโต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปโค, ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ. โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. (๖-๔)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหติ, อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายต-นูปโค, ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ. โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมฺมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. (๖-๕)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหติ. อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปโค, ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ. โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. (๖-๖)

ตมญฺโญ เอวมาห "อตฺถิ โข โภ[๑] เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, 'เนโส นตฺถี'ติ วทามิ. โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหติ. อตฺถิ โข โภ อญฺโญ อตฺตา สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปโค, ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิ. โส โข โภ อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา โข โภ อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหตีติ, อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ. อิมา สตฺต ทิฏฺฐิโย. (๖-๗)

สตฺตกํ.

---

๘. อฏฺฐกนิทฺเทโส

[๙๕๒] ตตฺถ กตมานิ อฏฺฐ กิเลสวตฺถูนิ.

---

[๑] ฉ., เท. ปน.

โลโภ โทโส โมโห มาโน ทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา ถีนํ อุทฺธจฺจํ. อิมานิ อฏฺฐ กิเลสวตฺถูนิ.

[๙๕๓] ตตฺถ กตมานิ อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิ.

อิธ ภิกฺขุนา กมฺมํ กตฺตพฺพํ[๑] โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุ.[๒]

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ ทุติยํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ ตติยํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุ.

---

[๑] ฉ., เท. กาตพฺพํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. กุสีตวตฺถุ, เอวมุปริปิ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ "อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต อกมฺมญฺโญ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เอวํ โหติ "อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต[๑] อกมฺมญฺโญ, มาสาจิตํ มญฺเญ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ ฉฏฺฐํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ "อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุํ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ สตฺตมํ กุสีตวตฺถุ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เอวํ โหติ "อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมญฺโญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ. โส

---

[๑] สฺยา. ครุโก.

นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย. อิทํ อฏฺฐมํ กุสีตวตฺถุ. อิมานิ อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิ.

[๙๕๔] ตตฺถ กตเมสุ อฏฺฐสุ โลกธมฺเมสุ จิตฺตสฺส ปฏิฆาโต.

ลาเภ สาราโค, อลาเภ ปฏิวิโรโธ, ยเส สาราโค, อยเส ปฏิวิโรโธ, ปสํสาย สาราโค, นินฺทาย ปฏิวิโรโธ, สุเข สาราโค, ทุกฺเข ปฏิวิโรโธ. อิเมสุ อฏฺฐสุ โลกธมฺเมสุ จิตฺตสฺส ปฏิฆาโต.

[๙๕๕] ตตฺถ กตเม อฏฺฐ อนริยโวหารา.

อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐวาทิตา, อสุเต สุตวาทิตา, อมุเต มุตวาทิตา, อวิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา, ทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา, สุเต อสฺสุตวาทิตา, มุเต อมุตวาทิตา, วิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตา. อิเม อฏฺฐ อนริยโวหารา.

[๙๕๖] ตตฺถ กตเม อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา.

มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ. อิเม อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา.

[๙๕๗] ตตฺถ กตเม อฏฺฐ ปุริสโทสา.

อิธ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขู ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน[๑] "น สรามิ น สรามีติ อสติยา[๒] นิพฺเพเจติ.[๓] อยํ ปฐโม ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขู ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน โจทกเยว ปฏิปฺผรติ "กินฺนุ โข ตุยฺหํ

---

[๑] ฉ. โจทิยมาโน, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. อสฺสติยาว. [๓] สี. นิพฺเพเธติ.

พาลสฺส อพฺยตฺตสฺส ภณิเตน, ตฺวมฺปิ นาม มํ ภณิตพฺพํ มญฺญสีติ. อยํ ทุติโย ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน โจทกสฺเสว[๑] ปจฺจาโรเปติ "ตฺวํปิ โขสิ อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน, ตฺวํ ตาว ปฐมํ ปฏิกโรหีติ. อยํ ตติโย ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ. อยํ จตุตฺโถ ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน สงฺฆมชฺเฌ พาหาวิกฺเขปกํ ภณติ. อยํ ปญฺจโม ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน "เนวาหํ[๒] อาปนฺโนมฺหิ, น ปนาหํ อนาปนฺโนมฺหีติ[๒] ตุณฺหีภูโต สงฺฆํ วิเหเสติ. อยํ ฉฏฺโ ปุริสโทโส.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน อนาทิยิตฺวา[๓] สงฺฆํ อนาทิยิตฺวา โจทกํ สาปตฺติโกว เยนกามํ ปกฺกมติ. อยํ สตฺตโม ปุริสโทโส..

ปุน จ ปรํ ภิกฺขู ภิกฺขุ อาปตฺติยา โจเทนฺติ, โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ อาปตฺติยา โจทิยมาโน เอวมาห "กินฺนุ โข ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อติพาฬฺหํ มยิ พฺยาวฏา, อิทานาหํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย

---

[๑] ฉ., เท. โจทกเยว.

[๒-๒] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๓] ฉ.,เท. อนาทิยิตฺวา, เอวมุปริปิ.

หีนายาวตฺติสฺสามีติ, โส สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา เอวมาห "อิทานิ โข ตุมฺเห อายสฺมนฺโต อตฺตมนา โหถาติ. อยํ อฏฺฐโม ปุริสโทโส. อิเม อฏฺฐ ปุริสโทสา.

[๙๕๘] ตตฺถ กตเม อฏฺฐ อสญฺญิวาทา.[๑]

"รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อรูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "เนวรูปีนารูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "อสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. อิเม อฏฺฐ อสญฺญิวาทา.

[๙๕๙] ตตฺถ กตเม อฏฺฐ เนวสญฺญินาสญฺญิวาทา.

"รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อรูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "เนวรูปีนารูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญี-นาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "อนฺตวา จ อนนฺตวา จ

---

[๑] ฉ., เท. อสญฺญีวาทา, เอวมุปริปิ.

อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. "เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ นํ ปญฺญาเปนฺติ. อิเม อฏฺฐ เนวสญฺญินาสญฺญิวาทา.

อฏฺฐกา.

---

๙. นวกนิทฺเทโส

[๙๖๐] ตตฺถ กตมานิ นว อาฆาตวตฺถูนิ.

"อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ ฯเปฯ อนตฺถํ จรติ ฯเปฯ อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ ฯเปฯ อตฺถํ จรติ ฯเปฯ อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ. อิมานิ นว อาฆาตวตฺถูนิ.

[๙๖๑] ตตฺถ กตมานิ นว ปุริสมลานิ.

โกโธ มกฺโข อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเถยฺยํ[๑] มุสาวาโท ปาปิจฺฉา[๒] มิจฺฉาทิฏฺฐิ. อิมานิ นว ปุริสมลานิ.

[๙๖๒] ตตฺถ กตเม นววิธา มานา.

เสยฺยสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน,

---

[๑] ฉ., เท. สาเจยฺยํ. [๒] ฉ., เท. ปาปิจฺฉตา.

สทิสสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส "เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส "สทิโสหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส "หีโนหมสฺมีติ มาโน. อิเม นววิธา มานา.

[๙๖๓] ตตฺถ กตเม นว ตณฺหามูลกา ธมฺมา.

ตณฺหำ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนำ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภำ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยำ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค, ฉนฺทราคำ ปฏิจฺจ อชฺโฌสานำ, อชฺโฌสานำ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ปริคฺคหำ ปฏิจฺจ มจฺฉริยำ, มจฺฉริยำ ปฏิจฺจ อารกฺโข, อารกฺขาธิกรณำ ทณฺฑาทานำ[๑] สตฺถาทานำ กลโห วิคฺคโห วิวาโท ตุวๆตุวๆ เปสุญฺญำ มุสาวาโท[๑] อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ. อิเม นว ตณฺหามูลกา ธมฺมา.

[๙๖๔] ตตฺถ กตมานิ นว อิญฺชิตานิ.

"อสฺมีติ อิญฺชิตเมตำ, "อหมสฺมีติ อิญฺชิตเมตำ, "อยมหมสฺมีติ อิญฺชิตเมตำ, "ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ, "รูปี ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ, "อรูปี ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ, "สญฺญี ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ, "อสญฺญี ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ, "เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ อิญฺชิตเมตำ. อิมานิ นว อิญฺชิตานิ.

[๙๖๕] ตตฺถ กตมานิ นว มญฺญิตานิ ฯเปฯ นว ผนฺทิตานิ ฯเปฯ นว ปปญฺจิตานิ ฯเปฯ นว สงฺขตานิ.

"อสฺมีติ สงฺขตเมตำ, "อหมสฺมีติ สงฺขตเมตำ, "อยมหมสฺมีติ สงฺขตเมตำ, "ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตำ, "รูปี ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตำ, "อรูปี ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตำ, "สญฺญี ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตำ, "อสญฺญี

[๑-๑] ฉ., เท. ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวๆตุวๆเปสุญฺญมุสาวาทา.

ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตํ, "เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ สงฺขตเมตํ. อิมานิ นว สงฺขตานิ.

นวกํ.

---

๑๐. ทสกนิทฺเทโส

[๙๖๖] ตตฺถ กตมานิ ทส กิเลสวตฺถูนิ.

โลโภ โทโส โมโห มาโน ทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา ถีนํ อุทฺธจฺจํ อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ. อิมานิ ทส กิเลสวตฺถูนิ.

[๙๖๗] ตตฺถ กตมานิ ทส อาฆาตวตฺถูนิ.

"อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ ฯเปฯ อนตฺถํ จรติ ฯเปฯ อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ ฯเปฯ อตฺถํ จรติ ฯเปฯ อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน อาฆาโต ชายติ. อิมานิ ทส อาฆาตวตฺถูนิ.

[๙๖๘] ตตฺถ กตเม ทส อกุสลกมฺมปถา.

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโท ปิสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิ. อิเม ทส อกุสลกมฺมปถา.

[๙๖๙] ตตฺถ กตมานิ ทส สญฺโญชนานิ.

กามราคสญฺโญชนํ ปฏิฆสญฺโญชนํ มานสญฺโญชนํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ วิจิกิจฺฉาสญฺโญชนํ สีลพฺพตปรามาสสญฺโญชนํ ภวราคสญฺโญชนํ

อิสฺสาสญฺโญชนํ มจฺฉริยสญฺโญชนํ อวิชฺชาสญฺโญชนํ: อิมานิ ทส สญฺโญชนานิ.

[๙๗๐] ตตฺถ กตเม ทส มิจฺฉตฺตา.

มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาญาณํ มิจฺฉาวิมุตฺติ. อิเม ทส มิจฺฉตฺตา.

[๙๗๑] ตตฺถ กตมา ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

"นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลวิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ; อยํ ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ.

[๙๗๒] ตตฺถ กตมา ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ.

"สสฺสโต โลโกติ วา, "อสสฺสโต โลโกติ วา, "อนฺตวา โลโกติ วา, "อนนฺตวา โลโกติ วา, "ตं ชีวं ตं สรีรนฺติ วา, "อญฺญं ชีวं อญฺญं สรีรนฺติ วา, "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา, "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา, "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา, "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา; อยं ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ.

ทสกं.

---

๑๑. ตณฺหาวิจริตนิทฺเทโส

[๙๗๓] ตตฺถ กตมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ อชฺฌตฺติกสฺส อุปาทาย.

"อสฺมีติ โหติ, "อิตฺถสฺมีติ โหติ, "เอวสฺมีติ โหติ, "อญฺญถาสฺมีติ[๑] โหติ, "ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อิตฺถํ ภวิสฺสนฺติ โหติ, "เอวํ ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อสสฺมี[๒]ติ โหติ, "สาตสฺมีติ โหติ, "สิยนฺติ โหติ, "อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ, "เอวํ สิยนฺติ โหติ, "อญฺญถา สิยนฺติ โหติ, "อปาหํ สิยนฺติ โหติ, "อปาหํ อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ, "อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ, "อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

[๙๗๔] กถญฺจ "อสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวการี[๓] กริตฺวา รูปํ ฯเปฯ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ "อสฺมีติ ฉนฺทํ ปฏิลภติ, "อสฺมีติ มานํ ปฏิลภติ, "อสฺมีติ ทิฏฺฐึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิตฺถสฺมีติ วา, "เอวสฺมีติ วา, "อญฺญถาสฺมีติ วา. (๑)

กถญฺจ "อิตฺถสฺมีติ โหติ.

"ขตฺติโยสฺมีติ วา, "พฺราหฺมโณสฺมีติ วา, "เวสฺโสสฺมีติ วา, "สุทฺโทสฺมีติ วา, "คหฏฺโฐสฺมีติ วา, "ปพฺพชิโตสฺมีติ วา, "เทโวสฺมีติ วา, "มนุสฺโสสฺมีติ วา, "รูปีสฺมีติ วา, "อรูปีสฺมีติ วา, "สญฺญีสฺมีติ วา, "อสญฺญีสฺมีติ วา, "เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "อิตฺถสฺมีติ โหติ. (๒)

---

[๑] อิ. อญฺญถสฺมีติ. [๒] สี. สสฺมีติ. [๓] สี. อนวการี. เอวมุปริปิ.

กถญฺจ "เอวสฺมีติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ[๑] อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย ตถาหํ ขตฺติโยสฺมีติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ ตถาหํ พฺราหฺมโณสฺมีติ วา, "ยถา โส เวสฺโส ตถาหํ เวสฺโสสฺมีติ วา, ยถา โส สุทฺโท ตถาหํ สุทฺโทสฺมีติ วา, "ยถา โส คหฏฺโ ตถาหํ คหฏฺโสสฺมีติ วา, "ยถา โส ปพฺพชิโต ตถาหํ ปพฺพชิโตสฺมีติ วา, "ยถา โส เทโว ตถาหํ เทโวสฺมีติ วา, "ยถา โส มนุสฺโส ตถาหํ มนุสฺโสสฺมีติ วา, "ยถา โส รูปี ตถาหํ รูปีสฺมีติ วา, "ยถา โส อรูปี ตถาหํ อรูปีสฺมีติ วา, "ยถา โส สญฺญี ตถาหํ สญฺญีสฺมีติ วา, "ยถา โส อสญฺญี ตถาหํ อสญฺญีสฺมีติ วา, "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี ตถาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "เอวสฺมีติ โหติ. (๓)

กถญฺจ "อญฺญถาสฺมีติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย นาหํ ตถา ขตฺติโยสฺมีติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ นาหํ ตถา พฺราหฺมโณสฺมีติ วา, "ยถา โส เวสฺโส นาหํ ตถา เวสฺโสสฺมีติ วา, "ยถา โส สุทฺโท นาหํ ตถา สุทฺโทสฺมีติ วา, "ยถา โส คหฏฺโ นาหํ ตถา คหฏฺโสสฺมีติ วา, "ยถา โส ปพฺพชิโต นาหํ ตถา ปพฺพชิโตสฺมีติ วา, "ยถา โส เทโว นาหํ ตถา เทโวสฺมีติ วา, "ยถา โส มนุสฺโส นาหํ ตถา มนุสฺโสสฺมีติ วา, "ยถา โส รูปี นาหํ ตถา รูปีสฺมีติ วา, "ยถา โส อรูปี นาหํ ตถา อรูปีสฺมีติ วา, "ยถา โส สญฺญี นาหํ ตถา สญฺญีสฺมีติ วา, "ยถา โส อสญฺญี นาหํ ตถา อสญฺญีสฺมีติ วา, "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี นาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "อญฺญถาสฺมีติ โหติ. (๔)

---

[๑] ฉ., เท. ปรปุคฺคลํ, เอวมุปริปิ.

กถญฺจ "ภวิสฺสนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวกาเรฺ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนำ ฯเปฯ สญฺญำ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณำ "ภวิสฺสนฺติ ฉนฺทำ ปฏิลภติ, "ภวิสฺสนฺติ มานำ ปฏิลภติ, "ภวิสฺสนฺติ ทิฏฺรึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิตฺถำ ภวิสฺสนฺติ วา, "เอวำ ภวิสฺสนฺติ วา, "อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ วา. (๕)

กถญฺจ "อิตฺถำ ภวิสฺสนฺติ โหติ.

"ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา, "เวสฺโส ภวิสฺสนฺติ วา, "สุทฺโท ภวิสฺสนฺติ วา, "คหฏฺโ ภวิสฺสนฺติ วา, "ปพฺพชิโต ภวิสฺสนฺติ วา, "เทโว ภวิสฺสนฺติ วา, "มนุสฺโส ภวิสฺสนฺติ วา, "รูปี ภวิสฺสนฺติ วา, "อรูปี ภวิสฺสนฺติ วา, "สญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา, "อสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา, "เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวำ "อิตฺถำ ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๖)

กถญฺจ "เอวำ ภวิสฺสนฺติ โหติ.

ปรำ ปุคฺคลำ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย ตถาหำ ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ ตถาหำ พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี ตถาหำ เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวำ "เอวำ ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๗)

กถญฺจ "อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ โหติ.

ปรำ ปุคฺคลำ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย นาหำ ตถา ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ นาหำ ตถา พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี นาหำ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวำ "เอวำ อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๘)

กถญฺจ "อสสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวการิ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "นิจฺโจสฺมิ, ธุโวสฺมิ, สสฺสโตสฺมิ, อวิปริณามธมฺโมสฺมีติ. เอวํ "อสสฺมีติ โหติ. (๙)

กถญฺจ "สาตสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวการิ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "อุจฺฉิชฺชิสฺสามิ วินสฺสิสฺสามิ น ภวิสฺสามีติ. เอวํ "สาตสฺมีติ โหติ. (๑๐)

กถญฺจ "สิยนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวการิ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "สิยนฺติ ฉนฺที ปฏิลภติ, "สิยนฺติ มานี ปฏิลภติ, "สิยนฺติ ทิฏฺฐี ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิตฺถี สิยนฺติ วา, "เอวี สิยนฺติ วา, "อญฺญถา สิยนฺติ วา. (๑๑)

กถญฺจ "อิตฺถี สิยนฺติ โหติ.

"ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา, "เวสฺโส สิยนฺติ วา, "สุทฺโท สิยนฺติ วา, "คหฏฺโ สิยนฺติ วา, "ปพฺพชิโต สิยนฺติ วา, "เทโว สิยนฺติ วา, "มนุสฺโส สิยนฺติ วา, "รูปี สิยนฺติ วา, "อรูปี สิยนฺติ วา, "สญฺญี สิยนฺติ วา, "อสญฺญี สิยนฺติ วา, "เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวี "อิตฺถี สิยนฺติ โหติ. (๑๒)

กถญฺจ "เอวี สิยนฺติ โหติ.

ปรี ปุคฺคลี อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย ตถาหี ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ ตถาหี พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี ตถาหี เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวี "เอวี สิยนฺติ โหติ. (๑๓)

กถญฺจ "อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย นาหํ ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ นาหํ ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี นาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อญฺญถา สิยนฺติ โหติ. (๑๔)

กถญฺจ "อปาหํ สิยนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อนวกาสึ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "อปาหํ สิยนฺติ ฉนฺทึ ปฏิลภติ, "อปาหํ สิยนฺติ มานึ ปฏิลภติ, "อปาหํ สิยนฺติ ทิฏฺฐึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อปาหํ อิตฺถึ สิยนฺติ วา, "อปาหํ เอวํ สิยนฺติ วา "อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ วา. (๑๕)

กถญฺจ "อปาหํ อิตฺถึ สิยนฺติ โหติ.

"อปาหํ ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "อปาหํ พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา, "อปาหํ เวสฺโส สิยนฺติ วา, "อปาหํ สุทฺโท สิยนฺติ วา, "อปาหํ คหฏฺโฐ สิยนฺติ วา, "อปาหํ ปพฺพชิโต สิยนฺติ วา, "อปาหํ เทโว สิยนฺติ วา, "อปาหํ มนุสฺโส สิยนฺติ วา, "อปาหํ รูปี สิยนฺติ วา, "อปาหํ อรูปี สิยนฺติ วา, "อปาหํ สญฺญี สิยนฺติ วา, "อปาหํ อสญฺญี สิยนฺติ วา, "อปาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อปาหํ อิตฺถึ สิยนฺติ โหติ. (๑๖)

กถญฺจ "อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อปาหํ ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อปาหํ ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อปาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี

สิยนฺติ วา. เอวํ "อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ. (๑๗)

กถญฺจ "อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อปาหํ น ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อปาหํ น ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อปาหํ น ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ. (๑๘)

อิมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ อชฺฌตฺติกสฺส อุปาทาย.

[๙๗๕] ตตฺถ กตมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ พาหิรสฺส อุปาทาย.

"อิมินา อสฺมีติ โหติ, "อิมินา อิตฺถสฺมีติ โหติ, "อิมินา เอวสฺมีติ โหติ, "อิมินา อญฺญถาสฺมีติ โหติ, "อิมินา ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อิมินา อิตฺถํ ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อิมินา เอวํ ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อิมินา อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ โหติ, "อิมินา อสสฺมีติ โหติ, "อิมินา สาตสฺมีติ โหติ, "อิมินา สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ, "อิมินา เอวํ สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อญฺญถา สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อปาหํ สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อปาหํ อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ, "อิมินา อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

[๙๗๖] กถญฺจ อิมินา อสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวการิ กริตฺวา รูปํ ฯเปฯ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ "อิมินา อสฺมีติ ฉนฺทา ปฏิลภติ, "อิมินา อสฺมีติ มานา ปฏิลภติ, "อิมินา อสฺมีติ ทิฏฺฐิ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิมินา อิตฺถสฺมีติ วา, "อิมินา เอวสฺมีติ วา, "อิมินา อญฺญถาสฺมีติ วา. (๑)

กถญฺจ "อิมินา อิตฺถสฺมีติ โหติ.

"อิมินา ขตฺติโยสฺมีติ วา, "อิมินา พฺราหฺมโณสฺมีติ วา, "อิมินา เวสฺโสสฺมีติ วา, "อิมินา สุทฺโทสฺมีติ วา, "อิมินา คหฏฺโฐสฺมีติ วา, "อิมินา ปพฺพชิโตสฺมีติ วา, "อิมินา เทโวสฺมีติ วา, "อิมินา มนุสฺโสสฺมีติ วา, "อิมินา รูปีสฺมีติ วา, "อิมินา อรูปีสฺมีติ วา, "อิมินา สญฺญีสฺมีติ วา, "อิมินา อสญฺญีสฺมีติ วา, "อิมินา เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "อิมินา อิตฺถสฺมีติ โหติ. (๒)

กถญฺจ "อิมินา เอวสฺมีติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา ตถาหํ ขตฺติโยสฺมีติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา ตถาหํ พฺราหฺมโณสฺมีติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา ตถาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "อิมินา เอวสฺมีติ โหติ. (๓)

กถญฺจ "อิมินา อญฺญถาสฺมีติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา นาหํ ตถา ขตฺติโยสฺมีติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา นาหํ ตถา พฺราหฺมโณสฺมีติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา นาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญีสฺมีติ วา. เอวํ "อิมินา อญฺญถาสฺมีติ โหติ. (๔)

กถญฺจ "อิมินา ภวิสฺสนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวกาสึ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "อิมินา ภวิสฺสนฺติ ฉนฺทำ ปฏิลภติ, "อิมินา ภวิสฺสนฺติ มานำ ปฏิลภติ, "อิมินา ภวิสฺสนฺติ ทิฏฺฐึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิมินา อิตฺถำ

ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา เอวํ ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ วา. (๕)

กถญฺจ "อิมินา อิตฺถํ ภวิสฺสนฺติ โหติ.

"อิมินา ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา เวสฺโส ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา สุทฺโท ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา คหฏฺโฐ ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา ปพฺพชิโต ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา เทโว ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา มนุสฺโส ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา รูปี ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา อรูปี ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา สญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา อสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา, "อิมินา เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวํ "อิมินา อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ. เอวํ "อิมินา อิตฺถํ ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๖)

กถญฺจ อิมินา เอวํ ภวิสฺสนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา ตถาหํ ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา ตถาหํ พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา ตถาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวํ "อิมินา เอวํ ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๗)

กถญฺจ อิมินา อญฺญถา ภวิสฺสนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา นาหํ ตถา ขตฺติโย ภวิสฺสนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา นาหํ ตถา พฺราหฺมโณ ภวิสฺสนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา นาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ วา. เอวํ "อิมินา อญฺญถา

ภวิสฺสนฺติ โหติ. (๘)

กถญฺจ "อิมินา อสสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวกาเรฺ กริตฺวา รูปํ ฯเปฯ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ "อิมินา นิจฺโจสฺมิ, ธุโวสฺมิ, สสฺสโตสฺมิ, อวิปริณามธมฺโมสฺมีติ. เอวํ "อิมินา อสสฺมีติ โหติ. (๙)

กถญฺจ "อิมินา สาตสฺมีติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวกาเรฺ กริตฺวา รูปํ ฯเปฯ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ "อิมินา อุจฺฉิชฺชิสฺสามิ, วินสฺสิสฺสามิ, น ภวิสฺสามีติ. เอวํ "อิมินา สาตสฺมีติ โหติ. (๑๐)

กถญฺจ "อิมินา สิยนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวกาเรฺ กริตฺวา รูปํ ฯเปฯ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ "อิมินา สิยนฺติ ฉนฺทํ ปฏิลภติ, "อิมินา สิยนฺติ มานํ ปฏิลภติ, "อิมินา สิยนฺติ ทิฏฺฐึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิมินา อิตฺถํ สิยนฺติ วา. อิมินา เอวํ สิยนฺติ วา, "อิมินา อญฺญถา สิยนฺติ วา. (๑๑)

กถญฺจ อิมินา อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ.

"อิมินา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "อิมินา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา, "อิมินา เวสฺโส สิยนฺติ วา. "อิมินา สุทฺโท สิยนฺติ วา, "อิมินา คหฏฺโฐ สิยนฺติ วา, "อิมินา ปพฺพชิโต สิยนฺติ วา, "อิมินา เทโว สิยนฺติ วา, "อิมินา มนุสฺโส สิยนฺติ วา, "อิมินา รูปี สิยนฺติ วา, "อิมินา อรูปี สิยนฺติ วา, "อิมินา สญฺญี สิยนฺติ วา, "อิมินา อสญฺญี สิยนฺติ วา, "อิมินา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ

"อิมินา อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ. (๑๒)

กถญฺจ "อิมินา เอวํ สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา ตถาหํ ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา ตถาหํ พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา ตถาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อิมินา เอวํ สิยนฺติ โหติ. (๑๓)

กถญฺจ "อิมินา อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา นาหํ ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา นาหํ ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา นาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อิมินา อญฺญถา สิยนฺติ โหติ. (๑๔)

กถญฺจ "อิมินา อปาหํ สิยนฺติ โหติ.

กญฺจิ ธมฺมํ อวกาโรึ กริตฺวา รูปี ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี "อิมินา อปาหํ สิยนฺติ ฉนฺที ปฏิลภติ, "อิมินา อปาหํ สิยนฺติ มานี ปฏิลภติ, "อิมินา อปาหํ สิยนฺติ ทิฏฺฐึ ปฏิลภติ, ตสฺมึ สติ อิมานิ ปปญฺจิตานิ โหนฺติ "อิมินา อปาหํ อิตฺถํ สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ เอวํ สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ วา. (๑๕)

กถญฺจ "อิมินา อปาหํ อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ.

"อิมินา อปาหํ ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ เวสฺโส สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ สุทฺโท สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ คหฏฺโฐ สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ ปพฺพชิโต สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ เทโว สิยนฺติ วา,

"อิมินา อปาหํ มนุสฺโส สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ รูปี สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ อรูปี สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ สญฺญี สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ อสญฺญี สิยนฺติ วา, "อิมินา อปาหํ เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา, เอวํ "อิมินา อปาหํ อิตฺถํ สิยนฺติ โหติ. (๑๖)

กถญฺจ "อิมินา อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา อปาหํ ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา อปาหํ ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา อปาหํ ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อิมินา อปาหํ เอวํ สิยนฺติ โหติ. (๑๗)

กถญฺจ "อิมินา อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ.

ปรํ ปุคฺคลํ อุปนิธาย "ยถา โส ขตฺติโย อิมินา อปาหํ น ตถา ขตฺติโย สิยนฺติ วา, "ยถา โส พฺราหฺมโณ อิมินา อปาหํ น ตถา พฺราหฺมโณ สิยนฺติ วา ฯเปฯ "ยถา โส เนวสญฺญีนาสญฺญี อิมินา อปาหํ น ตถา เนวสญฺญีนาสญฺญี สิยนฺติ วา. เอวํ "อิมินา อปาหํ อญฺญถา สิยนฺติ โหติ. (๑๘)

อิมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ พาหิรสฺส อุปาทาย.

อิติ[๑] อิมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ อชฺฌตฺติกสฺส อุปาทาย, อิมานิ อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ พาหิรสฺส อุปาทาย, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ โหนฺติ. อิติ เอวรูปานิ อตีตานิ ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ, อนาคตานิ ฉตฺตึส

---

[๑] สฺยา. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

ตณฺหาวิจริตานิ, ปจฺจุปฺปนฺนานิ ฉตฺตึส ตณฺหาวิจริตานิ, ตเทกชฺฌํ อภิสญฺญูหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตํ[๑] โหติ.

[๙๗๗] ตตฺถ กตมานิ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ พฺรหฺมชาเล เวยฺยากรเณ วุตฺตานิ ภควตา.

จตฺตาโร สสฺสตวาทา, จตฺตาโร เอกจฺจสสฺสติกา, จตฺตาโร อนฺตานนฺติกา, จตฺตาโร อมราวิกฺเขปิกา, เทฺว อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา, โสพฺส สญฺญิวาทา,[๒] อฏฺฐ อสญฺญิวาทา, อฏฺฐ เนวสญฺญินาสญฺญิวาทา,[๒] สตฺต อุจฺเฉทวาทา, ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา; อิมานิ ทฺวาสฏฺฐิ-ทิฏฺฐิคตานิ พฺรหฺมชาเล เวยฺยากรเณ วุตฺตานิ ภควตาติ.

ขุทฺทกวตฺถุวิภงฺโค สมตฺโต.

---

[๑] ฉ., เท. อฏฺฐตณฺหาวิจริตสตํ.

[๒-๒] ฉ., เท. สญฺญีวาทา...อสญฺญีวาทา...เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา

๑๘. ธมฺมหทยวิภงฺโค

๑. สพฺพสงฺคาหิกวาโร

[๙๗๘] กติ ขนฺธา. กติ อายตนานิ. กติ ธาตุโย. กติ สจฺจานิ. กติ อินฺทฺริยานิ. กติ เหตู. กติ อาหารา. กติ ผสฺสา. กติ เวทนา. กติ สญฺญา. กติ เจตนา. กติ จิตฺตานิ.

ปญฺจกฺขนฺธา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย, จตฺตาริ สจฺจานิ, พาวีสตินฺทฺริยานิ, นว เหตู, จตฺตาโร อาหารา, สตฺต ผสฺสา, สตฺต เวทนา, สตฺต สญฺญา, สตฺต เจตนา, สตฺต จิตฺตานิ.

[๙๗๙] ตตฺถ กตเม ปญฺจกฺขนฺธา.

รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม วุจฺจนฺติ ปญฺจกฺขนฺธา. (๑)

[๙๘๐] ตตฺถ กตมานิ ทฺวาทสายตนานิ.

จกฺขายตนํ รูปายตนํ โสตายตนํ สทฺทายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ ทฺวาทสายตนานิ. (๒)

[๙๘๑] ตตฺถ กตมา อฏฺฐารส ธาตุโย.

จกฺขุธาตุ รูปธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตธาตุ สทฺทธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ฆานวิญฺญาณธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมา วุจฺจนฺติ อฏฺฐารส ธาตุโย. (๓)

[๙๘๒] ตตฺถ กตมานิ จตฺตาริ สจฺจานิ.

ทุกฺขสจฺจํ สมุทยสจฺจํ มคฺคสจฺจํ นิโรธสจฺจํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ จตฺตาริ สจฺจานิ. (๔)

[๙๘๓] ตตฺถ กตมานิ พาวีสตินฺทฺริยานิ.

จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สุขินฺทฺริยํ ทุกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ พาวีสตินฺทฺริยานิ. (๕)

[๙๘๔] ตตฺถ กตเม นว เหตู.

ตโย กุสลเหตู, ตโย อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย กุสลเหตู.

อโลโภ กุสลเหตุ อโทโส กุสลเหตุ อโมโห กุสลเหตุ; อิเม ตโย กุสลเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย อกุสลเหตู.

โลโภ อกุสลเหตุ โทโส อกุสลเหตุ โมโห อกุสลเหตุ; อิเม ตโย อกุสลเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย อพฺยากตเหตู.

กุสลานํ วา ธมฺมานํ วิปากโต กิริยาพฺยากเตสุ วา ธมฺเมสุ อโลโภ อโทโส อโมโห; อิเม ตโย อพฺยากตเหตู. อิเม วุจฺจนฺติ นว เหตู. (๖)

[๙๘๕] ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อาหารา.

กพฬีกาโร อาหาโร ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร; อิเม วุจฺจนฺติ จตฺตาโร อาหารา. (๗)

[๙๘๖] ตตฺถ กตเม สตฺต ผสฺสา.

จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนธาตุสมฺผสฺโส มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส; อิเม วุจฺจนฺติ สตฺต ผสฺสา. (๘)

[๙๘๗] ตตฺถ กตมา สตฺต เวทนา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โสตสมฺผสฺสชา เวทนา ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา กายสมฺผสฺสชา เวทนา มโนธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา; อิมา วุจฺจนฺติ สตฺต เวทนา. (๙)

[๙๘๘] ตตฺถ กตมา สตฺต สญฺญา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา โสตสมฺผสฺสชา สญฺญา ฆานสมฺผสฺสชา สญฺญา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา สญฺญา กายสมฺผสฺสชา สญฺญา มโนธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา; อิมา วุจฺจนฺติ สตฺต สญฺญา. (๑๐)

[๙๘๙] ตตฺถ กตมา สตฺต เจตนา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา โสตสมฺผสฺสชา เจตนา ฆานสมฺผสฺสชา เจตนา ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เจตนา กายสมฺผสฺสชา เจตนา มโนธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา; อิมา วุจฺจนฺติ สตฺต เจตนา. (๑๑)

[๙๙๐] ตตฺถ กตมานิ สตฺต จิตฺตานิ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมานิ วุจฺจนฺติ สตฺต จิตฺตานิ. (๑๒)

---

๒. อุปฺปตฺตานุปฺปตฺติวาโร

๑. กามธาตุ

[๙๙๑] กามธาตุยา กติ ขนฺธา.

กติ[๑] อายตนานิ. กติ ธาตุโย. กติ สจฺจานิ. กติ อินฺทฺริยานิ. กติ เหตู. กติ อาหารา. กติ ผสฺสา. กติ เวทนา. กติ สญฺญา. กติ เจตนา. กติ จิตฺตานิ.[๑]

กามธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย, ตีณิ สจฺจานิ, พาวีสตินฺทฺริยานิ, นว เหตู, จตฺตาโร อาหารา, สตฺต ผสฺสา, สตฺต เวทนา, สตฺต สญฺญา, สตฺต เจตนา, สตฺต จิตฺตานิ.

[๙๙๒] ตตฺถ กตเม กามธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา.

[๒]รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ[๒] วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม วุจฺจนฺติ กามธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา. (๑)

ตตฺถ กตมานิ กามธาตุยา ทฺวาทสายตนานิ.

จกฺขายตนํ รูปายตนํ ฯเปฯ มนายตนํ ธมฺมายตนํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ กามธาตุยา ทฺวาทสายตนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมา กามธาตุยา อฏฺฐารส ธาตุโย.

[๑-๑] สฺยา. ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ. [๒-๒] สฺยา. รูปกฺขนฺโธ ฯเปฯ.

จกฺขุธาตุ รูปธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ ฯเปฯ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมา วุจฺจนฺติ กามธาตุยา อฏฺฐารส ธาตุโย. (๓)

ตตฺถ กตมานิ กามธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ.

ทุกฺขสจฺจํ สมุทยสจฺจํ มคฺคสจฺจํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ กามธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ. (๔)

ตตฺถ กตมานิ กามธาตุยา พาวีสตินฺทฺริยานิ.

จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฯเปฯ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ กามธาตุยา พาวีสตินฺทฺริยานิ. (๕)

ตตฺถ กตเม กามธาตุยา นว เหตู.

ตโย กุสลเหตู, ตโย อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กามธาตุยา นว เหตู. (๖)

ตตฺถ กตเม กามธาตุยา จตฺตาโร อาหารา.

กพฬีกาโร อาหาโร ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร; อิเม วุจฺจนฺติ กามธาตุยา จตฺตาโร อาหารา. (๗)

ตตฺถ กตเม กามธาตุยา สตฺต ผสฺสา.

จกฺขุสมฺผสฺโส ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส; อิเม วุจฺจนฺติ กามธาตุยา สตฺต ผสฺสา. (๘)

ตตฺถ[๑] กตมา กามธาตุยา สตฺต เวทนา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา; อิมา วุจฺจนฺติ กามธาตุยา สตฺต เวทนา. (๙)

ตตฺถ กตมา กามธาตุยา สตฺต สญฺญา.

---

[๑] สฺยา. ตตฺถ กตมา กามธาตุยา สตฺต เวทนา สตฺต สญฺญา ฯเปฯ นว ธาตุโย, ตีณิ.

จกฺขุสมฺผสฺสชา สญฺญา ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา; อิมา วุจฺจนฺติ กามธาตุยา สตฺต สญฺญา. (๑๐)

ตตฺถ กตมา กามธาตุยา สตฺต เจตนา.

จกฺขุสมฺผสฺสชา เจตนา ฯเปฯ มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เจตนา; อิมา วุจฺจนฺติ กามธาตุยา สตฺต เจตนา. (๑๑)

ตตฺถ กตมานิ กามธาตุยา สตฺต จิตฺตานิ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมานิ วุจฺจนฺติ กามธาตุยา สตฺต จิตฺตานิ. (๑๒)

๒. รูปธาตุ

[๙๙๓] รูปธาตุยา กติ ขนฺธา ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ.

รูปธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา, ฉ อายตนานิ, นว ธาตุโย. ตีณิ สจฺจานิ, จุทฺทสินฺทฺริยานิ, อฏฺฐ เหตู, ตโย อาหารา, จตฺตาโร ผสฺสา, จตสฺโส เวทนา, จตสฺโส สญฺญา, จตสฺโส เจตนา, จตฺตาริ จิตฺตานิ.

[๙๙๔] ตตฺถ กตเม รูปธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา.

รูปกฺขนฺโธ ฯเปฯ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา ปญฺจกฺขนฺธา. (๑)

ตตฺถ กตมานิ รูปธาตุยา ฉ อายตนานิ.

จกฺขายตนํ รูปายตนํ โสตายตนํ สทฺทายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา ฉ อายตนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมา รูปธาตุยา นว ธาตุโย.

จกฺขุธาตุ รูปธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตธาตุ สทฺทธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมา วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา นว ธาตุโย. (๓)

ตตฺถ กตมานิ รูปธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ.

ทุกฺขสจฺจํ สมุทยสจฺจํ มคฺคสจฺจํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ. (๔)

ตตฺถ กตมานิ รูปธาตุยา จุทฺทสินฺทฺริยานิ.

จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา จุทฺทสินฺทฺริยานิ. (๕)

ตตฺถ กตเม รูปธาตุยา อฏฺฐ เหตู.

ตโย กุสลเหตู, เทฺว อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย กุสลเหตู.

อโลโภ กุสลเหตุ อโทโส กุสลเหตุ อโมโห กุสลเหตุ; อิเม ตโย กุสลเหตู.

ตตฺถ กตเม เทฺว อกุสลเหตู.

โลโภ อกุสลเหตุ โมโห อกุสลเหตุ; อิเม เทฺว อกุสลเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย อพฺยากตเหตู.

กุสลานํ วา ธมฺมานํ วิปากโต กิริยาพฺยากเตสุ วา ธมฺเมสุ อโลโภ อโทโส อโมโห; อิเม ตโย อพฺยากตเหตู. อิเม วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา อฏฺฐ เหตู. (๖)

ตตฺถ กตเม รูปธาตุยา ตโย อาหารา.

ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร; อิเม วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา ตโย อาหารา. (๗)

ตตฺถ กตเม รูปธาตุยา จตฺตาโร ผสฺสา.

จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส มโนธาตุสมฺผสฺโส มโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺโส; อิเม วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา จตฺตาโร ผสฺสา. (๘)

ตตฺถ กตมา รูปธาตุยา จตสฺโส เวทนา ฯเปฯ จตสฺโส สญฺญา ฯเปฯ จตสฺโส เจตนา ฯเปฯ จตฺตาริ จิตฺตานิ.

จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ มโนธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ; อิมานิ วุจฺจนฺติ รูปธาตุยา จตฺตาริ จิตฺตานิ. (๙-๑๒)

๓. อรูปธาตุ

[๙๙๕] อรูปธาตุยา กติ ขนฺธา ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ.

อรูปธาตุยา จตฺตาโร ขนฺธา, เทฺว อายตนานิ, เทฺว ธาตุโย, ตีณิ สจฺจานิ, เอกาทสินฺทฺริยานิ, อฏฺฐ เหตู, ตโย อาหารา, เอโก ผสฺโส, เอกา เวทนา, เอกา สญฺญา, เอกา เจตนา, เอกํ จิตฺตํ.

[๙๙๖] ตตฺถ กตเม อรูปธาตุยา จตฺตาโร ขนฺธา.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา จตฺตาโร ขนฺธา. (๑)

ตตฺถ กตมานิ อรูปธาตุยา เทฺว อายตนานิ.

มนายตนํ ธมฺมายตนํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา เทฺว อายตนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมา อรูปธาตุยา เทฺว ธาตุโย.

มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ; อิมา วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา เทฺว ธาตุโย. (๓)

ตตฺถ กตมานิ อรูปธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ.

ทุกฺขสจฺจํ สมุทยสจฺจํ มคฺคสจฺจํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา ตีณิ สจฺจานิ. (๔)

ตตฺถ กตมานิ อรูปธาตุยา เอกาทสินฺทฺริยานิ.

มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา เอกาทสินฺทฺริยานิ. (๕)

ตตฺถ กตเม อรูปธาตุยา อฏฺฐ เหตู.

ตโย กุสลเหตู, เทฺว อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา อฏฺฐ เหตู. (๖)

ตตฺถ กตเม อรูปธาตุยา ตโย อาหารา.

ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร; อิเม วุจฺจนฺติ อรูปธาตุยา ตโย อาหารา. (๗)

ตตฺถ กตโม อรูปธาตุยา เอโก ผสฺโส.

มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส; อยํ วุจฺจติ อรูปธาตุยา เอโก ผสฺโส. (๘)

ตตฺถ กตมา อรูปธาตุยา เอกา เวทนา ฯเปฯ เอกา สญฺญา ฯเปฯ เอกา เจตนา ฯเปฯ เอกํ จิตฺตํ.

มโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ อรูปธาตุยา เอกํ จิตฺตํ. (๙-๑๒)

๔. อปริยาปนฺนํ

[๙๙๗] อปริยาปนฺเน กติ ขนฺธา ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ.

อปริยาปนฺเน จตฺตาโร ขนฺธา, เทฺว อายตนานิ, เทฺว ธาตุโย,

เทฺว สจฺจานิ, ทฺวาทสินฺทฺริยานิ, ฉ เหตู, ตโย อาหารา, เอโก ผสฺโส, เอกา เวทนา, เอกา สญฺญา, เอกา เจตนา, เอกํ จิตฺตนฺ.

[๙๙๘] ตตฺถ กตเม อปริยาปนฺเน จตฺตาโร ขนฺธา.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน จตฺตาโร ขนฺธา. (๑)

ตตฺถ กตมานิ อปริยาปนฺเน เทฺว อายตนานิ.

มนายตนนฺ ธมฺมายตนนฺ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน เทฺว อายตนานิ. (๒)

ตตฺถ กตมา[๑] อปริยาปนฺเน เทฺว ธาตุโย.

มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ; อิมา วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน เทฺว ธาตุโย. (๓)

ตตฺถ กตมานิ อปริยาปนฺเน เทฺว สจฺจานิ.

มคฺคสจฺจนฺ นิโรธสจฺจนฺ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน เทฺว สจฺจานิ. (๔)

ตตฺถ กตมานิ อปริยาปนฺเน ทฺวาทสินฺทฺริยานิ.

มนินฺทฺริยนฺ ชีวิตินฺทฺริยนฺ โสมนสฺสินฺทฺริยนฺ อุเปกฺขินฺทฺริยนฺ สทฺธินฺทฺริยนฺ วีริยินฺทฺริยนฺ สตินฺทฺริยนฺ สมาธินฺทฺริยนฺ ปญฺญินฺทฺริยนฺ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยนฺ อญฺญินฺทฺริยนฺ อญฺญาตาวินฺทฺริยนฺ; อิมานิ วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน ทฺวาทสินฺทฺริยานิ. (๕)

ตตฺถ กตเม อปริยาปนฺเน ฉ เหตู.

ตโย กุสลเหตู, ตโย อพฺยากตเหตู.

---

[๑] สฺยา. กตมานิ.

ตตฺถ กตเม ตโย กุสลเหตู.

อโลโภ กุสลเหตุ อโทโส กุสลเหตุ อโมโห กุสลเหตุ; อิเม ตโย กุสลเหตู.

ตตฺถ กตเม ตโย อพฺยากตเหตู.

กุสลานํ ธมฺมานํ วิปากโต อโลโภ อโทโส อโมโห; อิเม ตโย อพฺยากตเหตู.

อิเม วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน ฉ เหตู. (๖)

ตตฺถ กตเม อปริยาปนฺเน ตโย อาหารา.

ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร; อิเม วุจฺจนฺติ อปริยาปนฺเน ตโย อาหารา. (๗)

ตตฺถ กตโม อปริยาปนฺเน เอโก ผสฺโส.

มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส; อยํ วุจฺจติ อปริยาปนฺเน เอโก ผสฺโส. (๘)

ตตฺถ กตมา อปริยาปนฺเน เอกา เวทนา[๑] ฯเปฯ เอกา สญฺญา ฯเปฯ เอกา เจตนา ฯเปฯ เอกํ[๑] จิตฺตํ.

มโนวิญฺญาณธาตุ; อิทํ วุจฺจติ อปริยาปนฺเน เอกํ จิตฺตํ. (๙-๑๒)

๓. ปริยาปนฺนาปริยาปนฺนวาโร

๑. กามธาตุ

[๙๙๙] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ กามธาตุปริยาปนฺนา. กติ น กามธาตุปริยาปนฺนา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ กามธาตุปริยาปนฺนา. กติ น กามธาตุปริยาปนฺนา.

[๑-๑] สฺยา. เวทนา เอกา สญฺญา เอกา เจตนา เอกํ, เอวมุปริปิ.

[๑๐๐๐] รูปกฺขนฺโธ กามธาตุปริยาปนฺโน. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

ทสายตนา กามธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว อายตนา สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

โสฬส ธาตุโย กามธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว ธาตุโย สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

สมุทยสจฺจํ กามธาตุปริยาปนฺนํ. เทฺว สจฺจา น กามธาตุปริยาปนฺนา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กามธาตุปริยาปนฺนํ, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนํ.

ทสินฺทฺริยา กามธาตุปริยาปนฺนา. ตีณินฺทฺริยา น กามธาตุ-ปริยาปนฺนา. นวินฺทฺริยา สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

ตโย อกุสลเหตู กามธาตุปริยาปนฺนา. ฉ เหตู สิยา กามธาตุ-ปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

กพฬีกาโร อาหาโร กามธาตุปริยาปนฺโน. ตโย อาหารา สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

ฉ ผสฺสา กามธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา กามธาตุปริยาปนฺโน, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺโน.

ฉ เวทนา ฯเปฯ ฉ สญฺญา ฯเปฯ ฉ เจตนา ฯเปฯ ฉ จิตฺตา กามธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา กามธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น กามธาตุปริยาปนฺนา.

๒. รูปธาตุ

[๑๐๐๑] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ รูปธาตุปริยาปนฺนา. กติ น รูปธาตุปริยาปนฺนา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ รูปธาตุปริยาปนฺนา.

กติ น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

[๑๐๐๒] รูปกฺขนฺโธ น รูปธาตุปริยาปนฺโน. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

ทสายตนา น รูปธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว อายตนา สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

โสฬส ธาตุโย น รูปธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว ธาตุโย สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

ตีณิ สจฺจา[๑] น รูปธาตุปริยาปนฺนา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา รูปธาตุ-ปริยาปนฺนํ, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนํ.

เตรสินฺทฺริยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา. นวินฺทฺริยา สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

ตโย อกุสลเหตู น รูปธาตุปริยาปนฺนา. ฉ เหตู สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

กพฬีกาโร อาหาโร น รูปธาตุปริยาปนฺโน. ตโย อาหารา สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

ฉ ผสฺสา น รูปธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา รูปธาตุปริยาปนฺโน, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺโน.

ฉ เวทนา ฯเปฯ ฉ สญฺญา ฯเปฯ ฉ เจตนา ฯเปฯ ฉ จิตฺตา น รูปธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา รูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น รูปธาตุปริยาปนฺนา.

---

[๑] ฉ., เท. ตีณิ สจฺจานิ, เอวมุปริปิ.

๓. อรูปธาตุ

[๑๐๐๓] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ อรูปธาตุปริยาปนฺนา. กติ น อรูปธาตุปริยาปนฺนา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ อรูปธาตุปริยาปนฺนา. กติ น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

[๑๐๐๔] รูปกฺขนฺโธ น อรูปธาตุปริยาปนฺโน. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

ทสายตนา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว อายตนา สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

โสพส ธาตุโย น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. เทฺว ธาตุโย สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

ตีณิ สจฺจา น อรูปธาตุปริยาปนฺนานิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนํ, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนํ.

จุทฺทสินฺทฺริยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. อฏฺฐินฺทฺริยา สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

ตโย อกุสลเหตู น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. ฉ เหตู สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

กพฬีกาโร อาหาโร น อรูปธาตุปริยาปนฺโน. ตโย อาหารา สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

ฉ ผสฺสา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺโน, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺโน.

ฉ เวทนา ฯเปฯ ฉ สญฺญา ฯเปฯ ฉ เจตนา ฯเปฯ ฉ จิตฺตา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา อรูปธาตุปริยาปนฺนา, สิยา น อรูปธาตุปริยาปนฺนา.

๔. ปริยาปนฺนาปริยาปนฺนา

[๑๐๐๕] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ ปริยาปนฺนา. กติ อปริยาปนฺนา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ ปริยาปนฺนา. กติ อปริยาปนฺนา.

[๑๐๐๖] รูปกฺขนฺโธ ปริยาปนฺโน. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

ทสายตนา ปริยาปนฺนา. เทฺว อายตนา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

โสฬส ธาตุโย ปริยาปนฺนา. เทฺว ธาตุโย สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

เทฺว สจฺจา ปริยาปนฺนา. เทฺว สจฺจา อปริยาปนฺนา.

ทสินฺทฺริยา ปริยาปนฺนา. ตีณินฺทฺริยา อปริยาปนฺนา. นวินฺทฺริยา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

ตโย อกุสลเหตู ปริยาปนฺนา. ฉ เหตู สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

กพฬีกาโร อาหาโร ปริยาปนฺโน. ตโย อาหารา สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

ฉ ผสฺสา ปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา ปริยาปนฺโน, สิยา อปริยาปนฺโน.

ฉ เวทนา ฯเปฯ ฉ สญฺญา ฯเปฯ ฉ เจตนา ฯเปฯ ฉ จิตฺตา ปริยาปนฺนา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา ปริยาปนฺนา, สิยา อปริยาปนฺนา.

---

๔. ธมฺมหทยวาโร

๑. กามธาตุ

[๑๐๐๗] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กติ ขนฺธา ปาตุภวนฺติ ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ. กสฺสจิ เอกาทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อปรานิ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ นวายตนานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ สตฺตายตนานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ เอกาทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อปรา ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ นว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ สตฺต ธาตุโย ปาตุภวนฺติ. สพฺเพสํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. กสฺสจิ จุทฺทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อปรานิ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ ทฺวาทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อปรานิ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อปรานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ สตฺตินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ จตฺตารินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. กสฺสจิ ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ เทฺว เหตู ปาตุภวนฺติ, กสฺสจิ อเหตุกา ปาตุภวนฺติ.

สพฺเพสํ จตฺตาโร อาหารา ปาตุภวนฺติ. สพฺเพสํ เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. สพฺเพสํ เอกา เวทนา. เอกา สญฺญา เอกา เจตนา. เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

[๑๐๐๘] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ กตเม ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ.

รูปกฺขนฺโธ ฯเปฯ วิญฺญาณกฺขนฺโธ กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ อิเม ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ. (๑)

[๑๐๐๙] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส เอกาทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, ปรมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ, เนรยิกานํ, ปริปุณฺณายตนานํ อุปปตฺติกฺขเณ เอกาทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขายตนํ รูปายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ เอกาทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ, เนรยิกานํ ชจฺจนฺธานํ อุปปตฺติกฺขเณ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ: รูปายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อปรานิ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ, เนรยิกานํ, ชจฺจพธิรานํ อุปปตฺติกฺขเณ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขายตนํ รูปายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ ทสายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส นวายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ, เนรยิกานํ, ชจฺจนฺธพธิรานํ อุปปตฺติกฺขเณ นวายตนานิ ปาตุภวนฺติ: รูปายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ นวายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส สตฺตายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ สตฺตายตนานิ ปาตุภวนฺติ: รูปายตนํ คนฺธายตนํ รสายตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ สตฺตายตนานิ ปาตุภวนฺติ. (๒)

[๑๐๑๐] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส เอกาทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, ปรมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ, เนรยิกานํ, ปริปุณฺณายตนานํ อุปปตฺติกฺขเณ เอกาทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: จกฺขุธาตุ รูปธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมา เอกาทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานำ เปตานำ โอปปาติกานำ อสุรานำ โอปปาติกานำ ติรจฺฉานคตานำ เนรยิกานำ ชจฺจนฺธานำ อุปปตฺติกฺขเณ ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: รูปธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสำ อิมา ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อปรา ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานำ เปตานำ, โอปปาติกานำ อสุรานำ, โอปปาติกานำ ติรจฺฉานคตานำ, เนรยิกานำ, ชจฺจพธิรานำ อุปปตฺติกฺขเณ ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: จกฺขุธาตุ รูปธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสำ อิมา ทส ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส นว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานำ เปตานำ, โอปปาติกานำ อสุรานำ, โอปปาติกานำ ติรจฺฉานคตานำ, เนรยิกานำ, ชจฺจนฺธพธิรานำ อุปปตฺติกฺขเณ นว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: รูปธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสำ อิมา นว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส สตฺต ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานำ สตฺตานำ อุปปตฺติกฺขเณ สตฺต ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: รูปธาตุ คนฺธธาตุ รสธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสำ อิมา สตฺต ธาตุโย ปาตุภวนฺติ. (๓)

[๑๐๑๑] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ กตมํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ.

ทุกฺขสจฺจํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ อิทํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. (๔)

[๑๐๑๒] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส จุทฺทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, สเหตุกานํ ญาณสมฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ จุทฺทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ จุทฺทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, สเหตุกานํ ญาณวิปฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อปรานิ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

ปญฺจมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, สเหตุกานํ ญาณสมฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา

อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ เตรสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ทฺวาทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

ปญฺจมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, สเหตุกานํ ญาณวิปฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ ทฺวาทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ ทฺวาทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ สเหตุกานํ, ญาณสมฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ, สเหตุกานํ ญาณวิปฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อปรานิ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ เนรยิกานํ, ปริปุณฺณายตนานํ อุปปตฺติกฺขเณ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ นวินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ เนรยิกานํ, ชจฺจนฺธานํ อุปปตฺติกฺขเณ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส อปรานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ เนรยิกานํ, ชจฺจพธิรานํ อุปปตฺติกฺขเณ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: จกฺขุนฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส สตฺตินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

โอปปาติกานํ เปตานํ, โอปปาติกานํ อสุรานํ, โอปปาติกานํ ติรจฺฉานคตานํ เนรยิกานํ, ชจฺจนฺธพธิรานํ อุปปตฺติกฺขเณ สตฺตินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา

ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ สตฺตินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ อเหตุกานํ ฐเปตฺวา นปุ๎สกานํ อุปปตฺติกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ วา ปุริสินฺทฺริยํ วา ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส จตฺตารินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ,[๑] อเหตุกานํ นปุ๎สกานํ อุปปตฺติกฺขเณ จตฺตารินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ: กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิมานิ จตฺตารินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. (๕)

[๑๐๑๓] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, ปฐมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ, สเหตุกานํ ญาณสมฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ: อโลโภ วิปากเหตุ อโทโส วิปากเหตุ อโมโห วิปากเหตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิเม ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ.

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กสฺส เทฺว เหตู ปาตุภวนฺติ.

กามาวจรานํ เทวานํ, ปฐมกปฺปิกานํ มนุสฺสานํ, คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ, สเหตุกานํ ญาณวิปฺปยุตฺตานํ อุปปตฺติกฺขเณ เทฺว เหตู

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. โปตฺถเก ทิสฺสติ.

ปาตุภวนฺติ: อโลโภ วิปากเหตุ อโทโส วิปากเหตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ เอเตสํ อิเม เทฺว เหตู ปาตุภวนฺติ. อวเสสานํ สตฺตานํ อเหตุกา ปาตุภวนฺติ. (๖)

[๑๐๑๔] กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ กตเม จตฺตาโร อาหารา ปาตุภวนฺติ.

กพฬีกาโร อาหาโร ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ อิเม จตฺตาโร อาหารา ปาตุภวนฺติ. (๗)

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ กตโม เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ อยํ เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. (๘)

กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ กตมา เอกา เวทนา ฯเปฯ เอกา สญฺญา ฯเปฯ เอกา เจตนา ฯเปฯ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุ. กามธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ สพฺเพสํ อิทํ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ. (๙-๑๒)

๒. รูปธาตุ

[๑๐๑๕] รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กติ ขนฺธา ปาตุภวนฺติ ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ ปาตุภวนฺติ.

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ จเปตฺวา อสญฺญสตฺตานํ เทวานํ ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ. ปญฺจายตนานิ ปาตุภวนฺติ. ปญฺจ ธาตุโย

ปาตุภวนฺติ. เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ. ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ. เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. เอกา เวทนา. เอกา สญฺญา. เอกา เจตนา. เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

[๑๐๑๖] รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ.

รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม ปญฺจกฺขนฺธา ปาตุภวนฺติ. (๑)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมานิ ปญฺจายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

จกฺขายตนํ รูปายตนํ โสตายตนํ มนายตนํ ธมฺมายตนํ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมานิ ปญฺจายตนานิ ปาตุภวนฺติ. (๒)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมา ปญฺจ ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

จกฺขุธาตุ รูปธาตุ โสตธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมา ปญฺจ ธาตุโย ปาตุภวนฺติ. (๓)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ.

ทุกฺขสจฺจํ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิทํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. (๔)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมานิ ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ วา อุเปกฺขินฺทฺริยํ วา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมานิ ทสินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. (๕)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ.

อโลโภ วิปากเหตุ อโทโส วิปากเหตุ อโมโห วิปากเหตุ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ. (๖)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ.

ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ. (๗)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตโม เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อยํ เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. (๘)

รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมา เอกา เวทนา ฯเปฯ เอกา สญฺญา ฯเปฯ เอกา เจตนา ฯเปฯ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุ. รูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิทํ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ. (๙-๑๒)

๓. อสญฺญสตฺตา

[๑๐๑๗] อสญฺญสตฺตานํ เทวานํ อุปปตฺติกฺขเณ กติ ขนฺธา ปาตุภวนฺติ ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ ปาตุภวนฺติ.

อสญฺญสตฺตานํ เทวานํ อุปปตฺติกฺขเณ เอโก ขนฺโธ ปาตุภวติ: รูปกฺขนฺโธ. เทฺว อายตนานิ ปาตุภวนฺติ: รูปายตนํ ธมฺมายตนํ. เทฺว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ: รูปธาตุ ธมฺมธาตุ. เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ: ทุกฺขสจฺจํ. เอกินฺทฺริยํ ปาตุภวติ: รูปชีวิตินฺทฺริยํ. อสญฺญสตฺตา เทวา

อเหตุกา อนาหารา อผสฺสกา อเวทนกา อสญฺญกา อเจตนกา อจิตฺตกา ปาตุภวนฺติ.

๔. อรูปธาตุ

[๑๐๑๘] อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กติ ขนฺธา ปาตุภวนฺติ[๑] ฯเปฯ กติ จิตฺตานิ ปาตุภวนฺติ.

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ จตฺตาโร ขนฺธา ปาตุภวนฺติ. เทฺว อายตนานิ ปาตุภวนฺติ. เทฺว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ. เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. อฏฺจินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ. ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ. เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. เอกา เวทนา. เอกา สญฺญา. เอกา เจตนา. เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

[๑๐๑๙] อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม จตฺตาโร ขนฺธา ปาตุภวนฺติ.

เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม จตฺตาโร ขนฺธา ปาตุภวนฺติ. (๑)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมานิ เทฺว อายตนานิ ปาตุภวนฺติ.

มนายตนํ ธมฺมายตนํ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมานิ เทฺว อายตนานิ ปาตุภวนฺติ. (๒)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมา เทฺว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ.

---

[๑] สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, ฉ., เท. โปตฺถเก ทิสฺสติ.

มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมา เทฺว ธาตุโย ปาตุภวนฺติ. (๓)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ.

ทุกฺขสจฺจํ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิทํ เอกํ สจฺจํ ปาตุภวติ. (๔)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ.

มนินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ ปาตุภวนฺติ. (๕)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ.

อโลโภ วิปากเหตุ อโทโส วิปากเหตุ อโมโห วิปากเหตุ อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม ตโย เหตู ปาตุภวนฺติ. (๖)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตเม ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ.

ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิเม ตโย อาหารา ปาตุภวนฺติ. (๗)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตโม เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุ สมฺผสฺโส. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อยํ เอโก ผสฺโส ปาตุภวติ. (๘)

อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ กตมา เอกา เวทนา ฯเปฯ เอกา สญฺญา ฯเปฯ เอกา เจตนา ฯเปฯ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ.

มโนวิญฺญาณธาตุ. อรูปธาตุยา อุปปตฺติกฺขเณ อิทํ เอกํ จิตฺตํ ปาตุภวติ. (๙-๑๒)

---

๕. ภูมนฺตรทสฺสนวาโร

[๑๐๒๐] กามาวจรา ธมฺมา, น กามาวจรา ธมฺมา, รูปาวจรา ธมฺมา, น รูปาวจรา ธมฺมา, อรูปาวจรา ธมฺมา, น อรูปาวจรา ธมฺมา, ปริยาปนฺนา ธมฺมา, อปริยาปนฺนา ธมฺมา.

กตเม ธมฺมา กามาวจรา.

เหฏฺจโต อวีจินิรยํ ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมึ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา ขนฺธธาตุอายตนา รูปํ[๑] เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ; อิเม ธมฺมา กามาวจรา.

กตเม ธมฺมา น กามาวจรา.

รูปาวจรา อรูปาวจรา อปริยาปนฺนา; อิเม ธมฺมา น กามาวจรา.

กตเม ธมฺมา รูปาวจรา.

เหฏฺจโต พฺรหฺมโลกํ ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต อกนิฏฺเจ เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมึ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺจธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา; อิเม ธมฺมา รูปาวจรา.

กตเม ธมฺมา น รูปาวจรา.

กามาวจรา อรูปาวจรา อปริยาปนฺนา; อิเม ธมฺมา น รูปาวจรา.

กตเม ธมฺมา อรูปาวจรา.

เหฏฺจโต อากาสานญฺจายตนูปเค เทเว ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปเค เทเว อนฺโตกริตฺวา ยํ เอตสฺมึ อนฺตเร

---

[๑] สี. รูปา.

เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา; อิเม ธมฺมา อรูปาวจรา.

กตเม ธมฺมา น อรูปาวจรา.

กามาวจรา รูปาวจรา อปริยาปนฺนา; อิเม ธมฺมา น อรูปาวจรา.

กตเม ธมฺมา ปริยาปนฺนา.

สาสวา กุสลากุสลาพฺยากตา ธมฺมา กามาวจรา รูปาวจรา อรูปาวจรา รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ; อิเม ธมฺมา ปริยาปนฺนา.

กตเม ธมฺมา อปริยาปนฺนา.

มคฺคา จ มคฺคผลานิ จ อสงฺขตา จ ธาตุ; อิเม ธมฺมา อปริยาปนฺนา.

---

๖. อุปฺปาทกมฺมอายุปฺปมาณวาโร

๑. อุปฺปาทกฺกมฺมานิ

[๑๐๒๑] เทวาติ ตโย เทวา: สมฺมติเทวา[๑] อุปปตฺติเทวา[๒] วิสุทฺธิเทวา.

สมฺมติเทวา นาม ราชาโน เทวิโย กุมารา.

อุปปตฺติเทวา นาม จาตุมหาราชิเก เทเว อุปาทาย ตทุปริ เทวา.

วิสุทฺธิเทวา นาม อรหนฺโต วุจฺจนฺติ.

ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

---

[๑] ฉ., เท. สมฺมุติเทวา. [๒] สี., อิ. อุปฺปตฺติเทวา.

ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา อปฺเปกจฺเจ ขตฺติยมหาสาลานํ[๑] สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ อปฺเปกจฺเจ พฺราหฺมณมหาสาลานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ คหปติมหาสาลานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ ตาวตึสานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ ยามานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ ตุสิตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

๒. อายุปฺปมาณานิ

[๑๐๒๒] มนุสฺสานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย วา.[๒]

[๑๐๒๓] จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

ยานิ มานุสกานิ[๓] ปณฺณาสวสฺสานิ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สංวจฺฉโร, เตน สංวจฺฉเรน ทิพฺพานิ ปญฺจ วสฺสสตานิ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ.

มนุสฺสานํ คณนาย กิตฺตกํ โหติ.

นวุติ วสฺสสตสหสฺสานิ.

ตาวตึสานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

ยํ มานุสกํ วสฺสสตํ ตาวตึสานํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย

---

[๑] สี. ขตฺติยมหาสาพานํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ., เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สี., อิ. มานุสฺสกานิ.

สวจฺฉโร, เตน สวจฺฉเรน ทิพฺพ วสฺสสหสฺส ตาวตึสานำ เทวานำ อายุปฺปมาณำ.

มนุสฺสานำ คณนาย กิตฺตกำ โหติ.

ติสฺโส จ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิ จ[๑] วสฺสสตสหสฺสานิ. (๓)

ยามานำ เทวานำ กิตฺตกำ อายุปฺปมาณำ.

ยานิ มานุสกานิ เทฺว วสฺสสตานิ ยามานำ เทวานำ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สวจฺฉโร, เตน สวจฺฉเรน ทิพฺพานิ เทฺว วสฺสสหสฺสานิ ยามานำ เทวานำ อายุปฺปมาณำ.

มนุสฺสานำ คณนาย กิตฺตกำ โหติ.

จุทฺทส จ[๒] วสฺสโกฏิโย จตฺตาลีสญฺจ[๓] วสฺสสตสหสฺสานิ. (๔)

ตุสิตานำ เทวานำ กิตฺตกำ อายุปฺปมาณำ.

ยานิ มานุสกานิ จตฺตาริ วสฺสสตานิ ตุสิตานำ เทวานำ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สวจฺฉโร, เตน สวจฺฉเรน ทิพฺพานิ จตฺตาริ วสฺสสหสฺสานิ ตุสิตานำ เทวานำ อายุปฺปมาณำ.

มนุสฺสานำ คณนาย กิตฺตกำ โหติ.

สตฺตปญฺญาส วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิ จ วสฺสสตสหสฺสานิ. (๕)

นิมฺมานรตีนำ เทวานำ กิตฺตกำ อายุปฺปมาณำ.

ยานิ มานุสกานิ อฏฺฐ วสฺสสตานิ นิมฺมานรตีนำ เทวานำ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน

---

[๑] สฺยา. สฏฺฐิญฺจ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ., เท. จุทฺทสญฺจ.
[๓] ฉ.,เท จตฺตารีสญฺจ, เอวมุปริปิ.

ทฺวาทสมาสิโย สวจฺฉโร, เตน สวจฺฉเรน ทิพฺพานิ อฏฺฐ วสฺสสหสฺสานิ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ.

มนุสฺสานํ คณนาย กิตฺตกํ โหติ.

เทฺว วสฺสโกฏิสตานิ ตีสญฺจ วสฺสโกฏิโย จตฺตาลีสญฺจ วสฺสสตสหสฺสานิ. (๖)

ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

ยานิ มานุสกานิ โสพส วสฺสสตานิ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตีสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สวจฺฉโร, เตน สวจฺฉเรน ทิพฺพานิ โสพส วสฺสสหสฺสานิ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ.

มนุสฺสานํ คณนาย กิตฺตกํ โหติ.

นว จ วสฺสโกฏิสตานิ เอกวีสญฺจ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิ จ วสฺสสต-สหสฺสานีติ. (๗)

ฉปฺปิ เต[๑] กามาวจรา สพฺพกามสมิทฺธิโน.
สพฺเพสํ เอกสงฺขาโต อายุ ภวติ กิตฺตโก.
ทฺวาทส โกฏิสตํ เตสํ อฏฺฐวีสญฺจ โกฏิโย.
ปญฺญาส สตสหสฺสานิ วสฺสคฺเคน ปกาสิตาติ.

[๑๐๒๔] ปฐมํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ปฐมํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา พฺรหฺมปาริสชฺชานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

---

[๑] ฉ., เท. ฉ เอเต.

กปฺปสฺส ตติโย [๑] ภาโค. (๘)

ปฐมํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ปฐมํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา พฺรหฺมปุโรหิตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

อุปฑฺฒกปฺโป. (๙)

ปฐมํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ปฐมํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา มหาพฺรหฺมานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

เอโก[๒] กปฺโป. (๑๐)

[๑๐๒๕] ทุติยํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ทุติยํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

เทฺว กปฺปา. (๑๑)

ทุติยํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ทุติยํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อปฺปมาณาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

จตฺตาโร กปฺปา. (๑๒)

---

[๑] สฺยา. จตุตฺโถ. [๒] ฉ., เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ทุติยํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ทุติยํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา อาภสฺสรานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

อฏฺฐ กปฺปา. (๑๓)

[๑๐๒๖] ตติยํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ตติยํ ฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตสุภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

โสฬส กปฺปา. (๑๔)

ตติยํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ตติยํ ฌานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อปฺปมาณสุภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

ทวตฺตึส[๑] กปฺปา. (๑๕)

ตติยํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปปชฺชนฺติ.

ตติยํ ฌานํ ปณีตํ ภาเวตฺวา สุภกิณฺหานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

เตสํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

จตุสฏฺฐิ กปฺปา. (๑๖)

---

[๑] ฉ., เท. พาตฺตึส.

[๑๐๒๗] จตุตฺถํ ฌานํ ภาเวตฺวา อารมฺมณนานตฺตตา, มนสิการนานตฺตตา, ฉนฺทนานตฺตตา, ปณิธินานตฺตตา, อธิโมกฺขนานตฺตตา, อภินิหารนานตฺตตา, ปญฺญานานตฺตตา อปฺเปกจฺเจ อสญฺญสตฺตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เวหปฺผลานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อวิหานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อตปฺปานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ สุทสฺสานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ สุทสฺสีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อกนิฏฺฐานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ. อปฺเปกจฺเจ อากาสานญฺจายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ วิญฺญาณญฺจายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อากิญฺจญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนฺติ.

อสญฺญสตฺตานญฺจ เวหปฺผลานญฺจ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ. ปญฺจ กปฺปสตานิ. (๑๗-๑๘)

อวิหานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

กปฺปสหสฺสํ. (๑๙)

อตปฺปานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

เทฺว กปฺปสหสฺสานิ. (๒๐)

สุทสฺสานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

จตฺตาริ กปฺปสหสฺสานิ. (๒๑)

สุทสฺสีนํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

อฏฺฐ กปฺปสหสฺสานิ. (๒๒)

อกนิฏฺฐานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ.

โสพฺพส กปฺปสหสฺสานิ. (๒๓)

[๑๐๒๘] อากาสานญฺจายตนูปคานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ. วีสติ กปฺปสหสฺสานิ. (๒๔)

วิญฺญาณญฺจายตนูปคานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ. จตฺตาลีส กปฺปสหสฺสานิ. (๒๕)

อากิญฺจญฺญายตนูปคานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ. สฏฺฐิ กปฺปสหสฺสานิ. (๒๖)

เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ กิตฺตกํ อายุปฺปมาณํ. จตุราสีติ กปฺปสหสฺสานีติ. (๒๗)

[๑๐๒๙] อุกฺขิตฺตา ปุญฺญเตเชน กามรูปคตี[๑] คตา
ภวคฺคํ วาปิ[๒] สมฺปตฺตา ปุนาคจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ.
ตาว ทีฆายุกา สตฺตา จวนฺติ อายุสงฺขฺยา
นตฺถิ โกจิ ภโว นิจฺโจ อิติ วุตฺตํ มเหสินา.
ตสฺมา หิ ธีรา นิปกา นิปุณา อตฺถจินฺตกา
ชรามรณโมกฺขาย ภาเวนฺติ มคฺคมุตฺตมํ.
ภาวยิตฺวา สุจึ มคฺคํ นิพฺพาโนคธคามินํ
สพฺพาสเว ปริญฺญาย ปรินิพฺพนฺติ อนาสวาติ.

---

๗. อภิญฺเญยฺยาทิวาโร

[๑๐๓๐] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ อภิญฺเญยฺยา. กติ ปริญฺเญยฺยา. กติ ปหาตพฺพา. กติ ภาเวตพฺพา. กติ สจฺฉิกาตพฺพา. กติ น

---

[๑] อิ. กามรูปคตึ. [๒] ฉ. ภวคฺคตมฺปิ, เท. ภาคฺคตึปิ.

ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ อภิญฺเญยฺยา. กติ ปริญฺเญยฺยา. กติ ปหาตพฺพา. กติ ภาเวตพฺพา. กติ สจฺฉิกาตพฺพา. กติ น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา.

[๑๐๓๑] รูปกฺขนฺโธ อภิญฺเญยฺโย ปริญฺเญยฺโย, น ปหาตพฺโพ น ภาเวตพฺโพ น สจฺฉิกาตพฺโพ. จตฺตาโร ขนฺธา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา สิยา น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. (๑)

ทสายตนา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา, เทฺว อายตนา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. (๒)

โสฬส ธาตุโย อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา, เทฺว ธาตุโย อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. (๓)

สมุทยสจฺจํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ ปหาตพฺพํ, น ภาเวตพฺพํ น สจฺฉิกาตพฺพํ. มคฺคสจฺจํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, น ปหาตพฺพํ, ภาเวตพฺพํ, น สจฺฉิกาตพฺพํ. นิโรธสจฺจํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, น ปหาตพฺพํ น[๑] ภาเวตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ. ทุกฺขสจฺจํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, สิยา ปหาตพฺพํ, น ภาเวตพฺพํ น สจฺฉิกาตพฺพํ, สิยา น ปหาตพฺพํ. (๔)

---

[๑] สฺยา. นสทฺโท น ทิสฺสติ, ฉ., เท. โปตฺถเก ทิสฺสติ.

นวินฺทฺริยา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ ปหาตพฺพํ, น ภาเวตพฺพํ น สจฺฉิกาตพฺพํ. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, น ปหาตพฺพํ, ภาเวตพฺพํ, น สจฺฉิกาตพฺพํ. อญฺญินฺทฺริยํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, น ปหาตพฺพํ, สิยา ภาเวตพฺพํ, สิยา สจฺฉิกาตพฺพํ. อญฺญาตาวินฺทฺริยํ อภิญฺเญยฺยํ ปริญฺเญยฺยํ, น ปหาตพฺพํ น ภาเวตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ. ตีณินฺทฺริยา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ภาเวตพฺพา, น[๑] สจฺฉิกาตพฺพา. ฉ อินฺทฺริยา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. (๕)

ตโย อกุสลเหตู อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา ปหาตพฺพา, น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. ตโย กุสลเหตู อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, น สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ภาเวตพฺพา. ตโย อพฺยากตเหตู อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น สจฺฉิกาตพฺพา.

กพฬีกาโร อาหาโร อภิญฺเญยฺโย ปริญฺเญยฺโย, น ปหาตพฺโพ น ภาเวตพฺโพ น สจฺฉิกาตพฺโพ. ตโย อาหารา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา, สิยา น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. (๗)

ฉ ผสฺสา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. มโนวิญฺญาณธาตุ สมฺผสฺโส อภิญฺเญยฺโย

---

[๑] ฉ., เท. นสทฺโท น ทิสฺสติ,

ปริญฺเญยฺโย, สิยา ปหาตพฺโพ, สิยา ภาเวตพฺโพ, สิยา สจฺฉิกาตพฺโพ, สิยา น ปหาตพฺโพ น ภาเวตพฺโพ น สจฺฉิกาตพฺโพ. (๘)

ฉ เวทนา ฯเปฯ ฉ สญฺญา ฯเปฯ ฉ เจตนา ฯเปฯ ฉ จิตฺตา อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, น ปหาตพฺพา น ภาเวตพฺพา น สจฺฉิกาตพฺพา. มโนวิญฺญาณธาตุ อภิญฺเญยฺยา ปริญฺเญยฺยา, สิยา ปหาตพฺพา, สิยา ภาเวตพฺพา, สิยา สจฺฉิกาตพฺพา สิยา น ปหาตพฺพา, น ภาเวตพฺพา, น สจฺฉิกาตพฺพา. (๙-๑๒)

---

๘. สารมฺมณานารมฺมณวาโร

[๑๐๓๒] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ สารมฺมณา. กติ อนารมฺมณา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ สารมฺมณา. กติ อนารมฺมณา.

[๑๐๓๓] รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สารมฺมณา. (๑)

ทสายตนา อนารมฺมณา. มนายตนํ สารมฺมณํ. ธมฺมายตนํ สิยา สารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. (๒)

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา. สตฺต ธาตุโย สารมฺมณา, ธมฺมธาตุ สิยา สารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณา. (๓)

เทฺว สจฺจา สารมฺมณา.

นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. (๔)

สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. จุทฺทสินฺทฺริยา สารมฺมณา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. นว เหตู สารมฺมณา. กพฬีกาโร อาหาโร อนารมฺมโณ. ตโย อาหารา สารมฺมณา. สตฺต ผสฺสา, สตฺต

เวทนา, สตฺต สญฺญา, สตฺต เจตนา, สตฺต จิตฺตา สารมฺมณา. (๕-๑๒)

[๑๐๓๔] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ สารมฺมณารมฺมณา. กติ อนารมฺมณารมฺมณา. กติ อนารมฺมณา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ สารมฺมณารมฺมณา. กติ อนารมฺมณารมฺมณา. กติ อนารมฺมณา.

[๑๐๓๕] รูปกฺขนฺโธ อนารมฺมโณ. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. (๑)

ทสายตนา อนารมฺมณา. มนายตนํ สิยา สารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณารมฺมณํ. ธมฺมายตนํ สิยา สารมฺมณารมฺมณํ สิยา อนารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. (๒)

ทส ธาตุโย อนารมฺมณา. ฉ ธาตุโย อนารมฺมณารมฺมณา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. ธมฺมธาตุ สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณา. (๓)

นิโรธสจฺจํ อนารมฺมณํ. มคฺคสจฺจํ อนารมฺมณารมฺมณํ. สมุทยสจฺจํ สิยา สารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณารมฺมณํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. (๔)

สตฺตินฺทฺริยา อนารมฺมณา. ปญฺจินฺทฺริยา อนารมฺมณารมฺมณา. นวินฺทฺริยา สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณารมฺมณํ, สิยา อนารมฺมณํ. (๕)

นว เหตู สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. กพฬีกาโร อาหาโร อนารมฺมโณ. ตโย อาหารา สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. ฉ ผสฺสา อนารมฺมณารมฺมณา. มโนวิญฺญาณธาตุ-

สมฺผสฺโส สิยา สารมฺมณารมฺมโณ, สิยา อนารมฺมณารมฺมโณ. ฉ เวทนา, ฉ สญฺญา, ฉ เจตนา, ฉ จิตฺตา อนารมฺมณารมฺมณา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สารมฺมณารมฺมณา, สิยา อนารมฺมณารมฺมณา. (๖-๑๒)

---

๙. ทิฏฺฐสุตาทิทสฺสนวาโร

[๑๐๓๖] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ ทิฏฺฐา. กติ สุตา. กติ มุตา. กติ วิญฺญาตา. กติ น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา น วิญฺญาตา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ ทิฏฺฐา. กติ สุตา. กติ มุตา. กติ วิญฺญาตา. กติ น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา น วิญฺญาตา.

[๑๐๓๗] รูปกฺขนฺโธ สิยา ทิฏฺโฐ, สิยา สุโต, สิยา มุโต, [๑]สิยา วิญฺญาโต.[๑] สิยา น ทิฏฺโฐ น สุโต น มุโต วิญฺญาโต. จตฺตาโร ขนฺธา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา.

รูปายตนํ ทิฏฺฐํ น สุตํ น มุตํ วิญฺญาตํ. สทฺทายตนํ น ทิฏฺฐํ สุตํ น มุตํ วิญฺญาตํ. คนฺธายตนํ, รสายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํ น ทิฏฺฐํ น สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ. สตฺตายตนา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา.

รูปธาตุ ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. สทฺทธาตุ น ทิฏฺฐา สุตา น มุตา วิญฺญาตา. คนฺธธาตุ, รสธาตุ, โผฏฺฐพฺพธาตุ น ทิฏฺฐา น สุตา มุตา วิญฺญาตา. เตรส ธาตุโย น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา.

ตีณิ สจฺจา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. ทุกฺขสจฺจํ

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. โปตฺถเก ทิสฺสนฺติ.

สิยา ทิฏฺฐํ, สิยา สุตํ, สิยา มุตํ, [๑]สิยา วิญฺญาตํ,[๑] สิยา น ทิฏฺฐํ น สุตํ น มุตํ วิญฺญาตํ.

พาวีสตินฺทฺริยา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. นว เหตู น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. จตฺตาโร อาหารา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. สตฺต ผสฺสา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา. สตฺต เวทนา, สตฺต สญฺญา, สตฺต เจตนา, สตฺต จิตฺตา น ทิฏฺฐา น สุตา น มุตา วิญฺญาตา.

---

๑๐. ติกาทิทสฺสนวาโร

๑. กุสลตฺติกํ

[๑๐๓๘] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ กุสลา. กติ อกุสลา. กติ อพฺยากตา.

รูปกฺขนฺโธ อพฺยากโต. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา. ทสายตนา อพฺยากตา. เทฺว อายตนา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา. โสฬส ธาตุโย อพฺยากตา. เทฺว ธาตุโย สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา สิยา อพฺยากตา, สมุทยสจฺจํ อกุสลํ. มคฺคสจฺจํ กุสลํ. นิโรธสจฺจํ อพฺยากตํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา กุสลํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากตํ.

ทสินฺทฺริยา อพฺยากตา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อกุสลํ. อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ กุสลํ. จตฺตารินฺทฺริยา สิยา กุสลา, สิยา อพฺยากตา. ฉ อินฺทฺริยา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา.

[๑-๑] สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ, ฉ., เท. โปตฺถเก ทิสฺสนฺติ.

ตโย กุสลเหตู กุสลา. ตโย อกุสลเหตู อกุสลา. ตโย อพฺยากตเหตู อพฺยากตา. กพฬีกาโร อาหาโร อพฺยากโต. ตโย อาหารา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา. ฉ ผสฺสา อพฺยากตา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา กุสโล, สิยา อกุสโล, สิยา อพฺยากโต. ฉ เวทนา, ฉ สญฺญา, ฉ เจตนา, ฉ จิตฺตา อพฺยากตา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา.

๒. เวทนาติกํ

[๑๐๓๙] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กติ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กติ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กติ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กติ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา.

เทฺว ขนฺธา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ตโย ขนฺธา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. (๑)

ทสายตนา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. มนายตนํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ. ธมฺมายตนํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. (๒)

ทส ธาตุโย น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ปญฺจ ธาตุโย อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กายวิญฺญาณธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, ธมฺมธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. (๓)

เทฺว สจฺจา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. นิโรธสจฺจํ น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. (๔)

ทฺวาทสินฺทฺริยา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ฉ อินฺทฺริยา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. ตีณินฺทฺริยา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา

ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตนฺติปิ. (๕)

โทโส อกุสลเหตุ ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. สตฺต เหตู สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. โมโห อกุสลเหตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. (๖)

กพฬีกาโร อาหาโร น วตฺตพฺโพ "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโตติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโตติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโตติปิ. ตโย อาหารา สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. (๗)

ปญฺจ ผสฺสา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. กายสมฺผสฺโส สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺโต. (๘)

สตฺต เวทนา น วตฺตพฺพา "สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ, "อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาติปิ. ปญฺจ สญฺญา, ปญฺจ เจตนา, ปญฺจ จิตฺตา อทุกฺขม-สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, กายวิญฺญาณธาตุ[๑] สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา มโนวิญฺญาณ-ธาตุ สิยา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สิยา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา. (๙-๑๒)

---

[๑] สฺยา. กายวิญฺญาณํ.

๓. วิปากตฺติกํ

[๑๐๔๐] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ วิปากา. กติ วิปากธมฺมธมฺมา. กติ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ วิปากา. กติ วิปากธมฺมธมฺมา. กติ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

รูปกฺขนฺโธ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๑)

ทสายตนา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. เทฺว อายตนา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๒)

ทส ธาตุโย เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ปญฺจ ธาตุโย วิปากา. มโนธาตุ สิยา วิปากา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. เทฺว ธาตุโย สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๓)

เทฺว สจฺจา วิปากธมฺมธมฺมา. นิโรธสจฺจํ เนววิปากนวิปาก-ธมฺมธมฺมํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา วิปากํ, สิยา วิปากธมฺมธมฺมํ, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมํ. (๔)

สตฺตินฺทฺริยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ตีณินฺทฺริยา วิปากา. ทฺวินฺทฺริยา วิปากธมฺมธมฺมา. อญฺญินฺทฺริยํ สิยา วิปากํ, สิยา วิปากธมฺมธมฺมํ. นวินฺทฺริยา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๕)

ฉ เหตู วิปากธมฺมธมฺมา. ตโย อพฺยากตเหตู สิยา วิปากา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๖)

กพฬีกาโร อาหาโร เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. ตโย อาหารา สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ปญฺจ ผสฺสา วิปากา. มโนธาตุสมฺผสฺโส สิยา วิปาโก, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา วิปาโก, สิยา วิปากธมฺมธมฺโม, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม. ปญฺจ เวทนา, ปญฺจ สญฺญา, ปญฺจ เจตนา, ปญฺจ จิตฺตา วิปากา. มโนธาตุ สิยา วิปากา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา วิปากา, สิยา วิปากธมฺมธมฺมา, สิยา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. (๗-๑๒)

๔. อุปาทินฺนตฺติกํ

[๑๐๔๑] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ อุปาทินฺนุปาทานิยา. กติ อนุปาทินฺนุปาทานิยา. กติ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ อุปาทินฺนุปาทานิยา. กติ อนุปาทินฺนุปาทานิยา. กติ อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา.

รูปกฺขนฺโธ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๑)

ปญฺจายตนา อุปาทินฺนุปาทานิยา. สทฺทายตนํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. จตฺตารายตนา[๑] สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา. เทฺว อายตนา[๒] สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๒)

---

[๑] ฉ., เท. จตฺตาโร อายตนา. [๒] ฉ., เท. ทฺวายตนา.

ทส ธาตุโย อุปาทินฺนุปาทานิยา. สทฺทธาตุ อนุปาทินฺนุปาทานิยา. ปญฺจ ธาตุโย สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๓)

สมุทยสจฺจํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. เทฺว สจฺจา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยํ, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. (๔)

นวินฺทฺริยา อุปาทินฺนุปาทานิยา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ อนุปาทินฺนุปาทานิยํ. ตีณินฺทฺริยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. นวินฺทฺริยา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. ตโย อกุสลเหตู อนุปาทินฺนุปาทานิยา. ตโย กุสลเหตู สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. ตโย อพฺยากตเหตู สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๕)

กพฬีกาโร อาหาโร สิยา อุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิโย. ตโย อาหารา สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๖)

ปญฺจ ผสฺสา อุปาทินฺนุปาทานิยา. มโนธาตุสมฺผสฺโส สิยา อุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิโย. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา อุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิโย, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิโย. ปญฺจ เวทนา, ปญฺจ สญฺญา, ปญฺจ เจตนา, ปญฺจ จิตฺตา อุปาทินฺนุปาทานิยา. มโนธาตุ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา อุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนุปาทานิยา, สิยา อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา. (๗-๑๒)

๕. วิตกฺกตฺติกํ

[๑๐๔๒] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ สวิตกฺกสวิจารา. กติ อวิตกฺกวิจารมตฺตา. กติ อวิตกฺกอวิจารา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ สวิตกฺกสวิจารา. กติ อวิตกฺกวิจารมตฺตา. กติ อวิตกฺกอวิจารา.

รูปกฺขนฺโธ อวิตกฺกอวิจาโร. ตโย ขนฺธา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. สงฺขารกฺขนฺโธ สิยา สวิตกฺกสวิจาโร, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺโต, สิยา อวิตกฺกอวิจาโร, สิยา น วตฺตพฺโพ "สวิตกฺกสวิจาโรติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺโตติปิ, "อวิตกฺกอวิจาโรติปิ. (๑)

ทสายตนา อวิตกฺกอวิจารา. มนายตนํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. ธมฺมายตนํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สวิตกฺกสวิจารนฺติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺตนฺติปิ, "อวิตกฺก-อวิจารนฺติปิ. (๒)

ปณฺณรสธาตุโย อวิตกฺกอวิจารา. มโนธาตุ สวิตกฺกสวิจารา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. ธมฺมธาตุ สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา, สิยา น วตฺตพฺพา "สวิตกฺกสวิจาราติปิ, "อวิตกฺกวิจารมตฺตาติปิ, "อวิตกฺกอวิจาราติปิ. (๓)

สมุทยสจฺจํ สวิตกฺกสวิจารํ. นิโรธสจฺจํ อวิตกฺกอวิจารํ. มคฺคสจฺจํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. ทุกฺขสจฺจํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ, สิยา น วตฺตพฺพํ "สวิตกฺกสวิจารนฺติปิ,

"อวิตกฺกวิจารมตฺตนฺติปิ, "อวิตกฺกอวิจารนฺติปิ. (๔)

นวินฺทฺริยา อวิตกฺกอวิจารา. โทมนสฺสินฺทฺริยํ สวิตกฺกสวิจารํ. อุเปกฺขินฺทฺริยํ สิยา สวิตกฺกสวิจารํ, สิยา อวิตกฺกอวิจารํ. เอกาทสินฺทฺริยา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. (๕)

ตโย อกุสลเหตู สวิตกฺกสวิจารา. ฉ เหตู สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. กพฬีกาโร อาหาโร อวิตกฺกอวิจาโร. ตโย อาหารา สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. ปญฺจ ผสฺสา อวิตกฺกอวิจารา. มโนธาตุสมฺผสฺโส สวิตกฺกสวิจาโร. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา สวิตกฺกสวิจาโร, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺโต, สิยา อวิตกฺกอวิจาโร. ปญฺจ เวทนา, ปญฺจ สญฺญา, ปญฺจ เจตนา, ปญฺจ จิตฺตา อวิตกฺกอวิจารา. มโนธาตุ สวิตกฺกสวิจารา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา สวิตกฺกสวิจารา, สิยา อวิตกฺกวิจารมตฺตา, สิยา อวิตกฺกอวิจารา. (๖-๑๒)

(๑) รูปทุกํ

[๑๐๔๓] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ รูปา. กติ อรูปา ฯเปฯ สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ รูปา. กติ อรูปา.

รูปกฺขนฺโธ รูปี, จตฺตาโร ขนฺธา อรูปา. ทสายตนา รูปา. มนายตนํ อรูปี. ธมฺมายตนํ สิยา รูปี, สิยา อรูปี. ทส ธาตุโย รูปา. สตฺต ธาตุโย อรูปา. ธมฺมธาตุ สิยา รูปา, สิยา อรูปา. ตีณิ สจฺจา อรูปา. ทุกฺขสจฺจํ สิยา รูปี, สิยา อรูปี. สตฺตินฺทฺริยา รูปา, จุทฺทสินฺทฺริยา อรูปา. ชีวิตินฺทฺริยํ สิยา รูปี, สิยา อรูปี. นว เหตู อรูปา. กพฬีกาโร อาหาโร รูปี, ตโย อาหารา อรูปา.

สตฺต ผสฺสา อรูปา. สตฺต เวทนา, สตฺต สญฺญา, สตฺต เจตนา, สตฺต จิตฺตา อรูปา.

(๒) โลกิยทุกํ

[๑๐๔๔] ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ กติ โลกิยา. กติ โลกุตฺตรา. [๑]ทฺวาทสนฺนํ อายตนานํ. กติ โลกิยา. กติ โลกุตฺตรา. อฏฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ กติ โลกิยา. กติ โลกุตฺตรา. จตุนฺนํ สจฺจานํ กติ โลกิยา. กติ โลกุตฺตรา ฯเปฯ[๑] สตฺตนฺนํ จิตฺตานํ กติ โลกิยา. กติ โลกุตฺตรา.

รูปกฺขนฺโธ โลกิโย. จตฺตาโร ขนฺธา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ทสายตนา โลกิยา. เทฺว อายตนา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. โสฬส ธาตุโย โลกิยา. เทฺว ธาตุโย สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. เทฺว สจฺจา โลกิยา. เทฺว สจฺจา โลกุตฺตรา.

ทสินฺทฺริยา โลกิยา. ตีณินฺทฺริยา โลกุตฺตรา. นวินฺทฺริยา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ตโย อกุสลเหตู โลกิยา. ฉ เหตู สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. กพฬีกาโร อาหาโร โลกิโย. ตโย อาหารา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ฉ ผสฺสา โลกิยา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส สิยา โลกิโย, สิยา โลกุตฺตโร. ฉ[๒] เวทนา โลกิยา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา เวทนา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ฉ สญฺญา โลกิยา. มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺสชา สญฺญา

[๑-๑] สฺยา. ฯเปฯ.

[๒] สฺยา. ฉ เวทนา ฉ สญฺญา ฉ เจตนา น จิตฺตา โลกิยา มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา โลกิยา สิยา โลกุตฺตราติ.

สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ฉ เจตนา โลกิยา. มโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา เจตนา สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตรา. ฉ จิตฺตา โลกิยา. มโนวิญฺญาณธาตุ สิยา โลกิยา, สิยา โลกุตฺตราติ.

อภิญฺญา เทฺว สารมฺมณา[๑] ทิฏฺฐา กุสลเวทนา
วิปากา จ อุปาทินฺนา วิตกฺกรูปโลกิยาติ.[๒]

ธมฺมหทยวิภงฺโค สมตฺโต.

วิภงฺคปฺปกรณํ[๓] นิฏฺฐิตํ.[๔]

---

[๑] สฺยา. อารมฺมณา.
[๒] ฉ., เท. วิตกฺกํ รูปโลกิยาติ.
[๓] ฉ. วิภงฺคปกรณํ.
[๔] สี. สมตฺตํ.

อภิธมฺมปิฏเก วิภงฺคปาลิยา

ปทานุกฺกโม

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
(อ)	
อกถงฺกถี	๕๐๘/๓๓๙,๕๕๗/๓๕๕
อกเต	๘๘๒/๕๐๑
อกนฺตํ	๖/๒
อกนฺตา	๑๙๙/๑๓๕
อกนฺโต	๘๐๙/๔๖๙
อกปฺปิยสญฺญิตา	๕๕๒/๓๕๓
อกปฺปิเย	๕๕๒/๓๕๓
อกมฺมญฺญตา	๕๔๖/๓๕๑,๘๖๐/๔๙๕
อกรณํ	๒๐๖/๑๔๕,๔๙๒/๓๓๐
	๗๐๙/๔๐๔
อกลฺยตา	๕๔๖/๓๕๑,๘๖๐/๔๙๕
อกิจฺเฉน	๘๐๑/๔๖๒
อกสิเรน	๘๐๑/๔๖๒
อกิริยา	๒๐๖/๑๔๕,๔๙๒/๓๓๐
	๗๐๙/๔๐๔
อกุสลมูลปจฺจยา	๓๕๐/๒๖๓
อกุปฺเปน	๕๑๐/๓๔๐
อกุสลมูลํ	๒๔๙/๑๙๖,๒๕๗/๒๐๓
	๘๙๕/๕๐๕
อกุสลสญฺญา	๙๒๗/๕๒๒
อกุสลเหตู	๑๐๔๑/๖๑๓
	๑๐๔๒/๖๑๕
อกุสลา	๑๑๓๖/๕
อกุสลานํ	๒๕/๑๓
อกุสเลหิ	๒๕/๑๒
อกุสโล	๓๔/๒๑
อโกวิโท	๙๑๕/๕๑๔
อกฺโกสกปริภาสกานิ	๕๑๔/๓๔๑
อกฺโกสนา	๘๖๔/๔๙๖
อกฺขนฺติ	๙๐๓/๔๘๔
อกฺขมนตา	๙๐๓/๕๐๗
อกฺขายติ	๙๔๓/๕๓๖
อขีณาสโว	๘๕๑/๔๙๓
อคติ	๘๓๕/๔๘๗
อคติคมนํ	๙๓๙/๕๓๑
อคนฺถนิยา	๑๕๓/๘๐
อคนฺถนิโย	๓๖/๒๓
อคารวตา	๘๕๕/๔๙๔
อคารโว	๙๔๕/๕๓๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อคุตฺตทฺวารตา	๕๑๗/๓๔๓	อชฺฌตฺตํ	๒/๑
อคุตฺติ	๕๑๗/๓๔๓	อชฺฌตฺตา	๘/๓
อโคจโร	๕๑๔/๓๔๑	อชฺฌตฺตารมฺมณํ	๒๑๗/๑๕๕
อโคปนา	๕๑๗/๓๔๓	อชฺฌตฺตารมฺมโณ	๓๕/๒๓
อคฺคหิตตฺตํ	๘๙๓/๕๐๔	อชฺฌตฺติกวตฺถุกา	๗๕๑/๔๒๙
อคฺคิภยํ	๙๓๙/๕๓๒	อชฺฌตฺติกสฺส	๘๔๒/๔๙๑
อคฺคิสนฺตาโป	๑๗๕/๑๐๙	อชฺฌตฺติกํ	๓๓/๑๘
อคฺโค	๕๑๐/๓๔๐	อชฺฌตฺติกา	๑๗๑/๑๐๓
อฆคตํ	๑๗๗/๑๑๐	อชฺฌตฺโต	๓๕/๒๓
อฆํ	๑๗๗/๑๑๐	อชฺฌุปคโต	๕๑๐/๓๔๐
องฺคณํ	๙๒๔/๕๑๙	อชฺฌุเปกฺขนา	๔๗๔/๓๒๑
อจริ	๗๕๑/๔๒๙	อชฺฌุเปกฺขิตา	๔๖๗/๓๑๗
อจริมํ	๗๕๑/๒๔๙	อชฺเฌเนน	๘๖๖/๔๙๗
อจิตฺตีกตํ	๖/๓	อชฺโฌสานํ	๙๐๙/๕๑๐
อจิตฺตีกาโร	๙๓๑/๕๒๔	อชฺโฌหรติ	๑๗๗/๑๑๐
อเจตสิกํ	๓๓/๑๘	อญฺญตรญฺญตเรน	๑๘๒/๑๑๒
อเจตสิกา	๑๕๓/๘๒	อญฺญตรญฺญตเรสุ	๘๕๕/๔๙๔
อจฺจาธาย	๕๑๙/๓๔๕	อญฺญาณํ	๑๘๐/๑๑๑
อจฺจาสรา	๘๙๔/๕๐๕	อญฺญาตาวินฺทฺริยํ	๒๑๙/๑๖๕
อจฺฉนฺทิกา	๘๒๖/๔๗๖	อญฺญาตาวีนํ	๒๒๐/๑๖๙
อชาตํ	๓/๒	อญฺญินฺทฺริยํ	๒๑๙/๑๖๕
อชฺฌตฺตพหิทฺธา	๓๕/๒๓	อญฺเญนญฺญํ	๙๕๗/๕๔๘
อชฺฌตฺตพหิทฺโธ	๓๕/๒๓	อฏฺโฏ	๕๒๗/๓๔๗
อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณํ	๒๑๗/๑๕๖	อฏฺฐกมาติกา	๗๕๕/๔๓๙
อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมโณ	๓๕/๒๓	อฏฺฐงฺคิโก	๒๐๕/๑๔๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อฏฺฐปนา	๘๖๑/๔๙๕	อตีโต	๓๕/๒๓
อฏฺฐวิเธน	๓๓/๒๐	อตฺตโต	๘๐๙/๔๖๘
อฏฺฐสุ	๑๖๒/๙๒	อตฺตนาว	๘๘๘/๕๐๒
อฏฺฐานโต	๗๖๐/๔๔๐	อตฺตนิ	๙๑๕/๕๑๔
อฏฺฐาเน	๙๐๙/๕๑๑	อตฺตปริภโว	๘๖๘/๔๙๗
อฏฺฐิมิญฺชํ	๑๗๓/๑๐๗	อตฺตมนตา	๔๗๔/๓๒๐
อฏฺฐี	๑๗๓/๑๐๗	อตฺตวาทุปาทานํ	๒๓๓/๑๘๗
อฑฺฒโยโค	๕๒๗/๓๔๗	อตฺตา	๘๓๔/๔๘๖
อณุมตฺตา	๕๑๕/๓๔๒	อตฺตานํ	๘๖๙/๔๙๘
อณุมตฺเตสุ	๕๐๘/๓๓๘	อตฺตานุทิฏฺฐิ	๘๓๔/๔๘๖
อณุ	๑๖๒/๙๒	อตฺตานุวาทภยํ	๙๓๙/๕๓๒
อติกฺกนฺโต	๑๖๒/๓๖๓	อตฺตาวญฺญา	๘๖๘/๔๙๗
อติจฺฉตา	๘๓๒/๔๘๒	อตฺตุญฺญา	๘๖๘/๔๙๗
อติพาฬฺหํ	๙๕๗/๕๔๘	อตฺถกามา	๒๐๐/๑๓๕
อติมญฺญติ	๘๗๙/๕๐๐	อตฺถกามานิ	๕๑๔/๓๔๒
อติมาโน	๘๓๒/๔๘๓	อตฺถงฺคตํ	๓/๑
อตีตํ	๓/๑	อตฺถงฺคมา	๒๐๕/๑๔๓
อตีตสนฺเสน	๓/๑	อตฺถชาปิกา	๗๕๒/๔๓๒
อตีตา	๒/๑	อตฺถปฏิสมฺภิทา	๗๑๘/๔๐๙
อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ	๒/๑	อตฺถิ	๗/๓
อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานานํ	๗๖๐/๔๔๐	อทสฺสนกมฺยตา	๘๓๔/๔๘๖
อตีตานิ	๙/๔	อทสฺสนํ	๑๘๐/๑๑๑
อตีตารมฺมณํ	๖๔๐/๓๗๖	อทสฺสาวี	๙๑๕/๕๑๔
อตีตารมฺมณา	๑๕๒/๗๖	อทิฏฺฐวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑
อตีตารมฺมโณ	๓๕/๒๓	อทิฏฺฐานํ	๒๒๐/๑๖๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อทิฏฺเจ	๙๓๙/๕๓๑	อธิมุตฺตี	๘๑๔/๔๗๓
อทินฺนาทานำ	๙๑๓/๕๑๓	อธิสีเล	๗๕๓/๔๓๓
อทินฺนาทานา	๒๐๕/๑๔๒	อธิโมกฺขปจฺจยา	๒๘๐/๒๒๗
อทุกฺขมสุขสหคตา	๗๙๙/๔๖๐	อธิโมกฺโข	๒๘๐/๒๒๗
อทุกฺขมสุขำ	๑๘๐/๑๑๑	อโธ	๑๗๖/๑๐๙
อทุกฺขมสุขา	๙/๔	อโธภาคำ	๑๗๗/๑๑๐
อทุกฺขมสุขาย	๑๓/๖	อนชฺชโว	๘๓๓/๔๘๔
อทูสนา	๒๙๓/๒๓๔	อนชฺฌาปตฺติ	๒๐๖/๑๔๕
อทูสิตตฺตำ	๒๙๓/๒๓๔	อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยำ	๒๑๙/๑๖๕
อโทโส	๒๙๓/๒๓๔	อนญฺญาตานำ	๒๒๐/๑๖๙
อธมฺมจริยา	๘๓๔/๔๘๖	อนตฺตนิ	๙๓๖/๕๒๗
อธมฺมราโค	๙๐๙/๕๑๐	อนตฺตมนตา	๑๘๒/๑๑๒
อธารณตา	๙๐๖/๕๐๙	อนตฺตมโน	๙๔๑/๕๓๓
อธาเรตุกมฺยตา	๙๓๔/๕๒๖	อนตฺถกามา	๑๙๙/๑๓๕
อธิกุสเลสุ	๘๔๖/๔๙๕	อนตฺถกามานิ	๕๑๔/๓๔๑
อธิคตสญฺญิตา	๘๘๒/๕๐๑	อนตฺถำ	๙๐๙/๕๑๑
อธิจิตฺเต	๗๕๓/๔๓๓	อนธิคเต	๘๘๒/๕๐๑
อธิจฺจสมุปฺปนฺนำ	๙๓๙/๕๓๒	อนธิฏฺฐานำ	๘๔๖/๔๙๒
อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา	๙๗๗/๕๖๕	อนธิวาสนตา	๙๐๓/๕๐๗
อธิปญฺญาย	๗๕๓/๔๓๓	อนนุโพโธ	๑๘๐/๑๑๑
อธิปตี	๔๓๒/๓๐๑	อนนุโยโค	๘๔๖/๔๙๒
อธิมาโน	๘๓๒/๔๘๓	อนนุโลมิเกน	๕๑๔/๓๔๑
อธิมุจฺจนา	๒๘๑/๒๒๘	อนนุสฺสติ	๙๐๖/๕๐๙
อธิมุจฺจิตฺวา	๖๔๕/๓๘๐	อนภิชฺฌา	๒๙๓/๒๓๔
อธิมุตฺติ	๘๑๘/๔๗๔		

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อนภินิพฺพตฺตึ	๓/๒	อนาทริยึ	๘๓๔/๔๘๖
อนภิปฺปสาโท	๙๓๒/๕๒๔	อนาทา	๙๓๑/๕๒๔
อนภิรมณา	๙๒๖/๕๒๑	อนาทายนา	๙๓๑/๕๒๔
อนภิรติ	๘๕๖/๔๙๕	อนาทายิตตฺตึ	๙๓๑/๕๒๔
อนภิสมโย	๑๘๐/๑๑๑	อนาปนฺโน	๙๕๗/๕๔๘
อนนฺตวา	๘๑๕/๔๗๔	อนาโภคา	๗๕๑/๔๓๐
อนนฺตวาทิฏฺฐิ	๘๓๓/๔๘๔	อนารกฺโข	๕๑๗/๓๔๓
อนนฺโต	๕๐๘/๓๓๙	อนารมฺมณึ	๓๓/๑๘
อนวการิ	๙๗๔/๕๕๔	อนาลโย	๒๐๔/๑๓๙
อนวกาโส	๘๐๙/๔๖๗	อนารมฺมณา	๑๗๐/๙๖
อนวชฺชตา	๕๑๘/๓๔๔	อนาวชฺชนา	๙๓๖/๕๒๗
อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺโต	๘๓๒/๔๘๔	อนาวิกมฺมํ	๘๙๔/๕๐๕
อนวญฺญาตึ	๖/๓	อนาสนฺเน	๗/๓
อนากิณฺณึ	๕๒๖/๓๔๗	อนาสวา	๑๑/๕
อนาคตึ	๓/๑	อนาสโว	๓๖/๒๓
อนาคตึเสน	๓/๒	อนาเสวนา	๘๔๖/๔๙๒
อนาคตา	๙/๔	อนาเสวิตานิ	๘๒๐/๔๗๕
อนาคตานิ	๘๔๒/๔๙๑	อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา	๒๒๐/๑๖๘
อนาคตารมฺมณึ	๖๔๐/๓๗๖	อนิกฺขิตฺตธุรตา	๒๒๐/๑๖๘
อนาคตารมฺมณา	๑๕๒/๗๖	อนิฏฺฐึ	๖/๓
อนาคตารมฺมโณ	๓๕/๒๓	อนิฏฺฐา	๑๙๙/๑๓๕
อนาคโต	๓๕/๒๓	อนิฏฺโฐ	๘๐๙/๔๖๙
อนาจาโร	๕๑๓/๓๔๐	อนิจฺจตา	๒๔๙/๑๙๘
อนาทรตา	๘๕๕/๔๙๔	อนิจฺจึ	๓๓/๑๘
อนาทริยตา	๘๕๕/๔๙๔	อนิทสฺสนอปฺปฏิฆึ	๓๓/๒๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา	๑๕๒/๗๖	อนุปสฺสี	๓๕๗/๒๖๙
อนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ	๒๑๗/๑๕๖	อนุปาทานิยา	๑๕๓/๘๓
อนิทสฺสนํ	๓๓/๑๘	อนุปาทานิโย	๓๖/๒๔
อนิทสฺสนา	๑๕๓/๗๗	อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา	๑๘๗/๑๑๙
อนิทสฺสโน	๑๕๓/๗๗	อนุปาทินฺนํ	๓๓/๑๘
อนิพฺพตฺตํ	๓/๒	อนุปาทินฺนา	๓๕/๒๒
อนิยตํ	๓๓/๑๘	อนุปาทินฺนานุปาทานิโย	๓๕/๒๒
อนิยตา	๑๕๒/๗๖	อนุปาทินฺนุปาทานิยํ	๓๓/๑๘
อนิยโต	๓๕/๒๓	อนุปาทินฺนุปาทานิยา	๑๕๒/๗๕
อนิยฺยานิกํ	๓๓/๑๘	อนุปาทินฺนุปาทานิโย	๓๕/๒๒
อนิยฺยานิกา	๑๕๓/๘๖	อนุปาทินฺโน	๓๖/๒๔
อนิยฺยานิโก	๓๖/๒๔	อนุปารมฺภนา	๙๓๔/๕๒๖
อนีวรณิยา	๑๕๓/๘๑	อนุปารมฺภิตตฺตํ	๙๓๔/๕๒๖
อนีวรณิโย	๓๖/๒๓	อนุปารมฺโภ	๙๓๔/๕๒๖
อนุคฺคเหตุกมฺยตา	๙๓๔/๕๒๖	อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ	๗๕๙/๔๔๐
อนุญฺญาตํ	๖/๓	อนุเปกฺขนตา	๕๖๕/๓๕๖
อนุฏฺฐิตํ	๓/๒	อนุปฺปนฺนสฺส	๓๖๗/๒๗๖
อนุตฺตรํ	๓๖๕/๒๗๓	อนุปฺปนฺนํ	๓/๒
อนุตฺตรา	๑๕๓/๘๗	อนุปฺปนฺนา	๙/๔
อนุตฺตโร	๓๖/๒๔	อนุปฺปนฺนานํ	๒๐๕/๑๔๒
อนุตฺตานีกมฺมํ	๘๙๔/๕๐๕	อนุปฺปนฺนาย	๓๖๗/๒๗๖
อนุทฺธโต	๕๐๘/๓๓๘	อนุปฺปนฺโน	๓๕/๒๓
อนุนโย	๙๐๙/๕๑๐	อนุปฺปพนฺธนา	๘๙๑/๕๐๔
อนุปกฺกฏฺเฐ	๗/๓	อนุปฺปาทาย	๒๐๕/๑๔๒
อนุปสฺสนา	๓๕๗/๒๖๙	อนุปฺปาโท	๓๖๗/๒๗๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อนุปฺปิยภาณิตา	๘๖๒/๔๙๖	อโนตฺตปฺปี	๙๕๐/๕๔๑
อนุพฺยญฺชนคฺคาหี	๕๑๗/๓๔๓	อโนปานภูตานิ	๕๑๔/๓๔๑
อนุยุตฺโต	๙๔๑/๕๓๔	อนฺตคฺคาหิกา	๘๔๑/๔๙๑
อนุโรโธ	๒๔๙/๑๙๗	อนฺตคุณํ	๑๗๓/๑๐๗
อนุโลมิกํ	๗๖๘/๔๕๑	อนฺตรธานํ	๑๙๓/๑๓๓
อนุโลมิกา	๗๙๓/๔๕๗	อนฺตเร	๑๘๒/๑๑๒
อนุวิจาโร	๕๖๕/๓๕๖	อนฺตลิกฺขานิ	๑๗๔/๑๐๘
อนุสนฺธนตา	๕๖๕/๓๕๖	อนฺตวา	๘๑๕/๔๗๔
อนุสยํ	๘๑๔/๔๗๓	อนฺตวาทิฏฺฐิ	๘๓๓/๔๘๔
อนุสโย	๘๑๖/๔๗๔	อนฺตํ	๑๗๓/๑๐๗
อนุสสนฺทนา	๘๙๑/๕๐๔	อนฺโต	๑๘๒/๑๑๒
อนุเสติ	๘๑๖/๔๗๔	อนฺโตปริโสโก	๑๙๔/๑๓๔
อนุสฺสติ	๒๐๖/๑๔๕	อนฺโตสโมโรโธ	๕๔๖/๓๕๑
อนุสฺสทคตานิ	๘๒๐/๔๗๕	อนฺโตโสโก	๑๙๔/๑๓๔
อนุสฺสรติ	๘๒๙/๔๗๙	อนฺธกาโร	๑๖๒/๙๒
อนุสฺสริตา	๔๖๗/๓๑๖	อนฺวาสฺสเวยฺยุ	๕๑๗/๓๔๓
อเนกธาตุนานาธาตุโลกํ	๗๖๐/๔๔๑	อนฺวเย	๗๕๔/๔๓๘
อเนกธาตุ	๗๖๐/๔๔๑	อปจยคามิ	๓๕/๒๒
อเนกวิหิตํ	๘๒๙/๔๗๙	อปจยคามิโน	๑๕๒/๗๕
อเนกสคฺคาโห	๕๕๗/๓๕๔	อปจยคามึ	๒๐๖/๑๔๔
อโนกปฺปนา	๙๓๒/๕๒๔	อปจยคามี	๔๑/๒๖
อโนฆนิยา	๗๕๓/๔๓๑	อปจยาย	๗๕๔/๔๓๘
อโนฆนิโย	๓๖/๒๓	อปจฺจกฺขกมฺมํ	๑๘๐/๑๑๑
อโนธิโส	๕๑๐/๓๔๐	อปจฺจเวกฺขณา	๑๘๐/๑๑๑
อโนตฺตปฺปํ	๘๑๙/๔๗๕	อปนาเมติ	๙๕๗/๕๔๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อปรกาลํ	๘๘๐/๕๐๑	อปฺปฏิสฺสติ	๙๐๖/๕๐๙
อปรนฺตํ	๘๙๙/๕๐๖	อปฺปฏิสฺสวตา	๘๕๕/๔๙๔
อปรนฺตานุทิฏฺฐิ	๘๙๙/๔๘๔	อปฺปฏิสฺโส	๙๔๕/๕๓๘
อปรนฺเต	๙๐๙/๕๑๑	อปฺปตฺเต	๘๘๒/๕๐๑
อปรามฏฺฐา	๑๕๓/๘๑	อปฺปนา	๑๘๒/๑๑๒
อปรามฏฺโจ	๓๖/๒๔	อปฺปนิคฺโฆสํ	๕๐๘/๓๓๘
อปริภูตํ	๖/๓	อปฺปมตฺตกานิ	๕๑๕/๓๔๒
อปริยาปนฺนํ	๓๓/๑๘	อปฺปมาณํ	๖๕๐/๓๘๑
อปริยาปนฺนา	๑๕๓/๘๖	อปฺปมาณา	๓๕/๒๓
อปริยาปนฺโน	๓๔/๒๑	อปฺปมาณารมฺมณํ	๒๑๗/๑๕๔
อปริโยคาหณา	๑๘๐/๑๑๑	อปฺปมาณารมฺมณา	๑๕๒/๗๖
อปาตุภูตํ	๓/๒	อปฺปมาณารมฺมโณ	๓๕/๒๓
อปายโกสลฺลํ	๗๕๓/๔๓๓	อปฺปมาเณน	๖๔๒/๓๗๙
อปิลาปนตา	๒๒๐/๑๖๘	อปฺปมาโณ	๓๕/๒๒
อปุญฺญาภิสงฺขาโร	๒๒๖/๑๘๕	อปฺปรชกฺขา	๘๒๐/๔๗๕
อปุพฺพํ	๗๕๑/๔๒๙	อปฺปรชกฺเข	๘๑๔/๔๗๓
อเปกฺขา	๙๐๙/๕๑๐	อปฺปสนฺนานิ	๕๑๔/๓๔๑
อปฺปจฺจยา	๑๘๘/๑๒๓	อปฺปสทฺทา	๕๓๒/๓๓๘
อปฺปฏิฆํ	๓๓/๑๘	อปฺปสฺสุตา	๙๐๑/๕๐๗
อปฺปฏิฆา	๑๕๒/๗๖	อปฺปสฺสุโต	๙๕๐/๔๙๓
อปฺปฏินิสฺสคฺโค	๘๙๒/๕๐๔	อปฺปิตา	๓๖๒/๒๗๐
อปฺปฏิเวโธ	๑๘๐/๑๑๑	อปฺปิยสฺส	๙๐๙/๕๑๑
อปฺปฏิสงฺขา	๕๑๘/๓๔๔	อปฺปิเยหิ	๑๙๐/๑๓๓
อปฺปฏิสนฺถารโก	๙๐๔/๕๐๘	อปฺปิโย	๙๔๒/๕๓๕
อปฺปฏิสนฺถาโร	๙๐๔/๔๘๔	อปฺปีติ	๓๖/๒๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อผาสุกกามา	๕๑๔/๓๔๒	อภิชปฺปา	๙๐๙/๕๑๐
อผาสุกกามานิ	๕๑๔/๓๔๒	อภิชฺฌึ	๕๐๘/๓๓๘
อพหุลีกตานิ	๘๒๐/๔๗๕	อภิชฺฌา	๒๐๕/๑๔๓
อพหุลีกมฺมึ	๘๔๖/๔๙๒	อภิชฺฌาโทมนสฺสํ	๒๐๕/๑๔๓
อพฺภญฺญึสุ	๗๙๖/๔๕๘	อภิชฺฌาโทมนสฺสา	๕๑๗/๓๔๓
อพฺภตฺถงฺคตํ	๓/๑	อภิญฺญา	๗๙๓/๔๕๗
อพฺภตฺถงฺคตา	๙/๔	อภิญฺญาย	๔๖๙/๓๑๗
อพฺภา	๑๖๒/๙๒	อภิญฺญาโย	๗๙๘/๔๕๙
อพฺโภกาสํ	๕๐๘/๓๓๘	อภินิปาตมตฺตา	๗๕๑/๔๓๐
อพฺยากตเหตู	๙๘๔/๕๖๗	อภินิพฺพตฺตึ	๓/๒
อพฺยากตึ	๑๐๓๘/๑๔๕	อภินิพฺพตฺตา	๙/๔
อพฺยากตา	๑๑/๕	อภินิพฺพตฺติ	๑๙๑/๑๓๓
อพฺยากโต	๓๔/๒๑	อภินิพฺพตฺเตติ	๓๙๒/๒๙๐
อพฺยาปชฺเชน	๖๔๒/๓๗๙	อภินิโรปนา	๑๘๒/๑๑๒
อพฺยาปชฺโช	๒๙๓/๒๓๔	อภินิเวโส	๒๔๙/๑๙๗
อพฺยาปนฺนจิตฺโต	๕๐๘/๓๓๘	อภิปฺปสาโท	๒๒๐/๑๖๘
อพฺยาปนฺนึ	๕๔๓/๓๕๐	อภิวทนฺติ	๙๔๑/๕๓๔
อพฺยาปาทธาตุ	๑๘๑/๑๑๒	อภิสงฺขิปิตฺวา	๒/๑
อพฺยาปาทสงฺกปฺโป	๒๐๕/๑๔๒	อภิสญฺญูหิตฺวา	๒/๑
อพฺยาปาโท	๒๙๓/๒๓๔	อภูตึ	๓/๒
อภพฺพา	๘๒๖/๔๗๖	อมจฺจา	๒๐๐/๑๓๕
อภาวนา	๘๔๖/๔๙๒	อมตฺตญฺญุตา	๕๑๘/๓๔๔
อภาวิตานิ	๘๒๐/๔๗๕	อมทฺทวตา	๙๐๒/๕๐๗
อภิกฺกนฺเต	๕๐๘/๓๓๘	อมทฺทโว	๘๓๓/๔๘๔
อภิกฺกมติ	๕๒๓/๓๔๖	อมนสิการา	๕๐๘/๓๓๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อมนาปสฺส	๙๐๙/๕๑๑	อรติ	๘๓๒/๔๘๒
อมนาปํ	๖/๓	อรติตา	๘๕๖/๔๙๕
อมนาโป	๘๐๙/๔๖๙	อริยธมฺมสฺส	๙๑๕/๕๑๔
อมนุสฺสสทฺโท	๑๖๓/๙๒	อริยธมฺเม	๙๑๕/๕๑๔
อมรวิตกฺโก	๘๓๒/๔๘๔	อริยสจฺจํ	๑๘๙/๑๓๓
อมราวิกฺเขปิกา	๙๗๗/๕๖๕	อริยสจฺจานิ	๑๘๙/๑๓๓
อมหคฺคตํ	๓๖๕/๒๗๓	อริยสาวโก	๒๐๕/๑๔๒
อมิสฺสีภาโว	๒๐๐/๑๓๕	อริยา	๒๐๕/๑๔๓
อมุตวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑	อริยานํ	๘๓๐/๔๗๙
อมุเต	๙๓๙/๕๓๑	อริโย	๒๐๕/๑๔๒
อมุตฺราสึ	๘๒๙/๔๗๙	อรูปตณฺหา	๙๐๙/๕๑๐
อมุทุตา	๘๔๗/๔๙๒	อรูปธาตุปฏิสํยุตฺโต	๙๑๖/๕๑๖
อโมโห	๒๐๖/๑๔๔	อรูปภโว	๒๓๔/๑๘๗
อมฺพงฺกุรวณฺณํ	๑๖๒/๙๒	อรูปราโค	๙๔๐/๕๓๓
อมฺพิลํ	๑๖๕/๙๓	อรูปี	๑๗๑/๙๘
อโยคกฺเขมกามา	๑๙๙/๑๓๕	อรูปา	๑๘๘/๑๒๓
อโยคกฺเขมกามานิ	๕๑๔/๓๔๒	อรูปาวจรํ	๓๓/๑๘
อโยคนิยา	๗๕๒/๔๓๑	อรูปาวจรา	๑๕๓/๘๖
อโยคนิโย	๓๖/๒๓	อรูปาวจโร	๓๔/๒๑
อโยนิโส	๕๑๘/๓๔๔	อรูปิโน	๗๓๒/๔๑๖
อรชา	๑๗๖/๑๐๙	อรูปีนํ	๒๒๐/๑๖๗
อรญฺญคโต	๕๐๘/๓๓๘	อรูปูปปตฺติยา	๓๐๒/๒๓๙
อรญฺญํ	๕๐๘/๓๓๘	อโรโค	๙๔๑/๕๓๔
อรณา	๑๕๑/๗๔	อลุพฺภนา	๒๙๓/๒๓๔
อรโณ	๓๖/๒๔	อลุพฺภิตตฺตํ	๒๙๓/๒๓๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อโลโภ	๒๙๓/๒๓๔	อวิชฺชาลงฺคี	๑๘๐/๑๑๑
อวการิ	๙๗๖/๕๕๙	อวิชฺชาสญฺโญชนํ	๙๔๙/๕๔๑
อวชฺชสญฺญิตา	๕๕๒/๓๕๓	อวิชฺชาสมฺปยุตฺโต	๒๔๕/๑๙๒
อวชฺเช	๕๕๒/๓๕๓	อวิชฺชาสโว	๙๑๔/๕๑๔
อวญฺญา	๙๓๔/๕๒๖	อวิชฺชาเหตุโก	๒๔๔/๑๙๑
อวญฺญาตํ	๖/๓	อวิชฺโชโฆ	๑๘๐/๑๑๑
อวฏฺฐิติ	๒๒๐/๑๖๘	อวิญฺญาตวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑
อวณฺณหาริกา	๘๖๔/๔๙๖	อวิญฺญาเต	๙๓๙/๕๓๑
อวทญฺญุตา	๘๓๔/๔๘๖	อวิตกฺกวิจารมตฺตํ	๓๓/๑๘
อวเสสา	๒๐๖/๑๔๔	อวิตกฺกวิจารมตฺตา	๑๕๒/๗๕
อวิกฺเขโป	๒๑๓/๑๕๒	อวิตกฺกวิจารมตฺโต	๓๕/๒๒
อวิคตจฺฉนฺโท	๙๔๑/๕๓๔	อวิตกฺกํ	๒๐๕/๑๔๓
อวิคตตณฺโห	๙๔๑/๕๓๔	อวิตกฺกา	๑๕๓/๘๖
อวิคตปริฬาโห	๙๔๑/๕๓๔	อวิตกฺกอวิจารํ	๓๓/๑๘
อวิคตปิปาโส	๙๔๑/๕๓๔	อวิตกฺกอวิจารา	๑๕๒/๗๕
อวิคตเปโม	๙๔๑/๕๓๔	อวิตกฺกาวิจาโร	๓๕/๒๒
อวิจารํ	๓๓/๑๘	อวิตกฺโก	๓๖/๒๔
อวิจารา	๗๕๒/๔๓๒	อวิทิตานำ	๒๒๐/๑๖๙
อวิจาโร	๙๔/๕๑	อวิทูเร	๗/๓
อวิชฺชา	๒๔๖/๑๙๔	อวินีโต	๙๑๕/๕๑๔
อวิชฺชาธาตุ	๑๗๙/๑๑๑	อวิปริณามธมฺโม	๙๔๘/๕๔๐
อวิชฺชานุสโย	๑๘๐/๑๑๑	อวิมุตฺตํ	๓๖๕/๒๗๓
อวิชฺชาปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕	อวิสาหฏมานสตา	๒๒๐/๑๖๘
อวิชฺชาปริยุฏฺฐานำ	๑๘๐/๑๑๑	อวิสาหาโร	๒๒๐/๑๖๘
อวิชฺชาโยโค	๑๘๐/๑๑๑	อวิหึสาธาตุ	๑๘๑/๑๑๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อวิหึสาปฏิสํยุตฺโต	๑๘๒/๑๑๓	อสญฺญาภโว	๒๓๔/๑๘๗
อวิหึสาสงฺกปฺโป	๒๐๕/๑๔๒	อสญฺญี	๙๔๑/๕๓๔
อรติตา	๘๕๖/๔๙๕	อสญฺญิวาทา	๘๓๙/๔๘๙
อวีตราโค	๙๔๑/๕๓๔	อสญฺโญชนิยา	๑๕๓/๗๘
อวีติกฺกโม	๕๑๑/๓๔๐	อสญฺโญชนิโย	๓๖/๒๓
อวูปสโม	๒๙๑/๒๓๓	อสณฺหวาจตา	๙๐๔/๕๐๘
อเวเรน	๖๔๒/๓๗๙	อสนฺติเก	๗/๓
อเวโร	๖๕๐/๓๘๑	อสนฺตุฏฺจสฺส	๘๔๙/๔๙๓
อสกฺกจฺจกิริยตา	๘๔๖/๔๙๒	อสนฺตุฏฺจิตา	๕๑๘/๓๔๔
อสขิลวาจตา	๙๐๔/๕๐๘	อสภาควุตฺติ	๘๓๒/๔๘๒
อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิกํ	๓๓/๑๘	อสมนฺนาหารา	๗๕๑/๔๒๙
อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิกา	๑๕๒/๗๕	อสมเปกฺขณา	๑๘๐/๑๑๑
อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิเลสิโก	๓๕/๒๒	อสมาคนฺตุกมฺยตา	๙๓๔/๕๒๖
อสงฺกิลิฏฺจอสงฺกิเลสิกา	๑๕๒/๗๕	อสมาคโม	๒๐๐/๑๓๕
อสงฺกิลิฏฺจํ	๒๑๘/๑๖๒	อสมาธิสํวตฺตนิกา	๙๐๔/๕๐๘
อสงฺกิลิฏฺจา	๑๕๓/๘๕	อสมาปนฺนสฺส	๑๑/๕
อสงฺกิลิฏฺจาสงฺกิเลสิโก	๓๕/๒๒	อสมาหิตํ	๓๖๕/๒๗๓
อสงฺกิลิฏฺโจ	๓๖/๒๔	อสมุฏฺจิตํ	๓/๒
อสงฺกิเลสิกา	๑๕๓/๘๕	อสมุปฺปนฺนํ	๓/๒
อสงฺกิเลสิโก	๓๖/๒๔	อสเมตุกมฺยตา	๙๓๔/๕๒๖
อสงฺขตา	๑๖๗/๙๓	อสโมธานํ	๒๐๐/๑๓๕
อสงฺคติ	๒๐๐/๑๓๕	อสมฺปชญฺญตา	๘๓๔/๔๘๖
อสจฺฉิกตานํ	๒๒๐/๑๖๙	อสมฺปชญฺญํ	๑๘๐/๑๑๑
อสจฺฉิกเต	๘๘๒/๕๐๑	อสมฺผุฏฺจุ	๑๗๗/๑๑๐
อสญฺชาตึ	๓/๒	อสมฺโพโธ	๑๘๐/๑๑๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อสมฺภินฺนวตฺถุกา	๗๔๑/๔๒๙	อสุโรโป	๑๘๐/๑๑๒
อสมฺภินฺนารมฺมณา	๗๔๑/๔๒๙	อเสกฺขา	๖๔/๓๖
อสมฺมุสนตา	๒๒๐/๑๖๘	อเสกฺโข	๓๕/๒๒
อสมฺโมสาย	๒๐๕/๑๔๓	อเสสวิราคนิโรโธ	๒๐๔/๑๓๙
อสมฺโมโส	๔๐๖/๒๙๓	อเสสํ	๕๑๖/๓๔๓
อสฺมิมาโน	๘๓๒/๔๘๓	อโสตุกมฺยตา	๘๓๔/๔๘๖
อสยํการ	๙๓๙/๕๓๒	อโสรจฺจ	๙๐๓/๕๐๗
อสลฺลีนํ	๔๖๗/๓๑๖	อสฺสติ	๙๐๖/๕๐๙
อสสฺสโต	๘๑๕/๔๗๔	อสฺสทฺทหนา	๙๓๒/๕๒๔
อสวโร	๕๑๗/๓๔๓	อสฺสทฺธา	๘๒๖/๔๗๖
อสวุตํ	๕๑๗/๓๔๓	อสฺสทฺธานิ	๕๑๔/๓๔๑
อสาขลฺยํ	๙๐๔/๕๐๗	อสฺสทฺธิยํ	๘๓๔/๔๘๖
อสาตจฺจกิริยตา	๘๔๖/๔๙๒	อสฺสทฺโธ	๘๕๑/๔๙๓
อสาตํ	๑๘๐/๑๑๑	อสฺสวนกมฺยตา	๙๓๔/๕๒๖
อสาตา	๑๘๐/๑๑๑	อสฺสาโส	๑๗๖/๑๐๙
อสาทุ	๑๖๕/๙๓	อสฺสุ	๑๗๔/๑๐๘
อสารชฺชนา	๒๙๓/๒๓๔	อสฺสุตวา	๙๑๕/๕๑๔
อสารชฺชิตตฺตํ	๒๙๓/๒๓๔	อสฺสุตวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑
อสาราโค	๒๙๓/๒๓๔	อสฺสุเต	๙๓๙/๕๓๑
อสิตปีตขายิตสายิตํ	๑๗๕/๑๐๘	อหิตกามา	๑๙๙/๑๓๕
อสิเต	๕๐๘/๓๓๘	อหิตกามานิ	๕๑๔/๓๔๑
อสิถิลปรกฺกมตา	๒๒๐/๑๖๘	อหิริกํ	๘๑๙/๔๗๕
อสิโลกภยํ	๙๔๒/๕๓๕	อหิริโก	๙๕๐/๕๔๑
อสีลฺยํ	๙๓๑/๕๒๔	อหีนินฺทฺริโย	๙๕๑/๕๔๓
อสุจิโน	๓๕๖/๒๖๗	อหีพิตุ	๖/๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อเหตุกํ	๓๓/๑๗
อเหตุโก	๓๔/๒๑
(อา)	
อากาสคตํ	๑๗๗/๑๑๐
อากาสธาตุ	๑๗๒/๑๐๗
อากาสธาตุทฺวยํ	๑๗๗/๑๑๐
อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
อากาสานญฺจายตนสหคตา	๗๙๙/๔๖๐
อากาโส	๑๗๗/๑๑๐
อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
อากิญฺจญฺญายตนํ	๓๐๒/๒๓๙
อาฆาตวตฺถูสุ	๑๘๒/๑๑๒
อาฆาโต	๑๘๒/๑๑๒
อาจยคามิ	๓๕/๒๒
อาจยคามิโน	๑๕๒/๗๕
อาจยคามี	๔๑/๒๖
อาจยาย	๗๕๔/๔๓๘
อาจารโคจรสมฺปนฺโน	๕๐๘/๓๓๘
อาจาโร	๕๑๓/๓๔๐
อาจิกฺขนฺติ	๒๐๕/๑๔๓
อาชีวกภยํ	๙๔๒/๕๓๕
อาตโป	๑๖๒/๙๒
อาตปฺปํ	๓๕๙/๒๖๙
อาตาปี	๒๐๕/๑๔๓
อาทาเย	๕๐๙/๓๓๙
อาทาสมณฺฑลสฺส	๑๖๒/๙๒
อาทีนวทสฺสาวี	๕๑๕/๓๔๒
อาเทวนา	๑๙๕/๑๓๔
อาเทวิตตฺตํ	๑๙๕/๑๓๔
อาเทโว	๑๙๕/๑๓๔
อานมนา	๘๕๘/๔๙๕
อาเนญฺชาภิสงฺขาโร	๒๒๖/๑๘๕
อาปชฺชติ	๔๖๗/๓๑๖
อาปนฺโน	๙๕๗/๕๔๘
อาโป	๑๗๔/๑๐๘
อาโปคตํ	๑๗๔/๑๐๘
อาโปธาตุ	๓๓/๑๙
อาโปธาตุทฺวยํ	๑๗๔/๑๐๘
อาภุชิตฺวา	๕๐๘/๓๓๘
อาโภโค	๗๖๖/๔๔๕
อามคนฺโธ	๑๖๔/๙๓
อามิสปฏิสนฺถาโร	๙๐๔/๕๐๘
อาโมทนา	๔๗๔/๓๒๐
อายโกสลฺลํ	๗๕๓/๔๓๓
อายตนนานตฺตํ	๘๑๒/๔๗๒
อายตนา	๑๐๐๐/๕๗๗
อายตนานิ	๑๖๙/๙๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อายาสิตตฺตำ	๑๙๘/๑๓๕	อาวชฺชนา	๗๖๖/๔๔๕
อายาโส	๑๙๘/๑๓๕	อาวฏฺฏภยำ	๙๓๙/๕๓๒
อายุ	๒๒๐/๑๖๗	อาวรณำ	๙๐๙/๕๑๐
อายุโน	๑๙๒/๑๓๓	อาวรณีเยหิ	๕๑๙/๓๔๕
อายุปฺปมาณำ	๑๐๒๒/๕๙๖	อาวาสมจฺฉริยำ	๘๙๓/๕๐๔
อายูหนี	๙๐๙/๕๑๐	อาสนฺเน	๗/๓
อารกฺขาธิกรณำ	๙๖๓/๕๕๑	อาสปฺปนา	๒๘๙/๒๓๒
อารกฺโข	๕๑๗/๓๔๔	อาสภณฺฐานำ	๗๖๐/๔๔๐
อารติ	๒๐๖/๑๔๕	อาสยำ	๘๑๔/๔๗๓
อารทฺธวิริยสฺส	๔๖๗/๑๓๖	อาสวกฺขยญาเณ	๒๑๘/๑๕๗
อารภติ	๒๐๕/๑๔๓	อาสวกฺขยญาณำ	๑๕๓/๗๘
อารพฺภ	๗๖๙/๔๕๒	อาสวกฺขยญาณโต	๓๖/๒๓
อาโรคฺยมโท	๘๓๒/๔๘๑	อาสวกฺขยญาณานนฺตรา	๑๕๓/๗๘
อาโรคฺยำ	๘๔๔/๔๙๑	อาสวกฺขยญาณานนฺตรโต	๔๐/๒๕
อาโรหมโท	๘๓๒/๔๘๑	อาสวกฺขยญาเณ	๒๑๘/๑๕๗
อาลสฺยำ	๘๕๗/๔๙๕	อาสวกฺขยญาเณน	๑๕๓/๗๘
อาโรหำ	๘๔๔/๔๙๒	อาสวกฺขยญาเณน	๓๖/๒๓
อาลปนา	๘๒๖/๔๙๖	อาสวสมุปยุตฺเต	๒๑๘/๑๕๗
อาลสฺยายนา	๘๕๗/๔๙๕	อาสวสมุปยุตฺตา	๑๕๓/๗๘
อาลสฺยายิตตฺตำ	๘๕๗/๔๙๕	อาสวสมุปยุตฺโต	๓๖/๒๓
อาโลกสญฺญี	๕๐๘/๓๓๘	อาสวา	๑๕๓/๗๘
อาโลกา	๕๔๙/๓๕๒	อาสโว	๙๔/๔๙
อาโลกิเต	๕๐๘/๓๓๘	อาสา	๙๐๙/๕๑๐
อาโลเกติ	๕๒๓/๓๔๖	อาสีสนา	๙๐๙/๕๑๐
อาโลโก	๑๖๒/๙๒	อาสีสิตตฺตำ	๙๐๙/๕๑๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อาเสวติ	๓๕๖/๒๖๘
อาเสวิตานิ	๘๑๙/๔๗๕
อาหตจิตฺโต	๙๔๑/๕๓๓
อาหรติ	๘๖๕/๔๙๖
อาหารํ	๕๑๘/๓๔๔
อาหารา	๙๗๘/๕๖๖
อาหาเรติ	๕๑๘/๓๔๔
อาหาโร	๕/๒
(อิ)	
อิจฺฉติ	๘๕๑/๔๙๓
อิจฺฉํ	๘๙๔/๕๐๔
อิจฺฉา	๒๐๑/๑๓๕
อิจฺฉาคตํ	๘๔๙/๔๙๓
อิจฺฉาปกตสฺส	๘๖๑/๔๙๕
อิจฺฉาปกโต	๘๖๕/๔๙๖
อิชฺฌนา	๔๓๔/๓๐๒
อิฏฺฐํ	๖/๓
อิฏฺโฐ	๘๐๙/๔๖๙
คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ	๙๒๙/๕๒๒
อิติภวาภวเหตุ	๙๓๙/๕๓๐
อิตฺถากปฺโป	๒๒๐/๑๖๖
อิตฺถินฺทฺริยํ	๕/๒
อิตฺถิยา	๒๒๐/๑๖๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อิตฺถีกุตฺตํ	๒๒๐/๑๖๖
อิตฺถีนิมิตฺตํ	๒๒๐/๑๖๖
อิตฺถีลิงฺคํ	๒๒๐/๑๖๖
อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ	๘๑๕/๔๗๔
อิทํสจฺจาภินิเวโส	๙๓๘/๕๒๘
อิทฺธิ	๔๓๗/๓๐๔
อิทฺธิปาทํ	๔๓๑/๓๐๑
อิทฺธิปาโท	๔๓๔/๓๐๒
อิทฺธิมโท	๘๓๒/๔๘๑
อิทฺธึ	๘๔๔/๔๙๒
อินฺทคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙
อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ	๗๖๐/๔๔๑
อินฺทฺริยํ	๓๓/๑๘
อินฺทฺริยา	๒๒๓/๑๗๐
อินฺทฺริยานํ	๑๙๒/๑๓๓
อินฺทฺริเยสุ	๕๐๘/๓๓๘
อิริยติ	๕๑๒/๓๔๐
อิริยาปถมโท	๘๓๒/๔๘๑
อิริยาปถสฺส	๘๖๑/๔๙๕
อิริยาปถํ	๗๕๑/๔๓๐
อิสิวาตปฏิวาตานิ	๕๑๔/๓๔๒
อิสฺสา	๘๓๓/๔๘๔
อิสฺสายนา	๘๙๓/๕๐๔
อิสฺสายิตตฺตํ	๘๙๓/๕๐๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
(อุ)		อุทกภยํ	๙๓๙/๕๓๒
อุกฺกณฺฐิตา	๘๕๖/๔๙๕	อุทกสทฺโท	๑๖๓/๙๒
อุกฺกาจนา	๘๖๒/๔๙๖	อุทกานิ	๑๗๔/๑๐๘
อุกฺเขปนา	๘๖๔/๔๙๖	อุทราวเทหกํ	๙๔๑/๕๓๓
อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม	๕๐๘/๓๓๘	อุทริยํ	๑๗๓/๑๐๗
อุจฺฉิชฺชติ	๙๕๑/๕๔๒	อุทฺทิเสยฺย	๘๐๙/๔๖๘
อุจฺฉิชฺชิสฺสติ	๘๙๗/๕๐๖	อุทฺธงฺคมา วาตา	๑๗๖/๑๐๙
อุจฺเฉททิฏฺฐิ	๘๓๓/๔๘๔	อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส	๕๕๓/๓๕๓
อุจฺเฉททิฏฺฐิสหคโต	๙๑๖/๕๑๕	อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ	๓๖๗/๒๗๖
อุจฺเฉทวาทา	๙๗๗/๕๖๕	อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา	๕๐๘/๓๓๙
อุชุโก	๕๓๖/๓๔๘	อุทฺธจฺจปจฺจยา	๒๙๐/๒๓๒
อุชุจิตฺตตา	๘๔๗/๔๙๒	อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ	๒๙๐/๒๓๒
อุญฺญา	๙๓๔/๕๒๖	อุทฺธจฺจํ	๒๙๐/๒๓๒
อุญฺญาตํ	๖/๓	อุทฺธมโธ	๖๔๒/๓๗๙
อุฏฺฐานสญฺญี	๕๑๙/๓๔๕	อุทฺธึ	๖๔๔/๓๘๐
อุฏฺฐาเปติ	๓๙๒/๒๘๙	อุนฺนหนา	๘๖๒/๔๙๖
อุฏฺฐิตํ	๓/๒	อุปกฺกฏฺเฐ	๗/๓
อุณฺณติ	๘๔๓/๔๙๑	อุปกฺกิเลสา	๕๖๒/๓๕๖
อุณฺณาโม	๘๔๓/๔๙๑	อุปกฺกิเลเส	๕๐๘/๓๓๙
อุณฺหา	๑๗๖/๑๐๙	อุปกฺกิเลโส	๙๐๙/๕๑๐
อุตฺตรึ	๖๔๔/๓๐๘	อุปคจฺเฉยฺย	๘๐๙/๔๖๗
อุตฺตรา	๑๗๖/๑๐๙	อุปจโย	๒๕๓/๒๐๐
อุตฺตานีกโรนฺติ	๕๘๘/๓๖๑	อุปจิตตฺตา	๓๐๖/๒๔๑
อุตฺติณฺโณ	๕๕๘/๓๕๕	อุปจฺเฉโท	๑๙๓/๑๓๔
อุตฺราโส	๙๒๑/๕๑๘	อุปฏฺฐเปตฺวา	๕๐๘/๓๓๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อุปฏฺฐิตา	๕๓๗/๓๔๙
อุปตฺถมฺเภติ	๓๙๕/๒๙๐
อุปธิสมฺปตฺติปฏิพาหฺหานิ	๘๑๐/๔๗๑
อุปธิวิปตฺตึ	๘๑๐/๔๗๑
อุปนยฺหนา	๘๙๑/๕๐๓
อุปนยฺหิตตฺตำ	๘๙๑/๕๐๓
อุปนิธาย	๙๗๔/๕๕๕
อุปฺปชฺชติ	๑๘๔/๑๑๔
อุปฺปชฺเชยฺย	๘๐๙/๔๖๘
อุปปตฺติกฺขเณ	๑๐๐๗/๕๘๑
อุปปตฺติภโว	๒๓๔/๑๘๗
อุปฺปนฺโน	๓๕/๒๓
อุปปริกฺขา	๕๒๕/๓๔๖
อุปริฏฺฐิเม	๗๗๗/๔๕๔
อุปริโต	๑๘๒/๑๑๒
อุปลกฺขณา	๕๒๕/๓๔๖
อุปวิจรติ	๙๔๖/๕๓๙
อุปวิจาโร	๕๖๕/๓๔๖
อุปสมฺปชฺช	๒๐๕/๑๔๓
อุปสมฺปทา	๔๓๔/๓๐๒
อุปสมฺปนฺโน	๕๑๐/๓๔๐
อุปสำหรติ	๓๕๖/๒๖๘
อุปาคโต	๓๕๗/๒๖๙
อุปาทา	๓๓/๑๘
อุปาทานำ	๙๔/๕๑
อุปาทานา	๑๕๓/๘๓
อุปาทานกฺขนฺธา	๓๖๒/๒๗๐
อุปาทานปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕
อุปาทานวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๓
อุปาทานวิปฺปยุตฺโต	๓๖/๒๔
อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยา	๑๕๓/๘๔
อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิโย	๓๖/๒๔
อุปาทานวิปฺปยุตฺตอนุปาทานิยา	๑๕๓/๘๔
อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิโย	๓๖/๒๔
อุปาทานสมฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๓
อุปาทานสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๔
อุปาทานิยำ	๓๓/๑๗
อุปาทานิยา	๑๕๓/๘๓
อุปาทานิโย	๓๖/๒๔
อุปาทาย	๑๕๖/๓
อุปาทายรูปำ	๒๒๘/๑
อุปาทายุปาทาย	๘/๓
อุปาทินฺนำ	๒๘/๒
อุปาทินฺนา	๑๕๓/๔
อุปาทินฺนุปาทานิยำ	๒๑๗/๑๘
อุปาทินฺนุปาทานิยา	๒๒๓/๗๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อุปาทินฺนุปาทานิโย	๑๐๔๑/๒๒	อุเปกฺขาสหคตา	๖๔๑/๗๕
อุปาทินฺโน	๓๖/๒๔	อุเปกฺขาสหคเตน	๖๔๒/๓๗๙
อุปายโกสลฺลํ	๗๕๓/๔๓๓	อุเปกฺขาสหคโต	๖๔/๓๖
อุปายา	๑๙๘/๑๓๕	อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ	๑๖๑/๙๐
อุปายาสิตตฺตํ	๑๙๘/๑๓๕	อุเปกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต	๖๒/๓๔
อุปายาโส	๑๙๘/๑๓๕	อุเปกฺขินฺทฺริยํ	๒๑๙/๒๑
อุปารมฺภจิตฺตตา	๘๓๔/๔๘๖	อุเปโต	๓๕๗/๒๖๙
อุปารมฺภนา	๙๓๔/๕๒๖	อุปฺปชฺชติ	๔๖๗/๑๑๔
อุปารมฺโภ	๙๓๔/๕๒๖	อุปฺปชฺชนฺติ	๗๔๖/๔๒๕
อุปาสกสิกฺขา	๕๑๖/๓๔๓	อุปฺปชฺชมานา	๙๓๙/๑๓๖
อุเปกฺขโก	๕๘๔/๑๔๓	อุปฺปชฺชิตฺวา	๓/๑
อุเปกฺขฏฺฐานิยํ	๙๔๖/๕๓๙	อุปฺปนฺนวตฺถุกา	๗๕๑/๔๒๙
อุเปกฺขฏฺฐานิเกสุ	๙๔๗/๕๔๐	อุปฺปนฺนสฺส	๓๖๗/๒๗๖
อุเปกฺขนา	๔๗๔/๓๒๑	อุปฺปนฺนํ	๗๐๔/๒
อุเปกฺขา	๔๗๔/๑๘	อุปฺปนฺนา	๗๑๖/๔
อุเปกฺขาเจโตวิมุตฺติ	๖๗๓/๓๘๕	อุปฺปนฺนานํ	๒๐๕/๑๔๓
อุเปกฺขาธาตุ	๑๗๙/๑๑๑	อุปฺปนฺนาย	๓๖๗/๒๗๖
อุเปกฺขายนา	๖๗๓/๓๘๕	อุปฺปนฺนารมฺมณา	๗๕๑/๔๒๙
อุเปกฺขายิตตฺตํ	๖๗๓/๓๘๕	อุปฺปนฺเนสุ	๘๘๘/๕๐๒
อุเปกฺขาวิปฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๕๐	อุปฺปนฺโน	๙๕๓/๒๓
อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ	๒๐๕/๑๔๓	อุปฺปลกวาตา	๑๗๖/๑๐๙
อุเปกฺขาสมฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๕๐	อุปฺปาทาย	๒๐๕/๑๔๓
อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ	๓๖๗/๒๗๗	อุปฺปาทิตํ	๙๔๑/๕๓๔
อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค	๓๖๗/๒๗๗	อุปฺปาทินี	๑๘๗/๑๒๑
อุเปกฺขาสหคตํ	๖๔๐/๑๘	อุปฺปาทิโน	๑๘๗/๗๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
อุปฺปาที	๒๑๗/๒๓	เอกาทสวิเธน	๓๓/๒๐
อุปฺปาเทยฺย	๘๐๙/๔๖๘	เอกาทสายตนา	๑๗๐/๙๖
อุปฺปาเทสฺสามิ	๕๑๘/๓๔๔	เอกาทสินฺทฺริยา	๒๒๓/๑๗๑
อุปฺปาโท	๓๖๗/๒๗๖	เอกิสฺสา	๘๐๙/๔๖๘
อุพฺพิลาวิตํ	๙๔๓/๕๓๕	เอโกทิภาวํ	๒๐๕/๑๔๓
อุภโตวฑฺฒกึ	๖๑/๓๑	เอชา	๙๐๙/๕๑๐
อุยฺยาโม	๒๒๐/๑๖๘	เอฏฺฐิ	๘๖๕/๔๙๖
อุลฺลปนา	๘๖๒/๔๙๖	เอตฺถาวจรา	๑๘๒/๑๑๒
อุสูยา	๘๙๓/๕๐๔	เอวมายุปริยนฺโต	๘๒๙/๔๗๙
อุสูยิตตฺตํ	๘๙๓/๕๐๔	เอวมาหาโร	๘๒๙/๔๗๙
อุสฺสทคตานิ	๘๑๙/๔๗๕	เอวํโคตฺโต	๘๒๙/๔๗๙
อุสฺสาโห	๒๒๐/๑๖๘	เอวํนาโม	๘๒๙/๔๗๙
อุสฺโสพฺหึ	๒๒๐/๑๖๘	เอวํวณฺโณ	๘๒๙/๔๗๙
อุสฺมา	๑๗๕/๑๐๘	เอวํวาที	๙๒๓/๕๑๙
อุสฺมาคตํ	๑๗๕/๑๐๘	เอสนา	๘๓๔/๔๘๕
(อู-เอ)		**(โอ)**	
อูมิภยํ	๙๓๙/๕๓๒	โอกปฺปนา	๒๒๐/๑๖๘
เอกกนิทฺเทโส	๗๖๐/๔๔๒	โอกฺกนฺติ	๑๙๑/๑๓๓
เอกกฺขเณ	๗๖๔/๔๔๔	โอกฺกมิตุ	๘๒๕/๔๗๖
เอกคฺคตํ	๔๓๒/๓๐๑	โอฆนิยํ	๘๒๖/๔๘๖
เอกคฺคตา	๕๖๖/๓๕๗	โอฆนิยา	๗๕๑/๔๒๙
เอกจฺจสสฺสติกา	๙๗๗/๕๖๕	โอฆนิโย	๓๖/๒๓
เอกวิเธน	๓๓/๑๗	โอฆวิปฺปยุตฺตอโนฆนิโย	๓๖/๒๓
เอกโวการภโว	๒๓๔/๑๘๗	โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิโย	๓๖/๒๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
โอฆวิปฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓
โอฆสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓
โอฆา	๑๔๓/๘๐
โอโฆ	๙๔/๔๐
โอตฺตปฺปติ	๙๐๐/๕๐๖
โอตฺตปฺปิตพฺเพน	๙๐๐/๕๐๖
โอทคฺยํ	๔๗๔/๓๒๐
โอทาตํ	๑๖๒/๙๒
โอธิโส	๕๑๐/๓๔๐
โอนาโห	๕๔๖/๓๕๑
โอปปาติกา	๗๙๓/๔๕๗
โอปานภูตานิ	๕๑๔/๓๔๒
โอภาสกมฺมํ	๘๖๓/๔๙๖
โอภาโส	๘๖๓/๔๙๖
โอมญฺญนา	๘๖๘/๔๙๗
โอมญฺญิตตฺตํ	๘๖๘/๔๙๗
โอมานํ	๘๖๘/๔๙๗
โอมาโน	๘๓๒/๔๘๓
โอรมตฺตกานิ	๕๑๕/๓๔๒
โอลีนวุตฺติตา	๘๔๖/๔๙๒
โอลียนา	๕๔๖/๓๕๑
โอหีฬนา	๘๖๘/๔๙๗
โอหีฬิตตฺตํ	๘๖๘/๔๙๗
โอฬาริกํ	๒/๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
(ก)	
กกฺกสา	๙๐๔/๕๐๘
กกฺขฬตา	๘๙๔/๕๐๕
กกฺขฬตฺตํ	๑๗๓/๑๐๗
กกฺขฬภาโว	๑๗๓/๑๐๗
กกฺขฬํ	๑๖๖/๙๓
กกฺขฬิยํ	๘๔๗/๔๙๒
กงฺขติ	๕๕๙/๓๕๕
กงฺขา	๒๘๙/๒๓๒
กงฺขายนา	๒๘๙/๒๓๒
กงฺขายิตตฺตํ	๒๘๙/๒๓๒
กฏฺฐกํ	๑๖๕/๙๓
กฏฺฐจคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙
กฏฺฐจสนฺนิจยสนฺตาโป	๑๗๕/๑๐๙
กจินตา	๙๐๒/๕๐๗
กณฺฑกา	๙๐๔/๕๐๘
กณฺณจฺฉิทฺทํ	๑๗๗/๑๑๐
กตตฺตา	๓๐๖/๒๔๑
กตมํ	๓/๑
กตสญฺญิตา	๘๘๒/๕๐๑
กติ	๑๕๑/๗๔
กตฺตุกมฺยตา	๓๙๒/๒๘๙
กถํ	๙๕๗/๕๔๘
กทริยํ	๘๙๓/๕๐๔
กนฺตึ	๖/๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
กนฺโต	๘๐๙/๔๖๙	กรุณาเยยฺย	๖๕๓/๓๘๑
กนฺทรํ	๕๐๘/๓๓๘	กรุณาสหคเตน	๖๔๒/๓๗๙
กปฺปิยสญฺญิตา	๕๕๒/๓๕๓	กลฺยาณจริตา	๘๒๔/๔๗๖
กปฺปิเย	๕๕๒/๓๕๓	กลฺยาณาธิมุตฺติกา	๘๒๔/๔๗๖
กปฺเปติ	๒๐๕/๑๔๒	กลฺยาณานิ	๘๑๐/๔๗๑
กพฬีกาโร	๕/๒	กลฺยาณาสยา	๘๒๔/๔๗๖
กมฺมภโว	๒๓๔/๑๘๗	กสาโว	๑๖๕/๙๓
กมฺมวิปากํ	๓๓๒/๒๕๕	กสิเรน	๘๐๑/๔๖๒
กมฺมวิปากา	๒๐๖/๑๔๔	กเฬวรสฺส	๑๙๓/๑๓๓
กมฺมสมาทานานํ	๗๖๐/๔๔๐	กามคุเณสุ	๘๔๖/๔๙๒
กมฺมสมาทานานิ	๘๑๐/๔๗๑	กามคุเณหิ	๘๔๙/๔๙๓
กมฺมสฺส	๓๐๖/๒๔๑	กามจฺฉนฺทนีวรณํ	๙๔๑/๕๓๔
กมฺมสฺสกตํ	๗๕๔/๔๓๘	กามจฺฉนฺทา	๓๖๗/๒๗๖
กมฺมานํ	๗๙๓/๔๕๗	กามจฺฉนฺโท	๕๖๔/๓๕๖
กมฺมายตเนน	๘๖๖/๔๙๗	กามชฺโฌสานํ	๙๑๔/๕๑๔
กมฺมายตเนสุ	๗๖๘/๔๕๑	กามตณฺหา	๒๐๓/๑๓๖
กมฺมารามตา	๙๔๕/๕๓๘	กามธาตุ	๑๘๑/๑๑๒
กมฺมาวรเณน	๘๒๖/๔๗๖	กามธาตุปฏิสนฺธิโต	๙๑๖/๕๑๕
กมฺเมน	๕๑๐/๓๔๐	กามธาตุยา	๙๙๑/๕๖๙
กริตฺวา	๑๘๒/๑๑๒	กามนนฺที	๙๑๔/๕๑๔
กรีสํ	๑๗๓/๑๐๗	กามปฏิสนฺธิโต	๑๘๒/๑๑๒
กรุณา	๑๘๒/๑๑๓	กามปริฬาโห	๙๑๔/๕๑๔
กรุณาเจโตวิมุตฺติ	๑๘๒/๑๑๓	กามภโว	๒๓๔/๑๘๗
กรุณายนา	๑๘๒/๑๑๓	กามมุจฺฉา	๙๑๔/๕๑๔
กรุณายิตตฺตํ	๑๘๒/๑๑๓	กามราคปริยุฏฺฐานํ	๙๔๙/๕๔๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
กามราคสญฺโญชนํ	๙๔๙/๕๔๑	กายทุจฺจริเตหิ	๒๐๖/๑๔๕
กามราคานุสโย	๘๑๖/๔๗๔	กายทุฏฺฐุลฺลํ	๘๕๙/๔๙๕
กามราโค	๙๑๔/๕๑๔	กายธาตุ	๑๘๓/๑๔๔
กามวิตกฺโก	๙๑๐/๕๑๑	กายปสฺสทฺธิ	๔๖๙/๓๑๘
กามสญฺญา	๙๑๑/๕๑๒	กายวิญฺญาณธาตุ	๑๗๘/๑๑๐
กามสหคตา	๗๙๙/๔๖๐	กายวิญฺญาณํ	๒๗/๑๔
กามสิเนโห	๙๑๔/๕๑๔	กายวิญฺเญยฺยํ	๓๓/๒๐
กามาวจรํ	๓๓/๑๘	กายวิสมํ	๙๒๔/๕๑๙
กามาวจรา	๑๕๓/๘๖	กายสงฺขาโร	๒๒๖/๑๘๕
กามาวจโร	๓๔/๒๑	กายสญฺเจตนา	๒๒๖/๑๘๖
กามาสโว	๙๑๔/๕๑๔	กายสมฺผสฺสชํ	๑๘๐/๑๑๑
กามุปาทานํ	๒๓๓/๑๘๗	กายสมฺผสฺสชา	๑๕/๗
กาเมสนา	๙๑๙/๕๑๗	กายสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๑
กาเมสุ	๗๙๘/๔๕๙	กายสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗
กาเมสุ มิจฺฉาจารา	๒๐๕/๑๔๒	กายสุจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐
กาเมสุ มิจฺฉาจาโร	๙๑๓/๕๑๓	กายสุจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙
กาเมหิ	๒๐๕/๑๔๓	กายานุปสฺสี	๒๐๕/๑๔๓
กาโม	๕๖๔/๓๕๖	กายายตนสฺส	๒๕๓/๒๐๐
กายกมฺมํ	๓๙๑/๒๘๙	กายายตนํ	๓๓/๒๐
กายกสาโว	๙๒๔/๕๒๐	กายิกวาจสิโก	๕๑๑/๓๔๐
กายคนฺโถ	๙๓๘/๕๒๘	กายิกํ	๑๘๐/๑๑๑
กายทุจฺจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐	กายิโก	๕๑๑/๓๔๐
กายทุจฺจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙	กายินฺทฺริยํ	๓๓/๒๐
กายทุจฺจริตํ	๙๑๓/๕๑๓	กาเย	๒๐๕/๑๔๓
กายทุจฺจริเต	๘๔๖/๔๙๒	กาเยน	๑๖๐/๙๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
กาลกิริยา	๑๙๓/๑๓๓	กุกฺกุจฺจํ	๕๕๒/๓๕๓
กาลวิปตฺติปฏิพาหนานิ	๘๑๐/๔๗๑	กุกฺกุจฺจายนา	๕๕๒/๓๕๓
กาลสมฺปตฺติปฏิพาหนานิ	๘๑๐/๔๗๑	กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ	๕๕๒/๓๕๓
กาลสมฺปตฺติ	๘๑๐/๔๗๑	กุจฺฉิสยา	๑๗๖/๑๐๙
กาสาวปชฺโชตานิ	๕๑๔/๓๔๒	กุชฺฌนา	๑๘๒/๑๑๒
กาหกํ	๑๖๒/๙๒	กุชฺฌิตตฺตํ	๑๘๒/๑๑๒
กิจฺจกรณีเยสุ	๘๘๘/๕๐๒	กุฏิลตา	๙๐๒/๕๐๗
กิจฺเฉน	๘๐๑/๔๖๒	กุปิโต	๙๔๑/๕๓๓
กิญฺจนํ	๙๒๔/๕๑๙	กุมฺภีลภยํ	๙๓๙/๕๓๒
กิริยํ	๓๓๒/๒๕๕	กุมฺมคฺคเสวนา	๘๓๔/๔๘๖
กิริยา	๒๐๖/๑๔๔	กุมฺมคฺโค	๒๔๙/๑๙๗
กิริยาพฺยากเต	๗๖๗/๔๔๙	กุลมจฺฉริยํ	๘๙๓/๕๐๔
กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา	๑๗๑/๑๐๕	กุสลมูลปจฺจยา	๒๙๒/๒๓๔
กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา	๑๕๓/๘๖	กุสลมูลานิ	๒๐๖/๑๔๔
กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิโก	๓๖/๒๔	กุสลเวทนา	๑๐๔๔/๖๑๘
กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิโก	๓๖/๒๔	กุสลสฺส	๓๑/๑๖
กิเลสวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๕	กุสลเหตู	๙๘๔/๕๖๗
กิเลสวิปฺปยุตฺโต	๓๖/๒๔	กุสลํ	๓๑/๑๖
กิเลสสมฺปยุตฺตํ	๒๑๘/๑๖๒	กุสลา	๑๓/๕
กิเลสสมฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๕	กุสลากุสลํ	๗๕๑/๔๓๐
กิเลสสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๔	กุสลากุสลา	๑๑/๕
กิเลสา	๑๕๓/๘๔	กุสลากุสลานํ	๒๐๖/๑๔๔
กิเลสาวรเณน	๘๒๖/๔๗๖	กุสลานํ	๒๕/๑๓
กิเลโส	๙๔/๕๑	กุสลาพฺยากตา	๑๑/๕
กิโลมกํ	๑๗๓/๑๐๗	กุสลาพฺยากตาหิ	๑๓/๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
กุสลาพฺยากเต	๗๖๗/๔๔๗
กุสเล	๗๖๗/๔๔๙
กุสเลสุ	๕๐๘/๓๓๙
กุสโล	๓๔/๒๑
กุสีโต	๘๕๑/๔๙๓
กุหนา	๘๓๒/๔๘๒
กุหายนา	๘๖๑/๔๙๕
กุหิตตฺตํ	๘๖๑/๔๙๕
เกตุกมฺยตา	๘๔๓/๔๙๑
เกวลสฺส	๒๒๕/๑๘๕
เกสมตฺถกา	๓๕๖/๒๖๗
เกสา	๑๗๓/๑๐๗
เกฬนา	๘๕๕/๔๙๔
โกธสามนฺตา	๙๐๔/๕๐๘
โกโธ	๑๘๒/๑๑๒
โกโป	๑๘๒/๑๑๒
โกลปุตฺติเยน	๘๖๖/๔๙๗
โกสชฺชํ	๘๓๔/๔๘๖
โกสลฺลํ	๕๒๕/๓๔๖
(ข)	
ขณฺฑิจฺจํ	๑๙๒/๑๓๓
ขนฺติ	๗๙๓/๔๕๗
ขนฺตี	๗๖๘/๔๕๑
ขนฺธธาตุอายตนา	๑๘๒/๑๑๒
ขนฺธนานตฺตํ	๘๑๒/๔๗๒
ขนฺธรโส	๑๖๕/๙๓
ขนฺธา	๑๕๒/๗๔
ขนฺธานํ	๑๕๑/๗๔
ขยํ	๗๖๐/๔๔๒
ขโย	๒๔๙/๑๙๘
ขริคตํ	๑๗๓/๑๐๗
ขายิเต	๕๐๘/๓๓๘
ขาริกํ	๑๖๕/๙๓
ขิปนา	๘๖๔/๔๙๖
ขิปฺปาภิญฺญา	๘๐๑/๔๖๒
ขิลชาโต	๙๔๑/๕๓๓
ขีรํ	๑๗๔/๑๐๘
ขุรกวาตา	๑๗๖/๑๐๙
เขโฬ	๑๗๔/๑๐๘
(ค)	
คณนานุปุพฺพโต	๕๖๘/๓๕๗
คติวิปตฺติปฏิพาหานิ	๘๑๐/๔๗๑
คติวิปตฺตึ	๘๑๐/๔๗๑
คติสมฺปตฺติปฏิพาหานิ	๘๑๐/๔๗๑
คติสมฺปตฺตึ	๘๑๐/๔๗๒
คเต	๕๐๘/๓๓๘
คนฺถนิยํ	๓๓/๑๗
คนฺถนิยา	๑๕๓/๘๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
คนฺถนิโย	๓๖/๒๓	ครุการมโท	๘๓๒/๔๘๑
คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยา	๑๕๓/๘๐	ครุการำ	๘๔๔/๔๙๑
คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิโย	๓๖/๒๓	ครุฏฺฐานิเยสุ	๘๕๕/๔๙๔
คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิยา	๑๕๓/๘๐	คเวฏฺฐิ	๘๖๕/๔๙๖
คนฺถวิปฺปยุตฺตอคนฺถนิโย	๓๖/๒๓	คเวสนา	๘๖๕/๔๙๖
คนฺถวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๐	คหฏฺเจหิ	๕๒๖/๓๔๗
คนฺถวิปฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓	คหฏฺโจ	๙๗๔/๕๕๕
คนฺถสมฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๐	คาโมเปโส	๑๕๖/๘๙
คนฺถสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓	คาโห	๒๔๙/๑๙๗
คนฺถา	๑๕๓/๗๙	คิทฺธิกตา	๘๕๔/๔๙๔
คนฺโถ	๙๔/๕๐	คิทฺธิกตฺตำ	๘๕๔/๔๙๔
คนฺธตณฺหา	๒๐๓/๑๓๘	คิริคุหำ	๕๐๘/๓๓๘
คนฺธธาตุ	๑๘๓/๑๑๔	คิหิสำสคฺเคน	๕๑๔/๓๔๑
คนฺธวิจาโร	๒๐๓/๑๓๙	คิหิสำสฏฺโจ	๘๘๘/๕๐๒
คนฺธวิตกฺโก	๒๐๓/๑๓๘	คีตสทฺโท	๑๖๓/๙๒
คนฺธสญฺเจตนา	๒๐๓/๑๓๘	คุตฺตทฺวารตา	๕๑๗/๓๔๓
คนฺธสญฺญา	๒๐๓/๑๓๘	คุตฺตทฺวาโร	๕๐๘/๓๓๘
คนฺธำ	๑๕๘/๘๙	คุตฺติ	๕๑๗/๓๔๔
คนฺธา	๖/๓	คุหา	๕๒๗/๓๔๗
คนฺธายตนำ	๓๓/๒๐	คูหนา	๘๙๔/๕๐๕
คนฺธารมฺมณำ	๒๔๘/๑๙๖	เคโธ	๙๐๙/๕๑๐
คนฺธาสา	๙๐๙/๕๑๐	เคหสิโต	๘๘๕/๕๐๒
คมนำ	๗๖๖/๔๔๕	โคจรวิสยำ	๗๕๑/๔๒๙
ครหณา	๘๖๔/๔๙๖	โคจโร	๕๑๔/๓๔๑
ครุกำ	๑๖๖/๙๓	โคตฺตมโท	๘๓๒/๔๘๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
โคตฺตำ	๘๔๔/๔๙๑
โคตฺเตน	๘๖๖/๔๙๗
โคปนา	๕๑๗/๓๔๓
โคมยคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙
(ฆ)	
ฆานธาตุ	๑๘๓/๑๑๔
ฆานวิญฺญาณธาตุ	๑๗๘/๑๑๐
ฆานวิญฺญาณำ	๒๗/๑๔
ฆานวิญฺเญยฺยำ	๓๓/๒๐
ฆานสมฺผสฺสชา	๑๕/๗
ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๒
ฆานสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗
ฆานายตนสฺส	๒๕๓/๒๐๐
ฆานายตนำ	๓๓/๒๐
ฆานินฺทฺริยำ	๓๓/๒๐
ฆายิตฺวา	๕๑๗/๓๔๓
(จ)	
จกฺกวตฺติ	๘๐๙/๔๖๘
จกฺขายตนำ	๕/๒
จกฺขุธาตุ	๑๘๓/๑๑๔
จกฺขุนา	๑๕๖/๘๙
จกฺขุนฺทฺริยำ	๓๓/๒๐
จกฺขุวิญฺญาณธาตุ	๑๗๘/๑๑๐
จกฺขุวิญฺญาณำ	๒๗/๑๔
จกฺขุวิญฺเญยฺยำ	๓๓/๒๐
จกฺขุสมฺผสฺสชา	๑๕/๗
จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๒
จกฺขุสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗
จณฺฑิกฺกำ	๑๘๒/๑๑๒
จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
จตุพฺพิเธน	๓๓/๑๙
จตุรงฺคิกำ	๖๒๕/๓๖๘
จตุรสฺสำ	๑๖๒/๙๒
จตุโวการภโว	๒๓๔/๑๘๗
จตฺตตฺตา	๕๔๗/๓๕๒
จตฺตารายตนา	๑๗๐/๙๕
จนฺทมณฺฑลสฺส	๑๖๒/๙๒
จปลตา	๘๕๔/๔๙๔
จรณำ	๕๑๑/๓๔๐
จรติ	๓๕๘/๒๖๙
จริตฺวา	๘๙๔/๕๐๔
จริตำ	๘๑๔/๔๗๓
จวติ	๗๕๑/๔๓๐
จวนตา	๑๙๓/๑๓๓
จาโค	๒๐๔/๑๓๙
จาตุมฺมหาภูติโก	๙๕๑/๕๔๒
จาตุรตา	๘๕๒/๔๙๔
จาตุริยำ	๘๕๒/๔๙๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
จาปลฺยํ	๘๓๒/๔๘๒
จิตฺตเจตสิกา	๖๐๖/๓๖๔
จิตฺตชํ	๒๕๓/๒๐๐
จิตฺตปสฺสทฺธิ	๔๖๙/๓๑๘
จิตฺตวิปฺปยุตฺตํ	๓๓/๑๘
จิตฺตวิปฺปยุตฺตา	๑๗๑/๑๐๓
จิตฺตวิปริเยโส	๙๓๙/๕๓๑
จิตฺตสงฺขาโร	๒๒๖/๑๘๕
จิตฺตสมาธิ	๔๓๘/๓๐๔
จิตฺตสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๔๓๑/๓๐๑
จิตฺตสมุฏฺฐานํ	๓๓/๑๘
จิตฺตสมุฏฺฐานา	๑๕๓/๘๒
จิตฺตสมฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๒
จิตฺตสมฺปยุตฺโต	๙๒/๔๗
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานสหภุ	๑๗๑/๑๐๓
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานสหภุโน	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานํ	๑๗๑/๑๐๓
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานา	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานานุปริวตฺติ	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสัมปฏิจฉนสมุฏฐานานุปริวตฺติโน	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสหภู	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสหภุโน	๑๕๓/๘๓
จิตฺตสันตีรณจุ	๑๗๑/๑๐๓
จิตฺตสันตีรณจา	๑๕๓/๘๒
จิตฺตสุส	๑๘๒/๑๑๒
จิตฺตเหตุกํ	๒๕๓/๒๐๐
จิตฺตํ	๑๕๓/๘๒
จิตฺตา	๑๕๓/๘๒
จิตฺตาธิปเตยฺยํ	๗๐๙/๔๐๓
จิตฺตานํ	๙๙๙/๕๗๖
จิตฺตานุปริวตฺติ	๓๓/๑๘
จิตฺตานุปริวตฺติโน	๑๕๓/๘๓
จิตฺตานุปสฺสี	๓๕๕/๒๖๗
จิตฺติทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา	๔๖๐/๓๑๒
จิตฺติทฺธิปาโท	๔๓๗/๓๐๔
จิตฺตีกตํ	๖/๓
จิตฺตุปฺปาทกรณียานิ	๕๑๕/๓๔๒
จิตฺเต	๒๐๕/๑๔๓
จินฺตา	๕๒๕/๓๔๖
จินฺตามยา	๗๕๓/๔๓๓
จีวรมณฺฑนา	๘๕๔/๔๙๔
จีวรเหตุ	๙๓๙/๕๓๐
จุติ	๑๙๓/๑๓๓
จุตูปปาตํ	๗๖๐/๔๔๒
จุทฺทสินฺทฺริยา	๒๒๔/๑๗๔
เจตนา	๒๑/๑๐
เจตสา	๕๐๘/๓๓๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
เจตสิกํ	๑๗๑/๑๐๒
เจตสิกา	๑๔๓/๘๒
เจตสิโก	๒๐๖/๑๔๔
เจตโส	๑๘๒/๑๑๒
เจโตวิมุตฺตึ	๘๓๑/๔๘๐
เจโตสมฺผสฺสชํ	๑๘๐/๑๑๑
เจโตสมฺผสฺสชา	๑๘๐/๑๑๑
โจทิยมาโน	๙๕๗/๕๔๗
โจเทนฺติ	๙๕๗/๕๔๗
โจรภยํ	๙๓๙/๕๓๒

(ฉ)

ฉฏฺฐายตนปจฺจยา	๒๔๓/๑๙๐
ฉฏฺฐายตนเหตุโก	๒๔๔/๑๙๑
ฉฏฺฐายตนํ	๒๔๓/๑๙๐
ฉทนํ	๙๐๙/๕๑๐
ฉนฺทคมนํ	๙๓๙/๕๓๑
ฉนฺทราโค	๕๖๔/๓๕๖
ฉนฺทสมาธิ	๔๓๒/๓๐๑
ฉนฺทสมาธิปฺปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๔๓๒/๓๐๑
ฉนฺทำ	๒๐๕/๑๔๓
ฉนฺทาคตึ	๙๓๙/๕๓๑
ฉนฺทาธิปเตยฺยํ	๗๐๙/๔๐๓
ฉนฺทิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา	๔๕๘/๓๑๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ฉนฺทิทฺธิปาโท	๔๓๑/๓๐๑
ฉนฺทิกา	๘๒๗/๔๗๖
ฉนฺทีกตา	๓๙๒/๒๘๙
ฉนฺโท	๓๙๒/๒๘๙
ฉพฺพิเธน	๓๓/๒๐
ฉมฺภิตตฺตํ	๒๘๙/๒๓๒
ฉพฺพสฺ	๑๖๒/๙๒
ฉาทนา	๘๙๔/๕๐๕
ฉายตนา	๑๗๑/๑๐๓
ฉายา	๑๖๒/๙๒

(ช)

ชงฺฆเปสนิเกน	๕๑๓/๓๔๑
ชญฺญา	๘๙๔/๕๐๔
ชนปทวิตกฺโก	๘๓๒/๔๘๓
ชนปทำ	๘๘๖/๕๐๒
ชนิกา	๙๐๙/๕๑๐
ชเนติ	๒๐๕/๑๔๓
ชปฺปนา	๙๐๙/๕๑๐
ชปฺปา	๙๐๙/๕๑๐
ชปฺปิตตฺตำ	๙๐๙/๕๑๐
ชปฺเปติ	๘๖๖/๔๙๗
ชมฺภนา	๘๕๘/๔๙๕
ชรา	๑๙๒/๑๓๓
ชราธมฺมานำ	๒๐๑/๑๓๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ชราภยํ	๙๒๑/๕๑๘
ชราภิภูตํ	๓๓/๑๘
ชรามรณนิโรธคามินิยา	๗๒๒/๔๑๐
ชรามรณนิโรเธ	๗๒๒/๔๑๐
ชรามรณสมุทเย	๗๒๒/๔๑๐
ชรามรณํ	๒๒๕/๑๘๕
ชรามรเณ	๗๒๒/๔๑๐
ชาคริเต	๕๐๘/๓๓๘
ชาคริยานุโยคมนุยุตฺโต	๕๐๘/๓๓๘
ชาตรูปรชตสฺส	๑๖๒/๙๒
ชาตํ	๓/๒
ชาตา	๙/๔
ชาติ	๑๙๑/๑๓๓
ชาติธมฺมานํ	๒๐๑/๑๓๕
ชาติปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕
ชาติภยํ	๙๒๑/๕๑๘
ชาติมโท	๘๓๒/๔๘๑
ชาติยา	๗๒๓/๔๑๐
ชาตึ	๘๒๙/๔๗๙
ชายติ	๙๐๙/๕๑๑
ชาลินี	๙๐๙/๕๑๐
ชิมฺหตา	๙๐๒/๕๐๗
ชิวฺหา	๑๕๔/๘๘
ชิวฺหาธาตุ	๑๘๓/๑๑๔
ชิวฺหาย	๑๕๙/๙๐
ชิวฺหายตนสฺส	๒๕๓/๒๐๐
ชิวฺหายตนํ	๓๓/๒๐
ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ	๑๗๘/๑๑๐
ชิวฺหาวิญฺญาณํ	๒๗/๑๔
ชิวฺหาวิญฺเญยฺยํ	๓๓/๒๐
ชิวฺหาสมฺผสฺสชา	๑๕/๗
ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๒
ชิวฺหาสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗
ชิวฺหินฺทฺริยํ	๓๓/๒๐
ชีรณตา	๑๙๒/๑๓๓
ชีรียติ	๑๗๕/๑๐๘
ชีวิกํ	๒๐๕/๑๔๒
ชีวิตมโท	๘๓๒/๔๘๑
ชีวิตํ	๒๐๕/๑๔๒
ชีวิตาสา	๙๐๙/๕๑๐
ชีวิตินฺทฺริยสฺส	๑๙๓/๑๓๔
ชีวิตินฺทฺริยํ	๓๓/๒๐

(ฌ)

ฌานมโท	๘๓๒/๔๘๒
ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ	๗๖๐/๔๔๑
ฌานสมฺปยุตฺตา	๖๒๔/๓๖๗
ฌานํ	๒๐๕/๑๔๓
ฌายี	๘๒๘/๔๗๗

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
(ฌ)	
ฌตฺติจตุตฺถเน	๕๑๐/๓๔๐
ฌาณวตฺถุ	๗๕๑/๔๒๙
ฌาณวตฺถูนิ	๗๕๗/๔๓๙
ฌาณวิปฺปยุตฺตํ	๒๙๔/๒๓๕
ฌาณวิปฺปยุตฺตา	๓๑๙/๒๔๘
ฌาณสมฺปยุตฺตํ	๒๙๒/๒๓๓
ฌาณสมฺปยุตฺตา	๓๑๙/๒๔๘
ฌาณํ	๔๘๗/๓๒๗
ฌาเณสุ	๗๑๘/๔๐๙
ฌาตเก	๘๘๕/๕๐๒
ฌาตานํ	๒๒๐/๑๖๙
ฌาติพฺยสนํ	๙๔๒/๕๓๕
ฌาติพฺยสเนน	๑๙๔/๑๓๔
ฌาติวิตกฺโก	๘๓๒/๔๘๓
ฌาติ	๑๙๔/๑๓๔
(ฐ)	
ฐปนา	๘๖๑/๔๙๕
ฐานโต	๗๖๐/๔๔๐
ฐานโส	๗๖๐/๔๔๐
ฐานํ	๘๐๙/๔๗๑
ฐิติ	๒๐๖/๑๔๖
ฐิติภาคินี	๗๕๔/๔๓๘
ฐิติยา	๒๐๕/๑๔๓
ฐิเต	๕๐๘/๓๓๘
(ต)	
ตกฺโก	๑๘๒/๑๑๒
ตจคนฺโถ	๑๖๔/๙๓
ตจปริยนฺตํ	๓๕๖/๒๖๗
ตจรโส	๑๖๕/๙๓
ตโจ	๑๗๓/๑๐๗
ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ	๑๘๔/๑๑๘
ตณฺฐานํ	๘๐๑/๔๖๒
ตณฺหา	๒๐๓/๑๓๖
ตณฺหาคทฺทุลํ	๙๐๙/๕๑๐
ตณฺหาชาลํ	๙๐๙/๕๑๐
ตณฺหานที	๙๐๙/๕๑๐
ตณฺหาปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕
ตณฺหาย	๒๐๔/๑๓๙
ตณฺหาวิจริตานิ	๘๔๒/๔๙๑
ตณฺหาสมุทฺโท	๙๐๙/๕๑๐
ตณฺหาสมฺปยุตฺตํ	๒๔๕/๑๙๒
ตณฺหาเหตุกํ	๒๔๔/๑๙๑
ตติยชฺฌานสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
ตตฺรตตฺราภินนฺทินี	๒๐๓/๑๓๖
ตถาคตพลานิ	๗๖๐/๔๔๐
ตถาคโต	๗๖๐/๔๔๐
ตถาภูตสฺส	๔๓๔/๓๐๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ตถารูปานิ	๕๑๔/๓๔๒	ตินฺติณายิตตฺตํ	๘๕๓/๔๙๔
ตถาสมาหิตํ	๔๖๗/๓๑๗	ติรจฺฉานคามินี	๘๑๑/๔๗๒
ตทธิมุตฺตตา	๒๘๑/๒๒๘	ติริยํ	๖๔๒/๓๗๙
ตเทกชฺฌํ	๔๓๒/๑	ติวงฺคิกํ	๖๒๔/๓๖๗
ตเทกฏฺฐจิตฺตา	๙๑๙/๕๑๗	ติวิเธน	๗๕๓/๑๙
ตเทกฏฺฐา	๓๙๑/๒๘๙	ติสวิเธน	๖๑/๓๒
ตนฺทิยนา	๘๕๗/๔๙๕	ตีณินฺทฺริยา	๒๒๓/๑๗๐
ตนฺที	๘๕๗/๔๘๒	ตุณฺหีภาเว	๕๐๘/๓๓๘
ตนฺนิทานํ	๘๐๙/๔๗๐	ตุณฺหีภูโต	๙๕๗/๕๔๘
ตปฺปจฺจยา	๘๐๙/๔๗๐	เตโช	๓๓/๑๙
ตมฺสมุฏฺฐานํ	๓๙๑/๒๘๙	เตโชคตํ	๑๗๕/๑๐๘
ตมฺสมฺปยุตฺโต	๓๙๑/๒๘๙	เตโชธาตุ	๑๗๕/๑๙
ตมฺสมฺปวงฺกตา	๙๒๗/๕๒๑	เตลํ	๑๗๔/๑๐๘
ตารกรูปานํ	๑๖๒/๙๒		
ตาลวณฺฏวาตา	๑๗๖/๑๑๐	**(ถ)**	
ติกฺขินฺทฺริยา	๘๒๒/๔๗๕	ถมฺภนา	๘๔๗/๔๙๒
ติกฺขินฺทฺริเย	๘๑๔/๔๗๓	ถมฺภิตตฺตํ	๑๗๖/๑๐๙
ติณคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙	ถมฺโภ	๘๓๒/๔๘๒
ติณฺณวิจิกิจฺโฉ	๕๕๘/๓๔๕	ถลํ	๑๖๒/๙๒
ติตฺตกํ	๑๖๕/๙๓	ถาโม	๒๒๐/๑๖๘
ติตฺถายตนํ	๒๔๙/๑๙๗	ถีนมิทฺธนีวรณํ	๙๔๑/๕๓๔
ติตฺถิยสาวเกหิ	๕๑๔/๓๔๑	ถีนมิทฺธสฺส	๕๔๗/๓๕๒
ติตฺถิเยหิ	๕๑๔/๓๔๑	ถีนมิทฺธํ	๕๔๖/๒๗๖
ตินฺติณํ	๘๓๒/๔๘๒	ถีนมิทฺธา	๕๕๑/๓๓๘
ตินฺติณายนา	๘๕๓/๔๙๔	ถีนํ	๕๕๑/๓๕๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ถียนา	๘๖๐/๓๕๑
ถียิตตฺตำ	๕๔๖/๓๕๑
ถุลฺลกุมารีโคจโร	๕๑๔/๓๔๑
ถุสคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙
ถูลำ	๑๖๒/๙๒
เถตโต	๙๓๙/๕๓๒
(ท)	
ทกฺขิณำ	๖๔๔/๓๘๐
ทกฺขิณา วาตา	๑๗๖/๑๐๙
ทฏฐพฺพา	๘๑๖/๔๗๔
ทณฺฑภยำ	๙๓๙/๕๓๒
ทณฺเฑน	๑๘๒/๑๑๒
ทธิ	๑๗๔/๑๐๘
ทนฺตกฏฐเนน	๕๑๓/๓๔๑
ทนฺตา	๑๗๓/๑๐๗
ทนฺธำ	๘๐๑/๔๖๒
ทนฺธาภิญฺญำ	๒๐๖/๑๔๔
ทนฺธาภิญฺญา	๘๐๑/๔๖๒
ทวาย	๙๐๕/๕๐๘
ทสกมาติกา	๗๖๐/๔๔๐
ทสวตฺถุกา	๘๔๑/๔๙๑
ทสวิเธน	๓๓/๒๐
ทสายตนา	๑๗๐/๙๕
ทสินฺทฺริยา	๙๙๓/๕๗๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ทสฺสเนน	๓๓/๑๘
ทหติ	๒๐๕/๑๔๓
ทฺวาการา	๘๒๓/๔๗๖
ทฺวากาเร	๘๑๔/๔๗๓
ทฺวายตนา	๑๗๐/๙๕
ทฺวาราเปสา	๑๕๖/๘๙
ทฺวาสฏฐิทิฏฐิคตานิ	๘๔๒/๔๙๑
ทฺวินฺทฺริยา	๑๐๔๐/๖๑๒
ทพฺหีกมฺมำ	๙๘๑/๕๐๔
ทานมยา	๒๒๖/๑๘๕
ทานาธิคจฺฉ	๗๖๙/๔๕๒
ทิฏฐธมฺมนิพฺพานวาทา	๘๓๖/๔๘๘
ทิฏฐธมฺมสุขวิหารำ	๓๓๒/๒๕๕
ทิฏฐธมฺมสุขวิหาริสฺส	๖๐๖/๓๖๔
ทิฏฐวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑
ทิฏฐา	๙๔๙/๕๔๑
ทิฏฐานำ	๒๒๐/๑๖๙
ทิฏฐานุสโย	๘๑๖/๔๗๔
ทิฏฐาสโว	๙๓๗/๕๒๘
ทิฏฐิ	๙๓๗/๕๒๘
ทิฏฐิกนฺตาโร	๒๔๙/๑๙๗
ทิฏฐิคตปฏิสำยุตฺโต	๘๘๗/๕๐๒
ทิฏฐิคตวิปฺปยุตฺตำ	๒๘๐/๒๒๗
ทิฏฐิคตสมฺปยุตฺตำ	๒๘๐/๒๒๗
ทิฏฐิคตำ	๘๙๖/๕๐๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ทิฏฺฐิคตานํ	๒๐๖/๑๔๔	ทุกฺขนิโรธคามินิยา	๙๐๙/๕๑๑
ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานํ	๙๔๙/๕๔๑	ทุกฺขนิโรธคามินี	๑๘๙/๑๓๓
ทิฏฺฐิพฺยสนํ	๙๔๒/๕๓๕	ทุกฺขนิโรเธ	๒๐๕/๑๔๒
ทิฏฺฐิพฺยสเนน	๑๔๙/๑๓๔	ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ	๒๑๕/๑๕๓
ทิฏฺฐิยา	๔๙๗/๓๓๒	ทุกฺขปฺปภโว	๙๐๙/๕๑๐
ทิฏฺฐิวิปตฺติ	๘๓๓/๔๘๔	ทุกฺขมูลํ	๙๐๙/๕๑๐
ทิฏฺฐิวิปริเยโส	๙๓๙/๕๓๑	ทุกฺขสจฺจํ	๙๘๒/๕๖๗
ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ	๒๔๙/๑๙๗	ทุกฺขสมุผสฺสํ	๓๓/๒๐
ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ	๒๔๙/๑๙๗	ทุกฺขสมุทเย	๒๐๕/๑๔๒
ทิฏฺฐิสงฺโค	๙๔๐/๕๓๓	ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ	๒๑๕/๑๕๓
ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ	๙๔๙/๕๔๑	ทุกฺขสหคตํ	๒๒๐/๑๖๖
ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน	๘๐๙/๔๖๗	ทุกฺขสหคตา	๖๒/๓๕
ทิฏฺฐิสลฺลํ	๙๔๐/๕๓๓	ทุกฺขสฺส	๒๐๕/๑๔๓
ทิฏฺฐึ	๔๗๔/๕๕๔	ทุกฺขึ	๒๐๖/๑๔๔
ทิฏฺฐุปาทานํ	๒๓๓/๑๘๗	ทุกฺขา	๒๐๖/๑๔๔
ทิฏฺเจ	๗๙๖/๔๕๘	ทุกฺขาปฏิปทำ	๒๐๖/๑๔๔
ทินฺนำ	๙๐๗/๕๐๙	ทุกฺขาปฏิปทา	๘๐๑/๔๖๒
ทิสำ	๖๔๑/๓๗๙	ทุกฺขาย	๑๐๓๙/๖๐๙
ทิสฺวา	๖๔๓/๓๘๐	ทุกฺขิเตสุ	๘๘๘/๕๐๒
ทีฆำ	๑๖๒/๙๒	ทุกฺขิโต	๘๘๘/๕๐๒
ทุกฺกรการิตาปฏิสำยุตฺโต	๘๘๗/๕๐๒	ทุกฺขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต	๖๒/๓๔
ทุกฺขกฺขนฺธสฺส	๒๒๕/๑๘๕	ทุกฺขินฺทฺริยำ	๒๑๙/๑๖๕
ทุกฺขธมฺเมน	๒๓๗/๑๘๘	ทุกฺเข	๗๑๙/๔๐๙
ทุกฺขธาตุ	๑๗๙/๑๑๑	ทุคฺคตำ	๖๕๓/๓๘๑
ทุกฺขนิทานำ	๙๐๕/๕๑๐	ทุคฺคติภยำ	๙๓๙/๕๓๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ทุคฺคนฺโธ	๑๖๔/๙๓
ทุจฺจริตํ	๘๙๔/๕๐๔
ทุติยชฺฌานสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
ทุปฺปญฺญา	๘๒๖/๔๗๖
ทุปฺปญฺโญ	๘๕๑/๔๙๓
ทุพฺพลีกรเณ	๕๐๘/๓๓๙
ทุมฺเมชฺฌ	๑๘๐/๑๑๑
ทุรูเปตํ	๖๕๓/๓๘๑
ทุวงฺคิกํ	๖๒๔/๓๖๗
ทุวิญฺญาปเย	๘๑๔/๔๗๓
ทุวิเธน	๓๓/๑๘
ทุสฺสีลฺยํ	๕๑๓/๓๔๑
ทุสฺสีลา	๙๐๑/๕๐๗
ทูเร	๒/๑
ทูสนา	๑๘๒/๑๑๒
ทูสิตตฺตํ	๑๘๒/๑๑๒
เทวกายํ	๙๔๑/๕๓๔
เทวญฺญตโร	๙๔๑/๕๓๔
เทวโลกคามินี	๘๑๑/๔๗๒
เทเว	๑๐๒๐/๕๙๔
เทเสนฺติ	๕๘๘/๓๖๑
เทฺวธาปโถ	๒๘๙/๒๓๒
โทมนสฺสฏฺฐานิยํ	๙๔๖/๕๓๙
โทมนสฺสธาตุ	๑๗๙/๑๑๑
โทมนสฺสสหคตํ	๒๘๖/๒๒๙
โทมนสฺสํ	๓๕๕/๒๖๗
โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ	๒๒๐/๑๖๕
โทมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต	๖๒/๓๔
โทมนสฺสินฺทฺริยํ	๒๑๙/๑๖๕
โทวจสฺสตา	๘๓๓/๔๘๔
โทวจสฺสายํ	๙๐๑/๕๐๗
โทวจสฺสิยํ	๙๐๑/๕๐๗
โทสกสาโว	๙๒๔/๕๒๐
โทสกฺขโย	๑๖๗/๙๔
โทสคฺคิ	๙๒๔/๕๒๐
โทสลฺลํ	๙๔๐/๕๓๓
โทสสงฺโค	๙๔๐/๕๓๓
โทสาคตึ	๙๓๙/๕๓๑
โทโส	๙๕๒/๕๔๕

(ธ)

ธโช	๘๔๓/๔๙๑
ธเนน	๘๖๖/๔๙๗
ธมฺมจฺฉนฺโท	๓๙๒/๒๘๙
ธมฺมตณฺหา	๙๐๙/๕๑๐
ธมฺมธาตุ	๙๘๑/๕๖๖
ธมฺมนิรุตฺตาภิลา	๗๑๘/๔๐๙
ธมฺมปฏิสนฺถาโร	๙๐๔/๕๐๘
ธมฺมปฏิสมฺภิทา	๗๑๘/๔๐๙
ธมฺมมจฺฉริยํ	๘๙๓/๕๐๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ	๓๖๗/๒๗๗
ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค	๔๕๕/๓๑๑
ธมฺมวิจโย	๔๕๕/๓๑๑
ธมฺมวิจาโร	๒๐๓/๑๓๙
ธมฺมวิตกฺโก	๒๐๓/๑๓๙
ธมฺมวินเย	๕๐๙/๓๓๙
ธมฺมสญฺเจตนา	๒๐๓/๑๓๘
ธมฺมสญฺญา	๒๐๓/๑๓๘
ธมฺมหทยวิภงฺโค	๙๗๘/๕๖๖
ธมฺมํ	๑๐๔๐/๖๑๒
ธมฺมา	๑๐๔๐/๖๑๒
ธมฺมานํ	๑๐๔๐/๖๑๒
ธมฺมานุปสฺสี	๒๐๕/๑๔๓
ธมฺมายตนปริยาปนฺนํ	๓๓/๒๐
ธมฺมายตนํ	๒๕๔/๘๘
ธมฺมารมฺมณํ	๒๔๘/๑๙๖
ธมฺเม	๓๕๕/๒๖๗
ธมฺเมสุ	๓๕๕/๒๖๗
ธมฺเมหิ	๔๘๗/๓๒๘
ธาตุนานตฺตํ	๘๑๒/๔๗๒
ธาตุโย	๘๓๔/๔๘๕
ธาตูนํ	๑๐๔๔/๖๑๗
ธารณตา	๒๒๐/๑๖๘
ธิติ	๗๙๙/๔๖๐
ธุรสมฺปคฺคาโห	๒๒๐/๑๖๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ธูโม	๑๖๒/๙๒
(น)	
นกพพีกาโร	๓๓/๑๘
นขา	๑๗๒/๑๐๗
นจิตฺตสมุฏฺฐานํ	๒๑๘/๑๖๑
นจิตฺตสหภุ	๒๑๘/๑๖๑
นจิตฺตานุปริวตฺติ	๒๑๘/๑๖๑
นทติ	๗๖๐/๔๔๐
นนฺทิราคสหคตา	๒๐๓/๑๓๖
นนฺทิราโค	๒๔๗/๑๙๗
นนฺที	๒๔๗/๑๙๗
นปีติสหคตํ	๓๓/๑๘
นมหาภูตํ	๓๓/๑๘
นรูปาวจรํ	๓๓/๑๘
นวกมาติกา	๗๕๙/๔๔๐
นวนีตํ	๑๗๔/๑๐๘
นวิเธน	๒๒๐/๑๖๖
นวิญฺญตฺติ	๓๓/๑๘
นวินฺทฺริยา	๒๒๓/๑๗๑
นสวิตกฺกสวิจารํ	๓๓/๑๘
นสุขสหคตํ	๓๓/๑๘
นเหตุสเหตุโก	๓๖/๒๓
นเหตุอเหตุโก	๓๖/๒๓
นอรูปาวจรํ	๒๑๘/๑๖๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
นอวิตกฺกวิจารมตฺตํ	๓๓/๑๘	นิกฺกถงฺกโถ	๕๕๙/๓๕๕
นอินฺทฺริยํ	๓๓/๑๘	นิกฺกโม	๒๒๐/๑๖๘
นอุเปกฺขาสหคตํ	๓๓/๑๘	นิกฺขมติ	๑๗๗/๑๑๐
นากุสลา	๒๐๖/๑๔๔	นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา	๒๒๐/๑๖๘
นานตฺตสญฺญา	๕๐๘/๓๓๙	นิกฺขิตฺตธุรตา	๒๑๙/๑๖๘
นานตฺตสญฺญานํ	๕๐๘/๓๓๙	นิกฺเขโป	๒๓๖/๑๘๘
นานตฺตสญฺญาโย	๖๐๔/๓๖๔	นิคฺโฆสสทฺโท	๑๖๓/๙๒
นานาธาตุ	๗๖๐/๔๔๑	นิจฺจโต	๘๐๙/๔๖๗
นานาธิมุตฺติกตํ	๗๖๐/๔๔๑	นิจฺจํ	๓๓/๑๘
นานารมฺมณา	๗๖๒/๔๔๓	นิชิคึสนตา	๘๓๒/๔๘๓
นาปจยคามิ	๓๓/๑๘	นิฏฺฐุริยกมฺมํ	๘๙๒/๕๐๔
นานาวตฺถุกา	๗๕๑/๔๒๙	นิฏฺฐุริยํ	๘๒๙/๕๐๔
นามปจฺจยา	๒๔๓/๑๙๐	นิตฺติณฺโณ	๕๕๘/๓๕๕
นามรูปปจฺจยา	๒๔๓/๑๙๐	นิทฺทารามตา	๙๔๕/๕๓๘
นามรูปเหตุกํ	๒๔๔/๑๙๑	นินฺนํ	๑๖๒/๕๒
นามรูปํ	๒๔๔/๑๙๑	นิปฺเปสิกตา	๔๓๒/๔๘๓
นามสมฺปยุตฺตํ	๒๔๕/๑๙๒	นิพฺพตฺตํ	๓/๒
นามเหตุกํ	๒๕๖/๒๐๓	นิพฺพตฺตา	๙/๔
นามํ	๒๕๖/๒๐๓	นิพฺพตฺติ	๑๙๑/๑๓๓
นาสจฺฉิทฺทึ	๑๗๗/๑๑๐	นิพฺพตฺเตติ	๓๙๒/๒๘๙
นาสิกคฺเค	๑๗๗/๑๑๐	นิพฺพตฺเตยฺย	๘๐๙/๔๖๘
นิกติ	๘๙๔/๕๐๕	นิพฺพานคามินี	๘๑๑/๔๗๒
นิกนฺติ	๙๐๙/๕๑๐	นิพฺพานาย	๔๖๙/๓๑๗
นิกามนา	๙๐๙/๕๑๐	นิพฺพิทาย	๗๕๔/๔๓๘
นิกามลาภิสฺส	๘๐๒/๔๖๓	นิพฺพิทาสหคตา	๗๙๙/๔๖๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
นิพฺเพธภาคินี	๗๙๙/๔๖๐	นิสีทติ	๕๓๕/๓๔๘
นิมิตฺตกมฺมํ	๘๖๓/๔๙๖	นิเสวติ	๕๑๔/๓๔๒
นิมิตฺตคฺคาหี	๙๐๕/๕๐๘	นิเสวนา	๙๐๔/๕๐๗
นิมิตฺตํ	๒๒๐/๑๖๖	นิสฺสรณทสฺสาวี	๕๑๕/๓๔๒
นิยกํ	๔/๒	นิสฺสาย	๘๖๙/๔๙๘
นิยตา	๑๔๒/๗๖	นิสฺเสสํ	๕๑๖/๓๔๓
นิยามํ	๘๒๖/๔๗๖	นีลํ	๑๖๒/๙๒
นิยฺยานิกํ	๓๓/๑๘	นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา	๑๗๑/๑๐๒
นิยฺยานิกา	๑๕๓/๘๖		
นิยฺยานิโก	๓๗/๒๔	นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิโย	๓๖/๒๓
นิรามิสํ	๓๖๓/๒๗๐	นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิยา	๑๕๓/๘๑
นิรามิสา	๓๖๔/๒๗๒	นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณิโย	๓๖/๒๔
นิรุชฺฌติ	๕๖๓/๓๕๖	นีวรณวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๘๑
นิรุชฺฌนฺติ	๗๗๑/๔๕๓	นีวรณวิปฺปยุตฺโต	๑๕๓/๘๑
นิรุชฺฌมานา	๒๐๔/๑๓๙	นีวรณสมฺปยุตฺตํ	๒๑๘/๑๕๙
นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา	๗๑๘/๔๐๙	นีวรณสมฺปยุตฺตา	๒๒๔/๑๗๘
นิรุทฺธํ	๓/๑	นีวรณสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓
นิโรธตณฺหา	๙๐๙/๕๑๐	นีวรณา	๑๕๓/๘๐
นิโรธนิสฺสิตํ	๔๗๑/๓๑๙	นีวรณิยํ	๒๑๘/๑๖๐
นิโรธสจฺจํ	๙๘๒/๕๖๗	นีวรณิยา	๒๑๘/๑๕๙
นิวิสติ	๒๐๓/๑๓๖	นีวรณิโย	๓๖/๒๓
นิวิสมานา	๒๐๓/๑๓๖	เนกฺขมฺมธาตุ	๑๘๑/๑๑๒
นิสชฺชํ	๗๖๖/๔๔๕	เนกฺขมฺมปฏิสํยุตฺโต	๑๘๒/๑๑๓
นิสชฺชาย	๕๑๙/๓๔๕	เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป	๒๐๕/๑๔๒
นิสินฺเน	๕๒๓/๓๔๖	เนปกฺกํ	๕๐๘/๓๓๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
เนปุณฺณ	๕๒๕/๓๔๖
เนมิตฺติกตา	๘๓๑/๔๘๓
เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมํ	๑๐๔๐/๖๑๒
เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา	๑๐๔๐/๖๑๒
เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺโม	๑๐๔๐/๖๑๒
เนวสญฺญานาสญฺญาภโว	๑๐๔๐/๖๑๒
เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาสหคตํ	๓๐๒/๒๓๙
เนวสญฺญีนาสญฺญี	๖๑๙/๓๖๖
เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา	๙๗๗/๕๖๕
เนวเสกฺขนาเสกฺขํ	๓๖/๑๘
เนวเสกฺขานาเสกฺขา	๑๕๒/๗๕
เนวเสกฺขนาเสกฺโข	๑๕๒/๗๕
เนวนฺตวา	๙๕๘/๕๔๙
เนวาจยคามิ	๓๖/๑๘
เนวาจยคามินาปจยคามิ	๓๖/๑๘
เนวาจยคามินาปจยคามิโน	๑๘๗/๑๒๐
เนวาจยคามินาปจยคามี	๔๑/๒๖
โนอปริยาปนฺนํ	๓๖/๑๘
โนอุปาทา	๓๖/๑๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
(ป)	
ปกาเสนฺติ	๕๘๘/๓๖๑
ปโกโป	๙๐๙/๕๕๑
ปกฺกมติ	๙๕๗/๕๔๘
ปกฺขวาตา	๑๗๖/๑๑๐
ปคฺคณฺหาติ	๒๐๕/๑๔๓
ปคฺคาโห	๒๒๐/๑๖๘
ปงฺโก	๙๐๙/๕๑๐
ปจลายิกา	๕๔๖/๓๕๑
ปจฺจนุโภติ	๗๖๓/๔๔๓
ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาเตน	๘๖๑/๔๙๕
ปจฺจตฺตํ	๔/๒
ปจฺจเวกฺขณาญาณํ	๘๐๔/๔๖๕
ปจฺจเวกฺขติ	๓๕๖/๒๖๗
ปจฺจุฏฺฐาย	๕๑๙/๓๔๕
ปจฺจุปฺปตฺถมฺเภติ	๓๙๕/๒๙๐
ปจฺจุปลกฺขณา	๕๒๕/๓๔๖
ปจฺจุปฺปนฺนํ	๙๒๒/๕๑๘
ปจฺจุปฺปนฺนํเสน	๓/๒
ปจฺจุปฺปนฺนา	๘/๓
ปจฺจุปฺปนฺนานิ	๘๔๒/๔๙๑
ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณํ	๖๔๐/๓๗๖
ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา	๖๔๐/๓๗๖
ปจฺจุปฺปนฺโน	๓๕/๒๓
ปจฺเจติ	๘๒๘/๔๗๗

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปจฺฉิมํ	๕๑๙/๓๔๕	ปญฺญาอาโลโก	๕๒๕/๓๔๖
ปจฺฉิมา	๑๗๖/๑๐๙	ปญฺญาโอภาโส	๕๒๕/๓๔๖
ปชปฺปา	๙๐๙/๕๑๐	ปญฺญินฺทฺริยํ	๕๒๕/๓๔๖
ปชานนา	๒๐๖/๑๔๔	ปฏิกฺกนฺเต	๕๐๘/๓๓๘
ปชานาติ	๓๖๓/๒๗๐	ปฏิกฺกมติ	๕๒๓/๓๔๖
ปญฺจงฺคิกํ	๖๒๔/๓๖๗	ปฏิคฺคาโห	๒๔๙/๑๙๗
ปญฺจงฺคิโก	๗๕๕/๔๓๙	ปฏิฆปจฺจยา	๒๘๖/๒๓๐
ปญฺจฆาณิโก	๗๕๕/๔๓๙	ปฏิฆปริยุฏฺฐานํ	๙๔๙/๕๔๑
ปญฺจวิเธน	๗๕๕/๔๓๙	ปฏิฆสญฺญานํ	๙๕๑/๕๔๓
ปญฺจวิญฺญาณํ	๗๖๑/๔๔๒	ปฏิฆสญฺญาโย	๖๐๓/๓๖๔
ปญฺจโวการภโว	๒๓๔/๑๘๗	ปฏิฆสญฺโญชนํ	๙๔๙๕๔๑
ปญฺจายตนา	๑๐๑๕/๕๘๙	ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ	๒๘๖/๒๒๙
ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ	๘๓๖/๔๘๗	ปฏิฆํ	๒๘๗/๒๓๐
ปญฺโจรมฺภาคิยานิ	๘๓๖/๔๘๗	ปฏิฆาโต	๒๘๗/๒๓๐
ปญฺญตฺติ	๗๒๕/๔๑๒	ปฏิฆานุสโย	๘๑๖/๔๗๔
ปญฺญเปนฺติ	๕๙๒/๓๖๑	ปฏิจรติ	๙๕๗/๕๔๘
ปญฺญวนฺโต	๘๒๗/๔๗๖	ปฏิจฺจ	๙๖๓/๕๕๑
ปญฺญา	๘๒๖/๔๗๖	ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา	๗๓๒/๔๑๖
ปญฺญาปชฺโชโต	๕๒๕/๓๔๖	ปฏิจฺฉาทนา	๘๙๔/๕๐๕
ปญฺญาปาสาโท	๕๒๕/๓๔๖	ปฏิชานาติ	๗๕๑/๔๓๐
ปญฺญาเปนฺติ	๕๘๘/๓๖๑	ปฏิญฺญาย	๕๑๐/๓๔๐
ปญฺญาพลํ	๕๒๕/๓๔๖	ปฏินิสฺสคฺโค	๘๙๒/๕๐๔
ปญฺญารตนํ	๕๒๕/๓๔๖	ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา	๕๔๗/๓๕๒
ปญฺญาวิมุตฺตี	๘๓๑/๔๘๐	ปฏิปชฺชติ	๙๐๕/๕๐๘
ปญฺญาสตฺถํ	๕๒๕/๓๔๖	ปฏิปทา	๙๐๙/๕๑๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปฏิปทาย	๙๐๙/๕๑๑	ปฏิสฺสติ	๕๒๔/๓๔๖
ปฏิปฺปสฺสทฺธิ	๔๗๔/๓๒๐	ปฏิหงฺขามิ	๕๑๘/๓๔๔
ปฏิปฺปสฺสมฺภนา	๔๗๔/๓๒๐	ปฏฺจเปติ	๗๕๑/๔๓๐
ปฏิปฺปสฺสมฺภิตตฺตํ	๔๗๔/๓๒๐	ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗
ปฏิพนฺธุ	๙๐๙/๕๑๐	ปฐมาย	๒๐๖/๑๔๔
ปฏิพุชฺฌติ	๗๕๑/๔๓๐	ปฐวีกสิณํ	๓๐๐/๒๓๘
ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา	๘๐๐/๔๖๑	ปฐวีธาตุ	๓๓/๑๙
ปฏิภาณมโท	๘๓๒/๔๘๑	ปณมนา	๘๕๘/๔๙๕
ปฏิภาณํ	๘๔๔/๔๙๒	ปณวสทฺโท	๑๖๓/๙๒
ปฏิลทฺธา	๘๑๕/๔๗๔	ปณิทหติ	๘๙๔/๕๐๔
ปฏิลภติ	๙๗๔/๕๕๔	ปณิธาย	๙๔๑/๕๓๔
ปฏิลาโภ	๑๙๑/๑๓๓	ปณิธิ	๑๐๒๗/๖๐๑
ปฏิวิชานาติ	๗๕๑/๔๓๐	ปณิหิโต	๕๓๖/๓๔๘
ปฏิวิชฺฌติ	๗๙๘/๔๕๙	ปณีตมตํ	๖/๓
ปฏิวินีตา	๓๖๒/๒๗๐	ปณีตสมฺมตํ	๖/๓
ปฏิวิรติ	๔๙๒/๓๓๐	ปณีตํ	๖/๓
ปฏิวิโรโธ	๕๔๒/๓๕๐	ปณีตา	๘/๓
ปฏิเวธาย	๗๕๔/๔๓๘	ปณีตาธิมุตฺติกา	๘๑๓/๔๗๓
ปฏิสงฺขา	๙๐๕/๕๐๘	ปณีโต	๓๕/๒๓
ปฏิสมฺภิทา	๗๑๘/๔๐๙	ปณฺฑกโคจโร	๕๑๔/๓๔๑
ปฏิสลฺลานสารุปฺปํ	๕๐๘/๓๓๘	ปณฺฑรมฺเปตํ	๑๕๗/๘๙
ปฏิสํเวเทติ	๕๐๘/๓๓๙	ปณฺฑรํ	๑๘๔/๑๑๔
ปฏิสารมฺภนา	๘๔๘/๔๙๓	ปณฺฑิจฺจํ	๕๒๕/๓๔๖
ปฏิสารมฺภิตตฺตํ	๘๔๘/๔๙๓	ปติฏฺจา	๒๔๙/๑๙๗
ปฏิสารมฺโภ	๘๔๘/๔๙๓	ปโตโท	๕๒๕/๓๔๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปฏฺฐคนฺโถ	๑๖๔/๙๓	ปยิรุปาสติ	๕๑๔/๓๔๒
ปฏฺฐทาเนน	๕๑๓/๓๔๑	ปยิรุปาสนฺติ	๘๑๓/๔๗๓
ปฏฺฐมฌฺฌนา	๘๕๓/๔๙๔	ปยิรุปาสิสฺสนฺติ	๘๑๓/๔๗๓
ปฏฺฐรโส	๑๖๕/๙๓	ปโยคสมฺปฏฺติปฏิพาหฺหานิ	๘๑๐/๔๗๑
ปฏฺฐสญฺญิตา	๘๘๒/๕๐๑	ปโยควิปฏฺตี	๘๑๐/๔๗๑
ปฏฺตา	๒๒๐/๑๖๙	ปรกฏฺกา	๙๐๔/๕๐๘
ปฏฺตานำ	๒๒๐/๑๖๙	ปรกฺกมติ	๘๙๔/๕๐๔
ปฏฺติ	๒๓๓/๑๘๗	ปรกฺกโม	๒๒๐/๑๖๘
ปฏฺติยา	๓๐๐/๒๓๘	ปรโต	๗๖๘/๔๕๑
ปฏฺถนา	๙๐๙/๕๑๐	ปรนิมฺมิตวสวตฺตี	๑๐๒๐/๕๙๔
ปทหติ	๒๐๕/๑๔๓	ปรปิฏฺจิมำสิกตา	๘๖๔/๔๙๖
ปโทโส	๕๔๒/๓๕๐	ปรปุคฺคลานำ	๔/๒
ปธานสงฺขารา	๔๓๒/๓๐๑	ปรมทิฏฺจธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต	๙๔๓/๕๓๕
ปนฺเตสุ	๘๕๖/๔๙๕	ปรมทิฏฺจธมฺมนิพฺพานำ	๙๔๓/๕๓๕
ปปญฺจารามตา	๙๔๕/๕๓๘	ปรมฺมรณา	๙๔๒/๕๓๕
ปปญฺจิตานิ	๙๖๕/๕๕๑	ปรลาภสกฺการครุการมานน-	
ปปฺผาสำ	๑๗๒/๑๐๗	วนฺทนปูชนาสุ	๘๙๒/๕๐๔
ปพฺพชิเตหิ	๕๒๖/๓๔๗	ปรสตฺตานำ	๔/๒
ปพฺพชิโต	๙๗๔/๕๕๔	ปรำตำ	๙๓๙/๕๓๒
ปพฺพตำ	๕๐๘/๓๓๘	ปรานุทฺทยตาปฏิสำยุตฺโต	๘๓๒/๔๘๔
ปมชฺชนา	๘๔๖/๔๙๒	ปรานุวาทภยำ	๙๓๙/๕๓๒
ปมชฺชิตตฺตำ	๘๔๖/๔๙๒	ปราภิสชฺชะนี	๙๐๕/๕๐๘
ปมาโท	๘๔๖/๔๙๒	ปรามฏฺจำ	๓๓/๑๗
ปโมทนา	๔๗๔/๓๒๐		
ปโมโห	๑๘๐/๑๑๑		

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปรามฏฺจา	๑๔๓/๘๑	ปริณายิกา	๕๒๕/๓๔๖
ปรามฏฺโจ	๑๔๓/๘๑	ปริณาหมโท	๔๓๒/๔๘๒
ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺจา	๑๔๓/๘๒	ปริณาหำ	๘๔๔/๔๙๒
ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺโจ	๑๔๓/๘๒	ปริตสฺสิตา	๘๔๖/๔๙๕
ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺจา	๑๔๓/๘๒	ปริตฺตำ	๑๐๒๔/๕๙๘
ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฏฺโจ	๓๖/๒๔	ปริตฺตา	๑๐๒๕/๕๙๙
ปรามาสวิปฺปยุตฺตา	๑๔๓/๘๒	ปริตฺตารมฺมณำ	๒๑๗/๑๔๕
ปรามาสสมฺปยุตฺตำ	๑๗๑/๑๐๒	ปริตฺตารมฺมณา	๒๒๓/๑๗๒
ปรามาสสมฺปยุตฺตา	๑๘๘/๑๒๗	ปริตฺตารมฺมโณ	๓๕/๒๒
ปรามาสสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๔	ปริตฺโต	๓๕/๒๒
ปรามาสา	๑๔๓/๘๑	ปริเทวนา	๑๙๕/๑๓๔
ปรามาโส	๑๔๓/๘๑	ปริเทวิตตฺตำ	๑๙๕/๑๓๔
ปริกถา	๘๖๓/๑๙๖	ปริเทโว	๑๙๕/๑๓๔
ปริเกพนา	๘๕๔/๙๔๙	ปริปาโก	๒๓๖/๑๘๘
ปริกฺขตตา	๘๕๔/๙๔๙	ปริภโว	๘๖๘/๔๙๗
ปริคูหนา	๘๙๔/๕๐๕	ปริภูตำ	๖/๓
ปริคฺคโห	๙๖๓/๕๕๑	ปริเภโท	๒๔๙/๑๙๘
ปริจาเรติ	๙๔๓/๕๓๕	ปริมณฺฑลำ	๑๖๒/๙๒
ปริจฺเจ	๗๕๔/๔๓๘	ปริมุขำ	๕๐๘/๓๓๘
ปริชฺฌายนา	๑๙๔/๑๓๔	ปริโมเจติ	๔๕๑/๓๕๐
ปริณามำ	๑๗๕/๑๐๘	ปริยนฺตำ	๑๐๒๐/๕๙๔
		ปริยาทาย	๖๔๘/๓๘๐
		ปริยาปนฺนำ	๙๙๗/๕๗๔
		ปริยาปนฺนา	๙๙๘/๕๗๖
		ปริยาปนฺโน	๑๐๐๐/๕๗๗

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปริยุฏฺฐานำ	๙๐๙/๕๑๐	ปวิจรติ	๔๖๗/๓๑๖
ปริเยฏฺฐิ	๘๖๕/๔๙๖	ปวิจโย	๔๖๙/๓๑๗
ปริเยสนา	๘๖๕/๔๙๖	ปวิจินติ	๔๖๗/๓๑๖
ปริโยทาตา	๕๔๙/๓๕๒	ปสนฺนานิ	๕๑๔/๓๔๒
ปริโยนาโห	๕๔๖/๓๕๑	ปสาทปจฺจยา	๒๙๒/๒๓๔
ปริวารมโท	๘๓๒/๔๘๑	ปสาโท	๒๙๒/๒๓๔
ปริวารำ	๘๔๔/๔๙๑	ปสาริเต	๕๐๘/๓๓๘
ปริสโถ	๘๙๕/๕๐๕	ปสาเรติ	๕๒๓/๓๔๖
ปริสปฺปนา	๒๘๙/๒๓๒	ปสฺสติ	๖๑๕/๓๖๕
ปริสสารชฺชภยำ	๙๔๒/๕๓๕	ปสฺสทฺธกายสฺส	๔๖๗/๓๑๗
ปริสุทฺธา	๕๔๙/๓๕๒	ปสฺสทฺธิ	๔๖๘/๓๑๗
ปริโสเธติ	๕๕๑/๓๕๓	ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคำ	๔๗๐/๓๑๙
ปริหรณา	๘๙๔/๕๐๕	ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค	๔๗๔/๓๒๐
ปรูปฆาโต	๙๒๖/๕๒๑	ปสฺสมฺภติ	๔๖๖/๓๑๖
ปเร	๘๙๐/๕๐๓	ปสฺสมฺภนา	๔๗๔/๓๒๐
ปเรหิ	๘๖๙/๔๙๘	ปสฺสสุขำ	๙๔๑/๕๓๔
ปโร โลโก	๘๖๙/๔๙๘	ปสฺสาโส	๑๗๖/๑๐๙
ปลาโป	๒๓๘/๑๘๙	ปสฺสิ	๑๕๖/๘๙
ปลาสายนา	๘๙๒/๕๐๔	ปสฺสิสฺสติ	๑๕๖/๘๙
ปลาสายิตตฺตำ	๘๙๒/๕๐๔	ปสฺเส	๑๕๖/๘๙
ปลาสาหาโร	๘๙๒/๕๐๔	ปสฺเสน	๕๑๙/๓๔๕
ปลาโส	๘๙๒/๕๐๔	ปหาตพฺพเหตุกำ	๓๓/๑๘
ปลิเคโธ	๙๐๙/๕๑๐	ปหาตพฺพเหตุกา	๑๕๒/๗๕
ปลุลงฺกำ	๕๐๘/๓๓๘	ปหาตพฺพเหตุโก	๑๕๒/๗๕
ปวตฺเตติ	๗๖๐/๔๔๐	ปหาตพฺพา	๑๕๒/๗๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปหาตพฺโพ	๑๕๒/๗๕	ปาปกา	๒๐๕/๑๔๒
ปหานํ	๒๐๖/๑๔๔	ปาปกานํ	๒๐๕/๑๔๒
ปหานา	๒๐๖/๑๔๔	ปาปกานิ	๘๑๐/๔๗๑
ปหานาย	๒๐๖/๑๔๔	ปาปกิริยา	๘๙๔/๕๐๕
ปหาย	๒๐๖/๑๔๔	ปาปจริตา	๘๒๓/๔๗๖
ปหาโส	๔๗๔/๓๒๐	ปาปนา	๘๖๔/๔๙๖
ปหีนตฺตา	๕๔๗/๓๕๒	ปาปมิตฺตตา	๙๐๑/๕๐๗
ปหีนปฏินิสฺสฏฺจตฺตา	๕๔๗/๓๕๒	ปาปาธิมุตฺติกา	๘๒๓/๔๗๖
ปหียติ	๒๐๔/๑๓๙	ปาปานุสยา	๘๒๓/๔๗๖
ปหียมานา	๒๐๔/๑๓๙	ปาปิกํ	๘๙๔/๕๐๔
ปาฏิปุคฺคลิกํ	๔/๒	ปาปิกาย	๘๘๔/๕๐๒
ปาณาติปาตา	๒๐๕/๑๔๒	ปาปิจฺฉตา	๙๔๔/๕๓๗
ปาณาติปาโต	๙๑๓/๕๑๓	ปาปิจฺฉสฺส	๘๖๑/๔๙๕
ปาณินา	๙๒๖/๕๒๑	ปาปิจฺโฉ	๘๖๕/๔๙๖
ปาณิสทฺโท	๑๖๓/๙๒	ปาโมชฺชํ	๔๗๔/๓๒๐
ปาตพฺยตํ	๙๒๕/๕๒๐	ปารมนุปฺปตฺโต	๕๕๘/๓๕๕
ปาติโมกฺขสำวรสำวุโต	๕๐๘/๓๓๘	ปาริกฺขติยํ	๘๕๒/๔๙๔
ปาติโมกฺขสำวรํ	๗๗๐/๕๔๒	ปาริภฏฺยตาย	๕๑๓/๓๔๑
ปาตุกโรติ	๙๕๗/๕๔๘	ปาริปูริมโท	๘๓๒/๔๘๒
ปาตุภวนฺติ	๑๐๐๗/๕๘๑	ปาริปูริยา	๒๐๕/๑๔๓
ปาตุภาโว	๑๙๐/๑๓๓	ปาริปูรึ	๘๔๔/๔๙๒
ปาตุภูตํ	๓/๒	ปาลนา	๒๒๐/๑๖๗
ปาตุภูตา	๙/๔	ปาลิจฺจํ	๒๓๖/๑๘๘
ปาทตลา	๓๕๖/๒๖๗	ปาเลติ	๓๕๘/๒๖๙
ปานาคารโคจโร	๕๑๔/๓๔๑	ปาวจเน	๕๐๙/๓๓๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปาสาโท	๕๒๕/๓๔๖	ปีเต	๕๐๘/๓๓๘
ปิณฺฑปาติกตฺตํ	๘๔๔/๔๙๒	ปุคฺคลํ	๖๔๓/๓๘๐
ปิณฺฑปาติกมโท	๘๓๒/๔๘๑	ปุคฺคลา	๗๖๐/๔๔๑
ปิณฺฑปาตเหตุ	๙๓๙/๕๓๐	ปุญฺญาภิสงฺขาโร	๘๑๗/๔๗๔
ปิตา	๖๐๓/๓๖๔	ปุตฺตาสา	๙๐๙/๕๑๐
ปิตฺตํ	๑๗๔/๑๐๘	ปุถุชฺชโน	๙๑๕/๕๑๔
ปิยรูปํ	๒๐๓/๑๓๗	ปุปฺผคนฺโธ	๑๖๔/๙๓
ปิยสฺส	๙๐๙/๕๑๑	ปุปฺผทาเนน	๕๑๓/๓๔๑
ปิยํ	๖๔๓/๓๘๐	ปุปฺผรโส	๑๖๕/๙๓
ปิเยหิ	๑๙๐/๑๓๓	ปุพฺพกาลํ	๘๘๐/๕๐๑
ปิลาปนตา	๒๑๙/๑๖๘	ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ	๕๐๘/๓๓๘
ปิสุณา	๔๘๗/๓๒๗	ปุพฺพนฺตํ	๘๙๙/๕๐๖
ปิสุณาย	๔๘๗/๓๒๗	ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิ	๘๙๙/๕๐๖
ปิหกำ	๑๗๓/๑๐๗	ปุพฺพนฺตาปรนฺเต	๙๐๙/๕๑๑
ปีติ	๓๓/๑๘	ปุพฺพนฺเต	๙๐๙/๕๑๑
ปีติมนสฺส	๔๖๗/๓๑๖	ปุพฺเพนิวาสํ	๘๒๙/๔๗๙
ปีติยา	๔๘๗/๓๒๘	ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ	๘๐๕/๔๖๕
ปีติวิปฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙	ปุพฺเพว	๒๐๕/๑๔๓
ปีติสมฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙	ปุพฺโพ	๓๕๖/๒๖๗
ปีติสมฺโพชฺฌงฺคำ	๓๖๗/๒๗๗	ปุรตฺถิมำ	๖๔๔/๓๘๐
ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค	๔๖๖/๓๑๖	ปุรตฺถิมา วาตา	๑๗๖/๑๐๙
ปีติสหคตำ	๓๓/๑๘	ปุริสกุตฺตำ	๒๒๐/๑๖๖
ปีติสหคตา	๑๕๒/๗๕	ปุริสโทโส	๙๕๗/๕๔๗
ปีติสหคโต	๑๕๒/๗๕	ปุริสนิมิตฺตำ	๒๒๐/๑๖๖
ปีติสุขำ	๒๐๕/๑๔๓	ปุริสปุคฺคโล	๙๒๓/๕๑๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ปุริสภาโว	๒๒๐/๑๖๖
ปุริสลิงฺคํ	๒๒๐/๑๖๖
ปุริสตฺตํ	๒๒๐/๑๖๖
ปุริสสฺส	๒๒๐/๑๖๖
ปุริสากปฺโป	๒๒๐/๑๖๖
ปุริสินฺทฺริยํ	๒๒๑/๑๗๐
ปุเรชาตวตฺถุกา	๗๕๑/๔๒๙
ปุเรกฺขารมโท	๘๓๒/๔๘๑
ปุเรกฺขารํ	๘๔๔/๔๙๑
ปุเรชาตารมฺมณา	๗๕๑/๔๒๙
ปูติกายสฺส	๘๕๔/๔๙๔
ปูรนฺนานปฺปการสฺส	๓๕๖/๒๕๗
เปกฺขํ	๗๖๘/๔๕๑
โปโนพฺภวิกา	๒๐๓/๑๓๖
(ผ)	
ผนฺทิตานิ	๘๔๐/๔๙๐
ผรติ	๖๔๓/๓๘๐
ผริตฺวา	๖๔๕/๓๘๐
ผรุสํ	๑๖๖/๙๓
ผรุสา	๒๐๕/๑๔๒
ผรุสาย	๒๐๕/๑๔๒
ผลคนฺโธ	๑๖๔/๙๓
ผลทาเนน	๕๑๓/๓๔๑
ผลรโส	๑๖๕/๙๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ผลสมงฺคิสฺส	๗๕๔/๔๓๘
ผเลสุ	๗๕๘/๔๓๙
ผสฺสปจฺจยา	๘๐๖/๔๖๖
ผสฺสสมฺปยุตฺตํ	๑๖๑/๙๐
ผสฺสสมฺปยุตฺตา	๒๔๕/๑๙๒
ผสฺสสมฺปยุตฺโต	๓๔/๒๑
ผสฺสเหตุกา	๒๔๔/๑๙๑
ผสฺสา	๙๗๘/๕๖๖
ผสฺโส	๙๘๖/๕๖๘
ผาณิตํ	๑๗๔/๑๐๘
ผารุสิยํ	๘๔๗/๔๙๒
ผาสุกกามา	๕๑๖/๓๔๒
ผาสุกกามานิ	๕๑๖/๓๔๒
ผาสุวิหาโร	๕๑๘/๓๔๔
ผุฏฺฐสฺส	๑๙๔/๑๓๔
ผุสติ	๑๕๙/๙๐
ผุสนา	๒๔๙/๑๙๗
ผุสิ	๒๔๙/๑๙๗
ผุสิตฺวา	๕๑๗/๓๔๓
ผุสิสฺสติ	๑๖๐/๙๐
ผุเส	๑๖๐/๙๐
โผฏฺฐพฺพตณฺหา	๒๐๓/๑๓๘
โผฏฺฐพฺพธาตุ	๙๘๑/๕๖๖
โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก	๒๐๓/๑๓๘
โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา	๒๐๓/๑๓๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
โผฏฺฐพฺพสญฺญา	๒๐๓/๑๓๘
โผฏฺฐพฺพำ	๕๑๗/๓๔๕
โผฏฺฐพฺพา	๗๓๓/๔๑๖
โผฏฺฐพฺพายตนำ	๙๘๐/๕๖๖
โผฏฺฐพฺพารมฺมณำ	๒๔๘/๑๙๖
โผฏฺฐพฺพารมฺมณา	๓๑๓/๒๔๔
โผฏฺฐพฺพาสา	๙๐๙/๕๑๐
(พ)	
พนฺธนตฺตำ	๑๗๔/๑๐๘
พนฺธนำ	๙๐๙/๕๑๐
พหิทฺธา	๙๑๕/๕๑๕
พหิทฺธารมฺมณำ	๒๑๗/๑๕๕
พหิทฺธารมฺมณา	๒๒๓/๑๗๓
พหิทฺธารมฺมโณ	๓๕/๒๓
พหิทฺโธ	๓๕/๒๓
พหุลีกตานิ	๘๑๙/๔๗๕
พหุลีกโรติ	๓๕๖/๒๖๘
พหุวิเธน	๖๑/๓๓
พฺยนฺตีกตา	๓๖๒/๒๗๐
พฺยปฺปนา	๔๙๒/๓๓๐
พฺยปฺปิตา	๕๓๘/๓๔๙
พฺยสเนน	๑๙๔/๑๓๔
พฺยาธิธมฺมานำ	๒๐๑/๑๓๖
พฺยาธิภยำ	๙๓๙/๕๓๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
พฺยาธิยกำ	๘๕๘/๔๙๕
พฺยาปชฺชนา	๘๙๑/๕๐๓
พฺยาปชฺชิตตฺตำ	๘๙๑/๕๐๓
พฺยาปตฺติ	๘๙๑/๕๐๓
พฺยาปาทธาตุ	๙๑๒/๕๑๒
พฺยาปาทนีวรณำ	๙๔๑/๕๓๔
พฺยาปาทปฏิสำยุตฺโต	๑๘๒/๑๑๒
พฺยาปาทปโทสำ	๕๐๘/๓๓๘
พฺยาปาทปโทสา	๕๐๘/๓๓๘
พฺยาปาทวิตกฺโก	๙๑๐/๕๑๑
พฺยาปาทสญฺญา	๙๑๑/๕๑๒
พฺยาปาทำ	๓๖๗/๒๗๖
พฺยาปาโท	๕๔๒/๓๕๐
พฺยาวฏา	๙๕๗/๕๔๘
พฺรหฺมจกฺกำ	๗๖๐/๔๔๐
พฺรหฺมจริยำ	๙๔๑/๕๓๔
พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย	๕๑๘/๓๔๔
พฺรหฺมจริเย	๙๑๙/๕๑๗
พฺรหฺมจริเยสนา	๙๑๙/๕๑๗
พฺรหฺมชาเล	๙๗๗/๕๖๕
พฺรหฺมตฺตำ	๘๐๙/๔๖๙
พฺราหฺมโณ	๙๒๓/๕๑๙
พาหาวิกฺเขปกำ	๙๕๗/๕๔๘
พาหิรสฺส	๙๗๕/๕๕๙
พาหิรำ	๓๓/๑๘

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
พาหิรา	๑๕๓/๘๓	ภวคามิกมฺมํ	๒๓๔/๑๘๗
พาหิรารมฺมณา	๗๕๑/๔๒๙	ภวจฺฉนฺโท	๘๙๕/๕๐๕
พุทฺธปฏิกุฏฺเฐน	๕๑๓/๓๔๑	ภวชฺโฌสานํ	๘๙๕/๕๐๕
พุทฺธสาวกา	๕๘๘/๓๖๑	ภวตณฺหา	๘๙๕/๕๐๕
พุทฺธา	๕๘๘/๓๖๑	ภวทิฏฺฐิ	๘๙๖/๕๐๕
โพธิปกฺขิกานํ	๕๐๘/๓๓๘	ภวทิฏฺฐิสหคโต	๙๑๖/๕๑๕
		ภวนนฺที	๘๙๕/๕๐๕
(ภ)		ภวเนตฺติ	๙๐๙/๕๑๐
ภควตา	๘๔๒/๔๙๑	ภวปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕
ภคินี	๒๐๐/๑๓๕	ภวปริฬาโห	๘๙๕/๕๐๕
ภชติ	๕๐๘/๓๓๘	ภวมุจฺฉา	๘๙๕/๕๐๕
ภชนา	๙๐๒/๕๐๗	ภวราคปริยุฏฺฐานํ	๙๔๙/๕๔๑
ภชิสฺสนฺติ	๘๑๓/๔๗๓	ภวราคสญฺโญชนํ	๙๔๙/๕๔๑
ภณติ	๙๕๗/๕๔๘	ภวราคานุสโย	๙๔๙/๕๔๑
ภตฺตกิลมโถ	๘๕๙/๔๙๕	ภวราโค	๘๙๕/๕๐๕
ภตฺตปริฬาโห	๘๕๙/๔๙๕	ภวสิเนโห	๘๙๕/๕๐๕
ภตฺตมุจฺฉา	๘๕๙/๔๙๕	ภวาสโว	๙๑๔/๕๑๔
ภตฺตสมฺมโท	๘๕๙/๔๙๕	ภวิสฺสติ	๘๙๕/๕๐๕
ภตฺติ	๙๐๑/๕๐๗	ภเวสนา	๙๑๙/๕๑๗
ภนฺตตฺตํ	๙๒๘/๕๒๒	ภเวสุ	๙๑๙/๕๑๗
ภพฺพา	๘๑๔/๔๗๓	ภโว	๘๗๔/๔๙๙
ภพฺพาภพฺเพ	๘๑๔/๔๗๓	ภสฺสารามตา	๙๔๕/๕๓๘
ภยทสฺสาวี	๕๐๘/๓๓๘	ภากุฏิกา	๘๖๑/๔๙๕
ภยาคตึ	๙๓๙/๕๓๑	ภาตา	๒๐๐/๑๓๕
ภยานกํ	๙๒๑/๕๑๘	ภาวนา	๒๐๕/๑๔๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ภาวนานุโยคมนุยุตฺโต	๕๐๘/๓๓๘	ภูรี	๕๒๕/๓๔๖
ภาวนามยา	๗๕๓/๔๓๓	เภโท	๑๙๓/๑๓๓
ภาวนาย	๗๖๑/๔๔๓	เภริสทฺโท	๑๖๓/๙๒
ภาวิตตฺตา	๓๒๓/๒๕๐	โภคพฺยสนํ	๙๔๒/๕๓๕
ภาวิตานิ	๘๑๙/๔๗๕	โภคพฺยสเนน	๑๙๔/๑๓๔
ภาเวติ	๒๐๖/๑๔๔	โภคมโท	๘๓๒/๔๘๑
ภาสติ	๘๙๔/๕๐๔	โภคํ	๘๔๔/๔๙๑
ภาสิตา	๙๐๔/๕๐๘	โภชเน	๙๐๕/๕๐๘
ภาสิเต	๕๐๘/๓๓๘		
ภิกฺขโก	๕๑๐/๓๔๐	(ม)	
ภิกฺขาจริยํ	๕๑๐/๓๔๐	มกฺขิยนา	๘๙๒/๕๐๔
ภิกฺขุ	๕๑๐/๓๔๐	มกฺขิยิตตฺตํ	๘๙๒/๕๐๔
ภิกฺขุนีโคจโร	๕๑๔/๓๔๑	มกฺโข	๘๙๒/๕๐๔
ภิกฺขุนีสิกฺขา	๕๑๖/๓๔๒	มคฺคงฺคํ	๒๐๖/๑๔๔
ภิกฺขุสิกฺขา	๕๑๕/๓๔๒	มคฺคปริยาปนฺนํ	๒๐๖/๑๔๔
ภินฺทติ	๕๑๐/๓๔๐	มคฺคสจฺจํ	๒๑๗/๑๕๓
ภินฺนตฺตา	๕๑๐/๓๔๐	มคฺคสมงฺคิสฺส	๗๕๔/๔๓๘
ภินฺนปฏฺธโร	๕๑๐/๓๔๐	มคฺคเหตุกํ	๒๑๗/๑๕๕
ภิยฺโยกมฺยตา	๘๔๙/๔๙๓	มคฺคเหตุกา	๒๒๓/๑๗๓
ภิยฺโยภาวาย	๒๐๕/๑๔๓	มคฺคเหตุโก	๓๕/๒๓
ภิยฺโยภาโว	๔๐๖/๒๙๓	มคฺคํ	๓๐๐/๒๓๘
ภุตฺตาวิสฺส	๘๕๙/๔๙๕	มคฺคาธิปติ	๓๘๘/๒๘๖
ภุมฺมานิ	๑๗๔/๑๐๘	มคฺคาธิปตินี	๗๔๙/๔๒๖
ภูตํ	๓/๒	มคฺคาธิปติโน	๗๔๙/๔๒๖
ภูมิยา	๒๐๖/๑๔๔	มคฺคารมฺมณํ	๒๑๗/๑๕๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
มคฺคารมฺมณา	๒๒๓/๑๗๓	มตฺตญฺญุตา	๕๑๘/๓๔๔
มคฺคารมฺมโณ	๓๕/๒๓	มตฺตญฺญุตาย	๕๑๘/๓๔๔
มคฺเคสุ	๗๔๖/๔๒๕	มตฺตญฺญู	๕๑๘/๓๔๔
มคฺโค	๘๑๑/๔๗๒	มทาย	๕๑๘/๓๔๔
มจฺจุ	๑๙๓/๑๓๓	มโท	๘๓๒/๔๘๑
มจฺฉรายนา	๘๙๓/๕๐๔	มธุ	๑๖๕/๙๓
มจฺฉรายิตตฺตำ	๘๙๓/๕๐๔	มธุรำ	๑๖๕/๙๓
มจฺฉริโน	๙๐๑/๕๐๗	มนสา	๕๑๗/๓๔๓
มจฺฉริยำ	๙๓๒/๕๒๔	มนสิกริตฺวา	๕๑๙/๓๔๕
มจฺฉริยานิ	๙๓๒/๕๒๔	มนสิกโรติ	๖๐๔/๓๖๔
มจฺเฉรำ	๙๓๒/๕๒๔	มนสิกโรโต	๗๗๑/๔๕๒
มชฺชนา	๘๔๓/๔๙๑	มนสิกโรนฺตสฺส	๗๖๔/๔๔๔
มชฺชิตตฺตำ	๘๔๓/๔๙๑	มนสิการปฏิพทฺธานิ	๕๑๕/๓๔๒
มชฺฌตฺตตา	๔๗๔/๓๒๑	มนสิกาโร	๗๖๖/๔๔๕
มชฺฌิมำ	๕๑๙/๓๔๕	มนาปสฺส	๙๐๘/๕๑๑
มชฺฌิมา	๖๔๐/๓๗๖	มนาปำ	๖/๓
มชฺฌิโม	๓๕/๒๓	มนาปิเยสุ	๙๔๔/๕๓๗
มญฺเชฏฺฐกำ	๑๖๒/๙๒	มนาโป	๘๐๙/๔๖๙
มญฺญนา	๘๔๓/๔๙๑	มนายตนำ	๙๘๐/๕๖๖
มญฺญิตตฺตำ	๘๔๓/๔๙๑	มนินฺทฺริยำ	๙๘๓/๕๖๗
มญฺญิตานิ	๙๖๕/๕๕๑	มนุสฺสราหสฺเสยฺยกำ	๕๐๘/๓๓๘
มณิสงฺขมุตฺตเวพุริยสฺส	๑๖๒/๙๒	มนุสฺสโลกคามินี	๘๑๑/๔๗๒
มณฺฑนา	๕๑๘/๓๔๔	มนุสฺสสทฺโท	๑๖๒/๙๒
มณฺฑนาย	๕๑๘/๓๔๔	มโน	๑๕/๗
มณฺโฑ	๕๑๐/๓๔๐	มโนกมฺมำ	๓๙๑/๒๘๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
มโนกสาโว	๙๒๔/๕๒๐	มโนสุจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐
มโนทุจฺจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐	มโนสุจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙
มโนทุจฺจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙	มรณธมฺมานำ	๒๐๑/๑๓๖
มโนทุจฺจริตำ	๙๑๓/๕๑๓	มรณภยำ	๙๒๐/๕๑๘
มโนทุจฺจริเต	๙๒๘/๕๒๒	มรณำ	๙๒๑/๕๑๘
มโนธาตุ	๙๘๑/๕๖๖	มลำ	๙๒๓/๕๑๙
มโนธาตุยา	๑๘๔/๑๑๘	มหคฺคตำ	๒๑๗/๑๕๔
มโนธาตุวิญฺเญยฺยำ	๓๓/๒๐	มหคฺคตา	๒๑๗/๑๕๕
มโนธาตุสมงฺคิสฺส	๖๐๔/๓๐๔	มหคฺคตารมฺมณำ	๒๑๗/๑๕๕
มโนธาตุสมฺผสฺสชา	๙๘๗/๕๖๘	มหคฺคตารมฺมณา	๒๒๓/๑๗๒
มโนธาตุสมฺผสฺโส	๙๘๖/๕๖๘	มหคฺคตารมฺมโณ	๓๕/๒๒
มโนปโทโส	๑๘๒/๑๑๒	มหคฺคเตน	๖๔๒/๓๗๙
มโนมโย	๙๕๑/๕๔๓	มหคฺคโต	๓๕/๒๒
มโนวิญฺญาณธาตุ	๖๒/๓๕	มหาภูตำ	๓๓/๑๘
มโนวิญฺญาณธาตุวิญฺเญยฺยำ	๓๓/๒๐	มหาภูตา	๑๕๖/๘๙
มโนวิญฺญาณธาตุสมฺผสฺโส	๙๘๖/๕๖๘	มหาภูตานำ	๑๕๖/๘๙
มโนวิญฺญาณำ	๒๗/๑๔	มหาภูเตหิ	๑๗๗/๑๑๐
มโนวิญฺเญยฺยำ	๓๓/๒๐	มหาภูมโก	๘๑๗/๔๗๔
มโนวิเลโข	๒๘๙/๒๓๒	มหารชกฺขา	๘๑๙/๔๗๕
มโนวิสมำ	๙๒๔/๕๑๙	มหารชกฺเข	๘๑๔/๔๗๓
มโนสญฺเจตนา	๙๘๕/๕๖๘	มหิกา	๑๖๒/๙๒
มโนสมฺผสฺสชา	๑๕/๗	มหิจฺฉตา	๘๓๒/๔๘๒
มโนสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๒	มำสโลหิเตหิ	๑๗๗/๑๑๐
มโนสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗	มำสำ	๓๕๖/๒๖๗
		มาตา	๗๙๓/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
มาตาเปตฺติกสมฺภโว	๙๕๑/๕๔๒	มิจฺฉาสงฺกปฺโป	๙๓๖/๕๒๗
มานปริยุฏฺฐานำ	๙๔๙/๕๔๑	มิจฺฉาสติ	๙๓๖/๕๒๗
มานสงฺโค	๙๔๐/๕๓๓	มิจฺฉาสมาธิ	๙๓๖/๕๒๗
มานสญฺโญชนำ	๙๔๙/๕๔๑	มิจฺฉาอาชีวำ	๒๐๕/๑๔๒
มานสลฺลำ	๙๔๑/๕๓๓	มิจฺฉาอาชีวา	๒๐๖/๑๔๕
มานสำ	๑๘๔/๑๑๔	มิจฺฉาอาชีเวน	๕๑๓/๓๔๑
มานาติมาโน	๘๓๒/๔๘๓	มิจฺฉาอาชีโว	๙๓๖/๕๒๗
มานานุสโย	๙๔๙/๕๔๑	มิทฺธสุขำ	๙๔๑/๕๓๔
มาโน	๙๕๐/๕๔๒	มิทฺธำ	๓๖๗/๒๗๖
มายา	๙๖๑/๕๕๐	มิสฺสีภาโว	๑๙๙/๑๓๕
มายาวิตา	๘๕๔/๕๐๕	มุขทฺวารำ	๑๗๗/๑๑๐
มารตฺตำ	๘๐๙/๔๖๙	มุขนิมิตฺเต	๕๓๗/๓๔๙
มารปาโส	๙๐๙/๕๑๐	มุคฺคสูปฺยตา	๘๖๒/๔๙๖
มารพนฺธำ	๙๐๙/๕๑๐	มุคฺคสูปตาย	๕๑๓/๓๔๑
มารวิสโย	๙๐๙/๕๑๐	มุจฺฉา	๘๕๙/๔๙๕
มาโล	๕๒๗/๓๔๗	มุฏฺฐสจฺจำ	๙๐๖/๕๐๙
มิจฺฉตฺตนิยตา	๑๕๒//๗๖	มุฏฺฐสฺสติ	๙๕๐/๕๔๑
มิจฺฉตฺตนิยโต	๓๕/๒๓	มุตวาทิตา	๙๕๕/๕๔๗
มิจฺฉตฺตำ	๒๔๙/๑๙๗	มุเต	๙๓๙/๕๓๑
มิจฺฉากมฺมนฺโต	๙๓๖/๕๒๗	มุตฺตตฺตา	๕๔๗/๓๕๒
มิจฺฉาทิฏฺฐิ	๙๓๖/๕๒๗	มุตฺตำ	๗๙๖/๔๕๙
มิจฺฉาปโถ	๒๔๙/๑๙๗	มุตฺติ	๘๑๓/๔๗๓
มิจฺฉามาโน	๘๓๒/๔๘๓	มุทิตา	๖๔๒/๓๗๙
มิจฺฉาวาจา	๙๓๖/๕๒๗	มุทิตาเจโตวิมุตฺติ	๖๖๓/๓๘๓
มิจฺฉาวายาโม	๙๓๖/๕๒๗	มุทิตายนา	๖๖๓/๓๘๓

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
มุทิตายิตตฺตํ	๖๖๓/๓๘๓	โมหกฺขโย	๑๖๗/๙๔
มุทิตาสหคตํ	๖๘๘/๓๘๙	โมหคฺคิ	๙๒๕/๕๒๐
มุทิตาสหคเตน	๖๙๙/๓๙๕	โมหสงฺโค	๙๔๐/๕๓๓
มุทิโต	๖๖๓/๓๘๓	โมหสลฺลํ	๙๔๐/๕๓๓
มุทิงฺคสทฺโท	๑๖๓/๙๒	โมหาคตึ	๙๓๙/๕๓๑
มุทินฺทฺริยา	๘๒๐/๔๗๕	โมโห	๙๕๒/๕๔๕
มุทินฺทฺริเย	๘๑๔/๔๗๓		
มุทึ	๗๖๘/๔๕๑	(ย)	
มุทุกํ	๑๖๖/๙๓	ยกนํ	๑๗๓/๑๐๗
มุสาวาทา	๒๐๕/๑๔๒	ยตฺวาธิกรณเมนํ	๕๑๗/๓๔๓
มุสาวาโท	๙๑๓/๕๑๓	ยถาภูตํ	๗๖๐/๔๔๐
มูลคนฺโธ	๑๖๔/๙๓	ยปนา	๒๒๐/๑๖๗
มูลรโส	๑๖๕/๙๓	ยเปติ	๓๕๘/๒๖๙
เมตฺตา	๑๘๒/๑๑๓	ยมฺปิจฺฉํ	๑๙๐/๑๓๓
เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ	๑๘๒/๑๑๓	ยสมโท	๘๓๒/๔๘๑
เมตฺตาย	๑๘๒/๑๑๓	ยสํ	๘๔๔/๔๙๒
เมตฺตายนา	๑๘๒/๑๑๓	ยาถาวกวตฺถุวิภาวนา	๗๕๑/๔๓๐
เมตฺตายิตตฺตํ	๑๘๒/๑๑๓	ยาปนา	๒๒๐/๑๖๗
เมตฺตาเยยฺย	๑๘๒/๑๑๓	ยาปนาย	๕๑๘/๓๔๔
เมตฺตาสหคตํ	๖๘๔/๓๘๖	ยาเปติ	๕๔๐/๓๔๙
เมตฺตาสหคเตน	๖๙๙/๓๙๕	ยาวทตฺถํ	๙๔๑/๕๓๔
เมโท	๑๗๔/๑๐๘	ยิฏฺจฺ	๔๗๑/๕๕๓
เมธา	๕๒๕/๓๔๖	ยุคคฺคาโห	๘๙๒/๕๐๔
โมเจติ	๕๔๒/๓๕๐	เยนกามํ	๙๕๗/๕๔๘
โมหกสาโว	๙๒๔/๕๒๐	โยคกฺเขมกามา	๑๙๘/๑๓๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
โยคกฺเขมกามานิ	๕๑๔/๓๔๒
โยคนิยํ	๓๓/๑๗
โยคนิยา	๗๕๑/๔๒๙
โยคนิโย	๓๖/๒๓
โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิยา	๓๖/๒๓
โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิโย	๓๖/๒๓
โยควิปฺปยุตฺโต	๖๑/๓๑
โยควิหิเตสุ	๗๖๘/๔๕๑
โยคสมฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓
โยคํ	๘๘๘/๕๐๒
โยคา	๙๓๘/๕๒๙
โยโค	๙๔/๕๐
โยนิโส	๕๑๘/๓๔๔
โยพฺพนมโท	๘๓๒/๔๘๑
โยพฺพนํ	๘๔๔/๔๙๑

(ร)

รกฺขติ	๙๐๕/๕๐๘
รโช	๑๖๓/๙๒
รชฺชุยา	๑๘๒/๑๑๒
รตฺตญฺญุตํ	๘๔๔/๔๙๒
รตฺตญฺญุมโท	๘๓๒/๔๘๑
รนฺธคเวสิตา	๙๓๔/๕๒๖
รสตณฺหา	๙๔๔/๕๓๘
รสธาตุ	๑๘๓/๑๑๔
รสวิจาโร	๒๐๓/๑๓๙
รสวิตกฺโก	๒๐๔/๑๔๑
รสสญฺเจตนา	๒๐๓/๑๓๘
รสสญฺญา	๒๐๓/๑๓๘
รสํ	๕๑๗/๓๔๓
รสา	๖/๓
รสายตนํ	๑๕๔/๘๘
รสารมฺมณํ	๒๔๘/๑๙๖
รสาสา	๙๐๙/๕๑๐
รสฺสํ	๑๖๒/๙๒
ราคกสาโว	๙๒๔/๕๒๐
ราคกฺขโย	๑๖๗/๙๔
ราคคฺคิ	๙๒๔/๕๒๐
ราคสงฺโค	๙๔๐/๕๓๓
ราคสลฺลํ	๙๔๐/๕๓๓
ราโค	๙๔๔/๕๔๘
ราชภยํ	๙๓๙/๕๓๒
ราชมหามตฺเตหิ	๕๑๔/๓๔๑
ราชูหิ	๕๑๔/๓๔๑
รุกฺขมูลคโต	๕๓๔/๓๔๘
รุกฺขมูลํ	๕๐๘/๓๓๘
รุจึ	๗๖๘/๔๕๑
รูปกฺขนฺโธ	๙๗๙/๕๖๖
รูปตณฺหา	๒๐๓/๑๓๘
รูปธาตุ	๙๘๑/๕๖๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
รูปธาตุปฏิสํยุตฺโต	๙๑๗/๕๑๖
รูปธาตุอรูปธาตุปฏิสํยุตฺโต	๙๑๖/๕๑๖
รูปภโว	๒๓๔/๑๘๗
รูปราโค	๙๔๐/๕๓๓
รูปวนฺตํ	๙๑๕/๕๑๔
รูปวิจาโร	๒๐๓/๑๓๙
รูปวิตกฺโก	๒๐๔/๑๔๑
รูปสญฺเจตนา	๒๐๔/๑๔๑
รูปสญฺญา	๒๐๔/๑๓๘
รูปสญฺญานํ	๕๐๘/๓๓๙
รูปสญฺญาโย	๖๐๒/๓๖๓
รูปสฺส	๑๗๔/๑๐๘
รูปี	๑๘๒/๑๑๒
รูปา	๑๗๑/๙๘
รูปายตนํ	๑๗๑/๙๘
รูปารมฺมณํ	๒๔๘/๑๙๖
รูปาวจรารูปาวจรสมาปตฺตี	๗๗๐/๔๕๒
รูปาวจรสมาปตฺตี	๖๐๒/๓๖๓
รูปาวจรสฺส	๓๒๑/๒๔๙
รูปาวจร	๓๒๑/๒๔๙
รูปาวจรา	๓๘๙/๒๘๗
รูปาวจโร	๓๔/๒๑
รูปาสา	๙๐๙/๕๑๐
รูปีนํ	๒๒๐/๑๖๗
รูปูปปตฺติยา	๓๐๐/๒๓๘
รูปูปาทานกฺขนฺโธ	๒๐๒/๑๓๖
โรคพฺยสนํ	๙๔๒/๕๓๕
โรคพฺยสเนน	๑๙๔/๑๓๔
โรสนา	๙๒๖/๕๒๑

(ล)

ลตา	๙๐๙/๕๑๐
ลปนา	๘๓๒/๔๘๒
ลมฺพิกํ	๑๖๕/๙๓
ลสิกา	๓๕๖/๒๖๘
ลหุกํ	๑๖๖/๙๓
ลหุสมฺมตานิ	๕๑๕/๓๔๒
ลหุสานิ	๕๑๕/๓๔๒
ลาภมจฺฉริยํ	๘๙๓/๕๐๔
ลาภมโท	๘๓๒/๔๘๑
ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺโต	๘๓๒/๔๘๔
ลาภสกฺการสิโลกํ	๘๘๙/๕๐๓
ลาภี	๙๖๓/๕๕๑
ลาภาสา	๙๐๙/๕๑๐
ลาโภ	๙๖๓/๕๕๑
ลาลปนา	๑๙๕/๑๓๔
ลาลปิตตฺตํ	๑๙๕/๑๓๔

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
ลาลโป	๑๙๕/๑๓๔
ลีนตฺตํ	๘๓๒/๔๘๒
ลีนํ	๘๖๐/๔๙๕
ลียนา	๕๔๖/๓๕๑
ลียิตตฺตํ	๕๔๖/๓๕๑
เลฑฺฑุนา	๙๒๖/๕๒๑
โลกธาตุยา	๘๐๙/๔๖๘
โลกํ	๘๐๙/๔๗๐
โลกิยํ	๓๓/๑๗
โลกิยา	๑๕๓/๗๗
โลกิโย	๑๕๓/๗๗
โลกุตฺตรํ	๒๐๖/๑๔๔
โลกุตฺตรา	๒๑๘/๑๕๗
โลกุตฺตโร	๑๐๔๔/๖๑๗
โลเก	๒๐๓/๑๓๗
โลโก	๓๖๒/๒๗๐
โลโกเปโส	๑๕๖/๘๙
โลณิกํ	๑๖๕/๙๓
โลโภ	๒๙๓/๒๓๔
โลมหโส	๙๒๑/๕๑๘
โลมา	๑๗๓/๑๐๗
โลลุปฺปํ	๘๕๓/๔๙๔
โลลุปฺปายนา	๘๕๓/๔๙๔
โลลุปฺปายิตตฺตํ	๘๕๓/๔๙๔
โลหิตกํ	๑๖๒/๙๒
โลหิตํ	๑๗๔/๑๐๘

(ว)

วกฺกํ	๑๗๓/๑๐๗
วคฺคคมนํ	๙๓๙/๕๓๑
วงฺกตา	๙๐๒/๕๐๗
วจีกมฺมํ	๙๑๓/๕๑๓
วจีกสาโว	๙๒๔/๕๒๐
วจีทุจฺจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐
วจีทุจฺจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙
วจีทุจฺจริตํ	๙๑๓/๕๑๓
วจีทุจฺจริเต	๙๒๘/๕๒๒
วจีทุจฺจริเตหิ	๒๐๖/๑๔๕
วจีวิสมํ	๙๒๔/๕๑๙
วจีสงฺขาโร	๒๒๖/๑๘๕
วจีสญฺเจตนา	๒๒๖/๑๘๖
วจีสุจริตสมงฺคี	๘๐๙/๔๗๐
วจีสุจริตสฺส	๘๐๙/๔๖๙
วชฺชทสฺสาวี	๕๑๕/๓๔๒
วชฺชพหุโล	๙๔๒/๕๓๕
วชฺชสญฺญิตา	๕๕๒/๓๕๓
วชฺชา	๕๑๕/๓๔๒
วชฺเช	๕๑๕/๓๔๒
วชฺเชสุ	๕๑๕/๓๔๒
วญฺจนา	๘๙๔/๕๐๕

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
วฏฺฏึ	๑๖๒/๙๒	วาทิตสทฺโท	๑๖๓/๙๒
วณฺณนิภา	๑๖๒/๙๒	วายมติ	๒๐๕/๑๔๓
วณฺณโปกฺขรตาย	๘๖๖/๔๙๗	วายาโม	๓๙๓/๒๙๐
วณฺณมจฺฉริยํ	๘๙๓/๕๐๔	วาโย	๑๗๖/๑๐๙
วณฺณมโท	๘๓๒/๔๘๑	วาโยคตํ	๑๗๖/๑๐๙
วณฺณึ	๘๔๔/๔๙๑	วาโยธาตุ	๑๗๖/๑๐๙
วเตน	๘๘๔/๕๐๒	วาโยธาตุทฺวยํ	๑๗๖/๑๐๙
วตฺตติ	๒๕๓/๒๐๑	วาริคมนึ	๙๓๙/๕๓๑
วตฺตนา	๒๒๐/๑๖๗	วิกิรณา	๘๙๔/๕๐๕
วตฺตพฺพึ	๒๒๓/๑๗๐	วิกฺขิตฺตึ	๓๖๕/๒๗๓
วตฺตพฺพา	๒๒๓/๑๗๐	วิกฺเขโป	๕๕๒/๓๕๓
วตฺตพฺโพ	๒๒๓/๑๗๐	วิคตกถงฺกโถ	๕๕๙/๓๕๕
วตฺถุนา	๘๖๖/๔๙๗	วิคตถีนมิทฺโธ	๕๐๘/๓๓๘
วนโถ	๙๐๙/๕๑๐	วิคตึ	๓/๑
วนปตฺถึ	๕๐๘/๓๓๘	วิคตาภิชฺฌึ	๕๓๙/๓๔๙
วนึ	๙๐๙/๕๑๐	วิคตาภิชฺเฌน	๕๓๙/๓๔๙
วนฺตตฺตา	๕๕๗/๓๕๒	วิจารวิปฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙
วมฺภนา	๘๖๔/๔๙๖	วิจารสมฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙
วโย	๒๔๙/๑๙๘	วิจาริตึ	๙๔๓/๕๓๖
วลิตฺตจตา	๑๙๒/๑๓๓	วิจาโร	๕๗๖/๓๕๘
วสา	๑๗๔/๑๐๘	วิจิกิจฺฉติ	๕๕๙/๓๕๕
วาจสิโก	๕๑๑/๓๔๐	วิจิกิจฺฉึ	๕๕๗/๓๕๕
วาจา	๙๐๔/๕๐๘	วิจิกิจฺฉา	๕๖๐/๓๕๕
วาจาย	๒๐๕/๑๔๒	วิจิกิจฺฉานีวรณึ	๙๔๑/๕๓๔
วาตสทฺโท	๑๖๓/๙๒	วิจิกิจฺฉานุสโย	๙๔๙/๕๔๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
วิจิกิจฺฉาปจฺจยา	๒๘๘/๒๓๑	วิญฺญาย	๙๔๖/๕๓๙
วิจิกิจฺฉาปริยุฏฺฐานํ	๙๔๙/๕๔๑	วิญฺเญยฺยํ	๓๓/๑๘
วิจิกิจฺฉาย	๓๖๗/๒๗๖	วิญฺเญยฺยา	๑๕๓/๗๗
วิจิกิจฺฉาสญฺโญชนํ	๙๔๙/๕๔๑	วิญฺเญยฺโย	๓๖/๒๓
วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตํ	๒๘๘/๒๓๑	วิตกฺกรูปโลกิยา	๑๐๔๔/๖๑๘
วิจินติ	๔๖๗/๓๑๖	วิตกฺกวิจารานํ	๒๐๕/๑๔๓
วิชนวาตํ	๕๐๘/๓๓๘	วิตกฺกวิปฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙
วิชมฺภนา	๘๕๘/๔๙๕	วิตกฺกสมฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๔๙
วิชมฺภิตา	๘๕๘/๔๙๕	วิตกฺกิตํ	๙๔๓/๕๓๖
วิชฺชติ	๘๐๙/๔๖๗	วิตกฺโก	๑๘๒/๑๑๒
วิชฺชาฏฺฐาเนน	๘๖๖/๔๙๗	วิตฺติ	๔๗๔/๓๒๐
วิชฺชาฏฺฐาเนสุ	๗๖๘/๔๕๑	วิทิตานํ	๒๒๐/๑๖๙
วิญฺญตฺติ	๓๓/๑๘	วิทิสํ	๖๔๔/๓๘๐
วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๓๒/๑๗	วิธวาโคจโร	๕๑๔/๓๔๑
วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗	วิธูปนวาตา	๑๗๖/๑๑๐
วิญฺญาณญฺจายตนสหคตา	๗๙๙/๔๖๑	วินมนา	๘๕๘/๔๙๕
วิญฺญาณธาตุ	๑๗๘/๑๑๐	วินสฺสติ	๙๕๑/๕๔๒
วิญฺญาณปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕	วินิจฺฉโย	๙๖๓/๕๕๑
วิญฺญาณวนฺตํ	๙๑๕/๕๑๔	วินีตา	๓๖๒/๒๗๐
วิญฺญาณสมฺปยุตฺตํ	๒๔๕/๑๙๒	วิเนยฺย	๓๖๒/๒๗๐
วิญฺญาณเหตุกํ	๒๔๔/๑๙๒	วิปริณตํ	๓/๑
วิญฺญาณํ	๒๔๔/๑๙๒	วิปริณามญฺญถาภาวา	๙๔๓/๕๓๖
วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ	๒๐๒/๑๓๖	วิปริณามธมฺมา	๙๔๓/๕๓๖
วิญฺญาเต	๙๓๙/๕๓๑	วิปริเยสคฺคาโห	๒๔๙/๑๙๗
		วิปจฺจนีกสาตตา	๘๕๕/๔๙๔

ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก	ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
วิปจฺจนฺติ	๘๑๐/๔๗๑	วิมติ	๒๘๙/๒๓๒
วิปตฺตี	๘๒๘/๔๗๗	วิมุตฺตํ	๓๖๕/๒๗๓
วิปสฺสนา	๕๒๕/๓๔๖	วิโมเจติ	๕๔๑/๓๕๐
วิปากธมฺมธมฺมํ	๑๐๔๐/๖๑๒	วิรติ	๗๐๔/๓๙๙
วิปากธมฺมธมฺมา	๑๐๔๐/๖๑๒	วิรมนฺตสฺส	๗๐๔/๓๙๙
วิปากธมฺมธมฺโม	๑๐๔๐/๖๑๒	วิราคนิสฺสิตํ	๔๗๑/๓๑๙
วิปากํ	๑๐๔๐/๖๑๒	วิราคา	๙๔๓/๕๓๖
วิปากา	๑๐๔๐/๖๑๒	วิราคูปสญฺหิตา	๗๙๙/๔๖๐
วิปากาวรเณน	๘๒๖/๔๗๖	วิโรโธ	๘๙๑/๕๐๓
วิปาเก	๖๗๒๕/๔๑๒	วิโรสนา	๙๒๖/๕๒๑
วิปาโก	๘๐๙/๔๖๙	วิโลกิเต	๕๐๘/๓๓๘
วิปุเลน	๖๔๒/๓๗๙	วิโลเกติ	๕๒๓/๓๔๖
วิปฺปฏิกูลคฺคาหิตา	๘๕๕/๔๙๔	วิวฏา	๕๔๙/๓๕๒
วิปฺปฏิสาโร	๕๕๒/๓๕๓	วิวฏฺฏกปฺเป	๘๒๙/๔๗๙
วิปฺปโยโค	๑๙๐/๑๓๓	วิวรคตํ	๑๗๗/๑๑๐
วิปฺปลาโป	๑๙๕/๑๓๔	วิวรนฺติ	๕๘๘/๓๖๑
วิภชนฺติ	๕๘๘/๓๖๑	วิวโร	๖๐๕/๓๖๔
วิภชิตพฺพํ	๓๓/๑๘	วิวาทฏฺฐานํ	๘๙๒/๕๐๔
วิภตฺตํ	๓๓/๑๘	วิวิจฺจ	๒๐๕/๑๔๓
วิภวตณฺหา	๒๐๓/๑๓๖	วิวิจฺเจว	๒๐๕/๑๔๓
วิภวทิฏฺจิ	๘๓๓/๔๘๔	วิวิตฺตํ	๕๐๘/๓๓๘
วิภวทิฏฺจิสนฺนิสฺสิตา	๘๑๕/๔๗๔	วิเวกชํ	๕๐๘/๓๓๙
วิภาเวติ	๖๑๕/๓๖๕	วิเวกนิสฺสิตํ	๔๗๑/๓๑๙
วิภูสนา	๘๕๔/๔๙๔	วิสฏา	๙๐๙/๕๑๐
วิภูสนาย	๙๐๕/๕๐๘	วิสตฺติกา	๙๐๙/๕๑๐

ธมฺมปฺปภโท	ปุพฺเพ/องฺเก	ธมฺมปฺปภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
วิสมจริยา	๙๒๖/๕๒๑	วีมํสาสมาธิ	๔๔๑/๓๐๖
วิสมโลโภ	๙๐๙/๕๑๐	วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	
วิสมํ	๙๒๔/๕๑๙		๔๔๔/๓๐๗
วิเสสภาคินี	๗๕๔/๔๓๘	วีมํสิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา	๔๖๑/๓๑๒
วิเสสภาคิโย	๘๒๘/๔๗๘	วีมํสิทฺธิปาโท	๔๖๑/๓๑๒
วิโสสิตา	๓๖๒/๒๗๐	วีริยพลํ	๒๒๐/๑๖๘
วิสฺสคนฺโธ	๑๖๔/๙๓	วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	
วิหรติ	๒๐๕/๑๔๓		๔๓๑/๓๐๑
วิหรนฺตํ	๕๑๗/๓๔๓	วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ	๔๗๑/๓๑๙
วิหึสนา	๙๒๖/๕๒๑	วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค	๔๗๔/๓๒๐
วิหึสาธาตุ	๑๘๑/๑๑๒	วีริยํ	๔๘๗/๓๒๘
วิหึสาปฏิสํยุตฺโต	๑๘๒/๑๑๒	วีริยาธิปเตยฺยํ	๗๐๙/๔๐๓
วิหึสาวิตกฺโก	๙๑๐/๕๑๑	วีริยารมฺโภ	๒๐๖/๑๔๕
วิหึสาสญฺญา	๙๑๑/๕๑๒	วีริยิทฺธิปาทสมฺปยุตฺตา	๔๕๙/๓๑๒
วิเหฐนา	๙๒๖/๕๒๑	วีริยิทฺธิปาโท	๔๕๙/๓๑๒
วิเหเฐติ	๙๒๖/๕๒๑	วีริยินฺทฺริยํ	๗๔๔/๔๒๓
วิเหสา	๙๒๖/๕๒๑	วุจฺจติ	๗๖๘/๔๕๑
วีตโทสํ	๓๖๕/๒๗๓	วุจฺจนฺติ	๙๓๔/๕๒๕
วีตโมหํ	๓๖๕/๒๗๓	วุจฺจมาเน	๙๐๑/๕๐๗
วีตราคํ	๓๖๕/๒๗๓	วุฏฺฐาติ	๗๕๑/๔๓๐
วีตราโค	๗๙๘/๔๕๙	วุฏฺฐานํ	๗๖๐/๔๔๑
วีติกฺกนฺโต	๖๐๒/๓๖๓	วุฏฺฐิตสฺส	๘๐๔/๔๖๕
วีติกฺกโม	๙๐๓/๕๐๗	วุตฺตานิ	๘๔๒/๔๙๑
วีมํสา	๔๕๔/๓๑๐	วูปสนฺตจิตฺโต	๕๐๘/๓๓๙
วีมํสาธิปเตยฺยํ	๗๐๙/๔๐๓	วูปสนฺตา	๕๓๘/๓๔๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
วูปสมา	๖๒๔/๓๖๗	เววิจฺฉ	๘๙๓/๕๐๔
เวทนำ	๖๔๐/๓๗๕	เวสิยาโคจโร	๕๑๔/๓๔๑
เวทนา	๘/๓	เวพฺยาเนน	๕๑๓/๓๔๑
เวทนานุปสฺสี	๓๕๕/๒๖๗	โวจฺฉาทนา	๘๙๔/๕๐๕
เวทนาปจฺจยา	๘๐๖/๔๖๖	โวทานำ	๗๖๐/๔๔๑
เวทนาย	๑๐๓๙/๖๐๙	โวโรปิโต	๙๔๑/๕๓๔
เวทนาสมฺปยุตฺตา	๒๔๕/๑๙๒	โวโรเปยฺย	๘๐๙/๔๖๘
เวทนากฺขนฺโธ	๒๔๙/๑๕๗	โวสฺสคฺคปริณามึ	๔๗๑/๓๑๙
เวทนาสุ	๓๕๕/๒๖๗	โวสฺสคฺคานุปฺปทานำ	๘๔๖/๔๙๒
เวทนาหิ	๑๓/๕	โวสฺสคฺโค	๘๔๖/๔๙๒
เวทนาเหตุกา	๒๔๔/๑๙๑		
เวทนูปาทานกฺขนฺโธ	๒๐๒/๑๓๖	**(ส)**	
เวทยมานำ	๓๖๓/๒๗๑	สอุตฺตรำ	๓๖๕/๒๗๓
เวทยมาโน	๓๖๓/๒๗๐	สอุตฺตรา	๖๔๑/๓๗๘
เวทยาม	๓๖๓/๒๗๐	สอุตฺตโร	๓๖/๒๔
เวทยิตำ	๓๖๒/๒๗๐	สอุทฺเทสำ	๘๒๙/๔๗๙
เวปุลฺลำ	๔๐๖/๒๙๓	สกลิกคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙
เวปุลฺลาย	๔๐๕/๒๙๓	สกฺกตฺตำ	๘๐๙/๔๖๙
เวภพฺยา	๕๒๕/๓๔๖	สกฺกายทิฏฺจิ	๙๑๔/๕๑๔
เวยฺยากรเณ	๘๔๒/๔๙๑	สกฺการมโท	๘๓๒/๔๘๑
เวรพหุโล	๙๔๒/๕๓๕	สกฺการำ	๘๔๔/๔๙๑
เวรมณิยา	๗๐๔/๓๙๙	สงฺกปฺปติ	๘๙๔/๕๐๔
เวรมณี	๗๐๓/๓๙๙	สงฺกปฺปราโค	๕๖๔/๓๕๖
เวรมฺภวาตา	๑๗๖/๑๑๐	สงฺกปฺโป	๕๖๔/๓๕๖
เวลาอนติกฺกโม	๒๐๖/๑๔๕	สงฺการคฺคิ	๑๗๕/๑๐๙

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกํ	๒๑๗/๑๕๔	สงฺคติ	๑๙๙/๑๓๕
สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิโก	๓๕/๒๒	สงฺคหิตํ	๓/๑
สงฺกิลิฏฺฐึ	๒๑๘/๑๖๒	สงฺโค	๙๐๙/๕๑๐
สงฺกิลิฏฺฐา	๒๑๘/๑๖๒	สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ	๕๐๘/๓๓๘
สงฺกิลิฏฺโฐ	๓๖/๒๔	สจฺจโต	๙๓๙/๕๓๒
สงฺกิเลสํ	๗๖๐/๔๔๑	สจฺจวิปฺปฏิกูเลน	๙๓๖/๕๒๗
สงฺกิเลสิกา	๓๓/๑๗	สจฺจา	๙๓๘/๕๒๘
สงฺกิเลสิกา	๑๕๒/๗๕	สจฺจานํ	๑๐๔๔/๖๑๗
สงฺกิเลสิโก	๑๕๒/๗๕	สจฺจานิ	๒๐๖/๑๔๔
สงฺขตํ	๑๗๑/๙๘	สจฺจานุโลมิกํ	๗๕๔/๔๓๘
สงฺขตา	๑๗๑/๙๘	สจฺฉิกตสญฺญิตา	๘๘๒/๕๐๑
สงฺขตานิ	๘๔๐/๔๙๐	สจฺฉิกตฺวา	๙๐๗/๕๐๙
สงฺขสทฺโท	๑๖๓/๙๒	สจฺฉิกิริยา	๙๕๓/๕๔๕
สงฺขารกฺขนฺโธ	๙๗๙/๕๖๖	สจฺฉิกิริยาย	๙๕๓/๕๔๕
สงฺขารปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕	สญฺเจตนา	๙๘๕/๕๖๘
สงฺขารสมุปยุตฺตํ	๒๔๕/๑๙๒	สญฺเจตยิตตฺตํ	๒๔๙/๑๙๖
สงฺขารเหตุกํ	๒๔๔/๑๙๒	สญฺชเนติ	๓๙๒/๒๘๙
สงฺขารา	๓๔๕/๒๖๐	สญฺชนนี	๙๐๙/๕๑๐
สงฺขาราวเสสสมาปตฺตึ	๖๑๙/๓๖๖	สญฺชาตํ	๓/๒
สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ	๒๐๒/๑๓๖	สญฺชาตา	๙/๔
สงฺขาเร	๒๘๐/๒๒๗	สญฺชาติ	๑๙๑/๑๓๓
สงฺขาเรสุ	๗๒๓/๔๑๐	สญฺชานนา	๕๔๙/๓๕๒
สงฺขาโร	๘๑๗/๔๗๔	สญฺชานิตตฺตํ	๕๔๙/๓๕๒
สงฺขิปนา	๘๖๔/๔๙๖	สญฺญมกรณียานิ	๕๑๕/๓๔๒
สงฺคณิการามตา	๙๔๕/๕๓๘	สญฺญโม	๕๑๑/๓๔๐

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สญฺญํ	๕๑๙/๓๔๕	สญฺโญชนา	๑๕๓/๗๘
สญฺญา	๕๔๙/๓๕๒	สญฺโญชนานิ	๑๕๓/๗๘
สญฺญากฺขนฺโธ	๕๘๗/๓๖๐	สญฺโญชนิยํ	๒๑๘/๑๕๘
สญฺญาภโว	๒๓๔/๑๘๗	สญฺโญชนิยา	๒๑๘/๑๕๘
สญฺญามนสิการา	๗๙๙/๔๖๐	สญฺโญชนิโย	๓๖/๒๓
สญฺญาวิปริเยโส	๙๓๙/๕๓๑	สณฺจปนา	๘๖๑/๔๙๕
สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติยา	๘๐๘/๔๖๗	สณฺจานํ	๘๔๓/๔๙๒
สญฺญีวาทา	๙๕๙/๕๔๙	สณฺจิติ	๒๐๖/๑๔๖
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยํ	๒๑๘/๑๕๘	สณฺหํ	๑๖๖/๙๓
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยา	๒๒๔/๑๗๖	สติ	๒๐๖/๑๔๕
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิโย	๕๓/๒๙	สติเนปกฺเกน	๔๖๖๓๑๖
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิยา	๑๕๓/๗๙	สตินฺทฺริยํ	๕๒๔/๓๔๖
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตอสญฺโญชนิโย	๓๖/๒๓	สติปฏฺฐานสมฺปยุตฺตา	๓๗๕/๒๘๑
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๗๘	สติปฏฺฐานํ	๓๗๕/๒๘๑
สญฺโญชนวิปฺปยุตฺโต	๑๕๓/๗๘	สติปฏฺฐานา	๓๗๔/๒๘๑
สญฺโญชนสมฺปยุตฺตํ	๒๑๘/๑๕๘	สติพลํ	๕๒๔/๓๔๖
สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา	๒๑๘/๑๕๘	สติมา	๕๘๙/๓๖๑
สญฺโญชนสมฺปยุตฺโต	๕๒/๒๙	สติสมฺโพชฺฌงฺคํ	๓๖๗/๒๗๖
สญฺโญชนํ	๙๔/๔๙	สติสมฺโพชฺฌงฺโค	๓๖๗/๒๖๗
		สโต	๔๖๗/๓๑๖
		สตฺตนิกายา	๑๙๓/๑๓๓
		สตฺตนิกาเย	๑๙๑/๑๓๓
		สตฺตวิเธน	๒๒๐/๑๖๖
		สตฺตานํ	๒๓๕/๑๘๘
		สตฺตินฺทฺริยา	๑๐๐๗/๕๘๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สตฺเต	๑๘๒/๑๑๒	สทฺธมฺโม	๙๓๔/๕๒๖
สตฺถกวาตา	๑๗๖/๑๐๙	สทฺธา	๒๒๐/๑๖๘
สตฺถริ	๙๑๕/๕๑๕	สทฺธานิ	๕๑๔/๓๔๒
สตฺถุสาสเน	๕๐๙/๓๓๙	สทฺธาพลํ	๒๒๐/๑๖๘
สตฺเถน	๙๒๖/๕๒๑	สทฺธินฺทฺริยํ	๒๑๙/๑๖๕
สถตา	๘๙๔/๕๐๕	สนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ	๑๗๐/๙๗
สถํ	๘๙๔/๕๐๕	สนิทสฺสนํ	๑๗๑/๙๘
สโถ	๘๙๔/๕๐๕	สนฺตโต	๖๑๙/๓๖๖
สทิสสฺส	๙๖๒/๕๕๐	สนฺตปฺปติ	๑๗๕/๑๐๘
สทิโส	๙๖๒/๕๕๐	สนฺตํ	๓๖๗/๒๗๖
สโทสํ	๓๖๕/๒๗๓	สนฺตา	๓๗๓/๒๘๑
สทฺทตณฺหา	๙๐๙/๕๑๐	สนฺติเก	๕๒๖/๓๔๗
สทฺทธาตุ	๙๘๑/๕๖๖	สนฺติฏฺฐติ	๗๙๙/๔๖๐
สทฺทวิจาโร	๒๐๓/๑๓๙	สนฺตุฏฺฐิตา	๕๑๘/๓๔๔
สทฺทวิตกฺโก	๒๐๔/๑๔๑	สนฺถโว	๙๐๙/๕๑๐
สทฺทสญฺเจตนา	๒๐๔/๑๔๑	สนฺทิฏฺฐิปรามาสิตา	๙๔๔/๕๓๗
สทฺทสญฺญา	๖๐๓/๓๖๔	สนฺนมนา	๘๕๘/๔๙๕
สทฺทหติ	๙๓๒/๕๒๔	สนฺนิฆาตสทฺโท	๑๖๓/๙๒
สทฺทหนา	๙๓๑/๕๒๔	สปฺปจฺจยํ	๑๗๑/๙๘
สทฺทหิ	๙๓๓/๕๒๕	สปฺปจฺจยา	๑๗๑/๙๘
สทฺทา	๙๔๓/๕๓๕	สปฺปฏิฆํ	๑๗๐/๙๗
สทฺทายตนํ	๙๘๐/๕๖๖	สปฺปฏิโฆ	๑๘๔/๑๑๔
สทฺทารมฺมณํ	๒๔๘/๑๖๙	สปฺปิ	๑๗๔/๑๐๘
สทฺทาสา	๙๐๙/๕๑๐	สปฺปีติกา	๑๕๓/๘๖

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สปฺปีติโก	๕๐๗/๓๓๗	สมโถ	๒๒๐/๑๖๘
สปฺปุริสธมฺมสฺส	๙๑๕/๕๑๔	สมนนฺตรา	๗๕๑/๔๓๐
สปฺปุริสธมฺเม	๙๑๕/๕๑๔	สมนฺนาหรนฺตสฺส	๗๖๔/๔๔๔
สปฺปุริสานํ	๙๑๕/๕๑๔	สมนฺนาคตสฺส	๑๙๔/๑๓๔
สพฺรหฺมจารีสุ	๙๔๑/๕๓๓	สมนฺนาคตา	๘๒๖/๔๗๖
สพฺพงฺคปจฺจงฺคี	๙๕๑/๕๔๓	สมนฺนาคโต	๓๕๗/๒๖๙
สพฺพตฺตตาย	๖๔๒/๓๗๙	สมนฺนาหาโร	๗๖๖/๔๔๕
สพฺพตฺถคามินึ	๗๖๐/๔๔๐	สมนุปสฺสติ	๙๑๕/๕๑๔
สพฺพถา	๕๑๖/๓๔๓	สมปฺปิโต	๙๔๓/๕๓๕
สพฺพธิ	๖๔๒/๓๗๙	สมเย	๒๐๖/๑๔๔
สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี	๕๐๘/๓๓๘	สมาคโม	๒๔๒/๑๘๙
สพฺพโส	๕๐๘/๓๓๙	สมาทาย	๕๐๘/๓๓๘
สพฺพึ	๕๑๖/๓๔๓	สมาทิยติ	๗๕๑/๔๓๐
สพฺพาวนฺตึ	๖๔๒/๓๗๙	สมาธิกุสโล	๘๒๘/๔๗๗
สพฺเพ	๖๔๓/๓๘๐	สมาธิชึ	๒๐๖/๑๔๓
สมคฺเคน	๕๑๐/๓๔๐	สมาธินฺทฺริยึ	๒๑๙/๑๖๕
สมงฺคีภูโต	๙๔๓/๕๓๕	สมาธิพลึ	๒๒๐/๑๖๘
สมญฺญาย	๕๑๐/๓๔๐	สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค	๔๔๖/๓๐๗
สมณพฺราหฺมณา	๗๙๓/๔๕๗	สมาปชฺชติ	๗๕๑/๔๓๐
สมณพฺราหฺมณานึ	๙๑๕/๕๑๕	สมาปตฺติกุสโล	๘๒๘/๔๗๗
สมโณ	๙๒๓/๕๑๙	สมาปตฺติยา	๙๐๐/๕๐๖
สมติกฺกนฺโต	๖๐๒/๓๖๓	สมาปนฺนสฺส	๑๐๒๐/๕๙๔
สมติกฺกมา	๖๐๒/๓๖๓	สมารภติ	๓๙๓/๒๙๐
สมติกฺกมฺม	๖๐๙/๓๖๕	สมาหิตึ	๔๖๗/๓๑๗
สมตฺโต	๖๔๒/๓๗๘	สมิชฺฌนา	๔๓๔/๓๐๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สมิตา	๕๓๘/๓๔๙	สมฺปตฺตึ	๘๑๐/๔๗๒
สมิทฺธิ	๑๐๒๓/๕๙๘	สมฺปตฺถนา	๙๐๙/๕๑๐
สมุกฺกาจนา	๘๖๖/๔๙๖	สมฺปโหโส	๙๐๙/๕๑๑
สมุกฺเขปนา	๘๖๔/๔๙๖	สมฺปยุตฺตํ	๑๐๓๙/๖๐๙
สมุจฺฉินฺโน	๙๕๑/๕๔๒	สมฺปยุตฺตา	๑๐๓๙/๖๐๙
สมุฏฺฐาเปติ	๓๙๒/๒๘๙	สมฺปยุตฺโต	๑๐๓๙/๖๐๙
สมุฏฺฐิตํ	๓/๒	สมฺปโยโค	๑๙๐/๑๓๓
สมุทยสจฺจํ	๒๐๓/๑๓๖	สมฺปวงฺกตา	๙๐๑/๕๐๗
สมุทโย	๒๐๓/๑๓๖	สมฺปสาทนํ	๒๐๕/๑๔๓
สมุทฺโท	๙๐๙/๕๑๐	สมฺปสาโท	๕๗๗/๓๕๙
สมุนฺนหนา	๘๖๒/๔๙๖	สมฺปสีทติ	๙๒๒/๕๑๘
สมุปนฺโน	๓๕๗/๒๖๙	สมฺปาปนา	๘๖๔/๔๙๖
สมุปาคโต	๓๕๗/๒๖๙	สมฺผปฺปลาปา	๒๐๕/๑๔๒
สมุเปโต	๓๕๗/๒๖๙	สมฺผปฺปลาโป	๙๑๓/๕๑๓
สมุปฺปนฺนํ	๙๓๙/๕๓๒	สมฺผุสนา	๒๔๙/๑๙๗
สมุลฺลปนา	๘๖๒/๔๙๖	สมฺผุสิตตฺตํ	๒๔๙/๑๙๗
สโมธานํ	๑๙๙/๑๓๕	สมฺโพธาย	๔๖๙/๓๑๗
สโมหึ	๓๖๕/๒๗๓	สมฺภชติ	๕๒๘/๓๔๗
สมฺปโกโป	๕๔๒/๓๕๐	สมฺภชนา	๙๐๑/๕๐๗
สมฺปคฺคณฺหาติ	๓๙๕/๒๙๐	สมฺภตฺติ	๙๐๑/๕๐๗
สมฺปคฺคาโห	๔๑๑/๒๙๔	สมฺภวนฺติ	๙๖๓/๕๕๑
สมฺปชญฺญํ	๕๒๕/๓๔๖	สมฺมคฺคตา	๙๗๑/๕๕๓
สมฺปชานการี	๕๒๓/๓๔๖	สมฺมติญาณํ	๗๕๔/๔๓๘
สมฺปชาโน	๕๑๙/๓๔๕	สมฺมตฺตนิยตํ	๒๑๗/๑๕๕
สมฺปตฺติ	๕๗๐/๓๕๗	สมฺมตฺตนิยตา	๒๒๓/๑๗๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สมฺมตฺตนิยโต	๒๒๓/๑๗๒	สราคำ	๓๖๕/๒๗๓
สมฺมตฺตำ	๘๒๖/๔๗๖	สริตา	๔๖๗/๓๑๖
สมฺมปฺปธานสมฺปยุตฺตา	๔๑๔/๒๙๕	สลฺลกฺขณา	๕๒๕/๓๔๖
สมฺมสทฺโท	๑๖๓/๙๒	สลฺลปนา	๘๖๒/๔๙๖
สมฺมากมฺมนฺโต	๒๐๕/๑๔๒	สลฺลียนา	๙๓๖/๕๒๗
สมฺมาทิฏฺฐิ	๒๐๕/๑๔๒	สฺวากาโร	๘๒๔/๔๗๖
สมฺมาปฏิปนฺนา	๗๙๓/๔๕๗	สฺวากาเร	๘๑๔/๔๗๓
สมฺมาวาจา	๒๐๕/๑๔๒	สฺวาวตฺถิตำ	๓๕๖/๒๖๘
สมฺมาวายาโม	๒๐๕/๑๔๒	สวิจารำ	๔๘๗/๓๒๘
สมฺมาสงฺกปฺโป	๒๐๕/๑๔๒	สวิจารา	๔๘๕/๓๒๖
สมฺมาสติ	๒๐๕/๑๔๒	สวิจาโร	๕๐๗/๓๓๗
สมฺมาสมาธิ	๒๐๕/๑๔๒	สวิตกฺกสวิจารำ	๑๐๔๒/๖๑๕
สมฺมาสมฺพุทฺธา	๘๐๙/๔๖๘	สวิตกฺกสวิจารา	๑๐๔๒/๖๑๕
สมฺมาสมฺพุทฺโธ	๘๐๙/๔๖๘	สวิตกฺกสวิจาโร	๑๐๔๒/๖๑๕
สมฺมาอาชีเวน	๒๐๕/๑๔๒	สวิตกฺกา	๑๕๓/๘๖
สมฺมาอาชีโว	๒๐๕/๑๔๒	สวิตกฺโก	๒๐๓/๑๓๘
สมฺมิญฺชิเต	๕๐๘/๓๓๘	สสงฺขาเรน	๒๘๐/๒๒๗
สมฺมุสนตา	๕๒๔/๓๔๖	สสฺสตทิฏฺฐิ	๘๓๓/๔๘๔
สมฺโมโห	๑๘๐/๑๑๑	สสฺสตวาทา	๙๗๗/๕๖๕
สยำกตำ	๔๓๙/๕๓๒	สสฺสโต	๘๑๕/๔๗๔
สรชา	๑๗๖/๑๐๙	สหคตำ	๓๓/๑๘
สรณตา	๒๑๙/๑๖๘	สหชาตำ	๕๖๗/๓๕๗
สรณำ	๒๒๔/๑๘๔	สหธมฺมิเก	๙๐๑/๕๐๗
สรณา	๓๘๗/๒๘๖	สหนนฺที	๘๘๗/๕๐๒
สรโณ	๓๖/๒๔	สหโสกี	๘๘๘/๕๐๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สเหตุกำ	๑๖๑/๙๐	สาทุ	๑๖๕/๙๓
สเหตุกา	๑๗๑/๙๗	สาธุกมฺยตา	๘๕๓/๔๙๔
สเหตุโก	๑๘๔/๑๑๖	สาปตฺติโก	๙๕๗/๕๔๘
สพฺพายตนปจฺจยา	๒๒๕/๑๘๕	สามนฺตชปฺปา	๘๖๓/๔๙๖
สพฺพายตนำ	๒๒๕/๑๘๕	สามนฺตชปฺปิเตน	๘๖๑/๔๙๕
สงฺเฆ	๕๑๐/๓๔๐	สามิสำ	๓๖๓/๒๗๐
สำวฏฺฏกปฺเป	๘๒๙/๔๗๙	สายิเต	๕๐๘/๓๓๘
สำวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป	๘๒๙/๔๗๙	สายิตฺวา	๕๑๗/๓๔๓
สำวตฺตติ	๔๖๙/๓๑๗	สารคนฺโธ	๑๖๔/๙๓
สำวรกรณียานิ	๕๑๕/๓๔๒	สารมฺภนา	๘๔๘/๔๙๓
สำวรนฺตสฺส	๗๗๐/๔๕๒	สารมฺโภ	๘๔๘/๔๙๓
สำวรำ	๗๗๐/๔๕๒	สารมฺมณำ	๑๐๓๒/๖๐๕
สำวราย	๙๐๕/๕๐๘	สารมฺมณา	๗๕๑/๔๒๙
สำวโร	๙๐๕/๕๐๘	สาราโค	๘๔๙/๔๙๓
สำสคฺคารามตา	๙๔๕/๕๓๘	สาโร	๕๑๐/๓๔๐
สำสฏฺฐจำ	๑๗๑/๑๐๓	สาโลหิตา	๒๐๐/๑๓๕
สำสฏฺโฐ	๔๖๕/๓๑๔	สาสวำ	๒๑๘/๑๕๗
สำสโย	๕๕๗/๓๕๔	สาสวา	๒๑๘/๑๕๗
สำเสวติ	๕๒๘/๓๔๗	สาสวานิ	๒๐๖/๑๔๔
สำเสวนา	๙๐๑/๕๐๗	สาสโว	๓๖/๒๓
สำหานิ	๑๙๒/๑๓๓	สิกฺขติ	๕๐๘/๓๓๘
สาตจฺจำ	๕๐๘/๓๓๘	สิกฺขาปทำ	๗๐๓/๓๙๙
สาตรูปำ	๘๑๖/๔๗๔	สิกฺขาปเทสุ	๕๐๘/๓๓๘
สาตำ	๙๔๗/๕๓๙	สิกฺขาโย	๕๑๖/๓๔๓
สาเถยฺยำ	๙๖๑/๕๕๐	สิงฺคำ	๘๓๒/๔๘๒

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สิงฺคารตา	๘๕๒/๔๙๔	สุขธาตุ	๑๗๙/๑๑๑
สิงฺฆาณิกา	๑๗๔/๑๐๘	สุขวิหารี	๒๐๕/๑๔๓
สินานทาเนน	๕๑๓/๓๔๑	สุขสมฺปยุตฺตา	๗๖๗/๔๕๐
สิเนโห	๙๐๙/๕๑๐	สุขสมฺผสฺสํ	๓๓/๒๐
สิปฺปมโท	๘๓๒/๔๘๒	สุขสหคตํ	๓๓/๑๘
สิปฺปี	๘๔๕/๔๙๒	สุขสหคตา	๖๒/๓๕
สิปฺปายตเนน	๘๖๖/๔๙๗	สุขสหคโต	๖๔/๓๖
สิปฺปายตเนสุ	๗๖๘/๔๕๑	สุขี	๑๘๐/๑๑๑
สิพฺพินี	๙๐๙/๕๑๐	สุขา	๑๘๐/๑๑๑
สิยา	๑๐๐๐/๕๑๗	สุขาปฏิปทา	๘๐๑/๔๖๒
สีตา	๑๗๖/๑๐๙	สุขาย	๑๐๓๙/๖๐๙
สีลพฺพตปรามาโส	๙๑๕/๕๑๕	สุขิเตสุ	๘๘๘/๕๐๒
สีลพฺพตุปาทานํ	๙๓๘/๕๒๙	สุขิโต	๘๘๘/๕๐๒
สีลพฺพเตน	๙๓๘/๕๒๙	สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺตํ	๑๖๑/๙๐
สีลพฺยสนํ	๙๔๒/๕๓๕	สุขินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต	๖๒/๓๔
สีลพฺยสเนน	๑๙๔/๑๓๔	สุขินฺทฺริยํ	๒๑๙/๑๖๕
สีลมโท	๘๓๒/๔๘๑	สุขุมํ	๒/๑
สีลมยา	๒๒๖/๑๘๕	สุคนฺโธ	๑๖๕/๙๓
สีลวิปตฺติ	๘๓๓/๔๘๔	สุญฺญตํ	๓๒๓/๒๕๐
สีลสัวโร	๕๑๓/๓๔๑	สุญฺโญ	๑๕๖/๘๙
สีลํ	๕๑๑/๓๔๐	สุณาติ	๑๕๗/๘๙
สีลาธิคจฺฉ	๗๖๙/๔๕๒	สุณิ	๑๕๗/๘๙
สีเลน	๘๘๔/๕๐๒	สุณิสฺสติ	๑๕๗/๘๙
สีหนาทำ	๗๖๐/๔๔๐	สุเณ	๑๕๗/๘๙
สีหเสยฺยํ	๕๑๙/๓๔๕	สุตมโท	๘๓๒/๔๘๑

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
สุตมยา	๗๕๓/๔๓๓	เสโท	๑๗๔/๑๘๐
สุตวาทิตา	๙๓๙/๕๓๑	เสนาสนมณฺฑนา	๘๕๔/๔๙๔
สุตฺตํ	๑๐๓๗/๖๐๗	เสนาสนเหตุ	๙๓๙/๕๓๐
สุเต	๘๖๖/๔๙๗	เสนาสนํ	๕๐๘/๓๓๘
สุเตน	๘๖๖/๔๙๗	เสนาสเนสุ	๘๕๖/๔๙๕
สุตฺเต	๕๐๘/๓๓๘	เสมฺหํ	๑๗๔/๑๐๘
สุตฺวา	๕๑๗/๓๔๓	เสยฺยถีทํ	๑๗๔/๑๐๘
สุทฺธิ	๙๑๙/๕๑๕	เสยฺยสุขํ	๙๔๑/๕๓๔
สุปฏิจิตา	๕๓๗/๓๔๙	เสยฺยํ	๕๑๙/๓๔๕
สุปณฺณวาตา	๑๗๖/๑๑๐	เสยฺโย	๘๓๒/๔๘๓
สุปติ	๗๕๑/๔๓๐	เสวติ	๓๕๖/๒๖๘
สุปนา	๕๔๖/๓๕๑	เสวนา	๘๓๔/๔๘๖
สุปิตตฺตํ	๕๔๖/๓๕๑	สุริยสนฺตาโป	๑๗๕/๑๐๙
สุปินํ	๗๕๑/๓๔๐	เสวิสฺสนฺติ	๘๑๓/๔๗๓
สุริยมณฺฑลสฺส	๑๖๒/๙๒	โสกสลฺลํ	๒๓๗/๑๘๘
สุญฺญาคารคโต	๕๐๘/๓๓๘	โสโก	๒๓๗/๑๘๘
สุวิญฺญาปยา	๘๒๕/๔๗๖	โสจนา	๒๓๗/๑๘๘
สุวิญฺญาปเย	๘๑๔/๔๗๓	โสจิตตฺตํ	๒๓๗/๑๘๘
สุสานํ	๕๐๘/๓๓๘	โสตธาตุ	๘๐๕/๔๖๕
สุสุกาภยํ	๙๓๙/๕๓๒	โสตวิญฺญาณธาตุ	๙๘๑/๕๖๖
เสกฺขนาเสกฺโข	๓๕/๒๒	โสตวิญฺญาณํ	๙๙๐/๕๖๙
เสกฺขํ	๒๑๗/๑๕๔	โสตวิญฺเญยฺยํ	๓๓/๒๐
เสกฺขา	๒๑๗/๑๕๔	โสตสมฺผสฺสชา	๓๔/๒๑
เสกฺโข	๕๑๐/๓๔๐	โสตสมฺผสฺสปจฺจยา	๖๑/๓๒
เสตุฆาโต	๗๐๔/๓๙๙	โสตสมฺผสฺโส	๒๐๓/๑๓๗

ปทานุกฺกโม	ปุพฺเพ/องฺเก
โสตๆ	๒๐๓/๑๓๗
โสตายตนสฺส	๒๕๓๐/๒๐๐
โสตายตนๆ	๒๕๕๕/๒๐๒
โสตินฺทฺริยๆ	๙๘๓/๕๖๗
โสเตน	๑๕๗/๘๙
โสปฺปๆ	๕๔๖/๓๕๑
โสมนสฺสฏฺฐานิยๆ	๙๔๖/๕๓๙
โสมนสฺสโทมนสฺสานๆ	๒๐๕/๑๔๓
โสมนสฺสธาตุ	๑๗๙/๑๑๑
โสมนสฺสสหคตๆ	๒๔๘/๑๙๖
โสมนสฺสสหคตา	๓๑๕/๒๔๕
โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺตๆ	๑๖๑/๙๐
โสมนสฺสินฺทฺริยสมฺปยุตฺโต	๖๒/๓๔
โสมนสฺสินฺทฺริยๆ	๒๑๙/๑๖๕
โสสิตา	๓๖๓/๒๗๐
(ห)	
หทยๆ	๖๔๓/๓๘๐
หรติ	๖๔๒/๓๗๙
หริ	๑๖๒/๙๒
หริวณฺณๆ	๑๖๓/๙๒
หานภาคินี	๗๕๔/๔๓๘
หานภาคิโย	๘๒๘/๔๗๘
หาโส	๔๗๔/๓๒๐
หิตกามา	๕๑๔/๓๔๑
หิตกามานิ	๕๑๔/๓๔๑
หิรียติ	๔๐๐/๕๐๖
หิรียิตพฺเพน	๙๐๐/๕๐๖
หึสนา	๙๒๖/๕๒๑
หีนมตๆ	๖/๓
หีนสมฺมตๆ	๖/๓
หีนๆ	๖/๓
หีนาธิมุตฺติกา	๘๑๓/๔๗๓
หีโน	๑๒๒/๖๒
หีพนา	๘๖๘/๔๙๗
หีพิตๆ	๖/๓
หุตๆ	๗๙๓/๔๕๗
เหฏฺฐโต	๑๐๒๐/๕๙๔
เหจนา	๑๘๒/๑๑๒
เหตุ	๑๘๔/๑๑๖
เหตุมฺหิ	๗๒๐/๔๐๙
เหตุวิปฺปยุตฺตๆ	๓๓/๑๗
เหตุวิปฺปยุตฺตา	๑๕๓/๗๗
เหตุวิปฺปยุตฺโต	๓๖/๒๓
เหตุสมฺปยุตฺตา	๑๕๓/๗๗
เหตุสมฺปยุตฺโต	๑๕๓/๗๗
เหตู	๑๕๓/๗๖
โหนฺติ	๑๘๒/๑๑๓

อสาธารณนามานิ

ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
ขตฺติโย (วณฺโณ)	๙๗๕/๕๕๔
ตถาคโต	๗๖๐/๔๔๐
พฺราหฺมโณ (วณฺโณ)	๙๒๓/๕๑๙
เวสฺโส (วณฺโณ)	๙๗๔/๕๕๔
สุทฺโท (วณโณ)	๙๗๔/๕๕๔

อภิธมฺมปิฏเก วิภงฺคปาลิยา
ธมฺมปฺปเภโท

ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
(เอกก)	
ผสฺโส	๙๙๖/๕๗๔
มนายตนำ	๑๖๑/๙๐
รูปกฺขนฺโธ	๓๓/๑๗
วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๑๒๑/๖๑
เวทนากฺขนฺโธ	๓๔/๒๑
สงฺขารกฺขนฺโธ	๙๒/๔๗
สญฺญากฺขนฺโธ	๖๒/๓๔
(ทุก)	
อกุสลเหตู	๙๙๗/๕๗๒
อายตนานิ	๙๙๖/๕๗๓
ฌานำ	๑๐๒๔/๕๙๘
ญาณวตฺถู	๗๕๒/๔๓๑
ธาตุโย	๙๙๘/๕๗๕
(ติก)	
อกุสลธาตุโย	๙๑๒/๕๑๒
อกุสลมูลานิ	๓๙๑/๒๘๙

ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
อกุสลวิตกฺกา	๙๑๐/๕๑๑
อกุสลสญฺญา	๙๑๑/๕๑๒
อคฺคี	๙๒๔/๕๒๐
(จตุกฺก)	
อคติคมนานิ	๙๓๙/๕๓๑
อนริยโวหารา	๙๓๙/๕๓๑
อปฺปมญฺญาโย	๖๙๖/๓๙๔
อริยสจฺจานิ	๑๘๙/๑๓๓
อารมฺมณานิ	๘๐๒/๔๖๒
(ปญฺจก)	
อกฺขนฺติยา อาทีนวา	๙๔๒/๕๓๕
อานนฺตริกานิ	๙๔๑/๕๓๔
ขนฺธา	๑๕๒/๗๔
ขนฺธานำ	๑๕๑/๗๔
จิตฺตา	๑๐๔๒/๖๑๖

ธมฺมปฺปเภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
(ฉกฺก)	
อคารวา	๙๔๕/๕๓๘
อายตนานิ	๙๙๔/๕๗๑
อุเปกฺขูปวิจารา	๙๔๖/๕๓๙
ฉนฺทราคา	๙๔๔/๕๓๗
ตณฺหากายา	๙๔๔/๕๓๘
(สตฺตก)	
อนุสยา	๙๔๙/๕๔๑
อสทฺธมฺมา	๙๕๐/๕๔๑
จิตฺตานิ	๙๙๙/๕๖๗
เจตนา	๙๙๒/๕๗๑
ทิฏฺฐิโย	๙๕๑/๕๔๒
(อฏฺฐก)	
อนริยโวหารา	๙๕๕/๕๔๗
อสญฺญิวาทา	๙๕๘/๕๔๙
กิเลสวตฺถูนิ	๙๕๒/๕๔๔
กุสีตวตฺถูนิ	๙๕๓/๕๔๕
ปุริสโทสา	๙๕๗/๕๔๗
(นวก)	
อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺติโย	๘๒๘/๔๗๘
อาฆาตวตฺถูนิ	๙๖๐/๕๕๐
อิญฺชิตานิ	๙๖๔/๕๕๑
อุปปตฺติภโว	๒๓๕/๑๘๗
ตณฺหามูลกา	๙๖๓/๕๕๑
(ทสก)	
อกุสลกมฺมปถา	๙๖๘/๕๕๒
อนฺตคฺคาหิกาทิฏฺฐิ	๙๗๒/๕๕๓
อาฆาตวตฺถูนิ	๙๖๐/๕๕๐
กิเลสวตฺถูนิ	๙๖๖/๕๕๒
ตถาคตพลานิ	๗๖๐/๔๔๐
(เอกาทสก)	
รูปกฺขนฺโธ	๓๓/๒๐
(ทวาทสก)	
อายตนานิ	๙๘๐/๕๖๖
(เตรสก)	
อินฺทฺริยานิ	๑๐๑๒/๕๘๕
(จุทฺทสก)	
อินฺทฺริยานิ	๑๐๑๒/๕๘๖
(ปณฺณรสก)	
ธาตุโย	๑๘๘/๑๓๑

ธมฺมปฺปภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
(โสฬสก)	
ธาตุโย	๑๘๗/๑๒๐
(สตฺตรสก)	
ธาตุโย	๑๘๘/๑๒๒
(อฏฺฐารสก)	
ตณฺหาวิจริตานิ	๘๔๒/๔๙๑
ธาตุโย	๙๘๑/๕๖๖
(พาวีสก)	
อินฺทฺริยานิ	๙๘๓/๕๖๗

ธมฺมปฺปภโท	ปุพฺเพ/องฺเก
(จตุวีสก)	
วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๑๔๙/๗๒
เวทนากฺขนฺโธ	๖๑/๓๒
สงฺขารกฺขนฺโธ	๑๒๐/๕๘
สญฺญากฺขนฺโธ	๙๑/๙๕
(ตึสก)	
เวทนากฺขนฺโธ	๖๑/๓๒
สงฺขารกฺขนฺโธ	๑๒๐/๕๙
สญฺญากฺขนฺโธ	๙๑/๔๕
(ทฺวตฺตึสก)	
อาการา	๓๕๖/๒๖๘

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ*

๑.	สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสระเกศ	ประธานกรรมการ
๒.	พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	รองประธานกรรมการ
๓.	พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม	รองประธานกรรมการ
๔.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	กรรมการ
๕.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	กรรมการ
๖.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๗.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๘.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	กรรมการ
๙.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๑๐.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	กรรมการ
๑๑.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	กรรมการ
๑๒.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๑๓.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	กรรมการ
๑๔.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	กรรมการ
๑๕.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	กรรมการ
๑๖.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	กรรมการ
๑๗.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	กรรมการ
๑๘.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	กรรมการ
๑๙.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	กรรมการ
๒๐.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	กรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘** มติที่ ๕๐๙/๒๕๔๘ เรื่อง ขอความเห็นชอบรายนามคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และ **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๙** มติที่ ๓๕๗/๒๕๔๙ เรื่อง แต่งตั้งกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แทนกรรมการที่พ้นจากตำแหน่ง

๒๑. พระราชวชิราภรณ์ วัดพระเชตุพนฯ กรรมการ
๒๒. พระราชวชิรโมลี วัดสวนพลู กรรมการ
๒๓. พระราชปริยัติวิลก วัดประยุรวงศาวาส กรรมการ
๒๔. พระราชเมธี วัดราชนัดดาราม กรรมการ
๒๕. พระราชโมลี วัดจักรวรรดิราชาวาส กรรมการ
๒๖. พระราชวรมุนี วัดดุสิดาราม กรรมการ
๒๗. พระราชวิสุทธิโมลี วัดมหาธาตุฯ กรรมการ
๒๘. พระราชวรเมธี วัดเทพธิดาราม กรรมการ
๒๙. พระราชสุธี วัดเทวราชกุญชร กรรมการและเลขานุการ
๓๐. พระราชกิตติโสภณ วัดเบญจมบพิตรฯ กรรมการ
๓๑. พระราชปฏิภาณโสภณ วัดราชโอรสาราม กรรมการ
๓๒. พระศรีวิสุทธิมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม กรรมการ
๓๓. พระศรีรัชมงคลเมธี วัดอาวุธวิกสิตาราม กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔. พระปริยัติกวี วัดปากน้ำ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕. พระเมธีวราลงกรณ์ วัดชนะสงคราม กรรมการ
๓๖. พระศรีวิสุทธาภรณ์ วัดบรมนิวาส กรรมการ
๓๗. พระมหานายก วัดบวรนิเวศวิหาร กรรมการ
๓๘. พระอมรโมลี วัดปทุมวนาราม กรรมการ
๓๙. พระมหาไฉน จิตฺตสุทฺโธ ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร กรรมการ
๔๐. พระมหารังษี เขมวีโร ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ กรรมการ
๔๑. พระมหาวินัย ถิรวินโย ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร กรรมการ
๔๒. นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓. นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔. นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕. นายแก้ว ชิดตะขบ ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง พิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกฯ*

๑.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	ประธานอนุกรรมการ
๒.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	อนุกรรมการ
๓.	พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	อนุกรรมการ
๔.	พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	อนุกรรมการ
๕.	พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	อนุกรรมการ
๖.	พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	อนุกรรมการ
๗.	พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศนเทพวราราม	อนุกรรมการ
๘.	พระศรีวิสุทธาภรณ์	วัดบรมนิวาส	อนุกรรมการ
๙.	พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ
๑๐.	พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	อนุกรรมการ
๑๑.	พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	อนุกรรมการ
๑๒.	พระมหาวินัย ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	อนุกรรมการ
๑๓.	พระมหาไฉน จิตฺตสุทฺโธ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก*

๑.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	ที่ปรึกษา
๒.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	ประธานคณะทำงาน
๓.	พระธรรมปริยัติเวที	วัดพระปฐมเจดีย์	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	รองประธานคณะทำงาน
๕.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	รองประธานคณะทำงาน
๖.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	รองประธานคณะทำงาน
๗.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	คณะทำงาน
๘.	พระราชเมธี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๙.	พระราชวรมุนี	วัดดุสิดาราม	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๑.	พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	คณะทำงาน
๑๒.	พระราชวิสุทธิดิลก	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๓.	พระเมธีธรรมานันท์	วัดไร่ขิง	คณะทำงาน
๑๔.	พระเมธีปริยัติวิบูล	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๕.	พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	คณะทำงาน
๑๖.	พระสุธีรัตนาภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	คณะทำงาน
๑๗.	พระศรีปริยัติโมลี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๑๘.	พระกิตติสารเมธี	วัดดาวดึงษาราม	คณะทำงานและเลขานุการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๑๙. พระมหาอิทธิยาวุธ ธีรวโร ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ

๒๐. พระมหาวัชระ จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ

๒๑. พระมหาชลอ ปิยาจาโร ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม คณะทำงาน

๒๒. พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม ป.ธ. ๙ วัดดุสิดาราม คณะทำงาน

๒๓. พระมหาอุดม สารเมธี ป.ธ. ๙ วัดทองนพคุณ คณะทำงาน

๒๔. นายประสิทธิ์ แสงทับ นักวิชาการภาษาโบราณ ๘ คณะทำงาน

๒๕. นายสำรวย นักการเรียน นักวรรณศิลป์ ๗ คณะทำงาน

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก*

๑.	พระวิสุทธิวงศาจารย์			วัดปากน้ำ	ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมปัญญาภรณ์			วัดปากน้ำ	รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระราชวิริยาลังการ			วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๔.	พระราชสุตาภรณ์			วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๕.	พระปริยัติกวี			วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๖.	พระปิฎกโกศล			วัดปากน้ำ	คณะทำงานและเลขานุการ
๗.	พระวิเชียรกวี			วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๘.	พระมหามนตรี	ขนฺติสาโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๙.	พระมหาประนอม	กิตฺติปญฺโญ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๐.	พระมหาสมจินต์	สมฺมาปญฺโญ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๑.	พระมหาบุญชู	กิตฺติโชติโก	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๒.	พระมหาจรัญ	วิจารณเมธี	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๓.	พระมหาทองดี	ปญฺญาวชิโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๔.	พระมหาเสนาะ	กิตฺติเสโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๕.	พระมหาครรชิต	สุชิตคนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๖.	พระมหาวัฒน์พร	อภิวฑฺฒโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๗.	พระมหาชำนาญ	มหาชาโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาหวน	ยสาโส	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๙.	พระมหาสมาน	มโนพนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก*

๑.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	คณะทำงาน
๕.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	คณะทำงาน
๖.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	คณะทำงาน
๗.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงาน
๘.	พระราชปริยัติวิลก	วัดประยุรวงศาวาส	คณะทำงาน
๙.	พระราชเวที	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชปฏิภาณโสภณ	วัดราชโอรสาราม	คณะทำงานและเลขานุการ
๑๑.	พระราชสิทธิมุนี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๒.	พระสุธีธรรมนุวัตร	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๓.	พระศรีวิสุทธิโกศล	วัดเพชรสมุทร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๔.	พระวิสุทธิธีรพงศ์	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๕.	พระศรีศาสนวงศ์	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖.	พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท ป.ธ. ๘	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.	พระมหาสมลักษณ์ คนฺธสาโร ป.ธ. ๘	วัดท่ามะโอ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร ป.ธ. ๖	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๑๙.	พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทิโก	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๒๐.	นายนิมิตร โพธิพัฒน์		คณะทำงาน
๒๑.	ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล		คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๔๕

เจ้าของ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ผู้จัดทำ คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก
คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง

ที่ปรึกษา
พระพรหมสุธี วัดสระเกศ
พระธรรมกิตติเมธี วัดสัมพันธวงศาราม
พระธรรมวรเมธี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

บรรณาธิการ พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙)

คณะบรรณาธิการ/ประสานงาน
พระศรีรัชมงคลเมธี (ประนต กิตฺติวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)
พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวโส ป.ธ. ๙)
นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙
นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙
นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙
นายแก้ว ชิดตะขบ ป.ธ. ๙

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๘๕